

SALIEDĒTĪBAS VEKTORI

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE

Latvijas Universitātes bibliotēkas
starpdisciplinārās pētniecības sērija

VPP
Valsts pētījumu
programma

SALIEDĒTĪBAS VEKTORI

Saliedētības vektori. Sast., zin. red. I. Kivle, M. Kūlis. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2026, 200 lpp.

Rakstu krājums publicēts ar LU Humanitāro zinātņu fakultātes Filozofijas un socioloģijas institūta konsultatīvās zinātnes padomes 2025. gada 24. septembra lēmumu (protokols Nr. 2)

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE

Rakstu krājums sagatavots starpdisciplinārās pētniecības sērijā *phronesis, praxis, paideia* ar Latvijas Zinātnes padomes Valsts pētījumu programmas “Saliedētas un pilsoniski aktīvas sabiedrības attīstība” projekta “Sabiedrības saliedētības vektori: no saliedētības ap valstsnāciju (2012–2018) uz saliedēto pilsonisko kopienu valsts, sabiedrības un indivīdu drošības labā (2024–2025)” (Nr. VPP-KM-SPASA-2023/1-0002) atbalstu

Redkolēģija / Editorial Board:

Dr. phil. Ineta Kivle (Latvija)

PhD Natālija Anna Mihna (*Natalia Anna Michna*, Polija)

PhD Lenarts Škofis (*Lenart Škof*, Slovēnija)

PhD Maja Bjelica (Slovēnija)

Recenzenti:

Dr. phil. Raivis Bičevskis

Dr. philol. Jana Dreimane

Dr. paed. Inta Līsmāne

Literārā redaktore: Rita Zara

Tulkotāja: Inguna Miļūna

Angļu valodas tekstu redaktore: Andra Damberga

Māksliniece un maketētāja: Andra Liepiņa

Vāka un iekšlapu noformējumam izmantotas Ingūnas Miļūnas gleznu reprodukcijas, Inguna Miļūna tās atļāvusi šajā izdevumā publicēt bez atlīdzības

Par attēlu autortiesībām atbild rakstu autori

Bloomsbury Publishing Plc atļāvusi tulkot latviešu valodā un publicēt grāmatā “Saliedētības vektori” Majas Soboļevas rakstu (9. nodaļu) no izdevuma “*At the Vanishing Point in History. Critical Perspectives on the Russia–Ukraine War*” (2025)

Bloomsbury Publishing Plc has granted permission to translate into Latvian and publish in the book “*Vectors of Solidarity*” (“*Saliedētības vektori*”) Maja Soboleva’s article (Chapter 9) from the volume “*At the Vanishing Point in History: Critical Perspectives on the Russia–Ukraine War*” (2025)

© Latvijas Universitāte, 2026

© Ineta Kivle, Māris Kūlis, sastādījums, 2026

© Zane Akmene, Ina Druvieta, Līga Feldmane, Petro Kateriņičs, Ineta Kivle, Maija Kūle, Māris Kūlis, Rihards Kūlis, Inese Ratanova, Maja Soboļeva, Elvīra Šimfa, Inese Šūpule, Vladislavs Volkovs, teksts, 2026

© Inguna Miļūna, tulkojums no angļu valodas, 2026

© Inguna Miļūna, gleznas, 2026

ISBN 978-9934-36-616-1

ISBN 978-9934-36-617-8 (PDF)

<https://doi.org/10.22364/ilt.26>

Saturs

Ineta Kivle

Ievadam. Atrasties uz ceļa un, nezaudējot savu izcelsmi, uzklausīt ceļā satikto	6
--	---

Ineta Kivle

Preface. To be on the road and, retaining one's origins, to hear out what one meets along the way	10
--	----

Māris Kūlis

Daudzveidīgie saliedētības vektori	14
--	----

Māris Kūlis

Manifold vectors of cohesion	17
--	----

Māris Kūlis

Sabiedrības saliedētība Latvijā: filozofiskie pamati, ideoloģiskās pretrunas un mūsdienu izaicinājumi	20
--	----

SALIEDĒTĪBAS FILOSOFIJA

Maija Kūle

Vai saliedētības tematikai ir filosofiskie pamatojumi? No Hēgeļa loģikas līdz Žižeka filosofijai šodien	36
--	----

Elvīra Šimfa

Smieklī un asaras: smieklīgā un skumjā izpratne Latvijas sabiedrībā un nozīme Latvijas sabiedrības saliedēšanā	54
---	----

Ineta Kivle

Konstruēta saliedētība iepretim liminālam stāvoklim: simulakri un ikonas	64
---	----

TAUTA. VALODA. IZGLĪTĪBA

Inese Šūpule

Latvijas tauta vai latviešu tauta? Jēdziena <i>Latvijas tauta</i> izpratne Latvijas iedzīvotāju skatījumā	74
--	----

Ina Druviete	
Valodas apdraudējums kā realitāte vai pieņēmums: Populāra naratīva ietekme uz latviešu valodas noturību	84
Līga Feldmane	
Sabiedrības attieksme pret ārvalstu studentiem: reģionāla mozaīka	102
Zane Akmene	
Valodas izglītības politikas “Vienota skola” skaidrošanā izmantotie diskursi	112
 IMPĒRISMS. PATIESĪBA. KARŠ	
Rihards Kūlis	
Krievu pasaule: no mesianisma idejas līdz šizoidejām	126
Maja Soboļeva	
Lielinkvizitora atgriešanās	140
Petro Kateriņičs	
No klusuma līdz sirēnām: kinematogrāfijas ritmi Ukrainas kara ainavā	150
 UZŅĒMĒJDARBĪBA UN ETNISKĀ KULTŪRA	
Vladislavs Volkovs, Inese Ratanova	
Organizācijas kultūra Latvijas uzņēmumos etniskajā griezumā	166
 ANNOTATIONS	185
AUTORI	195

Ievadam

Atrasties uz ceļa un, nezaudējot savu izcelsmi, uzklausīt ceļā satikto

Klajā nākusi piektā grāmata starpdisciplinārās pētniecības sērijā *phronesis, praxis, paideia* “Saliedētības vektori”. Tā tapusi Valsts pētījumu programmā¹ sadarbībā ar LU Filozofijas un socioloģijas institūta vadošo pētnieku un projekta vadītāju *Dr. phil.* Māri Kūli, kurš novērtēja pētniecības sērijas atvērto un demokrātisko stilu un uzaicināja līdzdarboties projektā. Raksti, kas publicēti grāmatā, atšķiras ne tikai pēc tēmu loka, bet arī teorētiskās pieejas. Grāmatā saliedētība skatīta plašā amplitūdā un dziļās dimensijās, ietverot filosofisku dziļdomību un globālus pasaules notikumus, statistiskās analīzes, socioloģiskus un humanitārus pētījumus. Saliedētība apliecinās kā ļoti komplicēts, iekšēji mainīgs un pretrunīgs process, kas nemitīgi atjaunojas, par kuru jā rūpējas un nemitīgi “jātur roka uz pulsa”.

Saliedētībai klātesoša ir kustība, tā ir process, kura risinājumi veidojas līdz ar aktuāliem un “karstiem” notikumiem, tradīcijām, vērtībām un mērķiem. Nemitīgi veidojas atšķirīgas saliedētības formas, tās transformējas un vienmēr ir ceļā. Arī šī grāmata ir sava veida ceļš uz saliedētības izgaismojumu.

¹ Latvijas Zinātnes padomes Valsts pētījumu programmas “Saliedētas un pilsoniski aktīvas sabiedrības attīstība” projekts Nr. VPP-KM-SPASA-2023/1-0002 “Sabiedrības saliedētības vektori: no saliedētības ap valstsnāciju (2012–2018) uz saliedēto pilsonisko kopienu valsts, sabiedrības un individu drošības labā (2024–2025)”.

Saliedētībai piemīt spēja atrasties uz ceļa un, nezaudējot savu izcelsmi, uzklaut ceļā satikto. Citēšu vācu filosofa Martina Heidegera teikto esejā “Lauku ceļš”, kurā pārsteidzošā kārtā atskāršu domu, ka arī saliedētība notiek līdzīgi – esot kādā ilgstošā un pulsējošā ceļā: “Bet lauku ceļa mierinošais aicinājums runā tikai tikmēr, kamēr ir cilvēki, kas, elpojuši tā gaisu, var to sadzirdēt. Viņi klausā savai izcelsmei un nekalpo mahinācijām. Ja cilvēks nav iekļāvies lauku ceļa aicinājumā, viņš veltīgi pūlas ar plānošanas palīdzību savest kārtībā zemeslodi.”²

Saliedētu sabiedrību ar integrācijas plāniem vien sasniegt nevar – nepieciešama piederības un autentiskas kopības sajūta pat tad, ja atšķirīgu kopienu centieni, līdzīgi vektoriem, tiecas katrs uz savu mērķi. Katram vektoram ir savs sākuma punkts un sava virzība uz mērķi. Kā iespējama atšķirīgu virzienu saliedētība? Grāmatā ir rodamas atbildes uz šo jautājumu.

Saliedētības ceļi atklājas caur valodisku pieredzi, filosofiskām atziņām, izglītības problēmu risinājumiem, socioloģiskām un uzņēmējdarbības analizēm, politiskām vadlīnijām un starptautiskiem dokumentiem. Autori runā par “karstajām” un neērtajām, fundamentālajām un vispārcilvēciskajām sabiedrības problēmām, meklē un rod atbildes uz jautājumu: kā sasniegt saliedētību? Filosofi, sociologi, valodnieki, juristi, pedagogi, ekonomisti ir solidarizējušies kopīgā mērķī – saliedētības vektoru kopsaucēja atrašanās.

Pirmajā daļā lasāmi atšķirīgi, bet savstarpēji papildinoši viedokļi. Maija Kūle saliedētību skata no universāla racionālisma idejām līdz differencei kā mūsdienu laikmeta iezīmei un sasaista integrācijas politiku ar filosofijas atziņām, uzsverot, ka Latvijas situācijā saliedētības filosofiskie skatījumi tiek pamatoti sociālajā epistemoloģijā. Līdzās filosofijas vēstures diskursam un lielajām figūrām (Hēgelis, Kants, Sartrs, Gadamers, Ārente, Būbers, Žižeks u. c.)

kā dzirkstis uzplaiksnī atziņas, ka saliedētība un integrācija nav skatāmas tikai universālo jēdzienu sfērā, bet gan dziļi subjektīvā patiesībā, jo “tieši subjekta izpratne ir viena no centrālajām integrācijā un saliedētībā”. Lielo naratīvu izzušana, atsvešinātība un fragmentārisms raksturo postmoderno laiku, un katram jāuzdod jautājums un jāmeklē atbildes: Kā izskaidrot “saplēstās pasaules” nepieciešamību pēc kopīgas vienotības?

Citā filosofiskā griezumā saliedētību skata Elvīra Šimfa – caur smiekliem, asarām un kapusvētkiem viņa mēģina rast latviešu saliedētības un identitātes atslēgu. Kapusvētkus latvieši uztver bez traģikas, it kā pamatojot Sokrata teikto, ka komēdiju un traģēdiju var radīt viens un tas pats cilvēks un traģiskā dzejnieks ir arī komiskā dzejnieks. Smieklis un asaras ir gan konfrontējošas, gan vienojošas, gan nekontrolējamās izpausmes, bet tās ir patiesību izteicošas, antitotalitāras reakcijas, kas cilvēkus vieno līdzīgi kā kopīga humora izjūta.

Ineta Kivle saliedētību skata liminalitātes kontekstā un saista to ar netipiskām saliedētības formām – simulakriem un ikonām. Liminālajā stāvoklī vienotības sajūta veidojas pārejas posmā starp ierasto identitāti un jaunu statusu, starp pagātni un nākotni. Rakstā skatīts, kā saliedētība iegūst gan konfrontējošas, gan papildinošas formas. Autentiska saliedētība veidojas procesā, kurā katrs elements, saglabājot savu neatkarīgumu, brīvprātīgi sinhronizējas ar citiem. Savukārt konstruētās saliedētības formas bieži veidojas, pārraudzības, pakļaušanās, apmātības, ticības un fanātisma vadītās.

Otrajā daļā saliedētības skaidrojumi no filosofiskās dimensijas pārvietojas uz Latvijas politisko, nacionālo un pilsonisko sfēru. Saliedētība te skatīta tautas, valodas un izglītības kontekstā.

Inese Šūpule analizē jēdzienu *latviešu tauta* un *Latvijas tauta* etimoloģiju un politisko lietojumu vēsturiskā kontekstā. Rakstā iztīrāta *pilsoniskā apziņa*, *politiskā nācija*, *etniskā demokratija* un citi saliedētību raksturojoši jēdzieni. Socioloģisko aptauju rezultāti un zinātniskās

² Heidegers, M. Lauku ceļš. *Pieci raksti par patiesību un “humānismu”*. Rīga: Intelekts, 2023, 123. lpp.

interpretācijas parāda pastāvīgo un mainīgo Latvijas sabiedrībā. Ilustrācijai minēšu piemēru no socioloģiskās aptaujas: 39 % Latvijā dzīvojošo latviešu uzskata, ka Latvijas kultūra un latviešu valoda drīzāk ir apdraudēta, savukārt 42 % Latvijā dzīvojošo krievu uzskata, ka Latvijas kultūra un valoda nekādā mērā nav apdraudēta. Šie un citi salīdzinošie aspekti raisa jautājumu: uz kāda pamata iespējama sabiedrības saliedētība, ja par tik nozīmīgām identitātes vērtībām kā valoda un kultūra ir būtiski atšķirīgi viedokļi?

Latviešu valodas tēmu turpina Ina Druvieta. Piederība valodai katru no mums skar dziļi intimi, un emocionālā attieksme valodu notur dzīvu: “Valoda dzīvo, kamēr tajā runājam.” Atsaucoties uz bērnu konkursa dalībnieku izteikumiem, valodas situācijas sociolingvistisko analīzi un socioloģisko pētījumu rezultātiem, iespējamais valodas apdraudējums tiek skatīts eksistenciāli, lingvistiski, semantiski un vēsturiski. Kaut latviešu valoda pasaules apmēram 7000 valodu saimē ierindojama starp 1,5 % jeb 105 pasaules vitālākajām valodām, valodas apdraudējuma naratīvs Latvijas publiskajā diskursā ir klātesošs. Autore norāda, ka tas katrā konkrētā gadījumā izvērtējams plašākā skatījumā. Apdraudētas valodas tēlu var uztvert gan kā mudinājumu aktivāk iestāties par latviešu valodas tiesībām, gan arī kā aizbildinājumu noraidošai attieksmei pret valodas apguvi un funkcionēšanu vienīgās valsts valodas statusā.

Ligas Feldmanes pētījums koncentrējas uz sabiedrības attieksmi pret ārvalstu studentu pieaugumu Latvijā. Rakstā analizēti dati par ārvalstu studentu skaitu Rīgā un reģionos: studenti no Eiropas Savienības un Eiropas Ekonomikas zonas valstīm pārsvarā tiek uztverti pozitīvi, savukārt trešo valstu studenti izraisījuši rezervētu attieksmi un piesardzību. Rakstā analizētie socioloģisko aptauju rezultāti parāda, ka ārvalstu studentu piesaiste veicina augstākās izglītības konkurētspēju un ekonomikas izaugsmi, bet vietējās sabiedrības attieksme galvenokārt veidojas tiešā saskarsmē,

kā arī no publiski pieejamās informācijas un ir pietiekami komplicēta.

Zane Akmene skata mazākumtautību skolu pāreju uz mācībām tikai latviešu valodā kā svarīgu sabiedrības saliedētības posmu. Tomēr valdošajos izglītības politikas diskursos un skolu vadītāju privātajos diskursos par valsts valodas nozīmi mazākumtautību skolēnu iespējai veiksmīgi iekļauties Latvijas sociālajā un ekonomiskajā dzīvē pazūd “Vienotas skolas” aktualizētie identitātes un piederības jautājumi. Kā izglītības politikai ne tikai reāli ieviest pāreju uz mācībām latviešu valodā, bet arī risināt saspīlējumus, kas rodas attiecībā uz valodu, identitāti, tautību un varu?

Trešā daļa pievēršas impērisma un kara patiesības skaudrajiem jautājumiem. Lai patiesība vai nepatiesība nostiprinātos kolektīvajā apziņā, tā jāsaista vēl un vēlreiz, par to jāatgādina un jārunā. Krievijas mesianisma idejas, iebrukums Ukrainā – vai tā ir sataniska nolemtība vai impērisma patvaļā? Šāds jautājums rodas, izlasot Riharda Kūļa filosofisko rakstu par Krievijas kolektīvo apmātību, ukraiņu kino teorētiķa Petro Kateriņiča analizētās dokumentālas ainas par Krievijas kara noziegumiem Ukrainā un krievu emigrantēs, zinātnieces Majas Soboļevas Krievijas identitātes meklējumus. Raksti papildina cits citu un sniedz plašu un dziļu skatījumu uz biedējošo saliedētību impērisma ideju ietekmē. Miljoni Krievijā tic melos balstītām mesianisma idejām un impērisma ideoloģijai.

Rihards Kūlis analizē, kā noārdīt šo metodiski audzēto un uzturēto *šizopasauli*, kurā dzīvo ļoti liela daļa krievu tautas. Bet tas nav tikai Krievijas un kara Ukrainā jautājums – biedējošās izmaiņas politiskajos notikumos, pasaules līderu nespēja izlemt un radikāli risināt kara jautājumu veicina cilvēcību aprijoša *monstra* draudus Rietumu demokrātijai. *Svētās Krievzemes* ideologi audzē jaunu pasaules centru, kura visvarenība un pārākums izsauc sajūsmu nozombētajai krievu tautas daļai. Savukārt citi mēģina rast izskaidrojumu tam, kas krievu kultūru atšķir no visiem pārējiem: Vai *krievu pasauli* virza *mūžīgo*

varoņu-atbrīvotāju paštēls? Vai izskaidrojums ir rodams patriotiskajā retorikā, kas apelē pie cilvēku bailēm, naida un agresijas? Šie un citi jautājumi caurstrāvo Krievijas impērismu atmaskojošos rakstos.

Maja Soboļeva situāciju pēc Krievijas iebrukuma Ukrainā raksturo kā atrašanos nepārejoša šoka stāvoklī. Gan jāsaka, ka sabiedrība Krievijas visatļautības misijai ir ilgstoši gatavota un šoks var būt tikai tiem, kuri līdz šim nav apzinājušies šobrīd valdošo Krievijas tautas identitāti (mūsdienu Krievijas patriotismu). Soboļeva uzsver, ka jēgums *dzimtene* (Krievija) krieviņiem nav fizisks objekts (*terra*), bet gan subjektīvā naratīva elements, kas veido personisko identitāti un patriotismu: politisko un militāro spēku dominēšanu pasaules ainā; neracionālo un apmātības pārņemto *krievu pasaules* aizstāvēšanu no ienaidnieka, manipulēšanu ar bailēm, naidu un agresiju.

Petro Kateriņiča raksts papildina Riharda Kūļa un Majas Soboļevas teorētiskos pētījumus par Krievijas impērisma izpausmēm ar dokumentāliem faktiem, saistot klusumu, sirēnas, ritmu un arhitektonisko atmiņu trīs filmu analizē: “20 dienas Mariupolē” (2023), kas dokumentē Ukrainas pilsētas aplenkumu un postījumus; “Atlantīda” (2019), kas parāda Donbasa izpostīšanu rūpniecisko vraku vidē; “Manas domas klusē” (2019), kas parāda kultūras klusumu un pēta paaudžu dislokāciju postpadomju Ukrainā.

Ceturtajā daļā saliedētību uzņēmējdarbības kontekstā skata Vladislavs Volkovs un Inese Ratanova. Apjomīgā pētījuma centrālā ass ir organizācijas sociālā kultūra, kurā kā mērķgrupas

ir analizētas divu etnisko kopienu – latviešu un krievu – uzskati par komandas veidošanu un tās darbību ilgtspējīgai uzņēmējdarbībai. Pamatojoties socioloģiskajās aptaujās un datu analizē, pētījuma rezultāti skaidri parāda, ka redzamās atšķirības konsolidētās ekonomiskās dzīves vērtību izpratnē un ieviešanā nav tik daudz etniski balstītas, cik izglītības līmeņa nevienmērībā un atšķirībās starp profesionālajām grupām un sociālajiem slāņiem.

Grāmatā publicētajos pētījumos rādīts, ka saliedētība ir dzīvs un mainīgs process, tā dzimst no kopīgas pieredzes un kopīgiem mērķiem. Tāpēc svarīgi ir sniegt telpu šiem patiesas kopības brīžiem un ļaut tiem notikt. Paldies grāmatas autoriem Zanei Akmenei, Inai Druviete, Ligai Feldmanei, Petro Kateriņičam, Inetai Kivlei, Maijai Kūlei, Mārim Kūlim, Rihardam Kūlim, Inesei Ratanovai, Majai Soboļevai, Elvīrai Šimfai, Inesei Šūpulei un Vladislavam Volkovam; LU Akadēmiskajam apgādam un tā komandai – Aijai Rozenšteinai, Ritai Zarai, Andrai Liepiņai u. c.; grāmatas gleznu autorei un tulkotājai Ingūnai Miļūnai par ieguldījumu grāmatu sērijas *phronesis, praxis, paideia* tapšanā, veidojot krājumu “Saliedētības vektori”!

Uz sadarbību un saliedētību!

Dr. phil. Ineta Kivle,
Latvijas Universitātes vadošā pētniece ideju vēsturē,
starpdisciplinārās pētniecības sērijas *phronesis, praxis, paideia* izveidotāja un vadītāja

Preface

To be on the road and, retaining one's origins, to hear out what one meets along the way

The fifth book in the interdisciplinary research series *phronesis, praxis, paideia*, “Vectors of Cohesion”, has been created within the State Research Programme in collaboration with the leading researcher and project manager of the Institute of Philosophy and Sociology of the University of Latvia, *Dr. phil.* Māris Kūlis, who appreciated the open and democratic style of the research series and invited participation in the project. The articles published in the book represent a wide variety both in the range of topics and the theoretical approaches. In this volume, cohesion is examined in a wide range and profound dimensions, encompassing philosophical reflection and global events, statistical analyses, sociological and humanitarian studies. Cohesion is proven to be a very complex, internally changing and contradictory process under incessant renewal, which must be taken care of, and “a finger must be constantly kept on the pulse”.

A continuous presence in cohesion is movement, it is a process where solutions are formed along with current and “hot” events, as well as traditions, values and goals. Different forms of cohesion are unceasingly emerging, being transformed and are always on the way. Likewise, this book is a form of path to shedding light upon cohesion. Cohesion is the capacity to be on the road and, without forfeiting its origins, to hear what is encountered along the way. I will quote the words of the German philosopher Martin Heidegger in his essay “The Country Path”, in which I, astounded,

perceive the idea that cohesion also happens in a similar manner – as if embarked on some long and pulsating path: But the soothing call of the country path speaks only so long as there are people who, having breathed its air, can hear it. They listen to their origin and do not serve contrivances. If a person has not entered into the call of the country path, his efforts to put the world in order by planning are in vain.¹

A cohesive society cannot be achieved with integration plans alone – a sense of belonging and authentic community is needed, even if the efforts of different communities, like vectors, each strive towards its own goal. Each vector has its own starting point and its own direction towards the goal. How is cohesion of different directions possible? The book assists in finding answers to this question.

In the current volume, paths to cohesion are found through linguistic experience, philosophical insights, solutions to educational problems, sociological and business analyses, political guidelines and international documents. The authors address the “hot” and uncomfortable, fundamental and universal problems of society, seek and find answers to the question: how to achieve cohesion? Philosophers, sociologists, linguists, lawyers, educators, economists

¹ Heidegger, M. *Der Feldweg*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1953.

have united in a shared goal – finding the common denominator of cohesion vectors.

The first part presents different, but complementary views. Maija Kūle views cohesion from the ideas of universal rationalism to difference as a feature of the modern era and connects integration policy with philosophical insights, emphasizing that in the Latvian situation, philosophical views of cohesion are grounded in social epistemology. Along with the discourse yielded by the history of philosophy and the great figures (Hegel, Kant, Sartre, Gadamer, Arendt, Buber, Žižek, etc.), spark the realizations that cohesion and integration are not to be viewed only in the sphere of universal concepts, but in a deeply subjective truth, because “it is precisely the understanding of the subject that is one of the central ones in integration and cohesion.” The fading of grand narratives, alienation, and fragmentarism characterize the postmodern era, and everyone must ask the question and seek answers: How to explain the need for a common unity of the “torn world”?

Elvīra Šimfa views cohesion from a different philosophical angle – through laughter, tears and traditional memorial days held in Latvian graveyards (*kapusvētki*), she aspires to find the key to Latvian cohesion and identity. Latvians perceive the annual memorial day marked in cemeteries without tragedy, as if substantiating Socrates’ statement that comedy and tragedy can be created by the same person, and that the poet of tragedy is also the poet of comedy. Laughter and tears are confrontational, unifying, as well as uncontrollable expressions, and meanwhile, they are truth-expressing, anti-totalitarian reactions that unite people in a similar way to a shared sense of humour.

Ineta Kivle views cohesion in the context of liminality and connects it with atypical forms of cohesion – simulacra and icons. In the liminal state, a sense of unity is formed in the transition between the habitual identity and a new status, between the past and the future. The article offers examination how

cohesion takes both confronting and complementary forms. Authentic cohesion is formed through a process in which each element, while maintaining its uniqueness, voluntarily synchronizes with the others. Shaping of the constructed forms of cohesion, on the other hand, is frequently driven by supervision, submission, infatuation, belief, and fanaticism.

In the second part, expositions of cohesion move from the philosophical dimension to the political, national and civic sphere of Latvia. Cohesion is viewed here in the context of the nation, language and education.

Inese Šūpule analyses the etymology and political usage of the concepts *Latvian people* and *the people of Latvia* in a historical context. The article discusses *civic consciousness*, *political nation*, *ethnic democracy* and other concepts characterizing cohesion. The results of sociological surveys and scientific interpretations show the constant and changing aspects in Latvian society. As an illustration, here is an example from a sociological survey: 39% of Latvians living in Latvia believe that Latvian culture and the Latvian language are rather threatened, while 42% of Russians living in Latvia believe that Latvian culture and language are not threatened to any extent. These and other comparative aspects raise the question: on what basis is social cohesion possible if there are significantly different opinions about such paramount identity values as language and culture?

Ina Druviete continues the topic of the Latvian language. Belonging to a language touches each of us profoundly and intimately, moreover – emotional attitude keeps the language alive: “A language lives as long as we speak it.” Referring to the statements of the children’s competition participants, sociolinguistic analysis of the language situation, and the results of sociological studies, the possible threat to the language is viewed existentially, linguistically, semantically and historically. Although the Latvian language ranks among the 1.5% or 105 most vital languages in the approximately 7000 languages

of the world, the narrative of language endangerment is present in the public discourse of Latvia. The author points out that it should be evaluated in each specific case from a broader perspective. The image of an endangered language can be perceived both as an encouragement to more actively advocate for the rights of the Latvian language, and as an excuse for a negative attitude towards language acquisition and functioning as the sole state language.

Līga Feldmane in her study focuses on public attitudes towards the increase in foreign students in Latvia. The author analyses data on the number of foreign students in Riga and the regions: students from the European Union and the European Economic Area are mostly perceived positively, while students from third countries have aroused reserved attitudes and caution. The results of sociological surveys analysed in the article show that attracting foreign students promotes the competitiveness of higher education and economic growth, whereas the attitude of the local community is mainly formed through direct contact, as well as based on publicly available information, and is quite complex.

Zane Akmene sees the transition of minority schools to teaching only in Latvian as an important stage of social cohesion. However, the prevailing education policy discourses and the private discourses of school principals about the importance of the state language for the ability of minority students to successfully integrate into the social and economic life of Latvia forsake the issues of identity and belonging raised by the policy “United School”. How can education policy not only realistically implement the transition to teaching in Latvian, but also address the tensions that arise in relation to language, identity, nationality and power?

The third part addresses the severe questions of the truth concerning imperialism and war. For truth or falsehood to become entrenched in the collective consciousness, it must be uttered again and again, reminded of and talked about. Russia’s messianic ideas,

the invasion of Ukraine – is it satanic doom or imperialist arbitrariness? Such question arises after reading the philosophical article by Rihards Kūlis, dedicated to Russia’s collective obsession, the analysis by Ukrainian film theorist Petro Katerinich of documentary scenes about Russian war crimes in Ukraine, as well as the search for the identity of Russia by Russian émigré and scholar Maja Soboleva. The articles complement each other and provide a broad and profound perspective on the frightening cohesion under the influence of imperialist ideas. Millions in Russia believe in messianic ideas and imperialist ideology based on lies.

Rihards Kūlis analyses the ways how to dismantle this methodically cultivated and maintained *schizoworld*, inhabited by a very large part of the Russian nation. However, it is not a question limited to Russia and the war in Ukraine – the frightening changes in political events, the inability of world leaders to decide and radically address the issue of war contribute to the threat posed by a humanity-devouring *monster* to Western democracy. The ideologists of *Holy Russia* are cultivating a new centre of the world, whose omnipotence and superiority excite the enthusiasm of the zombified part of the Russian nation. Meanwhile, others are trying to find an explanation for what distinguishes Russian culture from all others: Is the *Russian world* driven by the self-image of *eternal heroes-liberators*? Is the explanation to be found in patriotic rhetoric that appeals to people’s fears, hatred, and aggression? These and other questions permeate the articles exposing Russian imperialism.

Maya Soboleva describes the situation after Russia’s invasion of Ukraine as being in a state of permanent shock. Admittedly, the society was being prepared for Russia’s mission of license and impunity for a long time, and the shock could only descend upon those who had not yet become aware of the currently prevailing identity of the Russian nation (patriotism of the contemporary Russia).

Soboleva emphasizes that the meaning of *homeland, fatherland* (Russia) for Russians is not a physical object (*terra*), but an element of the subjective narrative that forms personal identity and patriotism: the dominance of political and military forces on the world stage; the irrational and delusional defence of the *Russian world* from the enemy, manipulation with fear, hatred and aggression.

The article by Petro Katerinich complements Rihards Kūlis and Maja Soboleva's theoretical research on the manifestations of Russian imperialism with documentary facts, linking silence, air raid alerts, rhythm, and architectonic memory in an analysis of three films: "20 Days in Mariupol" (2023), which documents the siege and destruction of the Ukrainian city; "Atlantis" (2019), which shows the devastation of Donbas in an environment of industrial wreckage; "My Thoughts Are Silent" (2019), which shows cultural silence and explores generational dislocation in post-Soviet Ukraine.

In the fourth part, Vladislavs Volkovs and Inese Ratanova examine cohesion in the context of entrepreneurship. The central axis of the extensive study is the social culture of the organization. The article offers the analysis of the views held by target groups comprising two ethnic communities – Latvians and Russians – on team building and its functioning for sustainable entrepreneurship. Based on sociological surveys and data analysis, the research results clearly demonstrate that the visible differences

in the understanding and implementation of the values of consolidated economic life are not so much ethnically based as rooted in the unevenness of educational levels and differences between professional groups and social strata.

The studies published in the current volume show that cohesion is a living and changing process, born from shared experiences and common goals. Therefore, it is important to provide space for these moments of true togetherness and allow them to happen. We would like to thank the authors of the book Zane Akmene, Ina Druvieta, Līga Feldmane, Petro Katerinich, Ineta Kivle, Maija Kūle, Māris Kūlis, Rihards Kūlis, Inese Ratanova, Maja Soboleva, Elvīra Šimfa, Inese Šūpule and Vladislavs Volkovs; as well as the University of Latvia Press and its team – Aija Rozenšteine, Rita Zara, Andra Liepiņa; the author of the book's illustrations and translator Inguna Miļūna for the contribution to the creation of the book series *phronesis, praxis, paideia* including the collection "Vectors of Cohesion"!

In pursuit of cooperation and cohesion,

Dr. phil. Ineta Kivle,
leading researcher in the history of ideas
at the University of Latvia,
founder and director of the interdisciplinary
research series
phronesis, praxis, paideia

Daudzveidīgie saliedētības vektori

Krājuma nosaukumā izmantotā metafora – saliedētības vektori – vedina domāt gan par virzību, gan par spriegumu. Vektors ir nogrieznis ar noteiktu virzienu, un vairāki vektori var savstarpēji pastiprināt vai arī neitralizēt cits citu. Līdzīgi arī sabiedrības saliedētība ir nevis statisks stāvoklis, bet dinamiska un reizē trausla konfigurācija, kurā dažādu virzienu spēki – idejiski, vēsturiski, politiski, emocionāli – var veidot gan kopību, gan šķelšanos. Krājums ir mēģinājums iezīmēt šos spēkus, atspoguļojot gan teorētiskos pamatojumus, gan faktiskās spriedzes elementus Latvijas sabiedrībā.

Sabiedrības saliedētības jēdziens nav pašsaprotams. Tā nozīme mainās līdz ar laikmetu, valodu, politisko situāciju un kultūras kontekstu. Atšķirībā no dabaszinātņu tehniskajiem terminiem sociālie jēdzieni vienlaikus ir normatīvi un aprakstoši – tie izsaka gan to, “kas ir”, gan to, “kam vajadzētu būt”. Saliedētību var interpretēt kā uzticēšanos, kā piederību, kā līdzdalību, kā vērtību kopību, kā drošības sajūtu, kā kolektīvo atbildību vai vēl kā līdzīgi. Taču katra no šīm interpretācijām atklāj noteiktu vērtību hierarhiju un politisku izvēli.

Tieši tāpēc ir svarīgi apzināties, ka saliedētība nav ideoloģiski neitrāls mērķis. To var definēt no nacionālisma vai multikulturālisma, no komunitārisma vai liberālisma, no ekonomiskā utilitārisma vai no pilsoniskā ideālisma pozīcijām – pat diktatūras un autoritāri režīmi apelē pie saliedētības jūtām un ap tām veido savu ideoloģiju. Mēs neuzņemamies piedāvāt vienu “pēdējo” definīciju. Gluži pretēji – mūsu mērķis ir izgaismot daudzveidīgos viedokļus, pieejas un izpratnes, kuras ietekmē saliedētības jēdziena lietojumu mūsdienu Latvijā.

Šis rakstu krājums ir daļa no Valsts pētījumu programmas “Saliedētas un pilsoniski aktīvas

sabiedrības attīstība” projekta “Sabiedrības saliedētības vektori: no saliedētības ap valstsnāciju (2012–2018) uz saliedēto pilsonisko kopienu valsts, sabiedrības un indivīdu drošības labā (2024–2025)” (Nr. VPP-KM-SPASA-2023/1-0002), kas apvieno filozofiskus, socioloģiskus, tiesiskus, mediju, kultūras un psiholoģiskus aspektus, lai izprastu un veicinātu sabiedrības saliedētību mūsdienu Latvijā. Nolūks ir analizēt gan esošo saliedētības politiku un tās attīstību kopš 20. gadsimta 90. gadiem, gan identificēt tās trūkumus, priekšnoteikumus un nākotnes attīstības tendences. Projekta mērķis ir attīstīt sabiedrības izpratni par kopības izveidošanās procesiem, valodas, identitātes, mediju ietekmes, vēsturiskās atmiņas un sabiedriskās līdzdalības lomu, piedāvājot teorētiski pamatotus un praksē izmantojamus risinājumus. Tas nozīmē ne tikai akadēmisku sadarbību, bet arī teorētisku daudzbalstību. Vispārējais mērķis bija nevis uzskatu vienādība, bet savstarpēja sapratne, kurā dažādie vektori var savstarpēji stiprināt un paskaidrot, nevis atcelt cits citu.

Projekta īstenošanā tika izveidoti deviņi tematiskie darba grupu virzieni, kuros darbojās plašs zinātnieku loks no Latvijas Universitātes un sadarbības partneru institūcijām – no filozofiem un juristiem līdz sociologiem, antropologiem, valodniekiem un mākslas pētniekiem. Katra grupa pievērsās savam aspektam – mediju pratībai, valodas politikai, urbānajai un reģionālajai telpai, identitātes koncepcijām, tiesiskajai sistēmai, kā arī psiholoģiskajai un emocionālajai līdzdalībai.

Projekta inovācija ir tā holistiskā pieeja: saliedētība nevis kā lozungs, bet kā vērtību, pieredzes, institūciju un dzīvespasaules savstarpējas saskaņošanas process. Tā vietā, lai tikai integrētu minoritātes vairākuma struktūrā, projekts meklēja pamatu ilgtspējīgai, demokrātiskai un daudzveidīgai pilsoniskai sabiedrībai, kuras vienotību stiprina ne vienādība, bet savstarpēja atzišana, uzticēšanās un līdzatbildība.

Būtiska papildu novitāte ir filozofiskās perspektīvas iesaiste līdzās tradicionāli

dominējošajām socioloģiskajām, politikas un tiesību zinātnēm. Filozofiskā pieeja ļauj iedziļināties saliedētības jēdziena saturā, tā vēsturiskajās interpretācijās, antropoloģiskajos pieņēmumos un normatīvajos pamatos. Tā palīdz uzdot jautājumus: *kā saliedēt, ko saliedēt, kādēļ un uz kāda pamata saliedēt?* Šis skatījums izgaismo sabiedrības integrācijas morālās un ontoloģiskās dimensijas, ļaujot pārskatīt priekšstatus par kopību, piederību, identitāti un solidaritāti, kā arī reflektēt par dažādu saliedētības politiku filozofiskajiem pieņēmumiem. Tādējādi filozofija projektā darbojas ne vien kā teorētisks fons, bet kā kritiska metode, kas palīdz izstrādāt dziļāku, jēgpilnu un pārdomātu sabiedrības saliedētības izpratni.

Būtiska projekta iezīme ir teorētiskās refleksijas un praktiskās darbības vienotība. Saliedētības jēdziens šeit netiek aplūkots kā abstrakta ideja vai normatīvs ideāls, bet kā dzīva pieredze, kas īstenojas konkrētās vietās un situācijās. Tādēļ projekta ietvaros tika veidota tieša, konkrēta, praktiska saskarsme ar kopienām Rīgā, Liepājā un Gulbenē, kur pētnieki ne vien vēroja un analizēja, bet arī iesaistījās un līdzdarbojās. Šī pieeja ļāva pārbaudīt teorētiskos priekšstatus praksē un atklāt, kā saliedētība veidojas (vai – ne mazāk svarīgi – neveidojas) ikdienas saskarsmes un koprades vidē. Tādējādi projekts apvieno konceptuālo līmeni, empīrisko izpēti un tiešu praktisku iesaisti, apliecinot, ka saliedētību nav iespējams izprast vai stiprināt no ārpusēs vien – tai jātop caur klātbūtni, līdzatbildību un kopīgu pieredzi.

Šajā krājumā iekļautie raksti aptver plašu tematu loku. Rakstos analizēti saliedētības jēdzieniskie un vēsturiskie pamati, integrācijas politika un tās pretrunas, identitāte, valodas loma un izglītības sistēmas izaicinājumi, Krievijas mesianisms, migrācija un pat kinematogrāfija Ukrainā. Daži raksti pievērsās simboliskajai kārtībai – naratīviem, atmiņai, mākslas un kultūras spējai strukturēt kopības sajūtu. Citi balstīti empīriskajos datos, analizējot sabiedrības uztveres, līdzdalības modeļus un institucionālās attiecības. Šāda tematiska un

metodoloģiska daudzveidība ļauj aplūkot saliedētību kā daudzdimensionālu parādību – tādu, kuru nevar reducēt uz vienu rādītāju, vienu karti vai vienu formulu.

Tomēr, neraugoties uz šo daudzveidību, daži kopīgi motīvi caurvij lielāko daļu rakstu. Pirmkārt, apziņa par to, ka saliedētība nav pašmērķis. Tā ir līdzeklis, kas ļauj sabiedrībai funkcionēt, veidot uzticēšanos, pārvarēt krīzes un attīstīties. Otrkārt, saliedētība nedrīkst būt uzspiesta – vien piedzīvota, izdzīvota un apzināti kopta. Treškārt, saliedētība prasa vietu un laiku – konkrētus kontekstus, attiecību telpas, kopīgus darbus, nevis tikai formālus dokumentus. Un visbeidzot – saliedētībai nepieciešams zināms kultūras briedums: spēja atšķirties, nezaudējot savstarpējo cieņu, un spēja sadarboties, nezaudējot individuālo atbildību.

Latvijas sabiedrības vēsturiskais ceļš padara saliedētības jautājumu īpaši sarežģītu. Padomju okupācijas mantojums, etnolingvistiskā struktūra, neatkarības atjaunošanas doktrīna un ilgie gadi, kuros dominēja pieņemums, ka integrācija Eiropā pati par sevi nodrošinās sabiedrības stabilitāti, – tas viss ir radījis situāciju, kurā nav vienkāršu risinājumu. Līdz šim sabiedrības saliedēšana bieži balstījusies uz cerību, ka kopīgā valoda, ekonomiskā izaugsme vai izglītības politika būs pietiekami spēcīgi saliedējošie faktori. Taču realitāte rāda, ka bez dziļākas kultūras un simboliskas kopības šie instrumenti paliek mehāniski truli.

Tāpēc šī krājuma galvenais uzdevums ir atgādināt, ka saliedētība ir arī kultūras un filozofijas jautājums, nevis tikai situācijas raksturojums kvantitatīvos mērījumos. Tas ir jautājums

par to, kā cilvēki dzīvo kopā – kā viņi runā, klausās, jūt, strīdas un atbild cits par citu. Heidegers esejā “Būvēt. Mājt. Domāt” raksta, ka “īstā dzīves problēma slēpjas tajā, ka mirstīgajiem vienmēr no jauna jāmeklē dzīves būtība, ka viņiem arvien no jauna jāmacās dzīvot.”¹ Līdzīgi var teikt arī par saliedētību – mēs vēl neesam saliedēti, bet mēģinām kļūt. Šis mēģinājums ir gan politisks, gan estētisks, gan praktisks, gan ētisks.

Paldies visiem autoriem, kuri piedalījās krājumā tapšanā – ar viedokļiem, zināšanām, datiem un jēdzieniskajām konstrukcijām! Paldies Latvijas Universitātes Akadēmiskajam apgādam, kolēģiem projektā un visiem līdzautoriem, kuri palīdz veidot šo kopdarbu! Šī grāmata nav punkts – tā ir doma kustībā, vektors, kas cer saskarties ar citiem vektoriem – lasītājiem, domātājiem, lēmumu pieņēmējiem, sabiedrības locekļiem.

Dr. phil. Māris Kūlis,

Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Filozofijas un socioloģijas institūta vadošais pētnieks,
projekta “Sabiedrības saliedētības vektori: no saliedētības ap valstsnāciju (2012–2018) uz saliedēto pilsonisko kopienu valsts, sabiedrības un indivīdu drošības labā (2024–2025)” vadītājs

¹ Heidegger, M. Building Dwelling Thinking. In: *Poetry, Language, Thought*. New York: Perennial, 2001, p. 159.

Manifold vectors of cohesion

The metaphor in the title of the collection – vectors of cohesion – suggests both direction and tension. A vector is a segment with a certain direction, and several vectors can mutually reinforce or neutralize each other. Similarly, societal cohesion is not a static condition, but a dynamic, and simultaneously – fragile configuration, in which forces of different directions – ideological, historical, political, emotional – can create both unity and division. This collection of articles is an attempt to outline these forces, reflecting theoretical substantiation, as well as elements of actual tension in the society of Latvia.

The concept of societal cohesion is not unequivocal. Its meaning changes with time, language, political situation and cultural context. Unlike technical terms in the natural sciences, societal concepts are simultaneously normative and descriptive – they express both “what is” and “what should be”. Cohesion can be interpreted as trust, as belonging, as participation, as a commonality of values, as a sense of security, as collective responsibility or likewise. However, each of these interpretations reveals a certain hierarchy of values and political choice.

For this very reason, it is important to recognize that cohesion is not an ideologically neutral goal. It can be defined from the positions of nationalism or multiculturalism, communitarianism or liberalism, economic utilitarianism or civic idealism – even dictatorships and authoritarian regimes appeal to feelings of cohesion and build their ideology around them. We do not undertake to offer the single “ultimate” definition. On the contrary – our goal is to shed light on the diverse opinions, approaches and understandings that

influence the use of the concept of cohesion in contemporary Latvia.

This collection of articles is part of the project “Vectors of societal cohesion: from cohesion around the nation-state (2012–2018) to a cohesive civic community for the security of the state, society and individuals (2024–2025)” (VPP-KM-SPASA-2023/1-0002) of the State Research Programme “Development of a cohesive and civically active society”. The project combines philosophical, sociological, legal, media, cultural and psychological aspects to understand and promote societal cohesion in contemporary Latvia. The aim is to analyse both the existing cohesion policy and its development since the 1990s, and to identify its shortcomings, prerequisites and future development trends. The project aims to develop public understanding of the processes of community formation, the role of language, identity, media influence, historical memory and public participation, offering theoretically sound and practically applicable solutions. This means not only academic cooperation, but also theoretical pluralism. The overall goal was not uniformity of views, but mutual understanding, in which the different vectors can reciprocally reinforce and explain, rather than cancel each other.

Nine thematic working groups were established for the implementation of the project, which included a wide range of scholars representing the University of Latvia and partner institutions – from philosophers and lawyers to sociologists, anthropologists, linguists and art researchers. Each group focuses on its own aspect – media literacy, language policy, urban and regional space, identity concepts, the legal system, as well as psychological and emotional participation.

The innovation contributed by the project is its holistic approach: cohesion not as a slogan, but as a process of mutual harmonization of values, experiences, institutions and lifeworld. Instead of merely integrating minorities into the structure of the majority, the project sought the basis for a sustainable, democratic and diverse civil society, whose unity is strengthened not by sameness, but by mutual recognition, trust and joint responsibility.

An additional significant novelty is the involvement of a philosophical perspective alongside the traditionally dominant sociological, political and legal sciences. The philosophical approach enables delving into the content encompassed by the concept of cohesion, its historical interpretations, anthropological assumptions and normative foundations. It helps to ask the questions: how to unite, what to unite, why and on what basis to unite? This perspective illuminates the moral and ontological dimensions of societal integration, enabling reconsideration of the notions of community, belonging, identity and solidarity, as well as prompting reflection on the philosophical assumptions of various cohesion policies. Thus, philosophy in the project acts not only as a theoretical background, but also as a critical method for developing a deeper, meaningful and thoughtful understanding of societal cohesion.

An essential characteristic of the project is the unity of theoretical reflection and practical action. The concept of cohesion is not viewed here as an abstract idea or normative ideal, but as a living experience that unfolds in specific places and situations. Therefore, the project created direct, concrete, practical contact with communities in Riga, Liepāja and Gulbene, where researchers not only observed and analysed, but also engaged and participated in the so-called community labs. This approach yielded an opportunity to test theoretical concepts in practice and to discover how cohesion is formed (or – no less importantly – not formed) in the environment of everyday interaction and co-creation. Thus, the project

combines the conceptual level, empirical research and direct practical involvement, confirming that cohesion cannot be understood or strengthened solely from the outside – it must transpire through presence, joint responsibility and shared experience.

The articles included in this collection address a wide range of topics. The authors analyse the conceptual and historical foundations of cohesion, integration policy and its contradictions, identity, the role of language and the challenges of the education system, Russian messianism, migration, and even cinematography in Ukraine. Some articles focus on the symbolic order – narratives, memory, the ability of art and culture to structure a sense of commonality. Others are based on empirical data, examining models of public perception and participation, as well as institutional relations. Such thematic and methodological diversity reveals a view of cohesion as a multidimensional phenomenon – one that cannot be reduced to a single indicator, a single map or a single formula.

However, despite this diversity, some common motifs permeate most of the articles. Firstly, the awareness that cohesion is not an end in itself. It is a means that allows society to function, build trust, overcome crises and develop. Secondly, cohesion must not be imposed – it can only be experienced, lived and consciously cultivated. Thirdly, cohesion requires space and time – specific contexts, spaces of relationships, joint work, not just formal documents. And finally – cohesion calls for a certain cultural maturity: the ability to differ without losing mutual respect, and the ability to cooperate without forfeiting individual responsibility.

The historical path of Latvian society renders the issue of cohesion particularly complex. The legacy of the Soviet occupation, the ethnolinguistic structure, the doctrine of the restoration of independence, and the long years of the prevailing assumption that integration into Europe would in itself ensure the stability of society – all these factors have

created a situation in which there are no simple solutions. Until now, the societal cohesion has frequently been based on the hope that the common language, economic growth, or educational policy will be sufficiently strong unifying factors. Meanwhile, reality shows that without a more profound cultural and symbolic commonality, these tools remain mechanically blunt.

Hence, the main task of this volume is to remind us that cohesion is also a cultural and philosophical issue, not just a description of a situation in terms of quantitative measurements. It is a question of how people live together – how they talk, listen, feel, argue and are beholden to each other. In his essay “Building. Dwelling. Thinking”, Heidegger writes: “The real dwelling plight lies in this, that mortals ever search anew for the nature of dwelling, that they *must ever learn to dwell*.”¹ The cohesion could be explained similarly

– we are not cohesive yet, but we are trying to become that way. This attempt is at once political, aesthetic, practical, and ethical.

I would like to express profound gratitude to all the authors who participated in the creation of the current collection – with their opinions, knowledge, data and conceptual constructions, and to acknowledge the shared efforts invested in this collaborative work by the University of Latvia Press, colleagues in the project and all the co-authors. Instead of representing a point, this book is a thought in motion, a vector that hopes to encounter other vectors – readers, thinkers, decision-makers, members of society.

Dr. phil. Māris Kūlis,
leading researcher at the Institute of
Philosophy and Sociology
of the University of Latvia,
head of the project
“Vectors of societal cohesion: from cohesion
around the nation-state (2012–2018) to
a cohesive civic community for the security of
the state, society and individuals (2024–2025)”

¹ Heidegger, M. *Building Dwelling Thinking*.
In: *Poetry, Language, Thought*. New York:
Perennial, 2001, p. 159.

Sabiedrības saliedētība Latvijā: filozofiskie pamati, ideoloģiskās pretrunas un mūsdienu izaicinājumi

Atslēgvārdi: sabiedrības saliedētība, kopiena un identitāte, integrācijas politika, atsvešinātība, līdzdalība

Filozofijas pieeja no citām nozarēm atšķiras ar savu nelokāmo prasību atgriezties pie ideju un jēdzienu pamatiem. Šāda pieeja var šķist kaitinoša, ja par prioritāti izvirza darbošanos. Tomēr filozofija, tiecoties ielūkoties jēdzienu kodolā, uzstāj, ka vispirms ir septiņas reizes jānomēri: ko tieši mēs domājam ar *saliedētību*? Neapmierināta ar politiskiem lozungiem vai darbīguma imperatīva steigu, filozofija cenšas noskaidrot, kur beidzas skaidrība un sākas pavisā pieņēmumi. Filozofija arī nelokāmi pieprasa runāt tieši – saukt lietas to vārdos arī tad, ja vārdi ir neērti vai provocējoši.

Filozofiski pieejot saliedētības tēmai, nav iespējams izvairīties no trim pamata jautājumiem: *ko* saliedēt, *kāpēc* (kāds ir mērķis, lai darītu ko) un *kur* saliedēt – iekš kā saliedēt? Tie nav tehniski jautājumi – tie ir konceptuāli izšķirīgi apsvērumi, kas saliedētības politiku var aizvest dažādos virzienos. Mērķis, kā vārdā notiek saliedēšana, noteiks gan tās jēgu, gan formu. Vai mērķis ir ekonomiska stabilitāte? Pilsoniska līdzdalība? Nacionālā izdzīvošana? Katra atbilde sev līdzī nes ne tikai atšķirīgu filozofisko nostāju un pieeju, bet arī konkrētas politiskas un saimnieciskas sekas. Līdzīgi arī izvēle, *kuras grupas* tiks uzrunātas un *kādā veidā* – vai tā būs kopība, kas veidojas ap pilsonību, vai kolektīva pāraudzināšana valdošajā identitātē – atklāj ideoloģisko un sabiedrisko telpu, kur notiks saliedēšanās vai integrācija.¹

Jēdziens *saliedētība* – tāpat kā daudzi citi – neietver tikai vienu nozīmi. Tas ir piesātināts ar veselu teorētisko lauku. Katrs mēģinājums to lietot pauž noteiktu apzinātu vai neapzinātu pasaules skatījumu. Tajā rezonē gan nacionālās identitātes izpratne, gan politiskās varas pozicionējums, gan priekšstati par sabiedrības telpu kā kopību vai kā līgumu. Nacionālisms un pilsoniskums, komunitārisms un liberālisms, tiesības un tikumu paražas nav tikai viedokļu atšķirības. Tās nereti ir nesavienojamas paradigmas, kas definē sabiedrības uzbūvi un normatīvo vīziju. Katrs no šiem skatījumiem piedāvā ne tikai savu skaidrojumu, bet arī savu instrumentāriju kopības radīšanai.

Sabiedrības *saliedētība* ir daudzslāņains jēdziens un pirmajā mirklī var pamatot, ka tas ir ļoti moderns vai pat laikmetīgās konjunktūras veidojums. Šāds vērtējums ir visnotaļ pamatots, tomēr šī jēdziena sarežģītību atklāj tā konceptuālie pamati, kas savukārt ir mūžseni, proti, *saliedētība*, pārrakstīta par *sadzīvošanu*, satiekas ar komunikāciju.² Jau par banalitāti ir kļuvis atsaukties uz Aristoteļa atziņu “Valstslietās”, ka cilvēks pēc dabas ir politisks

¹ Kūlis, M. *Saliedētības idejas filozofiskie, teorētiskie, ideoloģiskie pamati un izaicinājumi*. Kūlis, M. (sast.). *Saliedētības izpratnes vektori pilsoniski aktīvas sabiedrības attīstībai*. Rīga: Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultāte, Filozofijas un socioloģijas institūts, 2024.

² Mirončuka, K. *Foundations of Social Cohesion: A Philosophical Framework*. *Letonica*, 2026, [forthcoming].

(sabiedrīks) dzīvnieks un tikai kopienā cilvēks var īstenot savu dabu un dzīvot patiesi pilnvērtīgu dzīvi. Tomēr šī atziņa trāpīgi nosauca to, ka kopības, līdzās būšana un sociālo saišu problemātika ir cilvēka eksistences pamatjautājums ar dažnedažādiem risinājumiem: no klasiskām teorijām par sabiedrisko līgumu līdz mūsdienu diskusijām par digitālo tehnoloģiju ietekmi uz kopības izjūtu. Mūsdienās, 21. gadsimtā, sabiedrības saliedētības tēma ir ieguvusi jaunu aktualitāti: globalizācijas, urbanizācijas un straujo tehnoloģisko pārmaiņu apstākļos cilvēki visā pasaulē sastop līdz šim nepieredzētus sašķeltības riskus – no politiskās polarizācijas līdz atomizētam individuālismam.³ Latvijā šie jautājumi ir īpaši nozīmīgi pēdējo trīsdesmit gadu sociālajās pārmaiņās: vēsturiskie konflikti un daudzveidīgs etnodemogrāfiskais sastāvs ir padarījuši *saliedētību* par centrālu politikas tematu.⁴

Kas veido sabiedrību: kopība vai līgums? Jautājums par to, vai sabiedrība ir dabisku attiecību kopiena ar kopīgām vērtībām vai tikai indivīdu summa pragmatiskas vienošanās ietvaros, ir filozofijas un sociālās teorijas klasika. 17. un 18. gadsimta filozofi, piemēram, Tomass Hobss un Džons Loks, izvirzīja sabiedriskā līguma teorijas, kurās sabiedrība tiek saprasta kā nepieciešams kontrakts savstarpēji izdevīga savtīguma vārdā – indivīdi apvienojas, lai gūtu drošību un labumus, un viņus vieno likumi, institūcijas un ekonomiskas attiecības. Šādā skatījumā sabiedrība nav organisks veselums, bet gan racionāla vienošanās vai mehāniska konstrukcija, kur kopība drīzāk ir mērķtiecīgi radīta, nevis dabiski izaugusi. Pretstats šai pieejai rodams komunitārisma un klasiskās sociālās domas tradīcijā, kas sabiedrību redz

kā organisku kopību, ko satur kopīgas vērtības, tradīcijas, paražas, vienojoša identitāte un piederības izjūta. Piemēram, vācu sociologs Ferdinands Tennīss (*Ferdinand Tönnies*) 19. gadsimta nogalē skaidroja pretstatu starp kopienu (*Gemeinschaft*) un sabiedrību (*Gesellschaft*).¹ Kopienā attiecības ir personiskas, emocionālas un balstītas tradīcijās – cilvēki izjūt sevi kā *mēs*, kurus saista emocionāla līmeņa lojalitāte. Savukārt sabiedrībā attiecības kļūst instrumentālas un racionālas – indivīdi sadarbojas kā līdzekļi mērķa sasniegšanai, tos motivē savtīgas intereses un līgumiskas saistības. Tenniss uzskatīja, ka modernizācijas (urbanizācijas, industrializācijas, kapitālisma) rezultātā kopiena pamazām transformējas par sabiedrību, metot izaicinājumu ierastajām kopdzīves formām un kļūstot arvien anonīmākā un atomizētāka.⁵ Līdzīgu tendenci saskatīja franču sociologs Emīls Dirķems (*Émile Durkheim*), kurš 1893. gadā darbā “Darba dalīšana sabiedrībā” (*“De la Division du Travail Social”*) aprakstīja pāreju no *mehāniskās solidaritātes* uz *organisko solidaritāti*. Tradicionālajās sabiedrībās (*mehāniskajās*) saliedētība pamatā ir līdzība, kopīgi ticējumi un kolektīva apziņa – visi ir viens vesels ar kopīgām vērtībām un uzvedības normām. Turpretī modernajās, diferencētajās sabiedrībās (*organiskajās*) vienotību veido savstarpēja atkarība un funkcionāla sadarbība: cilvēki pilda specializētas lomas un ir spiesti sadarboties, jo katram vajadzīgs cita atbalsts. Dirķems brīdināja, ka pārmērīgs individuālisms un straujas pārmaiņas var novest pie anomijas – stāvokļa, kurā zūd kopīgās morālās saites un normas, radot sabiedrības izšķīšanas izjūtu.⁶

Gan Tennīsa, gan Dirķema atziņas izgaismo labi zināmu, bet tāpēc ne mazāk aktuālu problēmu: kā uzturēt sabiedrisko integritāti

³ Par mūsdienu sabiedrības bezsabiedrisko stāvokli sk.: Bičevskis, R. *Sabiedrība bez pasaules*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2022.

⁴ Dribins, L. (sast.). *Pretestība sabiedrības integrācijai: cēloņi un sekas*. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un Socioloģijas institūts, 2007.

⁵ Tönnies, F. *Community and Society*. Translated and edited by Charles P. Loomis. East Lansing: Michigan State University Press, 1957.

⁶ Durkheim, É. *Division of Labour in Society*. The Press of Glencoe, 1960 [1893].

1 Jāņa Rozentāla glezna "No baznīcas" (1894), Latvijas Nacionālais mākslas muzejs

2 Pilsētvide, urbanizācija (Santjago, Čīle). Autora foto, 2025

apstākļos, kad pieaug individuālisms, mobilitāte un sociālā diferenciācija? Ja sabiedrība vairs nav pašsaprotama kopiena, kas skaidri redz savu vienotību, vai ir iespējams mākslīgi radīt kopības izjūtu? Šis jautājums īpaši svarīgs kļūst valsts politikas līmenī. Ja mēs pieņemam, ka sabiedrība ir tikai indivīdu masa, tad saliedētības politika var izrādīties mākslīgu mehānismu kopums – kā valsts organizētas kampaņas un struktūras, kas mēģina uzspiest kopību tur, kur tās dabiski nav. Taču, ja pieņemam, ka cilvēki dabiski tiecas veidot kopienas un sabiedrība jau sākotnēji savā būtībā ir kopība, tad var argumentēt, ka saliedētību principā nevar uzspiest no augšas – tai jāveidojas pašai, balstoties uz tiem kopīgajiem uzskatiem un vērtībām, kas jau pastāv cilvēkos. Šāds uzstādījums liek kritiski izvērtēt jebkuru saliedētības politikas projektu: vai valsts vispār spēj radīt kopību, un, ja jā, tad kādā veidā? Šo jautājumu paturēsim prātā, vienlaikus ielūkojoties teorijās, kas saliedētības fenomenu skaidro ne tikai socioloģiski, bet arī komunikatīvi un ētiski.

Komunikācija, atzišana un savstarpēja sapratne ir kritiski svarīgi saliedētības aspekti, kas īpaši izcelti ir 20. gadsimta sociālajā filozofijā, tostarp Jirgena Hābermāsa (*Jürgen Habermas*) komunikatīvās darbības teorijā, kur sabiedrības integritāte tiek panākta nevis ar varu vai tirgus mehānismiem, bet gan caur komunikatīvu saprašanos publiskajā telpā. Hābermāss lietoja no Edmunda Huserla (*Edmund Husserl*) fenomenoloģijas aizgūto *dzīvespasaules* (*Lebenswelt*) jēdzienu, ar to saprotot kultūras, normu un nozīmju kopīgo fonu, kas ir ikdienas saskarsmes pamatā. Tieši *dzīvespasaules* noteiktajā *horizontā* (hermeneitikas jēdziens), kā ģimenē, kopienā, pilsoniskajā sabiedrībā, veidojas sabiedrības saliedētība, jo cilvēki dialoga ceļā panāk savstarpēju izpratni par kopīgām vērtībām un mērķiem. Pretstatā tam *sistēmas pasaulē* (valsts, ierēdniecība, tirgus) valda instrumentāli rīki (nauda, vara, likumi), kas gan nodrošina funkcionēšanu, bet nespēj radīt piederības izjūtu. Hābermāsa ideāls ir sabiedrība, kurā *dzīvespasaule* nav pakļauta *sistēmas* diktātam, kur publiskā sfērā

brīvi veidojas racionāla diskusija un solidāra vienošanās par kopīgo labumu.⁷

Tematu tālāk attīstīja Hābermāsa skolnieks, kritiskās teorijas pārstāvis Aksels Honets (*Axel Honneth*), kurš izstrādāja atzišanas teoriju, skaidrojot, ka saliedēta sabiedrība rodas tad, ja tajā indivīdi savstarpēji atzīst un ciena cits citu. Honets savam darbam “Cīņa par atzišanu” (*“Kampf um Anerkennung”*) deva apakšvirsrakstu “Sociālo konfliktu morālā gramatika”, liekot saprast, ka sabiedrības integritāte ir atkarīga no tā, vai cilvēki jūtas morāli atzīti. Viņš nošķir vairākas atzišanas sfēras: privāto (mīlestības, draudzības attiecības, kas sniedz indivīdam pašapziņu), juridisko (tiesības un līdztiesība likuma priekšā, kas sniedz pašcieņu) un sociālās solidaritātes sfēru, kurā cilvēki tiek novērtēti kā īpaši sabiedrības locekļi ar savām spējām un devumu. Ja visas trīs atzišanas dimensijas funkcionē, rodas stabila savstarpējas cieņas kultūra, kurā ikviens jūtas piederīgs kopumam. Turpretī neatzišanas pieredze – nicinājums, diskriminācija, izstumšana – grauj sociālās saites un izraisa konfliktus.⁸ Īsi sakot, Hābermāsa un Honeta darbi uzsver, ka saliedētība nav tikai strukturāls vai juridisks stāvoklis, bet arī normatīvs un intersubjektīvs process: tā sakņojas spējā komunicēt, saprasties un cienīt citam citu.

Modernās pasaules tehnoloģiskās, idejiskās un sadzīviskās tendences ir nesušas arvien jaunus izaicinājumus, tostarp it īpaši individuālismu un urbanizāciju vai pat individuālismu urbanizācijā. Savā ziņā ironiski, ka laikā, kad filozofi izstrādāja minētās atzišanas un komunikācijas teorijas, materiālā pasaule piedzīvoja procesus, kas saliedētību padarīja

aizvien grūtāk iedomājamu un kur nu vēl īstenojamu. Vērts atgādināt, ka šīs teorijas rodas pēc abiem pasaules kariem, proti, uz ekstrēmas un kroplas saliedētības polāras opozīcijas fona. Filozofiskais sociologs Zigmunds Baumanis (*Zygmunt Bauman*) raksturoja mūsdienu sabiedrību kā *šķidro modernitāti*, kurā attiecības kļūst virspusējas un nestabilas, viss plūst un mainās, cilvēku saites vairs nav stingras.⁹ Kultūras analītiķis Ričards Senets (*Richard Sennett*) savukārt brīdināja par publiskās telpas sairumu lielpilsētās un sabiedriskās dzīves virspusīgumu.¹⁰ Urbanizācija patiesi ir radījusi vidi, kur daudz ļaužu dzīvo blakus, bet ne kopā: lielās pilsētās (tai skaitā Rīgā, it īpaši daudzstāvu ēku mikrorajonos) kaimiņi var būt svešinieki, mikrorajoni – anonīmu dzīvokļu masīvi, kuros trūkst vietējās kopienas izjūtas. **2** Urbānā sabiedrība pēc būtības līdzinās Tennisa sabiedrības modelim – individuālistu pūlim bez personiskām saitēm. Sociālās mijiedarbības centrs no pagalma un tirgus laukuma – agoras – ir pārcēlies uz jauno laikmetu “tempļiem” – lielveikaliem un izklaides centriem, kur cilvēki satiekas kā patērētāji, nevis pilsoniskas kopienas locekļi. Tie, kā to trāpīgi aprakstījis Hosē Ortega i Gasets, kļūst par pūli.¹¹ Ekonomiskā neoliberālā loģika pastiprina šo tendenci – tirgus konkurence mudina indivīdus sacensties savā starpā par resursiem un statusu, nevis veidot solidāras saites. Laiks ir nauda, un kopības jēga tiek apšaubīta. Vai kaimiņu iepazīšana un iesaiste kopienas problēmu risināšanā man dos tiešu labumu, ja mana prioritāte ir personīgie mērķi, piemēram, karjera lielajā korporācijā? Cilvēki, kas orientēti tikai uz pašu panākumiem, var neviļus noārdīt tos starpcilvēku pavedienus, kas veidotu sabiedrības audeklu. Šo tendenci

⁷ Habermas, J. *The Theory of Communicative Action*, Vol. 1: Reason and the Rationalization of Society. Boston: Beacon Press, 1984; *The Theory of Communicative Action*, Vol. 2: Lifeworld and System: A Critique of Functionalist Reason. Boston: Beacon Press, 1987.

⁸ Honneth, A. *The Struggle for Recognition: The Moral Grammar of Social Conflicts*. Translated by Joel Anderson. Cambridge, MA: MIT Press, 1995.

⁹ Bauman, Z. *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press, 2001.

¹⁰ Sennett, R. *The Fall of Public Man*. New York: Knopf, 1977.

¹¹ Ortega i Gasets, H. *Masu sacelšanās*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2023.

3 Dzīves digitalizēšana. Autora foto, 2025

spilgti raksturo individuālisma filozofiski idejiskā noskaņa, kas kopš 20. gadsimta otrās puses Rietumos kļuvusi dominējoša. Tā slavē personisko brīvību un pašrealizāciju, kas, bez šaubām, ir devums inovācijās un radošumā. Taču individuālismam ir arī tumšā puse: ja visas pūles un vērtības koncentrējas uz *es* interesēm, sabiedriskās saites vājinās, kopības izjūta zūd, un sabiedrība draud pārtapt atomizētu indivīdu masā bez vienota veseluma.¹²

Vēl viens mūsdienu situācijas būtisks faktors ir tīmekļa tehnoloģijas. Informācijas laikmets ir devis mums sociālos tīklus, kas reklāmās sola satuvināt ar ikvienu. Tomēr, kā tas ir tapis acīmredzams un apstiprināts pētījumos, piemēram, Šerija Tērkla (*Sherry Turkle*) darbā “Vientuļi kopā” (*Alone Together*), tehnoloģijas bieži simulē klātbūtni, bet pastiprina atsvešinātību. Mēs iegūstam virtuālas “draudzības” Facebook vidē, taču fiziskā, ķermeniskā saskarsme mazinās. 3 Sociālie mediji rada iesaistīšanās ilūziju – cilvēks it kā piedalās diskusijās, grupās, kustībās, taču tas notiek bez ķermeniskas klātbūtnes, bez riskiem, bez bailēm, bez atsaucības, paliekot ekrāna aizsardzībā.¹³ Rezultātā urbānā vide, kurā jau dominē anonimitāte, kļūst vēl fragmentētāka. Sabiedrības dalībnieki var nosaukt piederību kādai tiešsaistes kopienai, bet vienlaikus nepazīt savu kaimiņu vai nesaprast vietējās materiāli eksistējošās apkaimes problēmas. Groteska piemērs ir viedtālrunis kā izolācijas instruments – sabiedriskajā vidē bieži redzami vienaatnē viedtālrunos iegrimuši cilvēki, kuri raugās ekrānos šķietami esam kopā ar visu pasauli, bet patiesībā šeit un tagad paliek vieni. Proti, tā ir draudzība uz kredīta, t. i., noris tīklošanās un saziņa, lai

¹² Valdmane, M. The Failure of Signs and The Need for Community. *Eidos. A Journal for Philosophy of Culture*, 2025, 9(2), 84–101. <https://doi.org/10.14394/eidos.jpc.2025.0015>

¹³ Turkle, S. *Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other*. New York: Basic Books, 2012.

kādreiz satiktos, bet iecere satikties gandrīz nekad nematerializējas. Pat valsts pārvalde līdz ar digitālu pārveidi var neviļus veicināt atsvešinātību – ja valsti “pārstāv” bezpersoniski e-pakalpojumi un čatboti, zūd cilvēciska saskarsme un pilsoņiem rodas sajūta par valsti kā attālinātu, svešu mehānismu. Tā vienlaicīgi ir modernitātes svētība un lāsts – vairāk nekā jebkad iepriekš mēs esam savienoti, bet reizē arī vientuļāki.

Minētie procesi – urbanizācija, kapitālisma konkurence, digitalizācija, galēju individuālismu veicinoša kultūra – rada jaunus izaicinājumus saliedētībai. Tie strukturāli vājina mehānismus, kas tradicionāli veidoja kopības saites: ģimeni, kaimiņu būšanu, draudzes, klātienē diskusijas u. c. Rezultātā politikas plānotāji cenšas kompensēt šo dabisko saišu eroziju ar mākslīgiem pasākumiem: sabiedrības integrācijas projektiem, kultūras pasākumiem, kopības kampaņām. Tomēr šādām iniciatīvām bieži vien ir tikai *simulētas kopienas* raksturs, sniedzot īslaicīgu efektu, bet nerisinot dziļākos problēmcēloņus, proti, modernās dzīves iekšējo loģiku. Šāda aina liek uzdot jautājumu: vai mēs vispār varam atjaunot kopību sabiedrībā, kas balstīta uz tik šķēļošiem principiem?

Dažādas saliedētības izpratnes un to filozofiskie pamati

Saliedētība ir daudznozīmīgs, pat hibrīds jēdziens. Pastāv trīs galvenie saliedētības konceptuālie modeļi. Pirmais ir vērsts uz vienlīdzību un iekļaušanu. Šai perspektīvā sabiedrība ir uzskatāma par saliedētu, ja tajā nav izteikta noslāņošanās un nevienlīdzība – ja visiem ir līdzīgas iespējas un tiesības un neviena grupa nav atstumta vai diskriminēta. Piemēram, Eiropas Padomes dokumentos *sociālā saliedētība* definēta kā sabiedrības spēja nodrošināt visiem iedzīvotājiem vienlīdzīgu pieeju pamattiesībām un resursiem, respektējot cilvēka cieņu, daudzveidību un garantējot personisko

autonomiju un iesaisti kopienas dzīvē.¹⁴ Šāds skatījums saliedētību savij ar sociālo taisnīgumu un iekļaujošu attīstību – kur nav atstumto, tur sabiedrība ir stabilāka un vienotāka. Arī Latvijā nereti uzsvērts, ka ekonomiskā nevienlīdzība un sociālā netaisnība grauj sabiedrības vienotību. Tomēr, kritiski domājot, jāuzdod jautājums, vai ar vienlīdzības nodrošināšanu ir pietiekami. Piemēram, mūsdienās nereti izskan apgalvojumi, ka veiksmīgākas ir tādas sabiedrības, kuru uzplaukumu veido dažādība un šo dažādo cilvēku savstarpēja atkarība. Šī ideja, kas atspoguļota arī Bertelsmana fonda sabiedrības saliedētības radara pētījumos (tos Latvijā popularizē domnīca *Providus*¹⁵), pauž multikulturālu ideālu: dažādība pati par sevi esot vērtība, kas stiprina kopību. Filozofiskā analīze gan brīdina, ka šis ir visai specifisks modelis, kas ne vienmēr realitātē darbojas. Ja pārspilēti akcentējam atšķirīgo, var zust kopīgais, kas vieno. Vai sabiedrība, kurā katrs lepojas ar savu pilnīgi atšķirīgo identitāti, spēj atrast pietiekami daudz kopsaucēju, lai justos kā vienots *mēs*? Modelis *vienoti dažādībā* riskē kļūt utopisks – tas pieņem pasauli bez nopietniem konfliktiem, kurā strīdi ir tikai par vienlīdz labām izvēlēm. Reālajā dzīvē savukārt atšķirības nereti ir iemesls konfliktam. Jājautā: vai kopība rodas no kopīgā vai atšķirībām? Šis nav triviāls jautājums. Viena galējība ir mēģināt izdzēst atšķirības vienā homogēnā masā, bet pretēja galējība ir kanonizēt atšķirības tiktāl, ka zūd jebkāda kopēja identitāte. Visticamāk, veselīga saliedētība prasa līdzsvaru starp kopīgo un atšķirīgo, starp vienlīdzību un daudzveidību.

Otrais saliedētības izpratnes modelis centrā ieliek sociālo kapitālu, un tas apzīmē

¹⁴ *Concerted development of social cohesion indicators. Methodological guide.* Council of Europe publishing. 2005. https://www.coe.int/t/dg3/socialpolicies/socialcohesiondev/source/GUIDE_en.pdf

¹⁵ Kažoka, I., Bērziņa, L. *Sabiedrības saliedētības radara ziņojums.* Providus, 2023. <https://www.sif.gov.lv/lv/media/5598/download?attachment>

attiecību tīklu blīvumu un kvalitāti sabiedrībā.¹⁶ Saliedēta sabiedrība šai skatījumā ir tāda, kur cilvēki cits citu pazīst, uzticas un sadarbojas, kur ir stipras horizontālās saites – ģimene, draugi, kaimiņu tīkli, biedrības, kopienas. Ja pirmais modelis akcentēja valsts nodrošinātas vienlīdzīgas iespējas, tad šis atsedz pašu sabiedrības locekļu spēju organizēties un veidot saites. Jo vairāk savstarpējas uzticēšanās un pilsoniskās līdzdalības, jo saliedētāka sabiedrība. Latvijā šī tēma aktualizējas diskusijās par pilsonisko sabiedrību, brīvprātīgo darbu, kopienu kustībām. Taču arī šim modelim ir savi trūkumi. Pirmkārt, augsts sociālais kapitāls var pastāvēt šaurās, slēgtās grupās. Vēsture rāda neskaitāmus piemērus, kad ļoti saliedētas ir, teiksim, reliģisku sektu kopienas vai pat noziedzīgas organizācijas, taču šāda “saliedētība” neaptver visu sabiedrību un var pat pārējiem kaitēt. Piemēram, mafijas klanam ir spēcīga iekšējā lojalitāte, bet sabiedrībai kopumā tas ir destruktīvs. Cits piemērs: etniski homogēnas norobežotas dzīvesvietas (*gated community*) tipa ciemats var lepoties ar stiprām kaimiņu saitēm, bet pret citām grupām izturēties ar neuzticību vai pat naidīgumu. Ja visa sabiedrība saskaldās mazās, iekšēji saliedētās kopiņās, nacionāla mēroga saliedētība var tikt apdraudēta. Optimāls stāvoklis ir tad, ja pastāv plaši uzticības tilti – ne tikai “mēs savā ciematā esam draugi”, bet arī uzticēšanās dažādām sabiedrības grupām un kopīga identitātes izjūta pāri grupu robežām.

Trešais modelis definē saliedētību saistībā ar institūcijām un valsts pārvaldi. Šī pieeja kļuva populāra 20. gadsimta beigās starptautiskās organizācijās (Pasaules Bankā, OECD u. c.), kas pētīja, kā sabiedrības saliedētība ietekmē attīstību. Pamata doma ir tāda, ka saliedēta sabiedrība funkcionē labāk – cilvēki vairāk uzticas valdībai, ievēro likumus, iesaistās ekonomiskajās aktivitātēs, un tas viss veicina straujāku

attīstību. Citiem vārdiem, saliedētība šeit ir līdzeklis instrumentālam mērķim – tautsaimniecības izaugsmei, drošībai. Un otrādi: ja valsts institūcijas ir efektīvas un leģitīmas, cilvēki jūtas iekļauti un tāpēc vairāk sadarbojas, saliedētības izjūta pieaug. Tomēr šis modelis nereti balstās neizteiktās ideoloģiskās premisās, proti, tas pieņem, ka galvenais mērķis ir materiālā labklājība, bet tradicionāli simboliskie saliedētības avoti (piemēram, ķeizars, dzimtene, ģimene, reliģija) tiek nostumti malā. Sabiedrība tiek skatīta gandrīz vai kā tirgus mehānisms, kurā cilvēki ir *cilvēkresursi* un valsts – pakalpojumu sniedzēja. Šāda utilitāra pieeja tiešām var sekmēt efektivitāti, taču tā vājina lojalitāti un piederības izjūtu. Ja valsts ir tikai pakalpojums, ko pārkam ar nodokļiem, tad pilsonis var jautāt: kādēļ man just patriotismu, ja citur “pakalpojums” ir lētāks vai labāks? Šāds valsts kā tirgus modelis galu galā saasina jautājumu par kopības nepieciešamību: ja individuālisms ir norma un valsts tikai utilitārs rīks, vai sabiedrības saliedētība vispār ir vajadzīga? Tikai brīžos, kad uz spēles ir kas vairāk par ekonomiku, atklājas kopības fundamentālā vērtība. Piemēram, karš Ukrainā lika atskārst, ka valstij tomēr ir jāpaļaujas uz cilvēkiem, kuri gatavi to aizstāvēt ar savu dzīvību – kas nebūtu iespējams, ja valsts būtu uztverta vienīgi kā “pakalpojumu sniedzējs” bez emocionālas piederības. Ārkārtas apstākļos sabiedrības saliedētības filozofiskais pamats pēkšņi mainās: krīzē tiek mobilizēts romantisks ideālisms, pašizliedzība, mīti un vērtības, ko ikdienas utilitārā pieeja bija atmetusi.¹⁷

¹⁶ Putnam, R. D. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster, 2000.

¹⁷ Piemēram: Hayoz, N. & Stepanenko, V. The social organization of war: Ukrainian and Russian societies mobilized for war. *Soziale Systeme*, 2023, Vol. 28, Issue 2. <https://doi.org/10.1515/sosys-2023-0013>. Pretēji vērtības desakralizējas un pagaist, sal.: Kūlis, M. Values as a Hobby: the Transformation and Survival of Cultural Ritual Values in the Process of Desacralization. *Reliģiski-filozofiski raksti*. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2022, 33. laid., 182.–202. lpp.

Šo trīs konceptuālo pieeju izvērtējuma nolūks bija uzsvērt, ka *saliedētība* nav ideoloģiski neitrāla. Aiz vārda slēpjas dažādas filozofiskas pamatnostādnes. Nacionālisms, liberālisms, multikulturālisms, komunitārisms, sociāldemokrātija, neoliberālisms – katrs no šiem domāšanas virzieniem piedāvā savu atbildi uz jautājumu, *kas jāsaliēdē un kāpēc*. Piemēram, vai sabiedrību saliedē kopīga etniskā kultūra un valoda (nacionālisma skatījums) vai kopīgi pilsoniski ideāli un tiesības (pilsoniskais patriotisms), vai varbūt kopīga šķira (marksistisks skatījums), kopīga reliģija? Veidojot saliedētības politiku, ir īpaši svarīgi apzināties šīs filozofiskās atšķirības, jo citādi var gadīties, ka politikas mērķi un īstenošanas līdzekļi nokļūst pretrunā. Ja pieņemam vienu ideoloģiju, bet mēģinām īstenot citas ideoloģijas saliedētības modeli, sekas var nebūt tādas, kā cerēts. Tāpēc, runājot par saliedētību, vienmēr jāprecizē: ko tieši mēs vēlamies saliedēt un kā vārdā?

Latvijas ceļš: starp etnosu un dēmosu

Pievēršoties Latvijas situācijai, redzam dzīvu piemēru tam, cik sarežģīts ir temata izvērtums praksē. Atjaunojot neatkarību 1991. gadā, Latvija mantoja sabiedrību, kurā līdzās pastāvēja atšķirīgas vēsturiskās atmiņas, identitātes un valodas. Valsts veidotāji saskārās ar grūtu uzdevumu: integrēt postpadomju sabiedrību, vienlaikus atjaunojot latvisko identitāti pēc pusgadsimtu ilgas padomju varas īstenotās rusifikācijas.¹⁸ Iesākumā politikā dominēja nacionālās kontinuitātes doktrīna: atjaunotā valsts tika definēta kā 1918.–1940. gada Latvijas Republikas turpinājums. Praktiski tas nozīmēja, ka pilsonība automātiski pienācās tikai pirmskara Latvijas pilsoņiem un viņu pēctečiem, bet

vairumam padomju periodā iebraukušajiem iedzīvotājiem tās nebija. 90. gadu pirmajā pusē liela sabiedrības daļa – galvenokārt krievvalodīgie iedzīvotāji – palika *nepilsoņa* statusā. Šie apstākļi radīja spriedzi: kā saliedēt sabiedrību, ja skaitliski liela daļa ir politiski izstumta, kā arī ievērojama daļa ir atjaunotajai valstij naidīga vai vismaz apvainojusies uz to? Vēlāk tika ieviests naturalizācijas process ar valodas un vēstures pārbaudījumiem, lai pakāpeniski piešķirtu pilsonību, tomēr jautājums par piederību un identitāti saglabājās jūtīgs.

Valodas politika kļuva par saliedētības stūrakmeni. Padomju gados krievu valoda dominēja publiskajā telpā, un 1991. gadā latvieši paši savā zemē bija tikai nedaudz virs 50 % no iedzīvotājiem. Neatkarīgā Latvija pasludināja latviešu valodu par vienīgo valsts valodu un īstenoja virkni pasākumu tās nostiprināšanai – izglītībā, pārvaldē, plašsaziņā. Tādējādi tika pausts princips, ka kopīga valoda ir pamats sabiedrības vienotībai un valstiskumam. Politikas plānošanas dokumentos nereti parādījās brīdinājums par divkopienu sabiedrības risku, proti, bažas, ka varētu izveidoties paralēlas informācijas telpas un *dzīvespasaules* latviešu un krievu valodā.¹⁹ Valsts līmenī risinājumu meklēja ar tādiem pasākumiem kā bezmaksas latviešu valodas kursi, divkopienu skolu pakāpeniska pārveide (ieviešot mācības valsts valodā) un kopīgas vēsturiskās atmiņas veidošana.²⁰ Integrācijas politikas virsuzdevums šajā posmā tika formulēts kā nacionāli vienotas, sociāli

¹⁸ Kūle, M. Sabiedrības integrācija un saliedētība: konceptuālās nostādnes pētniecībā, programmās un praksē 1991–2024. *LZA Vēstis. A daļa*, 2025, Nr. 79, 21.–44. lpp. <https://www.lasproceedings.lv/wp-content/uploads/2025/08/2-Maija-Kule.pdf>

¹⁹ Sabiedrības integrācija Latvijā. *Latvijas Vēstnesis*, 1999, 10. marts, Nr. 70/72. <https://www.vestnesis.lv/ta/id/22643>

²⁰ Sal.: Pabriks, A., Vēbers, E., Āboltiņš, R. *Atsvešinātības pārvarēšana: sabiedrības integrācija*. Rīga: Sorosa fonds – Latvija, 2000; Druviete, I. Language ideologies in the era of multilingualism: Implications for the update of language policy guidelines in Latvia. *European Journal of Language Policy*, 2025, Vol. 17, No. 2, pp. 189–207. <https://www.liverpooluniversitypress.co.uk/doi/10.3828/ejlp.2025.11>

4 Mehāniskā un organiskā solidaritāte. Fernāna Ležē glezna "Pilsēta" (1919), Filadelfijas mākslas muzejs

integrētas pilsoniskās sabiedrības izveide, kas vienlaikus respektē etnisko daudzveidību.²¹

Tomēr Latvijas integrācijas politika vienmēr balansējusi starp divām filozofiskām pieejām: etnonacionālo (uzsverot latviešu valodas un kultūras centrālo lomu, prasot minoritāšu pielāgošanos *valstsnācijas* identitātei) un pilsoniski iekļaujošo (uzsverot visu iedzīvotāju līdztiesīgu piederību valstij neatkarīgi no etniskās izcelsmes). 4 Pirmās pieejas pamatā ir pārliecība, ka latvieši kā titulnācija ir atbildīgi par valsts identitāti un pastāvēšanu – šī doma sakņojas gan starpkaru perioda idejās, gan 20. gadsimta beigu bažās par latviešu valodas un kultūras izdzīvošanu. Otrās pieejas pamatā ir rietumeiropiskās liberālās un pilsoniskās nostājas pārliecība par demokrātijas un cilvēktiesību principiem, kā arī pragmatiski aprēķini, ka stabilai valstij nepieciešams saliedēt visus iedzīvotājus, nevis tikai vienu etnisko grupu.²² 21. gadsimtā Latvijas valsts pārvaldes oficiālie saliedētību risinošie dokumenti mēģināja apvienot šos skatījumus. Piemēram, "Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādnes 2012.–2018. gadam"²³ deklarēja mērķi veidot vienotu Latvijas nāciju, kas ietver visas etniskās grupas, bet

²¹ "Sabiedrības integrācija aptver procesus, kas norisinās etniskajā, izglītības, kultūras, tiesiskajā, politiskajā, sociālpsiholoģiskajā, sociālajā u.c. cilvēka dzīves jomās. Integrācija notiek, visiem Latvijas iedzīvotājiem aktīvi iesaistoties Latvijas sabiedrības dzīvē, tā notiek, saglabājot cittautiešu tiesības uz savu etnisko identitāti. Starpetniskās integrācijas mērķis ir sabiedrība, kurā cittautieši brīvi pārvalda latviešu valodu, pārvarējuši atsvešinātību no latviešu kultūras vērtībām un iesaistījušies Latvijas sabiedrības kopīgo mērķu īstenošanā." (Sabiedrības integrācija Latvijā.)

²² Kūle, M. Sabiedrības integrācija un saliedētība: konceptuālās nostādnes pētniecībā, programmās un praksē 1991–2024.

²³ Sk.: *Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādnes 2012.–2018. gadam (informatīvā daļa)*. 2011. https://www.km.gov.lv/sites/km/files/media_file/km_130515_prec_nac_ident_pilson_sab_un_itegr_polit_pamatnost_2012-20181.pdf

balstās uz latviešu valodu un kultūru kā saliedējošu kodolu. Tas līdzinās tam, ko teorijā dēvē par pilsonisko nacionālismu: ideja, ka jebkurš var kļūt par latvieti politiskā (ne obligāti etniskā) nozīmē, pieņemot kopīgās vērtības un lojalitāti Latvijas valstij.

Neskatoties uz konceptuālajiem eksperimentiem, Latvijas sabiedrības saliedētības realitāte joprojām ir izaicinājumiem pilna. Daudzi latvieši un krievvalodīgie faktiski dzīvo atšķirīgās informatīvajās un kultūras telpās. Pēdējos gados daļēji plaša mazinājusies (jo jaunā paaudze labāk zina latviešu valodu, daudzi nepilsoņi kļuvuši par pilsoņiem utt.), taču savstarpējās uzticēšanās deficīts un vēsturiskās traumas (piemēram, atšķirīga Otrā pasaules kara notikumu interpretācija) joprojām ietekmē pilsonisko vienotību. Turklāt arī sociālekonomiskā nevienlīdzība starp reģioniem un dažādām sabiedrības grupām joprojām ir šķērslis kopības izjūtai. Piemēram, 2023. gada sākumā Latvijā plaši diskutēja par sabiedrības saliedētību saistībā ar valdības lēmumiem demontēt padomju pieminekļus – vieni to uzlūkoja kā vēsturiskās taisnīguma atjaunošanu un soli saliedētības virzienā (novēršot plašu piemiņas telpā), bet daudzi krievvalodīgie savukārt to uztvēra kā uzbrukumu.

Jāatzīmē arī, ka uzticēšanās politiskajām institūcijām Latvijā tradicionāli nav bijusi augsta. Kad politiķi deklarē, ka *saliedēta sabiedrība* ir valsts politikas mērķis, daļa sabiedrības to uztver ar skepsi vai pat cinismu. Vai saliedētība tiešām ir nesavtīgs varas mērķis, vai arī reizēm tā kalpo kā retorisks rīks politiskās leģitimitātes un kontroles nodrošināšanai? Piemēram, “Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2021–2027” cildeni pasludina: “Cilvēki gādā viens par otru, aktīvi veido un piedalās sabiedriskajās aktivitātēs, kā arī saredz sabiedrības daudzveidību kā vērtīgu resursu un spēju savstarpēji saprasties un cienīt vienu otru.”²⁴

²⁴ Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2021.–2027. gadam, pieņemts ar Saeimas 02.07.2020. paziņojumu “Par Latvijas Nacionālo attīstības plānu

Tas ir skaists ideāls, taču formulēts tik abstrakti un vispārīgi, ka reālajā dzīvē maz jūtams; šī teorētiskā fikcija spēj dzīvot tikai dokumentos. Sabiedrības saliedētību nevar radīt ar viena dokumenta uzrakstīšanu – tai jāveidojas cilvēku dzīvē.

Viena no mācībām, ko sniedz Latvijas pieredze un Valsts pētījumu programmas projekts “Sabiedrības saliedētības vektori”, ir: ka kopība visbiežāk rodas *no apakšas*, nevis *no augšas*.²⁵ Proti, ikdienas dzīvē, mikrolīmenī cilvēki nereti prot atrast kopīgu valodu pat tad, ja *augšā* – medijos un politikā – notiek šķelšanās. Vietējās kopienās, ģimenēs, draugu lokos pastāv organiska saliedētība, kas nav formalizēta, bet tomēr ir īsta. Piemēram, mazpilsētā vai ciematā kaimiņi var cits citu atbalstīt, svinēt kopā svētkus un veidot savstarpējas saites, pat ja viņi nelasa nevienu integrācijas politikas dokumentu. Savukārt lielpilsētā cilvēki bieži vien dzīvo blakus, bet neveido lokālu kopību. Līdz ar to var teikt, ka saliedētības problēma Latvijā lielā mērā ir pilsētas (Rīgas) problēma, un pat ne visas sabiedrības, bet noteiktu tās daļu problēma. Valsts politikas līmenī tas nozīmē: lai veicinātu saliedētību, reizēm efektīvāk ir atbalstīt sabiedriskās iniciatīvas un vietējās kopienas, nevis konstruēt plašas kampaņas no centra. Valsts uzdevums varētu būt ne tik daudz *radīt kopību*, cik netraucēt tai veidoties, nodrošinot labvēlīgus apstākļus. Piemēram, ļaut cilvēkiem pašiem organizēties lokālu jautājumu risināšanai, atbalstīt mazās nevalstiskās organizācijas (tostarp neformālās), kas vieno kaimiņus, garantēt drošu vidi, kurā dzīvot un pulcēties. Ja indivīdi jūt, ka var ietekmēt savu *dzīvespasauli* un padarīt to labāku, viņos aug pārliecība un motivācija rūpēties arī par plašāku kopību.

2021.–2027. gadam (NAP2027)”. 2020. <https://likumi.lv/ta/id/315879-par-latvijas-nacionalo-attistibas-planu-20212027-gadam-nap2027>

²⁵ Šūpule, I., Elksne, G. Kopienas iedzīvotāju līdzdalība kā sociālās saliedētības prakse: līdzdalību sekmējošie un kavējošie faktori. *Akadēmiskā Dzīve*, 2025, Nr. 61, 88–103. lpp.

Būt kopā – eksistenciālais pamats

Līdz šim aplūkojām saliedētības jēdzienu no dažādiem skatpunktiem – sociāli teorētiskā, politiskā, ideoloģiskā. Taču jāpatur prātā arī vēl dziļāks ontoloģiskais slānis: cilvēka kā sabiedriskā dzīvnieka esības slānis. Martins Heidegers ieviesa terminu *Mitsein*, lai parādītu, ka cilvēka eksistence pēc būtības ir līdzdalīga citu cilvēku eksistencē. Mēs piedzimstam jau iemesti attiecībās – ģimenē, sabiedrībā – un mūsu *es* vienmēr veidojas caur saskarsmi ar *citiem*. No šī skatpunkta kopība nav ne projektu jautājums, ne valsts politikas inovācija – tā ir cilvēka dabiskā dotā situācija. Heidegers filozofijas perspektīvā ir skaidrs, ka kopību nevar mākslīgi radīt vai uzspiest – neviens dekrēts nespēs piespiest cilvēkus patiesi justies piederīgiem. Viss, ko var darīt, ir radīt apstākļus, kuros cilvēku dabiskā tieksme būt kopā var izpausties brīvi. Ja mūsdienu pasaule šķiet atsvešināta, iespējams, tas nozīmē, ka kaut kur esam nomaldījušies no savas dabas – radījuši sabiedriskas struktūras, kas traucē mūsu *Mitsein* realizācijai. Šeit filozofija aicina atgriezties pie pamatiem un pajautāt: kas cilvēkiem patiesībā ir kopīgs? Vai spējām sarunāties?

Cilvēka eksistenciālā kopības izjūta izpaužas arī vajadzībā pēc atzišanas, par ko rakstīja Honets. Mēs visi tiecamies, lai mūs pieņem un novērtē citi – ģimenē, draugu lokā, sabiedrībā. Ja šī vajadzība netiek piepildīta, rodas atsvešinātība. Tāpēc saliedētas sabiedrības priekšnoteikums ir, ka katrs indivīds jūtas redzēts un dzirdēts. Tas mūs noved pie atskārtas, ka saliedētība ir arī ētisks projekts: runa nav tikai par to, cik bieži cilvēki satiekas vai kādā valodā runā, bet arī par to, kā viņi izturas cits pret citu. Ja sabiedrībā valda cieņa, taisnīgums un solidaritāte, tai būs stiprākas saites nekā sabiedrībai, kur formāli visi runā vienā valodā, bet izturas vienaldzīgi pret līdzcilvēku ciešanām.

Šajā kontekstā vērts ieklausīties Aleksandra Koževa (*Alexandre Kojève*) pārdomās, kurš, interpretējot Hēgeli, prognozēja, ka, attīstībai virzoties uz priekšu, cilvēce var nonākt pie

universālas un homogēnas valsts, kur visi ir vienlīdzīgi un visi konflikti atrisināti, taču tādas, kur cilvēkiem zūd dzinulis rīkoties, radīt, pārvarēt grūtības. Šajā “vēstures beigu” utopiā iestājas miers, bet arī stagnācija. Koževs skaidro, ka tādā situācijā cilvēks pārvēršas par “pēdējo cilvēku”, kas drīzāk līdzinās labsajūtā apmierinātam dzīvniekam, nevis pilnvērtīgam cilvēkam.²⁶ Ja mēģinām pilnībā izskaust visas atšķirības un spriedzi, radot pilnīgi “vienotu” sabiedrību, mēs riskējam zaudēt kaut ko ļoti cilvēcisku – radošumu, dažādās identitātes un mērķus, kuru pamatā ir cilvēkiem raksturīgās atšķirības. Tieši konkurence, diskusija, arī mērena konfliktu klātbūtne (ideju cīņa, viedokļu dažādība) vēsturiski ir virzījusi sabiedrības uz priekšu. Pārmērīga viendabība var novest pie apātijas un atsvešinātības, kad neviens vairs īpaši neidentificējas ne ar valsti, ne ar kopienas, jo tā ir kļuvusi bezsejaina, pelēka, visiem vienāda.

Savukārt pretējais – daudzveidības pārvēršana par pašvērtību – var radīt citu problēmu: cilvēki saliedējas mazās grupās ar specifiskām identitātēm, bet valsts un sabiedrības līmenī pietrūkst kopējā stāsta. Eiropas Savienības devīze ir “Vienoti dažādībā”, taču bieži dzirdams, ka Eiropas Savienības pilsoņi izjūt vienotību visai vāji, uztverot Briseli kā atsvešinātu vai pat naidīgu birokrātisku mehānismu.²⁷ Tam iemesls visdrīzāk ir tieši kopējās identitātes trūkums: pastāv nacionālās identitātes dalījums, bet *Eiropas identitāte* joprojām ir vāja vīzija. Līdz ar to filozofisks izaicinājums saliedētības koncepcijai ir šāds: kā veidot patiesu kopību,

²⁶ Kojève, K. *An Introduction to a Reading of Hegel: Lectures on the Phenomenology of Spirit*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1980.

²⁷ Kūlis, M. Weakness as Value in Contemporary Western Culture. *The Ideology and Politics Journal*, 2025, No. 1 (27), pp. 254–271. <https://www.ideopol.org/wp-content/uploads/2025/07/3.1.-Kulis.pdf>

kas nav balstīta uz piespiedu vienādību, bet arī nepazūd galējā fragmentācijā? ⁵

Iespējams, atbilde rodama atgriešanās pie *dzīvespasaules* līmeņa. Edmunda Huserla *dzīvespasaules* jēdzienu var pārinterpretēt materiālā nozīmē kā konkrēto vidi, kurā gan veidojas, gan īstenojas domāšanas *dzīvespasaule*. Neatkarīgi no politiskajām deklarācijām cilvēkiem jau ir kopīga pasaule – ikdienas *dzīvespasaule*, kur viņi satiekas tirgū, darbā, apkaimē, krogā, parkā. Šī kopīgā ikdienas pieredze veido neformālu, bet būtisku saliedētības pamatu: sabiedrība var būt daudzveidīga, taču konkrētajā dzīves telpas līmenī raizes un rūpes ir ļoti konkrētas un svarīgas vairumam dzīves telpas iemītnieku. Idejas, kas mīt aiz jēgas horizonta, nav aptveramas, tās neiemājo, bet iemānot var mājās mājās. Protī, runa ir par būšanu mājās kā savā vietā, kur notiek dzīvošana, kas ir *mana* un *mūsu*.²⁸

Noslēgumā

Sabiedrības saliedētības problēma ir komplekss filozofisks, sociāls un ētisks jautājums. Tā nav atrisināma vienā dienā vai ar vienu likumu. Fundamentālus vērtību pieņēmumus – vai mēs augstāk vērtējam individuālo brīvību vai kopienas labumu, vai ticam kulturālai vienotībai vai daudz kultūru modelim – nevar izmainīt mehāniski vai īstermiņā. Tomēr tas nenožīmē, ka jāiesligst pesimismā. Filozofiska pieeja māca, ka jau pats jautājumu uzdošanas veids var mums pavērt jaunas perspektīvas. Ja uzdodam jautājumu “Vai sabiedrība var pastāvēt bez kopības izjūtas?”, tad atbilde, visticamāk, ir: nē, vismaz ne ilgstoši un ilgtspējīgi. Sabiedrība, kurā nav nekāda *mēs*, drīzāk līdzinās nejaušu garāmgājēju pūlim. Tā var funkcionēt kādu brīdi, bet tā nespēj risināt kopīgus uzdevumus, upurēties augstāka labuma

⁵ *Mitsein* un ikdienas dzīvespasaule, mājošana. Ģederta Eliasa glezna “Pie akas” (ap 1935. gadu), Latvijas Nacionālais mākslas muzejs

²⁸ Heidegger, M. Building Dwelling Thinking. In: Heidegger, M. *Poetry, Language, Thought*. New York: Harper & Row, 1971, pp. 145–161.

vārdā vai noturēt stabilitāti krīzes brīžos. Taču vienlaikus jāatceras, ka kopību nevar izveidot piespiedu kārtā vai pilnībā administrēt no augšas.

Risinājuma meklējumos var izdarīt vairākus secinājumus. Pirmkārt, sabiedrības saliedētība prasa nepārtrauktu līdzsvara meklēšanu starp indivīda brīvību un kopējo labumu. Mūdienu Latvijā (un pasaulē) jāatrod veids, kā respektēt individuālismu – jo tas nes inovācijas, personisko atbildību, iedzīvina cilvēktiesības –, vienlaikus atjaunojot kopības garu, lai indivīdi nepaliktu vieni savā brīvībā. Otrkārt, saliedētība ir procesuāla, nevis statiska: tā nav stāvoklis, kuru var vienreiz sasniegt un pasludināt par gatavu. Drīzāk tā ir pastāvīgi veidojama: katra paaudze, katrs jaunais sabiedrības pārvēsiens liek atkal noskaidrot, kas mūs vieno kā sabiedrību. Līdz ar to sabiedrības saliedētība ir arī sarunas un stāsta jautājums: mums nepieciešams kopīgs naratīvs, kas aptver gan pagātni (kopīgas atmiņas), gan skata nākotni (kopīgas ieceres). Šis naratīvs Latvijā vēl top – joprojām noris ne tikai integrācija, bet arī integrācijas stāsta meklējumi, cenšoties šajā stāstā ievīt gan latvisko identitāti, gan mazākumtautību stāstus, gan jaunus globālus kontekstus.

Treškārt, ētiskie principi – cieņa, taisnīgums, atbildība, empātija – nav greznība, bet gan neaizstājams saliedētības pamats. Ja sabiedrībā netiek ievēroti taisnīguma principi, tad cilvēki zaudē ticību kopīgajam labumam un atsvešinās. Tāpēc saliedētības politika nedrīkst aprobežoties ar kultūras pasākumiem vai lozungiem – tai jāvērs uzmanību arī uz sociālo taisnīgumu ikdienā. Jo vairāk atsevišķi cilvēki redzēs, ka vara un pārējā sabiedrība pret viņiem izturas godīgi un ar cieņu, jo lielāka motivācija būs iesaistīties un sadarboties.

Ceturtkārt, Latvijas gadījumā saliedētība ir lielā mērā saistīta ar nacionālās identitātes pārdefinēšanas vajadzību atbilstoši 21. gadsimta izaicinājumiem. Vēsturiski latviešu nācija

veidojās uz romantiska nacionālisma pamata – caur valodu, kultūru, tautasdziesmām. Mūdienu sabiedrība ir daudz plurālāka, un nāksies definēt, ko nozīmē *būt latvietim*, lai tas iekļautu visus lojālos valsts iedzīvotājus, nezaudējot nacionālās identitātes kodolu.

Visbeidzot, piektkārt, saliedētas sabiedrības veidošana, lai cik tas banāli neskanētu, ir kopdarbs. Ne valdība, ne nevalstiskās organizācijas, ne inteliģence to nevar paveikt izolēti. Ja saliedētība nozīmē *dzīvot kopā* (ne tikai *sadzīvot* vai *izdzīvot* blakus), tad katram sabiedrības loceklim ir sava loma šajā procesā. Tā sākas ar ikdienas sākumiem – ar to, ka mēs izturamies cilvēcīgi pret citiem, ka sadarbojamies nelielās grupās, ka ap sevi veidojam uzticības tīklu.

Sabiedrības saliedētības filozofisks ieskats parāda, ka tā nav tikai politikas tehniska problēma, bet drīzāk – konceptuāls izaicinājums ceļā uz sabiedrības pašizziņu. Uzdodot jautājumu “Kas mūs vieno?”, mēs faktiski jautājam “Kas mēs esam?”. Šai ziņā saliedētības tēma mudina uz pašrefleksiju gan valsts vadību, gan katru cilvēku. Mūsdienās, kad tik daudz kas mūs šķēļ, kopības idejas pārdomāšana ir iespēja atgūt līdzsvaru. Iespējams, ka patiesi saliedēta būs tā sabiedrība, kas spēs apvienot šķietami pretrunīgo: personisko autonomiju ar kopējo atbildību, daudzveidību ar vienotību, mūsdienīgumu ar tradīciju, globālo ar lokālo. Tas ir augsts ideāls, taču filozofija māca domāt augstās kategorijās.

Noslēgumā jājautā: vai sabiedrība var pastāvēt bez kopības izjūtas? Droši vien, ka nē – vismaz ne tāda, kādu mēs to vēlamies redzēt: humānu, taisnīgu un dzīvotspējīgu. Saliedētības meklējumiem jāturpinās gan ar intelektuālu dziļumu, gan praktisku pacietību. Saliedētība nav nedz pašsaprotama, nedz uzspiežama – tā ir jāizprot un jāveido apzināti. Un, iespējams, pats svarīgākais – tā ir jāizdzīvo. Sabiedrība kļūst saliedēta nevis uz papīra, bet gan cilvēkos.

Avoti un literatūra

- Bauman, Z. *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press, 2001.
- Bičevskis, R. *Sabiedriba bez pasaules*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2022.
- Concerted development of social cohesion indicators. *Methodological guide*. Council of Europe publishing, 2005. https://www.coe.int/t/dg3/socialpolicies/socialcohesiondev/source/GUIDE_en.pdf
- Dribins, L. (sast.). *Pretestība sabiedrības integrācijai: cēloņi un sekas*. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un Socioloģijas institūts, 2007.
- Druvieta, I. Language ideologies in the era of multilingualism: Implications for the update of language policy guidelines in Latvia. *European Journal of Language Policy*, 2025, Vol. 17, No. 2, pp. 189–207. <https://www.liverpooluniversitypress.co.uk/doi/10.3828/ejlp.2025.11>
- Durkheim, É. *Division of Labour in Society*. The Press of Glencoe, 1960 [1893].
- Habermas, J. *The Theory of Communicative Action*, Vol. 1: Reason and the Rationalization of Society. Boston: Beacon Press, 1984.
- Habermas, J. *The Theory of Communicative Action*, Vol. 2: Lifeworld and System: A Critique of Functionalist Reason. Boston: Beacon Press, 1987.
- Hayoz, N. & Stepanenko, V. The social organization of war: Ukrainian and Russian societies mobilized for war. *Soziale Systeme*, 2023, Vol. 28, Issue 2. <https://doi.org/10.1515/sosys-2023-0013>
- Heidegger, M. Building Dwelling Thinking. In: Heidegger, M. *Poetry, Language, Thought*. New York: Harper & Row, 1971, pp. 145–161.
- Honneth, A. *The Struggle for Recognition: The Moral Grammar of Social Conflicts*. Translated by Joel Anderson. Cambridge, MA: MIT Press, 1995.
- Kažoka, I., Bērziņa, L. *Sabiedrības saliedētības radara ziņojums*. Providus, 2023. <https://www.sif.gov.lv/lv/media/5598/download?attachment>
- Kojēve, K. *An Introduction to a Reading of Hegel: Lectures on the Phenomenology of Spirit*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1980.
- Kūle, M. Sabiedrības integrācija un saliedētība: konceptuālās nostādnes pētniecībā, programmās un praksē 1991–2024. *LZA Vēstis. A daļa*, 2025, Nr. 79, 21.–44. lpp. <https://www.lasproceedings.lv/wp-content/uploads/2025/08/2-Maija-Kule.pdf>
- Kūlis, M. *Saliedētības idejas filozofiskie, teorētiskie, ideoloģiskie pamati un izaicinājumi*. Kūlis, M. (Sast.) *Saliedētības izpratnes vektori pilsoniski aktīvas sabiedrības attīstībai*. Rīga: Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultāte, Filozofijas un socioloģijas institūts, 2024.
- Kūlis, M. Values as a Hobby: the Transformation and Survival of Cultural Ritual Values in the Process of Desacralization. *Reliģiski-filozofiski raksti*. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2022, 33. laid., 182.–202. lpp.
- Kūlis, M. Weakness as Value in Contemporary Western Culture. *The Ideology and Politics Journal*, 2025, No. 1 (27), pp. 254–271. <https://www.ideopol.org/wp-content/uploads/2025/07/3.1.-Kulis.pdf>
- Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2021.–2027. gadam, pieņemts ar Saeimas 02.07.2020. paziņojumu "Par Latvijas Nacionālo attīstības plānu 2021.–2027. gadam (NAP2027)". 2020. <https://likumi.lv/ta/id/315879-par-latvijas-nacionalo-attistibas-planu-20212027-gadam-nap2027>
- Mirončuka, K. Foundations of Social Cohesion: A Philosophical Framework. *Letonica*, 2026, [forthcoming].
- Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādnes 2012.–2018. gadam (informatīvā daļa). 2011. https://www.km.gov.lv/sites/km/files/media_file/km_130515_prec_nac_ident_pilson_sab_un_integr_polit_pamatnost_2012-20181.pdf
- Ortega i Gasets, H. *Masu sacelšanās*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2023.
- Pabriks, A., Vēbers, E., Āboltiņš, R. *Atsvešinātības pārvarēšana: sabiedrības integrācija*. Rīga: Sorosa fonds – Latvija, 2000.
- Putnam, R. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster, 2000.

Sabiedrības integrācija Latvijā. *Latvijas Vēstnesis*, 1999, 10. marts, Nr. 70/72. <https://www.vestnesis.lv/ta/id/22643>

Sennett, R. *The Fall of Public Man*. New York: Knopf, 1977.

Šūpule, I., Elksne, G. Kopienas iedzīvotāju līdzdalība kā sociālās saliedētības prakse: līdzdalību sekmējošie un kavējošie faktori. *Akadēmiskā Dzīve*, 2025, Nr. 61, 88–103. lpp.

Tönnies, F. *Community and Society*. Translated and edited by Charles P. Loomis. East Lansing: Michigan State University Press, 1957.

Turkle, S. *Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other*. New York: Basic Books, 2012.

Valdmane, M. The Failure of Signs and The Need for Community. *Eidos. A Journal for Philosophy of Culture*. 9, 2025, No. 2, pp. 84–101. <https://doi.org/10.14394/eidos.jpc.2025.0015>

**Saliedētības
filosofija**

Vai saliedētības tematikai ir filosofiskie pamatojumi? No Hēgeļa loģikas līdz Žižeka filosofijai šodien

Atslēgvārdi: loģika, racionalitāte, integrācija, saliedētība, Kants, Hēgelis, neohēgelieši, Sartrs, Žižeks

Raksta ideja ir aplūkot, kā klasiskajā filosofijā priekšplānā izvirzītā loģika, universalitāte kā pieeja un racionalitāte laika gaitā pārvēršas par skatījumu uz vēsturi un diferencu atzišanu par vienu no galvenajiem principiem modernitātē. Universalisms un transcendentālisms pāraug par jautājumu par vēsturisko plurālismu un dažādību. Tas ietekmē filosofisko tēmu pārvirzi, pasaules ainas analizē liekot aktualizēt jautājumu: kā apvienot, saliedēt, integrēt atšķirīgo? Integrācijas programmas Latvijā kopš 2000. gada galvenokārt ir sociāli-politiskas, bet saliedētības programma, kas ir kultūrā vairāk gremdēta pieeja kopš 2015. gada, centrā izvirza tēmu – kā panākt saliedētību Latvijas sabiedrībā? Sakarā ar to, ka gan sabiedrības integrācijas programmas, gan sabiedrības saliedētības programmatiskie dokumenti ir valstiska mēroga likumdošanas daļa, to filosofiskie pamati Latvijā gandrīz nav tikuši apspriesti. Modernitātes premisas ir tikušas pieņemtas kā pašsaprotamas.

Taču, kā redzams, sasaistot sociāli politiskās norises ar filosofiskajām pieejām, jautājums *kā saliedēt?* rodas tieši tur, kur ir modernitātes stimulēta sašķeltība, sociālo, kultūras, reliģisko u. c. veida kopienu pretstāvēšana, vai vienkāršākā variantā to var saprast kā premisu – filosofijā valda diferencu princips, nevis universalitāte. Dažādašs tiek izprasts arī kā Citādašs (filosofa Emanuela Levina proponētā domas platforma), dzīve sabiedrībā norit kā

dzīvošana līdzās, bet *nesatikšanās*. Situācijās, kur ir etniskā viendabība, reliģiskās ticības kopība, ekumenisms vai liela, nozīmīga mērķa kopība, integrācija (cittautiešu integrācijas un saliedētības tēma) nav aktuāla. Tā, piemēram, Japānā, kas ir etniski monolīta valsts ar praktiski vienādu dzīves stilu (paaudžu atšķirības gan ir sākušas satraukt sabiedrību) nav ko integrēt. Ķīnieši tur nevēlas dzīvot, afrikāņus un islāmticīgos neredz, arābi uz turieni netiecas, amerikāņi ir, bet galvenokārt biznesā, eiropeieši maz, tad jau nav ko integrēt. Diezin vai paši japāņu filosofi cenšas solidarizēt japāņus. Saliedētība gan vērojama attiecībā pret ārējiem spēkiem – jautājums par Kuriļu salu atdošanu, kas skar Krieviju; jautājums par ķīniešu vardarbību un brutalitāti biznesā utt. Interesanti, ka ar naftu bagātās arābu valstis nevis integrē savus ticības brāļus no trūcīgākajām, karos ierautajām valstīm, bet pēc iespējas noslēdzas, pieļaujot tikai labi situētu ļaužu ierašanos. Vai tur kāds kādu vēlas integrēt? Neizskatās gan!

Latvijā kopš 1991. gada sabiedrības integrācijas, šobrīd jau saliedētības tematika un finansējums problēmu risinājumiem ir valdību prioritāte. Situācijā, kur pastāv etniskā hibriditāte, spēcīgas migrācijas plūsmas, reliģiskās pretrunas, kultūru un dzīves stilu antagonisms un identitāšu milzīga daudzveidība, politiskais mērķis – *saliedēt* – kļūst par politisku izaicinājumu, jeb par nelaimi, ko neizdodas novērst. Tātad secinājums: vēlmē sekot diferencu principam un kultivējot modernitātei raksturīgo dažādību, valstis nonāk situācijā, kad jācinās par saliedētību. Gribējāt modernitāti! Dabūjāt problēmu! Protams, ka integrācijas problēmu

pastiprina vēsturiskas klizmas,¹ kā tas Latvijā ir ar Krievijas PSRS laiku okupācijā iebraukušajiem cittautiešiem, kas daļa nav lojāli Latvijas valstij un atpakaļ uz dzimteni doties nevēlas, jo Latvijā, iespējams, saskata augstāka dzīves līmeņa iespēju.

Taču vai saliedētībai modernisma filosofijā ir kāda bāze, varbūt *saliedētības metafizika* vai *kultūras ontoloģija*, vai *sociālā epistemoloģija*, vai praktiski politiķu centieni sekot ES vērtībām un cilvēktiesību, tikpat labi arī nacionālo minoritāšu tiesību starptautiskajām deklarācijām? Jāsecina, ka uz Latvijas situāciju attiecas pēdējais no minētā, bet par filosofiskajiem pamatiem spriests ir minimāli.

Filosofiskā doma Eiropā 20. gadsimta gaitā nonāk līdz pat tēzei, kā raksta Žans Vāls (*Jean Wahl*), ka *loģika ir vēsture*, kurā jācinās par iekļaušanu un saliedētību, jo modernitātes filosofiskā doma uzrāda sašķeltību un diferencēšanos kā pamata stāvokli. Uzskatu, ka mūsdienās, ar to saprotot 21. gadsimtu (kaut pavērsiena saknes stiepjas vismaz pusegadsimtu iepriekš), ir notikusi paradigmas maiņa, ko apzīmēju ar jauna veida konceptu – nosaucot to par *Gribas laikmetu*. Tas skaidri uzrāda problēmas, kādas ir modernitātei, pazaudējot apgaismības universālismu un racionalitāti. Griba spiež uz to, uz ko tiecas vēlmes, kaut jāatzīst, ka saliedētības tematika joprojām Latvijā atrodas apgaismības, pat romantisma filosofijas ietvaros, un tiek pastiprināta ar ES tiesību doktrīnu.

Lai iedziļinātos, kā funkcionē saliedētību veicinošie faktori, jāatgriežas pie franču neohēgeliešiem un viņu ietekmes uz eiropisko domāšanu līdz pat mūsdienu populārajam, kreisajam filosofam Slavojam Žižekam, kuram saliedēšanās nešķiet romantiski aicinošs pasākums, bet kolektīvās gribas piepūles akts. Raksts kalpo par saliedētības tematikas

filosofiskā uzstādījuma analīzi, izvirzot priekšplānā aspektus, kas līdz šim ir maz ievēroti.

Rietumu racionalitātes pamatnostādnes

Cilvēku kopdzīve 21. gadsimtā mēdz kļūt arvien sarežģītāka – ar konfliktiem, pretrunām, pandēmiju un kariem. Tā kļūst komplicēta gan personiskajā līmenī, gan tajā līmenī, ko Hēgelis dēvē par objektīvo garu – sabiedrības dzīvē. Jautājums – *kas mūs apvieno cilvēku pasaulē?* – visbiežāk tiek atbildēts ar sociāli politisko un komunikācijas zinātņu palīdzību: tās ir sociālās struktūras, darbs, labklājības un pārtikas centieni, piederība ģimenei, valstij, nācijai, atkarība no varas struktūrām, ideoloģijām u. c.

Taču uz šo jautājumu varam raudzīties arī dziļāk, universālāk. Pats dziļākais līmenis ir *piederība racionalitātei, saprāta un loģikas lietojums*. Loģika ir cilvēka racionalitātes centrs. Mēs dzīvojam universāliju pasaulē, (to vislabāk saprata Hēgelis, liekot centrā jēdzienu, un aiz viņa sekojošā analītiskā filosofija). Universālības mums atklājas vispārējos jēdzienos, nozīmēs (*Bedeutungen*), valodā kā universālā struktūrā. Nacionālā nozīmē valodas mēdz būt dažādas, bet kā jēgas nesējām tām ir liela līdzība. Valodas ir arī komunikācijas veids, saprašanas pamats, domāšanas ietvars un intencionalitātes jeb nozīmju došanas veids, un tikpat labi arī varas izpausme. Lai gan valoda varētu būt apvienošanas un saliedēšanas veids, tomēr modernitātes ievirze ir uz to, lai arī valodas diferencētu tādā nozīmē, ka notiek nemanāma atteikšanās no literārās pamatvalodas kā noteicošās (klasiskās filosofijas ietekmē valodniecībā daudzās kultūrās bija vērojama tieksme izstrādāt *tīru literāro valodu*, ko ieviest izglītībā, politikā, nācijas pašidentifikācijā) un tiek pieļauti, pat stimulēti, dialekti, slengi, necenzētā leksika, pieļautas svešvalodu sintakses, svešvārdu strauja ieplūšana latviešu runā utt. Kaut valodnieki par to “raud”, sabiedrības daļa triumfē, kad var krieviski lamāties un angļiski izteikties! Liekas,

¹ Kūle, M. Sabiedrības integrācija un saliedētība: konceptuālās nostādnes pētniecībā, programmās un praksē 1991–2024. *LZA Vēstis. A daļa*, 2025, Nr. 79, 21.–44. lpp. <https://www.lasproceedings.lv/wp-content/uploads/2025/08/2-Maija-Kule.pdf>

1 Maijas Kūles kolāža par valodu raibumiem un haosu, no privātā arhīva

2 Maijas Kūles kolāža no avižu strēmelēm – kā veidojas mediju un varas iespaids uz cilvēku, 2006, no privātā arhīva

ka nekad agrāk Latvijā (un citur) valodas izpausmes kultūras plašākajās sfērās kā māksla, politika, bizness, nav tik ļoti bijušas piesātinātas ar lamuvārdiem, necenzētiem izteikumiem, pussaprotamiem izdviesieniem un emocionālo bagāžu. 1 Ja kas tāds skan no TV ekrāniem, nerunājot par publiski pieejamajiem sociālajiem tīkliem, un Saeimas tribīnēm, tad lingvistiskā neskaidrība un sašķeltība ir jāuzskata par draudu saliedētībai.² Pagaidām gan Latvijā esam tikuši līdz prasībai – *runājiēt valsts valodā!*, t. i., latviski, bet kā to dara komunikatīvi morālajā nozīmē, tas ir kļuvis maznozīmīgi. Netiek skarti jautājumi, piemēram, ka *es* (kaut abstrakts *es*) nekad nesaliedēšos ar deputātu, kas lamājas, kam ir “netīra valoda”, neskaidra doma, nav universālu jēdzienu, bet uzstāšanās un rīcība ir kā no dzērātgultas apakšas! Diemžēl jāatzīst, ka valsti par saliedēšanos mēdz runāt kā par labvēlīgu attieksmi starp etnosiem, piemēram, latviešu un krievu labticīgu sadzīvošanu, pēc iespējas runājot latviski. Par kādām citām (ne) saliedēšanās jomām nemēdz spriest.

Filosofisks skatījums uz loģiku un nozīmēm (jēdzieniem, konceptiem) ir pirmais stāsta posms par to, kas *mūs vieno kā cilvēkus* – vieno nevis kā rases, etnosu, izglītības vai šķiru pārstāvjus, bet tieši kā cilvēkus! Mēs cilvēkbūšanas nozīmē principā esam racionālas būtnes, kuru domāšana balstās uz loģiku. Citiem vārdiem – *logos* ir mūsu universālā būtība, neskatoties uz to, ka cilvēki bieži ir iracionāli, varaskāri, naidīgi, absurdi vai ļauni.

Taču modernitātes laikmetā *logosa* izkopšana mēdz kļūt otršķirīga. Loģikas un prāta trūkums – mazsvarīgs. Daudziem augstākā līmeņa varas subjektiem racionālais prāts, loģika, spriestspēja piemīt daudz mazākā mērā nekā emocionāli ievirzīts praktiskums vispirms savā labā. Diemžēl tā ir ne tikai Latvijā.

² Šo valodas sapluinīšanas fenomenu kā viens no pirmajiem sāka fiksēt Saeimas deputāts Artuss Kaimiņš, filmējot deputātu uzstāšanos, izteikumu skaudrumu un miglainību, ieskaitot lamuvārdus svešvalodā, pats gan daudz neatpaliekot no citiem.

Taču apgaismība nesa vēsti par kopīgumu – kopīgas zināšanas, kopīgi sabiedriskie ligumi un kopīga griba par nākotni, balstīta uz saprātu, sabiedrisko ligumu un zināšanām! Nevis varas subjektu šļupstēšana, varas deķa plēšana uz visām pusēm vai kulturālas gaumes trūkums. 2 Saliedētības pamatam tādēļ, pirmām kārtām būtu jābūt racionalitātei, izglītībai, labai gaumei, morālai uzvedībai un pat būtu jāsaka – protestantiskajam darbīgumam visu labā. Saliedēties var tikai ar tiem, pret kuriem ir cieņa. Ja tā ir tikusi pazaudēta dažādos etnosos, okupācijā, karos, frivolā patērētājsabiedrībā, tad no valsts politiskajām programmām gala rezultātā būs tikai čiks.

Nākamais kopīguma vektors, kam var saskatīt filosofisko bāzi, ir emocionāli tipiskas, eksistenciālas struktūras, ko aprakstījuši franču neohēgelieši, tostarp Žans Pols Sarts savā eksistenciālisma filosofijā. Tēze: *Tu vari ar savu projektu pagriezt sevi un tātad pasauli citādi! Pat darbojoties aiz cietuma mūriem!* Patiešām, cilvēkus apvieno dziļākās zemapziņas eksistenciālās struktūras, kam ir savs tipiskums – *Tu vari iet revolūcijā neatskatoties, ja tai tici!* Tomēr personiskās dzīves traģēdijas, negativisma princips un nāve cilvēkus beigās vairāk šķel, nekā vieno.

Vēl viena atbilde meklējama fenomenoloģiski eksistenciālajā domāšanā, kādu izteikuši Martins Heidegers un Hanss Georgs Gadamers, kā arī viņu sekotāji līdz pat mūsdienām. Iemestība situācijās vieno, un ir jāiztur, jārupējas un jāizdzīvo nāves priekšā. Hermeneitiķi uzsver, ka tradīcijas un kopīgā dzīvespasaule mūs vieno.

Paraudzīsimies tuvāk, kā darbojas šīs filosofiskās paradigmas, un vai tām ir atskaņas Latvijas mūsdienu sabiedrībā?

No Kanta līdz Hēgelim: divas loģikas, jēdzieni un universālisms kā cilvēkus vienojoši faktori

Kants jau agrāk pretstatīja pasaulīgo filosofijas izpratni akadēmiskajai – kā racionālu

zināšanu sistēmai. Viņa “kopernikāniskais pagrieziena” subjektivitātes virzienā darbā “Tīrā prāta kritika”, tiro aprioro struktūru atzīšana, loģisko formu un dialektikas analīze, kā arī epistemoloģisko robežu (das *Grenze, Ding an sich*) noteikšana brīvības pamatojumam ir raksturīgi visiem cilvēkiem neatkarīgi no viņu piederības, tautības, psihiskajām spējām, dzimuma, vecuma vai intelekta līmeņa. Kants kā filozofs rakstīja par universālu modeli, neko konkrēti neprecizējot – to viņš darīja tikpat labi kā augsta līmeņa filosofiskos, metafiziskos tekstos, kā arī tekstos par ētiku, gaumi, cilvēku dzīvi. Kants savā darbā “Mūžīgu mieru” gan sprieda, ka pasaule ir daudzveidīga un miera formulai ir ierobežojumi, tomēr to pavada pārliecība, ka sašķeltība nav tas briesmīgākais, ko nevarētu risināt.

Kants aprakstīja trīs cilvēka spējas: tiro prātu, praktisko prātu un spriestspēju (*Urteilskraft*)³, kur parādās dabas, kultūras, emocionālās sfēras, gaumes un vērtējuma horizonti. Tiro aprioro formu analīze ir attīstīta kā *universāla pieeja* – tā vieno mūs kā cilvēkus, neskatoties uz to, kā šīs spējas tiek konkrēti piepildītas ikdienas dzīvē. Otrās daļas “Tīrā prāta kritikas” sadaļa “Transcendentālā analītika” ir veltīta transcendentālās loģikas un jēdzienu analītikai. Tur Kants raksta: “Tā, piemēram, *visība* (totalitāte) nav nekas cits kā daudzība, aplūkota kā vienība; [...] *kopība* ir divu savstarpēji viena otru noteicošu substanču kauzalitāte; beidzot nepieciešamība nav nekas cits kā eksistence, kas dota jau ar savu pašas iespējamību”.⁴ No Kanta mācības izriet – pirms sāciet spriest par integrāciju un saliedētību, paraugieties uz šo jēdzienu abstrakto izpratni, saistību ar visības kopā pastāvēšanu. Nereti pētniecībā notiek citādi – vispirms empīriskā pieeja, uzskaitot gadījumus, tad to apkopojums, tad jēdziena

³ Vācu filozofs Vilhelms Diltejs to veiksmīgi papildināja ar vēl vienu – *vēsturiskā prāta spēju*, kas īpaši svarīga saliedētības sfērā.

⁴ Kants, I. *Tīrā prāta kritika*. Tulk. R. Kūlis. Rīga: Zinātne, 2011, 100.–101. lpp.

piemērošana. Bet tur, kur ir ticība loģikai un saprātam, tiek prasīta jēdzienu skaidrība.

Pēc Kanta domām, vispārīgā loģika nav ne konkrētas zinātnes kanons, ne instruments (*organon*), bet gan cilvēka saprašanas *katarse* (attīrīšana). Tādējādi loģikas formas un jēdzienus izpratne spēlē nozīmīgu lomu Kanta filosofiskās sistēmas uzbūvē.

Lasot Kantu, gribas padomāt, cik ļoti viņu vadīja vēlme atrast universālos prāta principus, neskatoties uz to, vai domā cilvēciskas būtnes, stulbas un gudras, marsieši vai aprobežoti cilvēki! Mūsdienās šis kopīguma principa meklējums tiek pārnests uz cilvēciskām būtnēm ar miesu, vēsturi, vēlmēm un kaprīzēm, aizspriedumiem un muļķīgām pozīcijām, pazaudējot to cilvēcisko dimensiju, kas visus vieno – prāta apriorie principi! Politika, etniskums, rase, vēsture, ķermeņa vēlmes un aizspriedumi ir izlīduši priekšplānā, nostumjot malā universāli cilvēcisko cilvēkā. Patiesībā jau tas vienojošais ir **cieņa**, par ko abstraktā veidā runā 1948. gadā ANO pieņemtā Universālā cilvēktiesību deklarācija, tikai šķiet, ka tās universālumu mūsdienās maz kas vairs saprot.

Tā forma, kas ir kopīga visiem empīriskajiem subjektiem, un, kas viņos ar tīro jēdzienu un spriedumu palīdzību konstituē vienu un to pašu objektu pasauli, Kanta izpratnē tika nosaukta par *tīro jeb transcendentālo subjektu*. Tas viņam nebija mistisks tēls, bet gan formu komplekss, kuru iespējams konstatēt visiem.

Tādējādi var pieņemt, ka transcendentālais subjekts nav tukša, muļķīga filosofiskā ideālasma kategorija, bet gan saprātīgs cilvēces kopības modelis – nevis socioloģiski vidējais cilvēka tips. Daudzi mūsdienu laikmeta filosofi izjūt simpātijas pret Kanta universalismu, tieksmi uz vispārējo, pretstatā iegrimšanai riskantā subjektivitātē, kā tas notiek mūsdienu sašķeltajā realitātē, kas grib katram savu! Un netiecas pēc kopīgā. Jeb tiecoties, būvē simulakrus un ar valsts varu apveltītu birokrātiju.

Hēgelis bija pirmais, kurš apvienoja pasaulīgo filosofijas izpratni – kā laikmeta diagnozi – ar tās akadēmisko nozīmi. Viņš veica kopernikānisko pagriezīenu subjektivitātes un

objektivitātes sasaistes virzienā, savstarpēji tās savijot, parādot struktūru vēsturiskumu, demonstrējot tieksmi uz *vēsturisko apriorismu*, vēsturisko dialektiku un veicot epistemoloģiskās robežas, tostarp *Ding an sich*, atcelšanu. Viņa filosofijā triumfēja brīvība un attīstība, panloģisma ideja, pretstatu cīņas un sintēzes princips. Cilvēka spējas viņš neuzlūkoja kā trīs atsevišķas, bet kā vienu veselumu – šeit redzama Johana Gotlība Fihte jēdziena *Tathandlung* (domāšana – griba – darbība) ietekme uz Hēgeļa domas attīstību.

Vienot un savienot pretrunīgo, pie tam kā izaugsmi, bija Hēgeļa moto 19. gadsimta sākumā. Tagad tas šķiet dīvaini, ka tik ļoti var universalizēt procesu analīzi, ka tik ļoti var ticēt prāta spēkam, virzībai uz brīvību un sašķeltības atcelšanai. Taču Eiropā tā bija. Marksistiski ievirzīti pētnieki tam atrod sociāli ekonomiskus pamatus – Hēgelis sajutis garu, ka nākotnē nāksies apvienot Vāciju – sadrumstalotība nekam nederēja, spēks bija kopībā, mūsdienās teiktu – integrācijā.

Hēgelis attīstīja sintētisku cilvēka spēju vienotību: loģiskais saprāts vienots ar praktisko saprātu, domāšana ar gribu, kas virzās uz racionāliem mērķiem. Kamēr Kants savā sistēmā nošķīra tīro un praktisko prātu, meklējot katram no tiem aprioros principus, Hēgelis tos satuvina. Domāšana ir praktiska, tā tuvojas gribai, tā ir iesaistīta gan apziņā, gan rīcībā, gan jēdziena (jēdziena kā *Gestalt*, *Begriff*) realizācijā. Frederiks Beizers (*Frederick Beiser*) atzīst: “[...] tāpat kā Kants *Tīrā prāta kritikas* transcendentālajā dedukcijā apgalvo, ka kategorijas ir jebkuras iespējamās pieredzes nepieciešams priekšnoteikums, tā Hēgelis “Fenomenoloģijā” apgalvo, ka metafizikas idejas ir aktuālās pieredzes nepieciešams priekšnoteikums.”⁵

Hēgelis savā sistēmā atzīst loģikas prioritāti un attīsta īpašu loģikas izpratni – tās dialektisko formu. Hēgelis bieži lieto jēdzienus *universālais*, *universalitāte*, lai parādītu, ka šajā

⁵ Beiser, F. *Hegel*. New York and London: Routledge, 2005, p. 171.

līmenī visi cilvēki ir vienoti – viņi seko vēlmei sajūst, saprast un zināt. Viņš raksta: “Loģikā tiks parādīts, ka domāšana (un universālais) nav vienkārši pretstats sajūtai: tā neko nepalīdz garām, bet, pārspējot savu citu, tā ir reizē gan šis cits, gan tā pati. Valoda ir domāšanas darbs, un tāpēc viss, kas tiek izteikts valodā, ir universāls”.⁶

Merolds Vēstfāls (*Merold Westphal*) kā galvenos jēdzienus Hēgeļa sistēmā izceļ: *universālais, partikulārais, individuālais*.⁷ Šo trīs jēdzienu attiecības sistēmā (jēdzienos un loģikā) parāda ceļu uz jautājumu – vai pastāv kaut kas, kas mūs vieno kā domājošas būtnes, vai tomēr nē. Sociālās saliedētības teorijai, lai tā būtu veiksmīga, nepieciešama filosofiska atbilde uz šo jautājumu – nevar tikai runāt par individuālo sakļaušanos vai nodarboties ar universālisma kritiku.

Hēgeļa pievēršanās valodai kā universālo jēdzienu platformai (balstītai uz vārdiem–attēliem) parāda viņa tuvumu mūsdienu hermeneitiskajai filosofijai, kur jēdzieni (*Begriff, Gestalt*) kā vēsturiski attīstītas valodas un tās interpretāciju daļa ieņem centrālo vietu.

“Gara fenomenoloģija” parāda cilvēka gara attīstību, pašapziņas pretrunas, refleksiju un vēsturiskumu. Loģika, citiem vārdiem sakot, ir cilvēciska, tā universāli vieno visus cilvēkus. Loģika ir vēlme iebilst tīram transcendentālismam, ko filosofijā attīstīja Kants un agrīnais Huserls. Šī vēlme iebilst pret transcendentālisma ideju filosofijā Hēgelim nozīmē eksistences filosofiju. Mūsdienās mēs sakām: *stāstu par cilvēku pasaulē*.

Hēgeļa tēze: saprast *substanci kā subjektu* ir radījusi daudz interpretāciju. Lai cik nespēcīgiem tas var likties attālināti, tomēr tieši subjekta izpratne ir viena no centrālajām

integrācijā un saliedētībā. Kanta filosofijā subjekts ir transcendentāls (visu cilvēka apziņu vienojošs formulējums). Fihtes mācībā subjekts ir sevis un ne sevis savijums – subjektīvais subjekt-objekts. Hēgelim subjekts ir objektīvs subjekt-objekts, jo viņš subjektu atrod objektā. Subjekts ir domāšana. Nav tā, ka subjektam piemīt domāšana – pats subjekts *ir* domāšana. Gars eksistē kā filosofija. Filosofija nav mācība par realitāti, bet pati realitāte (*Wirklichkeit*). Vāciski tas skan: *Philosophie ist das Innerste der Weltgeschichte* (filosofija ir pasaules vēstures iekšējā būtība). Šāds filosofijas novērtējums kā ideju un jēdzienu ģenerētājam ir svarīgs, lai atcerētos mūsdienu situāciju, kad filosofija vairāk orientējas uz praktisku labumu, nevis augsta līmeņa metafizisku domāšanu, kas iespaido praktisko, morālo, kultūras un politikas rīcībaspēju. Frederiks Beizers (*Frederick Beiser*) saskata Hēgeļa filosofijā brīvības stimulu un tiesību pamatu, intersubjektivitāti, subjektīvo reliģiozitāti kā mūsdienu individualitātes identifikāciju (*Glaube im Gefühl*).

Hēgeļa jēdziena (*Begriff*) izpētē ir vairāki līmeņi: subjektivitāte, objektivitāte un ideja. Ķermenis un dvēsele apvienojas, izpaužoties kā dzīva individualitāte, kurai svarīgs ir iekšējais attīstības mērķis. Kuno Fišers (*Kuno Fischer*), Hēgeļa filosofijas pētnieks 19. gadsimtā, atzīmēja Hēgeļa dvēseles izpratnes (kā organisma *entelehijs*) tuvumu Šopenhauera jēdzienam *dzīves griba* (*der Wille zum Leben*), lai gan Šopenhauers kategoriski noraidīja Hēgeļa abstrakto filosofiju. Fišers jau tolaik saskatīja iespēju no Hēgeļa filosofijas izvilkt emocionāli dzīvās, izteiksmīgās notis, ko vēlāk darījis franču neohēgelieši.⁸ Hēgelis, atšķirībā no Kanta līnijas transcendentālisma un Huserla, uztver izzināšanu (*das Erkennen*) nevis kā instrumentu vai līdzekli (ne instrumentāli), bet kā jēgas/esamības eksistenci. Mūsdienās mēs

⁶ Hegel, G. W. F. *The Logic of Hegel*. Translator William Wallace, translated from *The Encyclopaedia of the Philosophical Sciences*, Oxford University Press, 1892, p. 38.

⁷ Westphal, M. *Hegel, Freedom, and Modernity*. State University of New York Press, 1992, p. 4.

⁸ Фишер, К. *Гегель: его жизнь сочинения и учение*. Первый полутом. Москва; Ленинград: Государственное социально-экономическое издательство, 1933, с. 428.

teiktu, ka Hēgelis ir izstrādājis eksistences un sociālās dzīves filosofiju kā visaptverošu fenomenu. Vitorio Hesle (*Vittorio Hösle*) redz “Gara fenomenoloģijas” mērķi divu perspektīvu sakritībā: subjekta un objekta, *Es un Mēs (Ich und Wir)*.⁹ Šis darbs vairāk nekā *Enciklopēdija* pievēršas intersubjektivitātes tēmai. Tas ir svarīgi laikā, kad komunikācijas un intersubjektivitātes tēmas ir filosofijas priekšplānā.

Kopības veidošanās noteiksmes – franču neohēgelisms

20. gadsimta filosofijas attīstības gaitā loģika kā centrālais uzstādījums zaudē savu vispārējo nozīmi – tās vietā nāk diskusijas par prātu (ne jau kā racionālu saprātu), par zemapziņas sfēru, iekšējo laiku, emocionalitātes fenomenoloģiju, iracionālajiem procesiem, ķermeniskumu, atšķirībām, negativismu. Ļoti interesants pavērsiens notika franču neohēgeliskajā domāšanā: *loģika ir vēsture!* Tas var šķist pārsteidzoši, taču nevar noliegt, ka Hēgeļa sistēmā loģikai ir cieša saistība ar vēsturiskumu. 20. gadsimta hermeneitika seko šim virzienam, atzīstot vēsturiskuma universalitāti. Ja loģika kā racionalitātes centrs satur saprātīgo cilvēces daļu kopā – *tur pie prāta*, tad vēsture cilvēci sašķaida drupatās. Vai ir kāda impērija, kas nav mirusi? Vai ir kāda kopība, kura ir mūžīga? Modernitātes filosofija vēsturē neredz likumus, nepieņem apriorismu, nepieļauj “atgriešanos”, bet liek akcentu uz diferenciēšanos, gribas realizāciju un jutekliskuma (ķermeņa) dominanci.

Pēc filosofijas klasiskā perioda 19. gadsimtā dominē uzsvars uz sašķeltību, pārmaiņām un nepastāvību. Absolūtais kļūst par joku, kā smieklīga lelle. Tā zudumu pavada atsvešinātība, individuālisms, ideoloģizācija, nepatika pret Citādo. Zīmīgi, ka filosofija sāk nopulēties ar

intersubjektivitātes jautājumiem un to pirmais dara Edmunds Huserls atzīstot, ka īsti galā netiek.

Entfremdung – atsvešinātība – mūsdienās izpaužas kā bezdarbība jeb “vilcināšanās”, nepiedalīšanās sociālajās struktūrās, personiskā atomizācija, egocentriska attieksme – tās ir raksturīgas mūsdienu filosofijas tēmas. Rodas tendence uz solipsismu un egoloģiju ar mokošu jautājumu – kā savienot sašķelto pasauli un diferencētos individuus? Jo sabiedrība vairāk jūtas atsvešināta, jo mazāk cerību uz kādu varas virzītu integrāciju vai saliedētību.

Dažas mūsdienu filosofijas aktualitātes var izteikt jautājumos: vai pasaule ir absolūti plurāla, diferencēta un sadalīta? Vai tautas ir sašķeltas bez iespējas atgriezties sarežģītā vienotībā, ko plašā nozīmē varētu dēvēt par saliedētību? Vai ir diži, kopīgi mērķi, kuru dēļ varētu saplūst kopā? Klimata krīzes novēršana? Komunisma uzcelšana? Vai cilvēkam ir daudzas identitātes, nevis viena? Kā iespējama epistemoloģiskā, sociālā, kultūras procesu sintēze?

Globalizācija ir iespējamās sintēzes *simulakrs*, taču tai nav *kopīgas dvēseles*. Šo *dvēseli* varētu iztēloties kā virzošu spēku uz veselumu – uz kopīgu izpratni bez dziļām iekšējām pretrunām. Taču ticība veselumam ir zudusi tikpat kā ticība Hēgeļa Absolūtajam garam. Tomēr Hēgeļa idejas par vēsturiskumu, jēdzienu vēsturisko konkrētību, negativismu kā dialektiskā procesa otro posmu, jēgu un nozīmi, ļaunumu, absurdu, galīgumu ir ļoti ietekmīgas pēchēgeliskajā filosofijā.

Ļoti interesants pavērsiens jēdziena (*Begriff*) interpretācijā notika franču neohēgeliešu grupā 20. gadsimta 20.–30. gados. Jēdziena attīstība tiek skatīta kā *spēle ap personisko ideālu, ceļa uz sevi attīstība*. Spekulatīvā jēdziena ideja atbilst pašizziņas ideālam. Filosofijas sākums ir neapmierinātās – ciešanu pārņemtas – apziņas izlīgums. Iespējams, ka apgūstot filosofiju, te var ieraudzīt arī mūsdienu migrantu traumas un ciešanas, ar kurām nomokās daudz, migrantus uzņēmušo, zemju valdības. Līdz ar Dieva humanizāciju parādās ciešanu, nāves, atgriešanās pie sevis (*an sich oder für uns*) tēmas. Pastāv

⁹ Hösle, V. *Eine kurze Geschichte der deutschen Philosophie. Rückblick auf dem deutschen Geist*. München: Verlag C. H. Beck, 2013, S. 137.

mēģinājums cilvēces vēsturi un pasaules izziņu attēlot mistificētā veidā. Tieši tādēļ Hēģeļa filosofijai pēc viņa nāves ir radušās tik daudzas interpretācijas – labējie un kreisie hēģeliāņi, marksisti, franču skola, neoheģeliānisms, Heidegers, hermeneitika, Žižeks un citi.

Tālāk koncentrēsimies uz dažiem aspektiem cilvēka, dzīves, nāves, ķermeniskuma un jutekliskuma, simbolisma un ideoloģijas interpretācijā, tuvinot Hēģeli mūsdienās dominējošajam tematu lokam.

Raksturīgākās franču stila neohēģelisma iezīmes ir:

- a. antropoloģiskais pavērsiens, atteikšanās no Hēģeļa panloģisma, tātad arī loģikas likšanas centrā;
- b. pantraģisms jeb traģēdijas pārspilējums;
- c. eksistenciālais protests un negativisma eksistenciāla interpretācija;
- d. sociālekonomiska negativisma interpretācija – bezdarbs, atsvešinātība;
- e. nelaimīgā apziņa (Ž. Vāls, Ž. P. Sartrs);
- f. Hēģeļa “Gara fenomenoloģijas” ietekme uz psihoanalīzi;
- g. varas filosofija Ničes un Fuko sekotāju darbos;
- h. izjūtas dzimšana par iespējamo Gribas laikmetu nākotnē.

Franču neohēģelisms uzsver emocionāli tipiskās, eksistenciālās kopienas formas, kas ir sadalītas un diferencējušās negativisma dēļ, kā arī nāves universalitāti. Vismaz nāves ziņā ir palicis universālais cilvēces kopīgums, tikai žēl, ka dažas impērisma pārņemtās varas nogalina citus daudz ātrāk, nekā ir pienācis tiem Dieva atvēlētais laiks!

Francijas domātāji laikā no 1920. līdz 1940. gadam iemīlēja Hēģeli kā vēstures filosofu, eksistenciālu domātāju un likumsakarību meklētāju. Starp viņiem bija Aleksandrs Koževs, Aleksandrs Koirē, Žans Vāls, jaunais Žans Pols Sartrs, kā arī sirreālisti mākslā. Aleksandrs Koževs 3 Parīzē lasīja lekcijas no 1933. līdz 1939. gadam, un viņš ietekmēja Sartru, Merlo-Pontī, Levi-Strosu, Lakānu, Bataju u. c. Sirreālisti izmantoja Hēģeļa nolieguma jēdzienu kā realitātes

3 Divas sejas, divi filosofi. Pa kreisi Aleksandrs Koževs, pa labi Georgs Vilhelms Frīdrihs Hēģelis. *Voegelin View*, 2023, <https://voegelinview.com/tag/kojeve-and-hegel/>

noraidījumu – sapni, kas nav realitātes kopija, bet pilns radošuma un negativisma.

Viena no interesantajām mūsdienu Hēgeļa pārinterpretācijām ir šāda: Hēgeļa filosofijas būtība ir laika filosofija. Laiks ritinās uz priekšu, rauj, nevis savieno. Nākamais secinājums – Hēgeļa loģikas būtība ir cilvēka antropoloģija. Būt – nozīmē būt laikā. Koževs atzīst: “[...] paša dažādā identifikācija ir Laiks. Vienmēr ir bijis zināms, ka cilvēka jēdziens parādās kādā Laika brīdī; un bija zināms, ka cilvēkam nepieciešams laiks, lai domātu.”¹⁰ Pat eksistence veidojas caur cilvēka laicīgumu. Hēgeļa mācība par jēdzienu (*Begriff*) tāpat ir mācība par to, kā personība veidojas radošā darbībā. *Begriff* ideja ietver vēsturisku transcendenci. Šī līnija 20. un 21. gadsimtā turpinājās hermeneitikā.

Žans Vāls attīstīja mācību par nelaimīgo apziņu. Hēgeļa “Gara fenomenoloģijā” šī tēma parādās attiecību starp kungu un vergu skaidrojumā, stoicismā un skepticismā. Apziņa sevi uztver kā negatīvu (vergs), noraida ārējo pasauli un veido iekšēju izturību (stoicisms), noraida eksistenci (skepticisms). Ābrahāma tēls, kas klejo tuksnesī, saprot, ka galīgais cilvēks nav nekas salīdzinājumā ar Dievu. Ekofenomenoloģijā šo stāstu skaidrojām kā paradoksālu neiesaistišanās spēku – neprotestēšana pret Dievu kļūst par vilcināšanās formu, kas sniedz risinājumu bez traģēdijas.¹¹

Vāls atzina, ka nelaimīgajai apziņai ir ne tikai vēsturiska, bet augstāka nozīme – tā ir vēlme savienot galīgo ar bezgalīgo, individu ar universālo, saplēsto pasauli ar kopīgu vienotību. Mirstīgais atrodas mūžīgā konfliktā ar universālo. Vāla filosofijas nozīme ir atzīt, ka iekšējais negativisms ir daudzslāņains un ir dialektikas dzinējspēks – tas konfrontē reālās vajadzības ar ideoloģiskajiem priekšstatiem. Šī tēma ietekmēja franču marksistus, eksistenciālistus un sociālos filosofus 20. gadsimta 20.–50. gados, bet šodien tā vairs nav populāra. Taču, ja aplūkojam mūsdienu sociālās saliedētības mācības, šīs tēmas joprojām ir nozīmīgas – saliedētība saduras ar negativismu, pretestību un nepakļaušanos veselumam.

Lai uztvertu realitātes dialektiku, domāšana nevar tai neko pievienot – tāpēc, kā domā Koževs, Hēgeļa metode ir aprakstoša, novērojoša, līdzīga Huserla fenomenoloģiskajai metodei. Loģika nav ne atziņas teorija, ne formālā loģika, bet eksistences pētījums – ontoloģija. Tā ir jēdzieniski izprasta eksistence. Reālais un jēdzieniskais ir loģiski reāls (*logisch-real*), realizēts jēdziens un jēdzieniska realitāte. Dialektika attiecas uz realitāti, kas ir negatīva. Identitāte un negativisms ir divas sākotnējās ontoloģiskās kategorijas. Hēgeļa uzskatu shēma ir pārveidota antropoloģiskā pieejā, kur centrā ir antropoloģiskā individualitāte – identitātes un jēdzienu jautājums; negativisms – brīvības refleksijas attīstība; totalitāte ir identiska ar vēsturiskumu; – cilvēka galīgums nozīmē nāvi, taču tā atver brīvības horizontu. Šī filosofija ir spraiga, jutekliska, sāpīga un nebūt netuvina cilvēku kopības iespējamajam mierinošajam ritmam vai vismaz pasargātībai. Tomēr tai Rietumu pasaulē kopš 30. gadiem līdz pat pēckara laikam ir daudz sekotāju, tajā skaitā mākslā.

¹⁰ Kojève, A. *Introduction to the Reading of Hegel: Lectures on the Phenomenology of Spirit*. Transl. by J. H. Nichols, Jr. Ithaca; London: Cornell University Press, 1947, p. 127. <https://cpb-us-w2.wpmucdn.com/u.osu.edu/dist/5/25851/files/2016/02/KOJEVE-introduction-to-the-reading-of-hegel-zg6tm7.pdf>

¹¹ Kūle, M. The Importance of Eco-phenomenology in the Understanding of the Pandemic Crisis – New Turns and Concepts. In: Verducci, D., Kūle, M. (eds.). *The Development of Eco-Phenomenology as An Interpretative Paradigm of the Living World. Applications of the Living World*. Springer, 2022, Analecta Husserliana, Vol. 124, pp. 3–24. Sk. arī: Kūle, M. Eco-phenomenological Interpretation of Autonomous Being at the Time of Pandemic. In: Verducci, D., Kūle, M. (eds.). *The Development of*

Eco-Phenomenology as An Interpretative Paradigm of the Living World. Applications of the Living World. Springer, 2022, Analecta Husserliana, Vol. 124, pp. 273–289.

Galvenie filosofiskie jēdzieni ir darbs un ciņa. Darbs padara cilvēku par dialektisku būtņi, bet ciņa ir katalizators. Dialektika rodas starp tiem – tie veido domāšanu un diskursu. Cilvēks bieži uztur savus maldus. Tikai cilvēka dēļ kļūdas ir mūžīgas. Cilvēku var aprakstīt kā eksistējošu kļūdu. Cilvēks, kurš kļūdās, ir Nekas – ideāls, kas atrodas realitātē. Iespējams, ka no šīs skaudrās patiesības par kļūdu filosofijā tālāk aizvījās nostādne – Citālais ir kļūda! Tas ir jāatgrūž, nevis jāpieradina un jāieklauj!

Neohēgelieši atzīst, ka patiesība pastāv tikai tur, kur pastāv arī kļūda, tātad patiesība ir dialektiskā saskarē ar negatīvo. Tieši darbs palīdzot kļūdu pārvērst patiesībā. Darbs pārvērš noliegumu realitātē, transformē eksistenci. (Jāatzīmē, ka darba piesaukšana man šķiet pozitīva lieta, kaut par to kā iekļaušanas rīku mūsdienās runā par maz).

Kā mainās jēdzieni un rīcība? Tie ir relatīvi. Piemēram, cilvēks nogalina karali – monarhijas laika morālē tas ir ļaunums. Esošā vara viņu iesloga. Taču sākas revolūcija – cilvēks tiek atbrīvots un kļūst par varoni, par labo personu. Šo izmaiņu noteica ciņa. Ciņa un darbs ir negatīvisma nesēji, kas nosaka realitātes dialektisko struktūru. Vēsture mainās šo faktoru ietekmē. Salīdzinot ar mūsdienu saliedētības filosofiju, jāatzīst, ka tā spēlē uz mierīgākām notīm, pat lūdzošām un cerošām, un ciņa minēta netiek.

Koževs uzdeva klasisku Hēgeļa jautājumu: kad beidzas vēsture? Atbilde: kad realitāte pilnībā apmierina vēlmes (*Begierde*), kas saistītas ar atzīšanu (*Anerkennung*). Šī atbilde atšķiras no Hēgeļa, lai gan lieto viņa jēdzienus – vēlmi un atzīšanu. Iedziļinoties šajos spriedumos jāsaprot, ka vēsture nebeidzas nekad. Tātad arī iekļaušana nebeidzas, bet var pāraugt par izkļaušanu.

Koževam galvenais motīvs vēsturē ir ciņa par atzīšanu, kas sevī ietver vēlmi un kaislību.¹² Tā kulminē revolūcijās, kurās nepieciešami upuri. 1968. gadā Parīzē par Koževu

bija liecības, ka viņš izteicies: “Ja nav upuru, tad tā nav nekāda revolūcija!” Viņš bija pilns revolucionāra gara, identificējās ar studentu sacelšanos, bet vienlaikus bija dziļš filozofs – eksistenciālā tipa neohegelānis. Viņš nebija kreisais politiskā nozīmē, bet sociālais analītiķis. Viņš nebija politiķis, bet domāja par sociālās realitātes pārveidi.

Žans Pols Sartrs (*Jean-Paul Sartre*) bija tipisks Hēgeļa ietekmēts domātājs, ar uzsvaru uz negatīvātīti kā radošo pusi. Viņa galvenais darbs “*Būt un nekas*” (“*L’être et le néant*”) ir rakstīts hēgeliskā stilā – ar milzīgi augstu abstrakcijas līmeni, nepieciešamību pēc sistēmas un tās noliegumu. Sartrs ir viens no tiem, kas dekonstruēja subjektu un pārinterpretēja apziņu. Apziņa ir *trūkums* (*manque*). Gars ir negativisms (tāds tas ir arī Koževam kā brīvība attiecībā pret nāvi). Sartru fascinēja Hēgeļa dialektika kā dialektika bez totalitātes, bez sintēzes veseluma – detotalizēta totalitāte.

Sartrs aizsāka subjekta individuācijas tēmu, saasinot jautājumu par konfliktu un “nekas” jēdzienu (*néant*). Ja filosofiski sekotu Sartram, tad nekāda saliedētība nekad neizdotos, jo brīvais indivīds projektē sevi, nevis integrējas kaut kur! Sartram ir spēcīga subjektivitātes filosofija (kaut viņš neaizmirst: *esi atbildīgs par visu!*), kas sapurina liberālisma radikālo spārnu, vērstu uz individualizāciju un totālu brīvību. Kādā no Sartra lugām varonis saka: “Elle – tie ir citi.” Ja šādam aicinājumam nepadodas, tad sākas sāpīgas izjūtas par kopības trūkumu, sašķeltību un pamestību, “mēs” dimensijas zudumu, ko politiskā valodā izsaka kā vēlmi pēc integrācijas un saliedētības.

Hēgelis piedāvā iespēju pārvarēt nelaimīgo apziņu, bet Sartrs to kultivē, jo apziņa atklāj sev noteikumus: pagātni, ķermeni, attiecības ar citiem, vēsturisko situāciju. Viņš svārstās starp divām galējībām – cilvēka realitāte pastāv kā veselums, bet apziņas izkliede laikā izraisa totalitātes zaudējumu. Eksistē citu apziņu plurālisms. Šādā spēcīgā plurālisma pārlicībā saliedētība kļūst par milzīgu problēmu, jo tā sastopas ar pretestību un nepakļaušanos veselumam.

¹² Kožēve, A. *Introduction to the Reading of Hegel: Lectures on the Phenomenology of Spirit*.

Sartrs netic konfliktu atrisinājumam starp indivīdu un sabiedrību, pat starp pašiem indivīdiem. Viņš balsta negativisma procesu laika ontoloģijā, laika fragmentos, situācijās. Apziņa ir gatava satvert objektu, bet var to satvert tikai transcendējot esošo horizontu – tādējādi tas ir nereāls veselums. Tomēr vēlme pēc veseluma nekad netiek apmierināta, un apziņu vajā “mednieks” – veselums.¹³

Sartrs mums atgādina, ka Hēgeļa filosofija māca – apziņa var gūt papildījumu, bet viņš pats uzskata, ka tā nevar, jo tā ir mokas. Sartrs saskata Hēgeļa loģikā mērķi: Hēgeļa loģika ir tāda, lai parādītu jēdzienu nepietiekamību...

Cilvēks vēlas būt pats, bet viņš to nespēj. Hēgeļa skatījumā ir pretēji – savstarpēja atzišana ir iespējama, bet Sartram – nav, jo apziņas ir nereducējami daudzveidīgas. Es nevaru kļūt vienkārši par objektu Otram, jo tad man būtu jāsamazina sava apziņa. Otrs nav objekts, bet kā subjekts ienāk manā pieredzē.

Cilvēce nav totalitāte, nav veselums, kas virzās uz kopīgu mērķi, bet gan detotalizēta individualitāšu un grupu totalitāte, kas atrodas konfliktā. Mēs ir redzams kā ideāls katra apziņā. To var sasniegt principā, cerību dēļ, bet ne praktiski.

Viņaprāt, pastāv kopīga griba jeb anonīmais Cits, taču kultūra ir vispārēja indivīdu objektivācija un tādējādi – universāli atsvešinoša. Objektīvais gars ir “saplosīts” indivīdu daudzveidības un pluralizējošā spēka dēļ. Pastāv arī dihroniska atsvešinātība starp vēsturiskām paaudzēm.

Secinājums: Sartra filosofijā, ko daļēji ieva da franču neohēgelieši, cilvēces vienotības spēks ir zudis uz visiem laikiem. Atbilde uz jautājumu *Kas mūs var vienot?* ir – nekas.

Ja mēs ticam progresējošās sociālās saliedētības teorijai, Sartra filosofija nevar kļūt

par tās filosofisko pamatu. Latvijā arī tās nav nemaz, kaut progresīvo partijas dažās tēzēs jūtama saskaņa ar šī laika franču kreiso kustību. Ja paraugāmies uz viņa ietekmi uz Latvijas domu pēc 1991. gada, jāsecina – nekādas nozīmīgas ietekmes, izņemot Sartra jubileju svinēšanu, viņa filosofijas iekļaušanu studiju kursos un dažas publikācijas. Sartrs vairāk ir ticis iepazīts kā literāts, nevis dzīves pozīciju veidotājs.

Citas filosofijas par iespējamo kopību: attiecību filosofija

Nāve, eksistence, konflikti un kari, absoļūtais šausmas iespējamā kodolkara gadījumā šodien tiek apspriestas daudzos filosofiskos darbos (Pēters Sloterdajks, Pols Viriljo, Džordžo Agambens, Žans Bodrijārs u. c.). Jau tagad var apgalvot, ka visas planētas bojāeja kodolkarā būtu līdzvērtīga Hēgeļa Absolūtajam, tikai ar negativisma zīmi. Taču tas filosofus neiepriecina – labāk ir meklēt to, kas mūs vieno, nevis saskatīt vienotību iznīcībā.

Mūsdienās pastāv filosofiskie virzieni, kas apraksta attiecības moderno cilvēku veiksmes un neveiksmes saskarsmē¹⁴ (Martins Būbers¹⁵, Jirgens Hābermāss¹⁶, Emanuēls Levins, Alfrēds Šics, Kalvins Šrāgs, Džordžs Agambens¹⁷ u. c.). Galvenā tēze: *būtība izpaužas attiecībās*. Šāda pieeja ir daudz komunikatīvāka, uz saskarsmi vērsta nekā franču asais radikālisms, un nodrīga saliedētības filosofisko pamatu analīzei. Tas būtu atsevišķa darba vērts. Hābermāss izstrādāja *komunikatīvā saprāta* jēdzienu, kas

¹³ Sartre, J. P. *Being and Nothingness. An Essay on phenomenological ontology*. Transl. by H. E. Barnes. London; New York: Routledge, 2003, pp. 36–95, 383–453.

¹⁴ Hösl, V. *Eine kurze Geschichte der deutschen Philosophie. Rückblick auf dem deutschen Geist*.

¹⁵ Būbers, M. *Es un Tu*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2010.

¹⁶ Habermas, J. Three Perspectives: Left Hegelians, Right Hegelians, and Nietzsche In: Habermas, J. *The Philosophical Discourse of Modernity*. Polity Press, 1987, pp. 51–75.

¹⁷ Agambens, Dž. *Esejas*. Rīga: Latvijas Laikmetīgās mākslas centrs, 2020.

dialektiku pārnes citā apgaismības gaismā. Aiz šiem procesiem redzama Hēgeļa ēna – vai reakcija pret viņu. Šajā nozīmē Hēgelis patiešām liekas nemirstīgs. Te gan redzam arī to, kas nebija Hēgelim: konstruktivismā izplatību sociālajās zinātnēs, identitātes politikā un multikulturālismā.

21. gadsimta pēdējā desmitgade rāda vilkmi uz veselumu, būtībām, ceļu pie jaunas metafizikas un pie tā stila filosofijas nomierināšanas, kas bija vērsta uz diferencēšanu. Veselums ir labāks par sašķeltību; dziļa, sena kultūra ir vērtīgāka par tās salaušanu daļās postmodernisma iespaidā, daudzus jau sāk apgrūtināt nemitīgā atšķiršanās politika, kas nemitīgi meklē atšķirības, jaunumus un pēc tam ir spiesta cīnīties par saliedētību.

Heidegera Hēgelis un hermeneitika: no loģikas uz pieredzi, no jēdziena uz vārdu, no *Dasein* uz *Mitsein*

Alternatīvais ceļš pēc Hēgeļa ir Martina Heidegera interpretācija, fenomenoloģiskā komunikācijas un sapratnes filosofija, mūsdienu vēstures filosofija un Hansa Georga Gādamera hermeneitika. Ja franču neohēgelieši uzsver dzīvi, negativitāti, juteklisko un traģisko aspektu, tad fenomenoloģiski-hermeneitiskajā interpretācijā tiek akcentēta vēsture, valoda un saprašana. Mūsdienu filosofiskās hermeneitikas dibinātājs H.G. Gadamer ir pārliecināts, ka dialektikai ir jāatgūst sevi hermeneitikā. Tā ir nozīmīga mūsdienu filosofijas attīstības līnija. Loģika kļūst par pieredzi, jēdziens pārtop par vārdu. Gadameris trāpīgi pasaka: “Arī nozīmes ir sava veida telpa, kur sakārtojas lietas.”¹⁸

Pirms hermeneitiskā pagrieziena 20. gadsimta 60. gados parādās Heidegera fenomenoloģiski hermeneitiskais skatījums grāmatā “Esamība un laiks” (“*Sein und Zeit*”)

un nodaļā “Hēgeļa pieredzes jēdziens” (“*Hegels Begriff der Erfahrung*”), kas publicēta krājumā “Malkasceļi” (“*Holzwege*”, 1936–1946, pirmo reizi izdots 1950. gadā). Darbs “Hēgeļa pieredzes jēdziens” ir rakstīts kā komentārs katram Hēgeļa “Gara fenomenoloģijas” ievada paragrāfam un izdots atsevišķi arī angļu valodā.

Heidegers ir pārliecināts, ka Hēgeļa nodoms (sākotnējais viņa “Gara fenomenoloģijas” nosaukums bija “Apziņas pieredzes zinātne”) sākumā bija pieredzes jēdziena izskaidrošana. Hēgelis tic apziņas absolūtajai pašpietiekamībai, kad tā vēršas pie zināšanām, un aicina neapstāties skeptiskuma līmenī, bet meklēt Absolūtā absolūtumu. Tomēr, kā uzskata Heidegers, vēlme iepazīt Absolūto ir neracionāla iecere, jo zināšanas tiek izmantotas kā instruments, kā līdzeklis. Vēl zinātnē nav patiesības, lai gan Hēgelis ir radījis *Loģiku* kā zinātņi, kur svarīga ir jēdzienu attīstība. Taču pats gars (*Geist*) tiek raksturots kā vardarbīgs – tas konstruē un tad īsteno.

Heidegers pārveido Hēgeļa Absolūtā stāstu, uzsverot, ka tas satur eksistenci (*Sein*), kas vēlas būt ar mums, kā patiesības gaisma. Darbā “Hēgeļa pieredzes jēdziens” lasām:

“[...] tuvība ar mums pati par sevi ir tas veids, kādā patiesības gaisma – pats Absolūtais – met savu staru uz mums. [...] Pirmais solis, kas jāspēr, lai apzinātos Absolūto, ir pieņemt un uzņemt Absolūto tā absolūtumā, proti, tā esamībā ar mums (*Sein bei uns*).”

Hēgelis aicina atteikties no ierastā izpratnes par zināšanām – tās ir jāpārbauda. Zinātne, kā saka Hēgelis, rodas līdzīgi kā citas zināšanas – tai ir jāpārādās, un tā neizbēgami parādās. Mūsdienās par šo teiktu – visi integrācijas un saliedētības procesi parādās (ja spēj tos jēdzieniski tvert), taču tie ir jāpārbauda, pirms atzīt par zināšanu.. Taču dabiskā apziņa neskatās uz esamību (*Sein*), tā redz tikai esošo (*Seiendes*), bet Heidegers vēlas, lai mēs atklātu esamību. Dabiskā apziņa ir tikai ontiska (vēsta uz esošo), bet nepieciešama ontoloģiska orientācija (uz esamību), uz ko vedina filosofa ceļš. Heidegers paskaidro: “Mēs esam tie, kas esošā

¹⁸ Gadamer, H. G. *Patiesība un metode*. Tulk. I. Šuvajevs. Rīga: Jumava, 1999, 404. lpp.

4 Latviešu filosofi, ejot pa Heidegera lauku ceļu pie Mēskirhas Vācijā, 2009, no privātā arhīva

esamību skeptiski ievērojam un tādējādi to īsti godājam”.¹⁹

Heidegers, atšķirībā no franču neohēģeliešiem, turpina loģikas humanizācijas ideju, lietojot jēdzienus “ar mums”, “mēs”, “griba”, bet antropoloģizācija šeit nenotiek, jo Absolūtā otrreizējā parādīšanās nav cilvēka darbības rezultāts, bet gan esamības atklāšanās. Heidegers redz dziļāku, pat mistisku apvēršņa dimensiju, kas pārsniedz dabiskās apziņas atziņu. 4

Materiālistiskā filosofija atzīst, ka mūs vieno objektīvās realitātes (matērijas jēdziena) izziņa, kur darbojas loģika un racionāli jēdzieni. Turpretī Hēģelis savā dialektikā veido divkāršas (vai trīskāršas) struktūras, kā notiek izziņa, pārvēršot to par konfliktējošu jēdzienu vēsturisko attīstību. Tas ir ļoti līdzīgs mūsdienu hermeneitikai, kuras galvenā tēze ir: *vēsture ir valoda*. Runa saliedētības valodā nenozīmē vienkārši papļāpāšanu par to, kā būt kopā, bet gan visu to daudzplākšnaino apziņas struktūru virzību, ko ierauga Heidegers, lai nonāktu pie jēdziena un patiesības.

Tātad tas, kas mūs vieno, nav meklējams tikai universālajā loģikā, bet valodā un vēsturē. Tādēļ var atzīt, ka mūsdienu Eiropas sociālās saliedētības pētījumi principā, lielākoties iztiekot bez filosofiskas apzinātības, virzās pareizajā virzienā – uz valodu kā identitātes pamatu un uz vēsturi kā vietu, kur iespējams saskaņot konfliktējošus un plurālus skatījumus. Tomēr jāņem vērā, ka saliedēšana ir grūts, pretrunīgs un ilgstošs process, īpaši ja vēstures interpretācijas ir galēji atšķirīgas un valodas apguve netiek pieņemta kā dzīves noteikums.

¹⁹ Heidegers, M. *Malkasceļi*. Tulk. R. Kūlis. Rīga: Intelekt, 1998, 139. lpp.

Deridā kā nozīmes stabilitātes kapracis un jaunie ideologi – slovēņu franču filosofs Slavoj Žižeks

Trešais posms ceļā pēc Hēgeļa ir saistīts ar Žaku Deridā, neomarksistiem un jaunajiem ideologiem, piemēram, slovēņu/franču filosofu Slavoju Žižeku. Deridā ir ietekmējies no franču neohēgeliešiem, jo kādu laiku viņš bija Žana Vāla (*Jean Wahl*) pētniecības asistents. Viņš izvirzīja atšķirības (*différance*) jēdzienu un radīja dekonstrukcijas mācību. Ja turpinām raudzīties uz saliedēšanās filosofiskajiem pamatiem, tad jau vēsturiskuma virpulī ierauto domāšanu, nozīmju nestabilitāti un mainīgumu Deridā satricina vēl vairāk. Viņaprāt, nozīmēm to noteiksmes nav dotas, bet gan top attiecībās ar citām jēgām, pie tam neiegūstot noteiktības statusu.

Deridā kritizē kādu citu franču filosofu – Mišelu Fuko par to, ka viņš meklē atšķirības starp neprātu un saprātu ārpus prāta norisēm (raksta par institūcijām, kā, piemēram, psihiatriskās slimnīcas), kamēr – kā to jau minējis Hēgelis – tas ir strīds pašā apziņā. Apziņa mēs līmenī nav tik skaidra un nepretrunīga, lai risinātu konfliktus bez bēdām. Filosofiem būtu jāredz tieši sevis dezintegrācija, iekšēja nozīmes paškaitināšana, heterogenitāte, kas nav autonomija, kā to domāja klasiskās filosofijas pārstāvji. Heterogenitāte pastāv arī katrā izjūtas aktā. Pašpretruna attiecas arī uz nozīmēm, kuras izmantojam ne tikai domāšanā, bet arī sociālajā dzīvē, kultūrā, vēsturē.

Visa vēsture, pēc Deridā domām, ir *gara vēsture*, nevis – kā uzskatījis Fuko – neprāta vēsture. Starp to, ko saka valoda, un to, ko tā grib izteikt, pastāv plaisa; starp valodas solījumu un to, ko tā zaudē nelaimīgajā apziņā (atsaucoties uz franču neohēgeliešiem). Vārdi var nozīmēt pretējo tam, kas ir bijis domāts. Deridā principā noliedz iespēju izveidot saikni sintēzē starp nodomu un nozīmi, starp *es* un *otro es*.

No kultūrvēstures viedokļa viņa izpratnē nelaimīgā apziņa paliek ceļā, bez kristīgās *pazudušā dēla* atgriešanās mājās. Ne apziņa, ne

intencionalitāte, ne objekts nav pilnībā dots tagadnē. Dzīvais tagad pastāv tikai kā atšķirība, apziņa ir primārā atšķirība, nemiers, atvērtība bezgalīgai nākotnei, distancēšanās no sevis.

Šādā nozīmē Deridā pats ir lielāks eksistenciālists un lielāks Hēgelis nekā visi pārējie filosofi, kurus pieskaita Hēgeļa sekotājiem. Deridā izjūt simpātijas pret mūsdienu hermeneitiku kā vispiemērotāko Hēgeļa vēsturiskuma interpretāciju, kā arī atbalsta Heidegera izpratni par Hēgeļa pieredzes jēdzienu, bet nepiekrīt *jaunajiem ideologiem*, uzskatot tos par bīstamiem mūsdienu pasaulei, īpaši Balkānu reģionam, Kaukāzam un Baltijas valstīm.

Slavoj Žižeks ir Hēgeļa fantoms – ieinteresēts turpinātājs un apvēršējs, kas modina to, kas Hēgeļa filosofijā palicis apslēpts un pakļauts racionalitātei. Viņa spēja parādīties interneta videoklipos, piedalīties domu vētrās, būt rupjam, paviršam un nogurušam – tādējādi atainojot mūsdienu Eiropas filosofijas seju – ir padarījusi viņu par vienu no vadošajiem (labāk pazīstamajiem) domātājiem. Var runāt par Hēgeļa renesansi Eiropas kreisajos ideju virzienos, taču tas nav marksisma-ļeņinisma atgriešanās vilnis, kaut arī Žižeks izmanto jēdzienu “komunisms”, izraisot šausmas to valstu pārstāvjos, kuras piedzīvojušas komunisma varas skarbo izpausmi.

Žižeks savos tulkojumos bieži atsaucas uz Gadamera domu par iedarbības vēsturi (*Wirkungsgeschichte*). Hēgelis ir “dzīvs” visos viņa interpretāciju kontekstos, tai skaitā universālajā dimensijā zaudējumā un pasaules attēla daudzveidības un atšķirību uzsveršanā. Žižeks atzīst: “Vienīgais veids, kā ‘glābt Hēgeli’ šodien, ir caur Lakānu.” Tātad uz skatuves uznāk vēl viena liela personība, kas nosaka domu veidu, kā saprast valodu, bezapzināto sfēru, sarunu, komunikāciju un iespēju vienoties lielajā daudzveidībā.

Žižeks pārņem Lakāna teorijas par subjektu un bezapziņu un izmanto tās kā pamatu Hēgeļa interpretācijai, kurš ir klātesošs viņa darbos, piemēram, “*The Sublime Object of Ideology*” (1989), “*The Ticklish Subject*” (1999), “*Organs without Bodies*” (2004), “*Less Than*

5 Slavoj Žižeks Leipčigas grāmatu izstādē 2015. gadā.
Foto: Amrei-Marie, licence CC BY-SA 4.0, adaptēts no oriģināla

Nothing: Hegel and The Shadow of Dialectical Materialism” (2012) u. c. Žižeks 5, kurš filozofijā darbojas postpostmodernisma laikmetā, pieļauj interpretāciju nekonsekvenci – viņa “Hēgelis šķiet dzīvs, taču apvērsts kājām gaisā”. Īpatnēji ir tas, cik tomēr lielā mērā mūsdienu Hēgeļa interpretācijas ir ietekmējuši franču neohēgelieši. Negativitātes, atšķirības, universalitātes zuduma un eksistenciālo tēmu nozīmes līnija turpinās. Diferencēšanas ideja kļūst centrāla, dominē plurālisms, pieaug trauksme. Sociālā saliedētība tiek izmantota kā simulakrs. Es laikmetu ar šādi saistītu pazīmju kopumu esmu nosaukusi par *Gribas laikmetu*.²⁰

Šajā jaunajā kārtībā Griba parādās nevis vienkārši kā kopīga ar saprātu cilvēciskā spēja, bet kā centrālais spēks, kas cenšas veidot pasaules ainu. Kā novēroja Hanna Ārente: “Domāšana, kas apcer pagātņi, ir Gribas radīta.”²¹

Ātruma laiks prasa spēku un grauj stabilitāti. Gribas spēks cenšas diktēt. Daudzveidība, kas šodien ir tik populāra, šķēļ, nevis stiprina. Minoritātes vairs nevar atrasties centrā. Ja Apgaismības laikmets godāja saprātu kā cilvēka gribas kompasu, tad šodien redzam pretēju procesu: griba ir kļuvusi par spēku, kas pats veido realitāti, kas bieži vien ir neierobežota ar racionāliem pamatojumiem, atrauta no ētiskas pienākuma apziņas un vienaldzīga pret patiesību. Pasaule ir sākusi dzīvot varas, spēka un savvaļīgas iztēles politikā. Vēl vairāk par to liecina starptautiskajās valstu sarunās atzītais formulējums – tagad lietot spēka politiku (*politics of strength*).

Neatkarīgi no tā, vai mēs runājam par Gribu kā filosofisku jēdzienu, politisku spēku

²⁰ *Ideology and Politics Journal*, 2025, 1(27): The Age of Will: Philosophical Foundations, Political Expressions, and Cultural Shifts, ed. by M. Kūle. <https://www.ideopol.org/the-age-of-will-philosophical-foundations-political-expressions-and-cultural-shifts>

²¹ Ārente, H. *Prāta dzīve. II. Gribēšana*. Rīga: Intelekts, 2001, 39. lpp.

vai kultūras enerģiju, Griba ir atgriezies kā laikmeta noteicošais elements. Politisko līderu rīcībā var vērot uzsvāru uz *Es gribu*, kam bieži vien nepretojas ne varas institūcijas, ne plaša sabiedrība.

Jēdziens *Gribas laikmets* netiek lietots kā metafora vai vienkāršs apzīmējums politiskajam gribasspēkam. Drīzāk tas apzīmē laikmeta pārveidi pašā varas, darbības, cilvēka uztveres un realitātes struktūrā, ieskaitot paātrinātā laika pieredzi – akcelerāciju – un notikumu izmaiņu ātrumu kā dzīves nosacījumu. Nevar saprast, kas notiek, kad tas jau ir beidzies! Situācijas, kas kaleidoskopiski mainās, spiež gribēt, nevis izvēlēties.

Tas sākās jau Covid-19 pandēmijas laikā, kad bija jāgrib vakcinēšanās pret vīrusu bez alternatīviem variantiem, jo tie, kas nevakcinējās, varēja zaudēt darbu, tika neieļauti sabiedriskās vietās, veikalos, poliklīnikās utt. Kad pandēmija beidzās, momentā pasauli pāršalca Krievijas iebrukums Ukrainā. Tas visus pārsteidza ar militāru un impēriskā ideoloģijā sakņotu Gribu (var saukt par Putina gribu), kurai pretoties tikpat kā nebija izvēles, jo sodi par pretošanos un neiekļaušanos Krievijā ir milzīgi.

Gribas laikmeta raksturīga iezīme ir notikumu intensifikācija – šķietami maznozīmīgi notikumi var strauji pārvērsties par izšķirošiem pavērsieniem. Šie notikumi bieži attīstās saskaņā ar iekšēju loģiku, kas nepakļaujas vienkāršai cēloņu un sekas skaidrošanai. Kaut arī zinātnieki cenšas noteikt šo notikumu izcelsmi, šādi skaidrojumi parasti ir aprakstoši un nespēj atklāt patieso impulsu – kādas Gribas un spēka klātbūtni, kas stāv aiz šiem notikumiem.

Dažādās jomās – politikā, kultūrā, organizatoriskajās struktūrās un pārvaldībā – novērojama pāreja no horizontālām, demokrātiskām mijiedarbības formām uz vertikālām, autoritātīvām. Lēmumi, kas kādreiz tika pieņemti kolektīvā diskusijā, arvien biežāk tiek diktēti centralizēti, t. i., varas struktūru iespaidā. Piemēram, tāds “sākums” kā universitāšu dekanu iecelšana – agrāk tas bija vēlēšanu process – tagad bieži tiek vienpersoniski uzspiests no augstākām instancēm, pamatojoties uz

neskaidru nepieciešamību “respektēt šo autoritāti”. Līdzīgi – aiz okeāna augsti attīstītā valstī prezidents var pēkšņi apturēt visus universitāšu attīstības projektus, kas iepriekš tika apstiprināti stingrā akadēmiskā izvērtēšanā un atklātā konkursā, balstoties vienīgi uz savu – smagu politisko Gribu.

Šādas attīstības tendences – gan lielas, gan šķietami sīkas – ir Gribas laikmeta pazīmes, lai gan tās bieži vien netiek pamanītas. Viena no šī laikmeta iezīmēm ir notikumu neprognozējamība, kam bieži vien trūkst racionāla pamata. Vara kļūst performatīva, un tās pārstāvjus aizvien vairāk vada vēlme demonstrēt pārakumu un *glābt seju*. Parādās harizmātiski līderi, kurus vairāk vada intuīcija un tīra griba, nevis izsvērti spriedumi vai kompetence.

Šādos apstākļos ievērojama sabiedrības daļa kļūst klusa un atsvešinās, pieņemot neiesaistīšanās stratēģiju kā izdzīvošanas līdzekli. Vēsturiski Gribas laikmets ir novedis pie sacelšanās un revolūcijām. Taču, ja sabiedrības jau no sākuma tiek smagi apspiestas, tad pretestība tiek aizkavēta vai pilnībā nomākta. Ikdienu rūpēs iesaistīto “mazo cilvēku” griba tiek pieklusināta, viņu aktivitāti balstot uz izdzīvošanas vajadzībām vai zemēs, kur ir augstāks labklājības līmenis, uz labumu baudīšanu. Demokrātiskās institūcijas sāk erodēties, jo notikumu temps un spiediens padara jēgpilnu apspriešanu un publisku diskusiju par neiespējamu. Demokrātijām bieži vien pietrūkst mehānismu, lai sevi aizsargātu pret šādiem postošiem spēkiem. Minētie procesi soli pa solim ir vērojami Latvijā, kas joprojām sevi uzskata par liberālu, demokrātisku un brīvu zemi.

Vēsture, loģika, racionālā domāšana un zināšanas sāk aiziet otrajā plānā. Līdz ar to sabiedrības integrācijas un saliedētības programmām nākas balstīties uz filosofiju, kurai vēl joprojām ir racionālas, hermeneitiskas un dialogu veicinošas saknes.

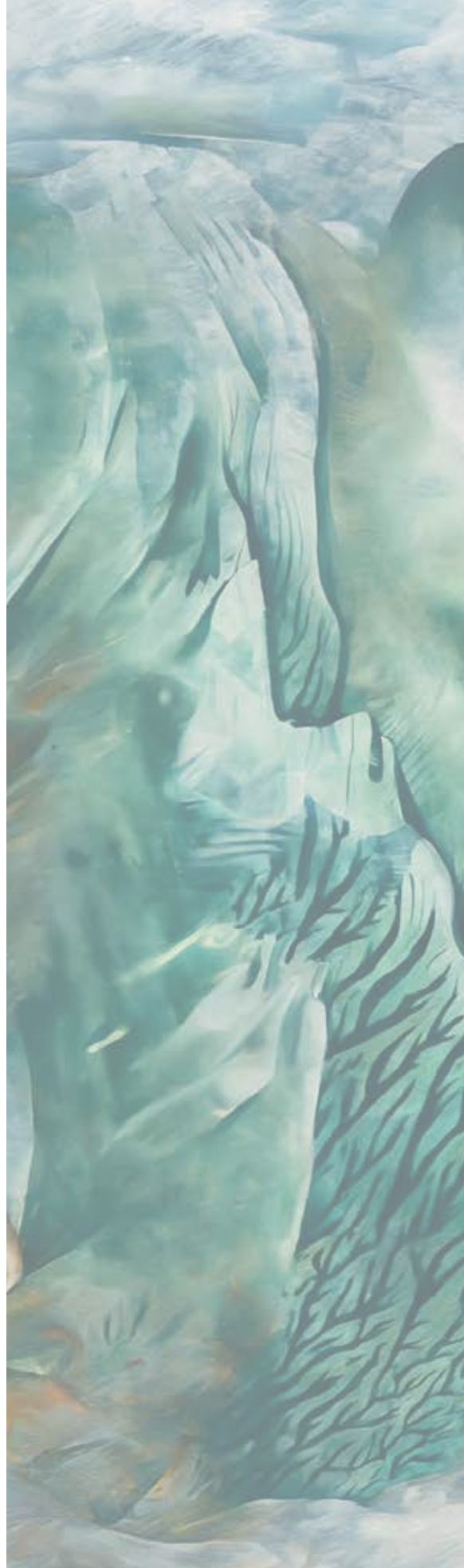
Tieši Žižekam, interpretējot Hēgeli, atdzimst marksistiskā revolucionārā nots tādā nozīmē, ka vajag spēku un pārliecību, lai savaldītu sadrupināto un jēdzienos pazaudēto pasauli. Cilvēki baidās no šāda ceļa, jo, ja tiek teikts, ka

jābūt upuriem (atcerēsimies Žanu Vālu par obligātajiem upuriem), tad šādas filosofijas parādīšanās biedē visu Eiropas Savienību, tajā skaitā Latviju un neatkarīgo Gruziju, kuras centieni pamest virzību uz ES jau ir dramatiski.

Jautājums joprojām ir aktuāls: kas var kalpot par pamata filosofiju sabiedriskajai saliedētībai un mieram? Vai saliedētības proponēšanā Latvijā ir iespējams izvairīties no jaunā laikmeta tendencēm?

Avoti un literatūra

- Agambens, Dž. *Esejas*. Rīga: Latvijas Laikmetīgās mākslas centrs, 2020.
- Ārente, H. *Prāta dzīve. II. Gribēšana*. Rīga: Intelekts, 2001.
- Beiser, F. *Hegel*. New York and London: Routledge, 2005.
- Bübers, M. *Es un Tu*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2010.
- Gadamer, H. G. *Patiesība un metode*. Tulk. I. Šuvajevs. Rīga: Jumava, 1999.
- Habermas, J. Three Perspectives: Left Hegelians, Right Hegelians, and Nietzsche In: Habermas, J. *The Philosophical Discourse of Modernity*. Polity Press, 1987, pp. 51–75.
- Hegel, G. W. F. *The Logic of Hegel*. Translator William Wallace, translated from *The Encyclopaedia of the Philosophical Sciences*, Oxford University Press, 1892.
- Heidegers, M. *Malkasceļi*. Tulk. R. Kūlis. Rīga: Intelekts, 1998.
- Höle, V. *Eine kurze Geschichte der deutschen Philosophie. Rückblick auf dem deutschen Geist*. München: Verlag C. H. Beck, 2013.
- Kants, I. *Tirā prāta kritika*. Tulk. R. Kūlis. Rīga: Zinātne, 2011.
- Kojève, A. *Introduction to the Reading of Hegel: Lectures on the Phenomenology of Spirit*. Transl. by J. H. Nichols, Jr. Ithaca; London: Cornell University Press, 1947. <https://cpb-us-w2.wpmucdn.com/u.osu.edu/dist/5/25851/files/2016/02/KOJEVE-introduction-to-the-reading-of-hegel-zg6tm7.pdf>
- Kūle, M. Eco-phenomenological Interpretation of Autonomous Being at the Time of Pandemic. In: Verducci, D., Kūle, M. (eds.). *The Development of Eco-Phenomenology as An Interpretative Paradigm of the Living World. Applications of the Living World*. Springer, 2022, *Analecta Husserliana*, Vol. 124, pp. 273–289.
- Kūle, M. The Importance of Eco-phenomenology in the Understanding of the Pandemic Crisis – New Turns and Concepts. In: Verducci, D., Kūle, M. (eds.). *The Development of Eco-Phenomenology as An Interpretative Paradigm of the Living World. Applications of the Living World*. Springer, 2022, *Analecta Husserliana*, Vol. 124, pp. 3–24.
- Kūle, M. Sabiedrības integrācija un saliedētība: konceptuālās nostādnes pētniecībā, programmās un praksē 1991–2024. *LZA Vēstis. A daļa*, 2025, Nr. 79, 21.–44. lpp. <https://www.lasproceedings.lv/wp-content/uploads/2025/08/2-Maija-Kule.pdf>
- Sartre, J. P. *Being and Nothingness. An Essay on phenomenological ontology*. Transl. by H. E. Barnes. London; New York: Routledge, 2003.
- Ideology and Politics Journal*, 2025, 1(27): The Age of Will: Philosophical Foundations, Political Expressions, and Cultural Shifts, ed. by M. Kūle. <https://www.ideopol.org/the-age-of-will-philosophical-foundations-political-expressions-and-cultural-shifts>
- Westphal, M. *Hegel, Freedom, and Modernity*. State University of New York Press, 1992.
- Фишер, К. *Гегель: его жизнь сочинения и учение*. Первый полутом. Москва; Ленинград: Государственное социально-экономическое издательство, 1933.

Smieklī un asaras: smieklīgā un skumjā izpratne Latvijas sabiedrībā un nozīme Latvijas sabiedrības saliedēšanā

Atslēgvārdi: smieklī, humors, skumjas, brīvība, ideoloģija, sabiedrības saliedētība

Viena no īpatnējākajām un tāpēc būtiskām latviešu kultūru raksturojošām parādībām ir kapusvētki. 2014. gadā iznāca Latvijas zinātnieču Luras Uzules un Vitas Zelčes grāmata ar nosaukumu “Latviešu kapusvētki: Identitātes rituāls”, kurā pētīta kapusvētku izcelsme, izmaiņas un nozīme Latvijas kultūrā un latviešu identitātē. Vienviet autores pievēršas arī jautājumam par kapusvētku nosaukuma izcelsmi, norādot, ka to raksturo “emocionāla dihotomija. Vārds “kapi” saistās ar skumjām, nopietnību, savukārt “svētki” – ar prieku.”¹ Mēģinot atcelt šo dihotomiju, autores norāda uz iespējamo *svētku* jēdziena ģealoģisko saistību ar *svētuma* jēdzienu, kas paredz nevis prieku, bet drīzāk apgaismības un noskaidrošanās brīdi. Autores raksta: “Tautas valodā vārds “kapusvētki” viegli iesakņojās un iederējās kopš šās tradīcijas sākuma un joprojām iederas, tas bija vienkāršs, ērts sarunā un šo vasaras svētku raksturu atspoguļojošs. Domājams arī, ka 19. gadsimtā vārda “kapusvētki” jēdzieniskā dihotomija nebija tik spilgta kā mūsdienās, svinīguma un svētuma saturs tajā bija daudz izteiktāks. Izklaide un priecāšanās kā svētku galvenais saturs un jēga *svinīgumu* un *svētumu* ikdienas izpratnē lielā mērā nomainīja 20. gadsimta nogalē, uzplaukstoš patērniecības

kultūrai un komercializētiem izklaides pasākumiem.”²

Proti, autores skaidro, ka pirms patērniecības kultūras šī kapusvētku jēdzienā ietvertā emocionālā dihotomija nebija tik izteikta vai nepastāvēja vispār, jo jēdziens *svētki* nenozīmēja kā prieku, tā svinīgumu un svētumu. Problēma šeit tomēr drīzāk ir saistīta nevis ar *svētku* izpratnes izmaiņām, lielākā vai mazākā mērā *svētki* tomēr vienmēr ir bijuši saistīti ar prieku, tiktāl, ciktāl svin to, ko atzīst par labu, t. i., pozitīvu parādību, nevis kaut ko sliktu vai nevēlamu, t. i., negatīvu. 20. gadsimta patērnieciskā kultūra drīzāk ienesa izmaiņas tajā, kā priecājas un arī – par ko priecājas. Šeit arī parādās galvenā problēma, kas attiecas uz mulsinošo *kapu*, t. i., nāves, un svinēšanas savienojumu, proti, mainījusies nevis izpratne par svinēšanu, bet par nāvi kā kaut ko, ko būtu iespējams uztvert kā pamatā labu un tād – svinamu notikumu. Autores raksta: “Atvadas, bēres, kapu iekārtošanu un kopšanu, arī kapusvētkus mēdz dēvēt par “dzīves svinēšanu”. Tajā dzīvie novērtē un slavē dzīvi un dzīvību, formulē attiecības ar nāvi un jau mirušajiem cilvēkiem, mazina savas bailes no nāves un neziņu par dzīvi “viņsaulē”.³ Lai būtu iespējams šādi attiekties pret nāvi, nepieciešams ticēt viņsaulei, un 20. gadsimta raksturīgākā iezīme šajā kontekstā ir ticības viņsaulei mazināšanās vai izzušana. Kristietības dominētā kultūrā nāve ne tikai nebija skumja parādība, bet pat priecīga:

¹ Uzule, L., Zelče, V. *Latviešu kapusvētki: Identitātes rituāls*. Rīga: Mansards, 2014, 33. lpp.

² Turpat, 34. lpp.

³ Turpat, 21. lpp.

“Kopš kristietība triumfēja pār nāvi, piedzimšana šajā pasaulē ir istā nāve un fiziskā nāve ir pāreja uz mūžīgo dzīvi. Tādējādi kristietis tiek mudināts gaidīt nāvi ar prieku, kā jaunu piedzimšanu.”⁴ Tādējādi ipatnējais skanējums, ko kapusvētku nosaukums ieguvīis, saistāms ne tik daudz ar svētku izpratnes izmaiņām, bet drīzāk ar nāves izpratnes un nozīmes izmaiņām. ¹

Šīs izmaiņas, protams, attiecas ne tikai uz Latviju, bet uz plašāku kultūrtelpu, tomēr tās ir zīmīgas Latvijas kontekstā. Var apgalvot, ka arī vēl pirms izmaiņām 20. gadsimtā, kuras būtiski skārušas cilvēku reliģisko pārliecību un piederību, nāve nebija svinams notikums un kapi nebija svinību vieta tādā nozīmē, kādā tas bija un joprojām ir latviešu kapusvētku gadījumā, nozīmē, kuru pētījuma par kapusvētkiem autore izceļ, piemēram, aprakstot kapusvētkus Vidzemē, kur izskan tādi izteikumi kā *Apsveicu kapusvētkos!* vai *Priecīgus kapusvētkus!*.⁵ Kādus secinājumus par priecīgā izpratni latviešos var izdarīt, apsverot šo savdabīgo latviešu identitātes daļu – kapusvētkus? Šeit rodas divi pretēji secinājumi: pirmkārt, par latviešiem kā par tik gaišu un dzīvespriecīgu tautu, kas pat skumjajā atrod, par ko priecāties, otrkārt, par latviešiem kā drūmas un smagnējas mentalitātes cilvēkiem, kuri skumjo neuztver kā kaut ko atbaidošu, bet – gluži pretēji – uzskata to par tuvu, pieņemamu un ērtu vidi, kurā ir vieta arī priekam un svinēšanai. Ja raugās uz stereotipiskiem priekšstatiem (kas ir jebkāda nacionāla rakstura saturs) par latviešiem, tad pareizs drīzāk ir otrs secinājums. Tā latviešu literatūrzinātniece un folkloras pētniece Janīna Kursīte kādā intervijā norāda, ka “vienmēr esam bijuši ļoti paškritiski, sakot – latvietis jokot neprot. Bet vai tas tiešām ir tā?” No Kursītes-Pakules pētījumiem izriet, ka “latviešu humors vienmēr

¹ Kapusvētki Latvijā. Attēls no SIA "Griva" tīmekļa vietnes, https://griva.lv/lv/memorialas_arhitekturas_sadala/pieminas_dienas_mirusajiem/kapu_svetki/

⁴ Ariès, P. *The Hour of Our Death. The Classic History of Western Attitudes Towards Death over the Last One Thousand Years*. Tr. by H. Weaver. New York: Vintage Books, 2008 (1981), p. 60.

⁵ Uzule, L., Zelče, V. *Latviešu kapusvētki: Identitātes rituāls*, 193. lpp.

ir pastāvējis, taču tas izpaužas specifiskā, dažkārt grūti pamanāmā formā”, humors latviešiem ir kalpojis drīzāk nevis kā prieka avots, bet izdzīvošanas mehānisms – “visvairāk humors ir uzplaucis tad, kad bijuši grūti laiki – kara gados, sērgu laikā”.⁶ Latviešu humors ir saistīts ar pārdzīvojumiem un grūtībām un ir atbilde uz šiem pārdzīvojumiem un grūtībām – gluži tāpat kā asaras. Patiešām bieži apgalvots, ka latviešu sociālās atmiņas centrā ir skumjie un traģiskie notikumi, kas kā tādi arī tiek pieminēti. Latviešu identitāti ievērojami vairāk nosaka šie notikumi, nevis notikumi, kurus var interpretēt kā lielākus vai mazākus tautas varoņdarbus vai labus un veiksmīgus notikumus tautas dzīvē. Citiem vārdiem: latvieši netiek uzskatīti un arī paši sevi neuzskata par priecīgu tautu tajā nozīmē, kādā prieks un smiekli ir no skumjām vai bēdām un asarām pilnīgi atšķirīga parādība.

Apgalvojums, ka ir kāda noteikta nozīme, kādā prieks un skumjas, smiekli un asaras ir pilnīgi atšķirīgas parādības pirmajā tuvinājumā, var šķist problemātisks, jo implicē, ka ir kāda cita nozīme, turklāt ne margināla, kurā šīs parādības ir radniecīgas. Un tā patiešām ir. Te jāpiebilst, ka smiekli neizriet tikai no priecīgā, bet tos var izraisīt un visbiežāk arī izraisa tieši komiskais jeb smieklīgais, kas var nebūt nekas priecīgs, bet – gluži pretēji – kaut kas skumjš, kā tas ir t. s. melnā humora gadījumā. Bet tieši šī neviennozīmīgā un šķietami patvaļīgā smieklu un asaru klātbūtne samērā atšķirīgās parādībās uzrāda, ka gan smiekli un asaras, gan arī skumjais, priecīgais un smieklīgais ir kaut kādā, iespējams, būtiskā nozīmē savstarpēji saistītas parādības.

Platona “Dzīru”² noslēgumā Sokrats pārējiem diviem nomodā palikušajiem viesiem – Agatonam un Aristofanam – norāda, ka komēdiju un traģēdiju var radīt viens un tas pats cilvēks un traģiskā dzejnieks ir arī komiskā dzejnieks.⁷ Sacītais netiek izvērst, jo drīz aizmieg arī Aristofans un Agatons un Sokrats dodas prom. Lai kāds būtu neizteiktais šī apgalvojuma pamatojums, tas nešķiet pārsteidzoši, ņemot vērā ka komēdija un traģēdija var attiekties uz līdzīgiem vai pat vieniem un tiem pašiem notikumiem un raisīt pamīšus abas reakcijas – smieklus un asaras – vai arī abas reakcijas vienlaicīgi. Parādības, kas izraisa smieklus un / vai asaras, var būt vienlaicīgi skumjas, traģiskas, priecīgas un smieklīgas un raisīt kā smiešanos līdz asarām, tā raudāšanu, kas pāriet smieklis.

Imanuels Kants savos antropoloģiskajos pētījumos norāda, ka smiešanās un raudāšana ir afekti, ar kuru palīdzību “daba veicina cilvēku veselību”⁸. Afektus savukārt Kants iedalīja atkarībā no tā, vai tie izriet no cilvēciskā spēka vai vājuma izpausmes. Pirmā veida afekti ir uzbudinoši, bet nogurdinoši, otrie savukārt ir “dzīves sparū vājinoši”, bet arī dziedējoši afekti. Smiekli ir pirmā veida afekti, kas ir “konvulsīvs prieks”, bet raudāšanu “pavada vājinoša bezspēcīga dusma uz likteni un citiem cilvēkiem, līdzīgi kā tad, ja no tiem būtu piedzīvots aizvainojums, izjūta un šī izjūta ir skumjas”. Tomēr gan smiešanās, gan raudāšana “uzmundrina, jo tā ir atbrīvošanās no dzīves spēka [izpausmes] šķēršļiem”⁹. Tātad, pēc Kanta domām, gan smiešanās, gan raudāšana ir veids, kādā cilvēka ķermenis atbrīvojas no spriedzes, ko var izraisīt dažādas situācijas. Bieži konkrētas situācijas korē ar noteiktu atbrīvošanās veidu, proti, ir gadījumi, kad lielākā daļa cilvēku gandrīz noteikti

⁶ Kursīte: “Humors ļauj paskatīties uz sevi no malas, reizēm ar smaidu, citreiz ar smīnu”. Intervija TV24 raidījumā “Nedēļa. Post Scriptum” 30.07.2025. https://www.la.lv/kursite-humors-lauj-paskatities-uz-sevi-no-malas-reizem-ar-smaidu-citreiz-ar-sminu#google_vignette

⁷ Platons. *Menons. Dzīres*. Sērija “Avots”. Tulk. G. Lukstiņš. Rīga: Zvaigzne, 1980, 108. lpp.

⁸ Kant, I. *Anthropologie in pragmatischer Hinsicht*. In: *Kants gesammelte Schriften*, Bd. VII. Berlin: Prussian Academy of Sciences, 1907, S. 261.

⁹ Turpat, 255. lpp.

būs skumji un raudās, kā arī ir situācijas, kuras vairākumā gadījumu raisīs smiekļus, tomēr saskaņā ar Kantu ārējais kairinātājs nav noteicošais faktors attiecībā pret reakciju. Svarīgs šeit ir arī jautājums par, piemēram, temperamentu, vecumu un, kā norāda Kants, arī dzimumu. Kants raksta, ka iemesls, kāpēc jauni cilvēki dod priekšroku traģēdijām, ir tāds, ka, “ņemot vērā jauniešu vieglprātību, beidzoties izrādei, no sirdi stindzinošā vai baisā iespaida pāri nepaliek nomāktība, bet tikai patikams nogurums pēc spēcīgas iekšējas kustības, kas atkal veicina prieku.”³ Turpretim veciem cilvēkiem šis iespaids tik ātri nepazūd un viņi nevar sevi tik viegli noskaņot priekam.”¹⁰ Tātad, traģiska stāsta vērojums jaunos cilvēkos, lai gan pastarpināti, tomēr atkal dod ierosmi priekam, kamēr vecākos cilvēkos tas atstāj nomāktību, no kuras jāatbrīvojas ar zināmām pūlēm. Kas attiecas uz dzimumu, Kants norāda: “Smieklī ir vīrišķīgi, bet asaras sievišķīgas [...]. Vīrietim, kuram acis mirdz asaras, var piedot tikai tādas asaras, kas nāk no cēlsirdīgas, taču bezspēcīgas līdzī jušanas citu ciešanām, bet šīs asaras nedrīkst ritēt lāsēs, vēl jo mazāk tās drīkst pavadīt elsas kā tāda pretīga mūzika.”¹¹ Kants skaidro smiekļus un asaras kā jutekliskas reakcijas, kas saistītas ar konkrētā cilvēka kopējo psihofizioloģisko konstitūciju. Lai kura no šīm reakcijām parādītos, tās mērķis, dabas perspektīvā raugoties, ir psiholoģisks atbrīvojums un atvieglojums. Šis smieklu un asaru skaidrojums nozīmē, ka to starpā nav būtiskas atšķirības.

Arī tad, ja smieklī un asaras netiek skatīti kā tikai jutekliski, tās tik un tā atklājas kā būtiski radniecīgas parādības. Helmuta Plesners pētījumā par smieklīem un asarām iztaujā pašu juteklības un racionalitātes nošķirumu, ar kuru operē Kants. Plesners norāda, ka “cilvēks ne tikai nav vien miesa, ne arī miesa (ķermenis)

2 Platona “Dzīres”. Anselma Feuerbacha glezniecība (1869). Attēls: Wikipedia, [https://la.wikipedia.org/wiki/Convivium_Platonicum_\(Feuerbach\)](https://la.wikipedia.org/wiki/Convivium_Platonicum_(Feuerbach))

3 Kants un viņa viesi. Emila Dērstlinga (Doerstling) glezniecība. Attēls no timekļa lapas “SHZ”, <https://www.shz.de/deutschland-welt/schleswig-holstein/artikel/300-jahre-immanuel-kant-warum-kant-immer-noch-cool-ist-46851943>

¹⁰ Kant, I. *Anthropologie in pragmatischer Hinsicht*. In: *Kants gesammelte Schriften*, Bd. VII. Berlin: Prussian Academy of Sciences, 1907, S. 263.

¹¹ Turpat, 255.–256. lpp.

4 Attēls no Džambatistas della Portas darba
"De humana physiognomonia" (1586)

ir kaut kas tāds, kas viņam vien pieder".¹² Cilvēkam ir īpatnējas attiecības ar savu ķermeni, jo viņš nav ne pilnībā identisks ar šo ķermeni, ne arī nošķirts no tā tādā veidā, ka ķermenis būtu cilvēka īpašums. Smiekli un asaras, pēc Plesnera domām, īpaši raksturo īpatnējās cilvēka un ķermeņa attiecībās, līdz ar to tās Plesneram arī nav tikai jutekliskas parādības, bet ir starp juteklisko un garīgo sfēru, gluži kā pats cilvēks: "Smiekli un asaras paver citu ainu uz cilvēka attiecībām ar savu miesu. [...] Rosinātas pašā cilvēkā, šīs izpausmes parādās kā nekontrolēti un neapstrādāti vienlaikus par patstāvīgu kļuvuša ķermeņa izvirzumi. Cilvēks tām pakļaujas, viņš iekrīt smieklos, viņš ļaujas kritienam asarās. [Šajās izpausmēs] viņš atbild uz kaut ko, tikai ne atbilstoši noformētā veidā – valodiskā secībā, mīmiskās izteiksmēs, žestos vai darbībā. Viņš atbild ar savu ķermeni kā ķermenis, it kā no neiespējamības vēl pašam atrast atbildi. Un zaudētajā savaldībā pār sevi un savu miesu, viņš apliecina sevi kā vienlaikus ārpusķermenisku būtņi, kas pilnībā piesaistīta savai fiziskajai eksistencei, dzīvo spriedzē ar to."¹³

Plesnera skaidrojumā, smiekli un asaras ir vienoti kā parādības, kas atklāj īpašo cilvēka situāciju – atrašanos starp juteklisko (ķermenisko) un garīgo elementu, esot iekšpusē un ārpusē attiecībās ar savu ķermeni. Smieklos un asarās manifestējas patstāvīgais ķermenis, taču nevis kā jutekliska vienība, bet tieši kā cilvēciskais ķermenis, ķermenis, kas vienlaikus ir arī cilvēks. Plesnera asaru un smieklu koncepcija neiezīmē atšķirības abu parādību starpā, gluži pretēji, saskaņā ar Plesneru abos gadījumos cilvēki ļaujas smiekliem un asarām, padodas tiem, tādējādi pazūd citu filozofu, piemēram, Kanta iezīmētā atšķirība starp smiešanos un raudāšanu – smiešanās ir afekts, kas izriet no spēcīgā cilvēkā,

¹² Plessner, H. Das Problem von Lachen und Weinen. *Tijdschrift voor Philosophie*, 2de Jaarg., Nr. 2/3. Peeters Publishers, 1940, S. 347.

¹³ Turpat, 340.–341. lpp.

savukārt asaras – no vājā. Kas ir arī iemesls, kādēļ Kants atbilstoši tolaik valdošajiem priekšstatiem vienu saista ar sievišķo, bet otru ar vīrišķo.

Atšķirības – par spīti Sokrata atziņai “Dzīrēs” – smieklu un asaru starpā saskata arī Platons. Platons ir īpaši kritisks pret smiekliem. ⁴ Antīkās filozofijas pētnieks Franko Trivīno (*Trivigno*) norāda, ka “par spīti smieklu daudzumam gan dialogos, gan arī ārpus tiem, Platona eksplīcitās smieklu un komēdijas teorijas pārsvarā ir kritiskas un koncentrējas uz *noteikta veida smiekliem*, kas tiek pasniegti kā morāli kaitīgi”¹⁴. Trivīno skaidro, ka Platons nošķir dažādus smieklu veidus un viņš nav kritisks pret smiekliem vispār, jo Platons uzskata, ka ir iespējama arī ētiski pieņemama smiešanās, un pat norāda uz komēdijas izglītojošo funkciju.¹⁵ Lielākoties tomēr, kā atklāj arī paša Trivīno analīze, Platons ir negatīvi noskaņots pret smiešanos, turklāt šī smieklu un smiešanās kritika nav sadrumstalota un nejauša, bet “loģiski konsekventa un pamatota”¹⁶. Neiedziļinoties dažādajos Platona smieklu analīzes un kritikas aspektos, būtiski uzsvērt pieminēto Platona uzskatu par to, ka smiešanās pēc savas iedabas ir morāli relevanta. “Valstī” Sokrats apgalvo: “Kļuva skaidrs, ka tikai muļķis par smieklīgu uzskata kaut ko citu, nevis tikai slikto. Ikviens, kurš mēģina izklaidēt, norādot uz jebkādu citu ainu, kā tikai to, kurā parādās muļķība un ļaunums, nopietni uzstādījis sev par skaistuma standartu kaut ko citu, nevis tikai labo.”¹⁷ Ja smiešanās tiek skaidrota kā sliktā noraidījums un tātad arī paša tikumiskās pozīcijas apliecinājums, smiešanās zaudē savu izpausmes sfēru un līdz ar to īpatnējo raksturu, kas paredz

zināmu apziņas spēli un prieku. Var sacīt, ka šādas smiešanās pieļaušana patiesībā drīzāk ir smiešanās kā īpatnējas ar morālu vērtējumu ne-saistītas parādības noliegums.

Platona aizdomas un nepatika pret smiešanos šķiet zīmīga parādība Hannai Ārentei. Viņasprāt, Platona attieksmi pret smiekliem vislabāk demonstrē nevis viņa izteikumi “Valstī” vai “Likumos”, bet “pilnīgā nopietnība”¹⁸, kādā viņš atstāsta notikumu ar filozofu Talēsu un trāķiešu kalponi. Dialogā “Teaitēts” Platons apraksta situāciju sekojoši:

“Par Talētu, Teodor, stāsta, ka viņš, veroties augšup zvaigznēs, iekritis akā, un par to viņu trāpīgi izsmējusi kāda asprātīga trāķiešu kalpone, ka viņš gribot zināt to, kas ir debesis, bet nepamanot, kas ir zem kājam, - lūk, šis asprātīgais joks attiecas uz ikvienu, kurš savu dzīvi vada filosofijā. Jo patiesi, tāds nepazīst pat savu tuvāko kaimiņu, viņam nav zināms ne tikai, ko tas dara, bet gandrīz arī - vai tas ir cilvēks, vai kāds cits kustonis.

[..]

Tad, lūk, tāpēc, draugs, šāds cilvēks saskarsmē ar citiem – gan ar atsevišķiem cilvēkiem, gan atklātībā, kad, kā jau teicu, viņš ir spiests tiesā vai kur citur runāt par to, kas ir viņa priekšā, – izraisa smieklus ne tikai trāķietēm, bet arī pārējam pūlim, pieredzes trūkuma dēļ iekrizdams akās un pilnīgā bezizejā, un viņa šausmīgā neveiklība sagādā viņam nelgas slavu.

[..]

Apreibis, karādamies nepierastajā augstumā un no augšas raudzīdamies lejup, viņš ir nobijies, apmulsis un kaut ko neskaidri murmulē.”¹⁹

Šajās pasāžās Sokrats apraksta filozofa nespēju veiksmīgi vadīt sadzīvi, risināt vienkāršas praktiskas problēmas un rast vietu līdzcilvēku starpā. Problēma, kā uzsver Sokrats, ir ne tik daudz trāķiešu kalponei līdzīgie, kas varētu

¹⁴ Trivigno, F. V. Plato on Laughter and Moral Harm. In: *Laughter, Humor and Comedy in Ancient Philosophy*. Ed. by P. Destrée and F. V. Trivigno. Oxford University Press, 2019, p. 13.

¹⁵ Sk. turpat, 14. lpp.

¹⁶ Turpat.

¹⁷ Plato. *The Republic*. Ed. by G. R. F. Ferrari, tr. by T. Griffith. Cambridge University Press, 2000, p. 148.

¹⁸ Ārente, H. *Prāta dzīve I. Domāšana*. Rīga: Intelekts, 2001, 85. lpp.

¹⁹ Platons. *Teaitēts*. Tulk. I. Neiders, E. Narkēvičs. Liepnieks & Rītups, 2008, 87.–91. lpp.

smieties par filozofu, bet viņam līdzīgie – brīvie sabiedrības locekļi. Tieši šo sabiedrības locekļu neizpratne un nicinājums pret filozofu izrādās filozofam bīstami, tā ir pieredze, ko, pēc Ārentes domām, Platons gūst pēc Sokrata notiesāšanas, nostiprinot pārliecību, kas turpmāk raksturo visu filozofu attieksmi pret politiku: ka filozofam ir jāvalda vai jābūt tuvu varai, citādi viņu nogalinās. Tieksme iznīcināt – tāpat kā smiekli – rodas no neizpratnes, nezināšanas. Tas padara smieklus, vismaz Platona acīs, par bīstamu parādību. Tāpat kā saskaņā ar Ārenti Kants ir vienīgais filozofs, kas spējis domāt par politiku bez skepses, kas mantota no Platona, vai pat naidīguma pret šo jomu, Kants ir arī vienīgais, kas var ļauties smieklam pat par un varbūt pat īpaši par filozofiem. Ārente raksta:

“Divaini, ka visā garajā filozofijas vēsturē tikai Kants (būdams visnotaļ brīvs no filozofu raksturīgajiem trūkumiem) atskārta, ka varbūt spekulatīvās domāšanas talants ir līdzīgs dāvanai “ar kuru Junona apveltīja Teiresiju, tam atņemdamā acugaismu, lai piešķirtu pareģotspēju”. [...] Katrā ziņā liekas, ka Kants vienīgais no filozofiem ir bijis pietiekami suverēns, lai pievienotos parasto cilvēku smieklam.”²⁰

Ārentes Platona attieksmes pret smieklam interpretācija izgaismo noteiktu būtisku smieklam izpratni, kas ir bijusi personiski svarīga arī pašai Ārentei. Veids, kādā Ārente apraksta iespaidu, ko Sokrata nāve atstāja uz Platonu, liek domāt par tādu psiholoģisku traumu un no tās iespējams radušos apsēstību, kas ne tikai neļauj objektīvi raudzīties uz politikā notiekošo, bet arī neļauj saskatīt, ka smiekli par filozofa neveiklību var būt “nevainīgi un pavisam citādi nekā izsmiekls”²¹. Citiem vārdiem – Platonam “izsmiekls rādās jebkuros smieklos”²², un tāpēc smiekli kļūst nepieņemami un ir aizliedzami ne tikai tad, ja skar filozofu, bet, nepieciešams “stingri aizliegt katru literāru darbu, kurā

izsmiets kāds pilsonis”²³. Ārente ne tikai vēlas norobežoties no platoniskā lāsta, kas lemj jebkuru filozofu neobjektīvam un naidpilnam skatījumam uz politiku, bet viņa norobežojas arī no aizdomām pret smieklam saistībā ar politiku. Abas vēlmes viņu pietuvina Kantam, un Ārentes piezīme par Kantu uzrāda viņas izpratni par smieklam – smiešanās ir suverenitātes izpausme. Un kā suverenitātes izpausme tā neizbēgami ir arī cilvēcības apliecinājums, tomēr ne tādā ziņā, kā to domā Plesners – cilvēka īpašā stāvokļa starp juteklisko un garīgo sfēru izpausme –, bet pilnīgas neatkarības un patstāvības gan attiecībā pret citiem, gan attiecībā pret dabiskajiem nosacījumiem apliecinājums. Šī smieklam nozīmes izpratne atklājas Ārentes 1964. gada intervijā Ginteram Gausam (*Gaus*) vācu televīzijā. Gauss jautā Ārentei par nupat iznākušo grāmatu “Eihmanis Jeruzalemē. Ziņojums par ļaunuma banalitāti”, kura izraisīja lielu ažiotažu, Ārentei inkriminēja pārmētumus ebrejiem gan par pakļaušanos, gan sadarbošanos ar nacistiem, tāpat kritizēja arī toni, kādā sarakstīta grāmata. Atbildot uz pēdējo iebildumu, Ārente saka: “Redziet, ir cilvēki, kuri man pārmet vienu lietu, un to es zināmā mērā varu saprast, proti, ka es joprojām varu smieties. Bet es tiešām domāju, ka Eihmanis ir āksts un es Jums saku, ka es lasīju viņa nopratināšanas protokolu – 3600 lapaspuses – un lasīju ļoti uzmanīgi un es nemaz nezīnu cik daudzas reizes es skaļi smējos! Šo reakciju cilvēki man nevar piedot! Tur es neko nevaru darīt. Es zinu vienu lietu: es droši vien smietos arī trīs minūtes pirms drošas nāves.”²⁴

Skaidrojot, ka viņa var attiekties ar smieklam, pirmkārt, pret traģiskajiem notikumiem, kas atklājās vai tika atkal iztirzāti Eihmaņa prāvas laikā, otrkārt, pret auditoriju,

²⁰ Ārente, H. *Prāta dzīve I. Domāšana*, 86. lpp.

²¹ Turpat, 85. lpp.

²² Turpat.

²³ Turpat.

²⁴ Arendt, H. “Was bleibt? Es bleibt die Muttersprache.” Günter Gaus im Gespräch mit Hannah Arendt. *Zur Person*, ZDF, October 28, 1964. https://www.rbb-online.de/zurperson/interview_archiv/arendt_hannah.html

kas būs šo smieklu (ironiskā toņa) liecinieki, lasot grāmatu, treškārt, pret pašas nāvi kā neizbēgamu fiziskās eksistences nosacījumu, Ārente apliecina, ka saprot smiešanos kā brīvību. Turklāt runa te nebūt nav par izsmiešanu, jo tikai tādi smieklī, kas var būt vērsti arī uz sevi pašu, ir brīvības izpausme. Runa ir par smieklīem kā “humora pilnu uzbudinājumu, kas ļauj cilvēkam pierādīt savu būtisko brīvību caur tādu kā mierīgu pārkumu pār savām kļūdām”²⁵. Pārākums pār savām kļūdām šeit nav jāsaprot kā kļūdu neatzišana vai to nozīmes mazināšana, bet drīzāk kā sava neatkarība no cilvēciskās nolemtības noteiktiem stāvokļiem, kas liek vai ļauj cilvēkam kļūdīties, kas dara viņu ievainojamu un arī mirstīgu. Tādējādi var sacīt, ka smieklī, pēc Ārentes domām, ir cilvēciskās brīvības apliecinājums. Šī atziņa saskan ar Kanta priekšstatu par smieklīem tiktāl, cik tātāl Kants apgalvo, ka smieklī ir spēka, bet asaras – vājuma izpausme.

Runājot par humora raisītiem smieklīem, Zigmunds Freids skaidro, ka tā ir brīvības kā nepadošanās ārējiem nosacījumiem izpausme. Runa ir par tādu nostāju, kurā cilvēks apliecina savu neatkarību un distancēšanos attiecībā pret ārējiem apstākļiem, kas viņu ierobežo vai viņam kaitē. Īsā 1927. gada apcerē par humoru Freids raksta:

“Humoram piemīt ne tikai kaut kas atbrīvojošs, kā jokiem un komiskajam, bet arī kaut kas varens un cildens, ko nevar saskatīt abos pārējos baudas gūšanas intelektuālās darbības veidos. Varenais acīmredzot ir narcisisma triumfā, uzvaroši apliecinātajā Es neievainojamībā. Es atsakās ļauties realitātes kaitinājumam, [tas atsakās] ļauties, lai to piespiež ciest, tā viņš apliecina, ka realitātes sapņojumi viņam nevar pietuvoties, tas pat parāda, ka [šie sapņojumi]

viņam ir tikai iemesls gūt baudījumu. Šī pēdējā iezīme ir būtiska humora [izpratnei].”²⁶

Humors un ar to saistītie smieklī tātad ir es jeb subjekta neatkarības attiecībā pret realitāti apliecinājums. Cilvēka nepakļaušanās spaidiem un ciešanām, kas izpaužas humorā, ir iemesls, kāpēc humors un tā izraisīti smieklī ir jebkādam apspiešanai nepieejami un tātad jebkādam apspiedējam nepatīkami un aizdomīgi. Baznīcas nepatika pret smieklīem iemūžināta slavenajā Umberto Eko (*Ecco*) romānā “Rozes vārds” (1980), kur kāds sirms mūks cenšas slēpt no citiem Aristoteļa “Poētiku” tādēļ, ka tur rakstīts par smiešanos tikumisko vērtību. Slavojš Žižeks (*Žižek*) norāda, ka šo darbu raksturo ticība “smiešanās, ironiskas distances atbrīvojošajam antitotalitārajam spēkam”²⁷. Arī, piemēram, Padomju Savienībā jokošana – tāpat kā smiešanās par neatbilstošiem jokiem – varēja būt bīstama. Šī atziņa ietverta populārajā jokā: “Kas uzbūvēja Baltās jūras kanālu? Labo pusi tie, kuri stāstīja anekdotes, bet kreiso tie, kuri klausījās.” Par spīti tam, ka jokot par politiski un sabiedriski relevantām tēmām bija riskanti, cilvēki tomēr jokoja daudz un labprāt, jo joki un anekdotes ne tikai sniedza baudu, bet arī spēja precīzi aprakstīt bieži vienlaikus traģisko un komisko realitāti atklāti.²⁸

Slavojš Žižeks, balstoties savā ideoloģijas analizē un Pētera Sloterdaika (*Sloterdijk*) izvirzītajā nošķīrumā starp kinisko un cinisko nostāju un tēzē par ideoloģiju kā apgaismoto viltus apziņu, iebilst pieņemumam par to, ka smieklīem piemīt atbrīvojoša iedaba un ka tie apliecina indivīda suverenitāti un tādējādi ir antitotalitāri pēc savas iedabas. Žižeks raksta:

“Mūsu tēze šeit ir gandrīz pilnīgi pretēja Eko romāna pamatā esošajai premisai: mūsdienu

²⁵ Arendt, H. *Essays in Understanding 1930–1954. Formation, Exile and Totalitarianism*. Schocken Books, 2005, p. 200.

²⁶ Freud, S. Der Humor. In: *Gesammelte Werke. Werke aus den Jahren 1925–1931*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1999, S. 385.

²⁷ Žižek, S. *The Sublime Object of Ideology*. Verso, 2008, p. 24.

²⁸ Sk. Davies, C. Humor and Protest: Jokes under Communism. *International Review of Social History*, 2007, Vol. 52, p. 293.

sabiedrībās, demokrātiskās vai totalitārās, tā ciniskā distance, smieklī, ironija ir, tā sakot, spēles daļa. Valdošo ideoloģiju nemaz nav paredzēts uztvert nopietni vai burtiski. Iespējams lielākais totalitārisma apdraudējums ir cilvēki, kuri tā ideoloģiju uztver burtiski.”²⁹

Modernie ideoloģizēti subjekti ir ciniski.

“Ciniskais subjekts labi apzinās atšķirību starp ideoloģisko masku un sociālo realitāti, bet viņš tomēr uzstāj uz masku. Formulējums, kā to piedāvā Sloterdaiks, tad ir sekojoša: ‘viņi ļoti labi zina ko dara, bet viņi turpina to darīt’. Ciniskais prāts vairs nav naivs, bet tas ir apgaismotās viltus apziņas paradokss: viņš zina nepatiesību ļoti labi, viņš ļoti labi apzinās konkrētās intereses, kuras slēpjas aiz ideoloģiskās vispārības, bet viņš joprojām to nenoliedz.”³⁰

Ja piekrit Sloterdaika un Žižeka tēzei par mūsdienu ideoloģizācijas transformāciju, t. i., ka spēkā vairs nav Marksa ideoloģijas kā viltus apziņas skaidrojums, bet gan ideoloģijas kā apgaismotās viltus apziņas skaidrojums, kas paredz, ka ideoloģijai pakļautais subjekts apzinās šo pakļautību, nav pamata sacīt, ka smieklī nav atbrīvojoši un antitotalitāri un tādā arī antiideoloģiski. Žižeks pieņem, ka smiešanās ir būtiski saistīta ar situācijas apzināšanos un izpratni. Ja kāds smejas par noteiktu naratīvu, viņš to zina, bet tas nenožīmē, ka viņš nav šī naratīva subjekts. Iespējams, ka tas tā ir, tomēr tas nenožīmē, ka ja kāds zina noteiktu naratīvu un ir tā nesējs, tad viņš ir spējīgs par to smieties, nevis tikai ironizēt.

Šajā sakarībā var pieminēt kādu interviju “Latvijas Vēstneša” portālam ar Latvijas Universitātes pasniedzēju Sigitu Strubergu. Intervija ir par to, kā Krievijā propagandas nolūkos tiek izmantots humors. Intervijas nosaukums ir “Humors Krievijas propagandas mērcē – kāpēc Rietumiem smieklī nenāk?”.³¹

Proti, Krievijas propagandas nolūkos izmantotais humors, kurā izsmej Rietumu ideoloģiskās pārliecības, pašiem Rietumiem nešķiet smieklīgas. Patiesībā, ja raugās uz humoru un smiešanos politikas kontekstā, viegli ievērot, ka pārsvarā smejas (ne tikai izsmiešanas nozīmē, tādā ne nepieciešami naidīgi) nevis par tiem, kas pārstāv paša politisko pārliecību, bet tiem, kuri pārstāv citu vai pretēju politisku nostāju. Nesen veikts pētījums par humoru politikā liecina, ka humors tiek izmantots, lai novērstu uzmanību no noteiktām problēmām, par kurām nevēlas runāt, lai provocētu vai slēptos no uzbrukuma, lai pārliecinātu vai nomierinātu, lai nostiprinātu vai – gluži pretēji – destabilizētu varas hierarhijas.³² Visu šo humora lietojumu pamatā ir pieņēmums par to, ka humors kalpo kā cīņas instruments, lai paturētu to, uz kuru vērsts šis humors, savā ideoloģiskajā pusē, un humors pats ir vērsts nevis pret savu, bet citu pārliecību.

Neatkarīgi no tā, vai Žižekam ir taisnība, varētu šķist, ka ir pamats šaubīties par iepriekš pieņemto smieklu saistību ar brīvību un suverenitāti. Ja spēja smieties par savu ideoloģisko pārliecību nenožīmē brīvību no šīs pārliecības, tad smieklī nav suverenitātes apliecinājums, bet, ja sava ideoloģiskā pārliecība ir kaut kas tāds, par ko nevar smieties, pat ja to apzinās, bet smiešanās ir iespējama tikai, runājot par citu, atšķirīgu pārliecību, arī tad var šaubīties par to, ka tā ir brīvības izpausme. Tomēr Žižeka tēze paredz, ka, lai gan subjekts, kas var smieties par savu ideoloģisko pārliecību, tomēr no tās neatsakās un turpina rīkoties saskaņā ar to, tas nenožīmē, ka šis subjekts nav brīvs no attiecīgās ideoloģijas, gluži pretēji, secinājums, kuru šeit var izdarīt attiecībā uz

²⁹ Žižek, S. *The Sublime Object of Ideology*, p. 24.

³⁰ Turpat, 25.–26. lpp.

³¹ Struberga, S. Humors Krievijas propagandas mērcē – kāpēc Rietumiem smieklī nenāk? Intervē E. Brikmane. *Latvijas Vēstnesis*, 18.12.2018,

<https://lvportals.lv/viedokli/300935-humors-krievijas-propagandas-merce-kapec-rietumiem-smieklī-nenāk-2018>

³² Sk.: Beck, D., Spencer, A. (Un)Funny Against All Odds: The Changing Landscape of Humour in Politics. *Sage Journals. Alternatives*, 2025, Vol. 50, Issue 1, pp. 7–9.

brīvību ir tāds, ka subjekts ar savu ideoloģiskās pārliecības apzināšanos, ir to izvēlējis un attiecīgi – brīvi pārstāv un īsteno šo pārliecību. Citiem vārdiem, tas, ka smieklī nav antitotalitāri vai antiideoloģiski, nenozīmē, ka tie nav atbrīvojoši.

Apkopojot iepriekš izvirzītos apsvērumus par smieklīm un asarām, var secināt, ka, lai gan varētu sacīt, ka kopiena, kuru lielākā mērā vieno humors un smieklī nekā skumjais,

ir stipra kopiena, no tā neizriet, ka šī ir arī saliedēta kopiena, jo būtiskā nozīmē smieklī ir individa brīvības apliecinājums. Šādā nozīmē var sacīt, ka, ja latviešiem veltītajiem pārmetumiem (un latviešu pašpārmetumiem) par pārlieku lielo koncentrēšanos uz skumjo Latvijas un Latvijas tautas vēsturē, kā arī apvienošanas drīzāk skumjās, nevis smieklos un priekā, ir kāds pamats, tad tas nav uzskatāms par šķērslī Latvijas sabiedrības saliedēšanai.

Avoti un literatūra

Ariès, P. *The Hour of Our Death: The Classic History of Western Attitudes Towards Death over the Last One Thousand Years*.

Tr. by H. Weaver. New York: Vintage Books, 2008 (1981).

Arendt, H. *Essays in Understanding 1930–1954: Formation, Exile, and Totalitarianism*. New York: Schocken Books, 2005.

Arendt, H. Was bleibt? Es bleibt die Muttersprache. Günter Gaus im Gespräch mit Hannah Arendt. *Zur Person*, 28.10.1964.

https://www.rbb-online.de/zurperson/interview_archiv/arendt_hannah.html

Beck, D., Spencer, A. (Un)Funny Against All Odds: The Changing Landscape of Humour in Politics. *Alternatives*, 2025, Vol. 50, Issue 1, pp. 3–17.

Davies, C. Humor and Protest: Jokes under Communism. *International Review of Social History*, 2007, Vol. 52, pp. 291–305.

Freud, S. Der Humor. In: *Gesammelte Werke: Werke aus den Jahren 1925–1931*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1999, S. S. 383–389.

Kant, I. *Anthropologie in pragmatischer Hinsicht*. In: *Kants gesammelte Schriften*, Bd. VII. Berlin: Prussian Academy of Sciences, 1907.

Kursīte: "Humors ļauj paskatīties uz sevi no malas, reizēm ar smaidu, citreiz ar smīnu". Intervija TV24 raidījumā *Nedēļa*.

Post Scriptum, 30.07.2025. https://www.la.lv/kursite-humors-lauj-paskatities-uz-sevi-no-malas-reizem-ar-smaidu-citreiz-ar-sminu#google_vignette

Plato. *The Republic*. Ed. by G. R. F. Ferrari, tr. by T. Griffith. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

Platons. *Menons. Dzīres*. Sērija "Avots". Tulk. G. Lukstiņš. Rīga: Zvaigzne, 1980.

Platons. *Teaitēts*. Tulk. I. Neiders, E. Narkēvičs. Rīga: Liepnieks & Rītups, 2008.

Plessner, H. Das Problem von Lachen und Weinen. *Tijdschrift voor Philosophie*, 1940, 2de Jaarg., Nr. 2/3, S. 319–388.

Struberga, S. Humors Krievijas propagandas mērcē – kāpēc Rietumiem smieklī nenāk? Intervē E. Brikmāne.

Latvijas Vēstnesis, 18.12.2018, <https://lvportals.lv/viedokli/300935-humors-krievijas-propagandas-merce-kapec-rietumiem-smiekli-nenak-2018>

Trivigno, F. V. Plato on Laughter and Moral Harm. In: *Laughter, Humor and Comedy in Ancient Philosophy*. Ed. by P. Destrée and F. V. Trivigno. Oxford University Press, 2019, pp. 13–36.

Uzule, L., Zelče, V. *Latviešu kapusvētki: Identitātes rituāls*. Rīga: Mansards, 2014.

Žižek, S. *The Sublime Object of Ideology*. London: Verso, 2008.

Konstruēta saliedētība iepretim liminālam stāvoklim: simulakri un ikonas

Atslēgvārdi: saliedētība, liminalitāte, simulakrs, ikona, autentiskums, destrukcija

Kopības sajūta saliedē līdzīgos un neiekļaujamos, kuriem *mūsu kopīgā lieta* ir sveša un nesaņemama. Savstarpēja uzticība, vēlme *būt kopā* un radniecīgs skats uz nākotni veido saliedētību kā sociālu un reizē dziļi eksistenciālu parādību. Šajos dzīves strāvījumos ir iespēja pieredzēt brīvprātīgu līdzās būšanu kopā ar citiem, tiekties pēc kopīgiem mērķiem un darboties savstarpējas atvērtības, atbalsta un labvēlības gaisotnē.

Šajā rakstā skatīšu autentisku un brīvprātīgu saliedētību iepretim konstruētai un pakļaujošai. Tās abas ir pretējas saliedētības formas, bet pastāv līdzās un manifestējas atšķirīgās cilvēku kopībās – no saliedētām mikrogrupām līdz pat daudzskaitlīgām kopienām un nācijām. Reizēm atšķirīgi saliedētības modeļi saplūst, nav nodaļami un ir cits citu papildinoši. Saliedētība pastāv kā nemitīgs, sevi atjaunojošs un dinamisks process, kas izgaismojas politisku un varas mērķu kontekstā, saistībā ar aktuāliem notikumiem, tehnoloģiju attīstību un mākslu.

Communitas

Saliedētību uzlūkot liminalitātes kontekstā rosināja Viktora Tērnera¹ sociālajā antropoloģijā skatītais *communitas* koncepts, kuru viņš saista ar liminālā pārejas posma, atrašanās *uz sliekšņa* fāzi. Autentiskās saliedētības fenomenu

Viktors Tērners sauc par *communitas* – dziļu, nestrukturētu kopības sajūtu. Tērners iedala trīs *communitas* formas: eksistenciālo – spontāna un īslaicīga eksistenciāla pieredze un kolektīva enerģija, kas attīstās kā vienotības sajūta un kopīgs prieks; normatīvo – mēģinājums ar normatīviem rīkiem šo eksistenciālo stāvokli pārveidot par vadāmu un kontrolējamu sistēmu vienotības uzturēšanai; ideoloģisko – ideoloģiskas vīzijas par sabiedrības vienotību un utopisko mērķu analīze. *Communitas* nav balstīta uz hierarhiju vai sociālajām lomām, bet uz kopīgu liminālo pieredzi, kurā atklājas cilvēka eksistences dziļums un intencionālais intersubjektīvo pirmimpresiju lauks.

Tērnera skaidrojumā svētuma sajūta tiek iegūta pārejas rituālu laikā. Daļa no šī svētuma tiek sasniegta ar īslaicīgu pazemību, kas ļauj iegūt augstāku stāvokli, piemēram, nacionālo un politisko brīvību vai reliģisku atklāsmi. Šīs spēcīgās emocijas atdzīvina kopības sajūtas līdz pat kolektīvajām liminālajām dzīlēm.

Kopīgu piederības sajūtu pārdzīvoja ikviens Latvijas patriots pagājušā gadsimta 80.–90. gadu mijā – Latvijas valsts neatkarības atjaunošanas laikā. ¹ Pārliecība, brīvības alka, atrašanās pārejā no impēriskā komunisma uz neatkarīgu valsti, kopīgā *uz sliekšņa* atrašanās sajūta saliedēja spēcīgāk kā jebkura konstruēta darbība. Volontāri organizēta saliedētība lielākoties cieš neveiksmi, pastāv

¹ Viktors Tērners (Victor Turner, 1920–1983) – kultūras antropologs, zināms kā simbola, rituāla

un liminalitātes pētnieks. Darbi: Turner, V. *The Forest of Symbols: Aspects of Ndembu Ritual*. Cornell University Press, 1967; Turner, V. *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*. Chicago: Aldine Publishing, 1969.

1 Attēls no digitālās kolekcijas “Baltijas ceļš”, autors nezināms, <https://www.digitalabiblioteka.lv/>

īsu laiku vai arī formējās kādā noslēgtā kopībā, kas bieži vien tiek uzturēta destruktīvu mērķu un spēku ietekmē – bailēs, atkarībā, lielummānijā, apsēstībā un fanātismā.

Latvijas valsts atjaunošana izauga ne tikai no nākotnes mērķiem, bet kopīgās savas valsts svētuma izjūtas un vienotas pārliecības.

Liminālais stāvoklis

Liminālajā stāvoklī sastopamies ar sevi – kas mēs esam un kā mēs esam savā iekšējā pasaulē un attiecībās ar citiem un lietām mums apkārt šeit un tagad. Tas atver eksistences dziļāko kodolu, iezīmējot jaunu dinamisku sākumpunktu tam, kas vēl notiks, rada īpašus savstarpējības

un saskaņotības apstākļus un veido ne tikai jaunu izpratni citam par citu, bet arī jaunas formas kopīgai esībai, kurā nākotnes dimensija ir noteicošā. Tendence izteikt liminālo stāvokli loģiski sakārtotos, konceptuāli atvasinātos jēdzienos izstumj pašas liminālās izjūtas tūlītējumu. Brīdi, kad atrodamies liminālā pirm-simpresiju fāzē, var raksturot kā *vēl nenosauktā* šeit un tagad izjūtu – atrašanos *uz sliekšņa*, kas nav reprezentatīvs savā būtībā. Līdz brīdim, kad darbība ieņem noteiktu un paredzamu virzību un iezīmē noteiktās saliedētības aprises, eksistējam piesātinātā gaidu modulējumā – liminālajā fāzē. Atrodamies *uz sliekšņa* – gaidīšanas, vilcināšanās un aizkavēšanās laukā, kurā izgaismojas eksistenciālais dziļums, kas katram ir atšķirīgs, bet reizē rada iespēju apvienoties

tālākai dalībai *kopīgā lietā*, ko varētu dēvēt par atrašanos uz kopīgas stīgas. Uz *sliekšņa* atrašanās stāvoklis var ieilgt, bet var arī kļūt par auglīgu vietu saliedētības iedīglim, kurā raisās un transformējas kopība.

Autentiska un destruktīva saliedētība

Ideālā stāvoklī saliedētība ir brīvprātīga izvēle būt klātesošam un atbildīgam kopīgās pasaules apdzīvošanā – cilvēki dzīvo vienā un tajā pašā laika plūsmā un uztver cits cita klātbūtni kā intersubjektīvi jēgpilnu, viņiem veidojas vienojoša pieredze. Šai izteikti cilvēciskotajai pasaulei piemīt daudzdimensionāls spēks no taisnīgas līdzāspastāvēšanas līdz pat vardarbīgai piespiedu saliedētībai, kas veido paklausībā balstītas kopienas. Pie noteiktas varas apstākļiem tās var iegūt apmātību un fanātismu, kļūt destruktīvas un bīstamas cilvēcei kopumā. Atšķirībā no konstruētās un voluntāri pārvaldītās saliedētības formas, autentiska saliedētība veidojas un pastāv nemītīgā procesā, atvērtībā un pluralitātē, kurā katrs elements, saglabājot savu īpašību neatkarīgumu, sinhronizējas ar citiem. Šādi piemēri sastopami mākslā, mūzikā, sportā, kad indivīdi kļūst par *kopēja lauka* dalībniekiem bez nepieciešamības atteikties no savas atšķirības.

Minēšu piemēru no Alfrēda Šica mūzikas sociālā skaidrojuma. Viņš ieviesa jēdzienu *savstarpējā noskaņojuma attiecības (mutual tuning-in relationship)*, kur individuālās apziņas plūsmas sinhronizējas, un, apzinoties kopīgu laika plūdumu, veidojas intersubjektīva saliedētība mūzikas performancē. Šī sinhronizācija veidojas no žestiem un kustībām pārdzīvojuma vienlaicīgumā un savstarpējā saskaņotībā, norāda uz intersubjektīvu un autentisku saliedētību kopīgā mūzikas radīšanā, bet tajā pašā laikā ļauj katram mūziķim saglabāt savu individualitāti.

Destrukcija rodas tad, kad dabiski mainīgais tiek apturēts un cilvēks tiek reducēts uz noteiktas funkcijas veikšanu saliedētā masu darbībā un tehnoloģiju ietekmē. Filosofijas vēsturē tam ir daudz piemēru, pat tieši nerakstot par

saliedētību un nenodalot destruktīvo saliedētību no autentiskās. Skatot tehnoloģiju ietekmi uz cilvēka individualitāti, destruktīvās saliedētības iedīgļu kritika izgaismojas Martina Heidegera filosofijā. Ničes iesāktās idejas par individualitātes nīvēšanos iepretim saliedēto masu spēkam turpināja Karls Jaspers un Hosē Ortega i Gasets. Pāris gadu desmitus vēlāk franču postmodernisma filosofija² parādīja, ka dzīvojam fluidā un nestabilā pasaulē. Esam spiesti pakļauties tehnoloģiju simulakru varai, ko paši esam radījuši un kurai tagad “labprātīgi” kurai tagad “labprātīgi” pakļaujamies.

Heidegers pamatoja Rietumu domāšanas maldu ceļu, kas civilizāciju novedis līdz tehnoloģiskam un konstruētam veidojumam. Cilvēks izvēlēties neautentisku eksistenci un labprātīgi pakļaujas kalkulējošai domāšanai un izskaitļojošām mašinām. Heidegers atzīst, ka atrašanās tehnikas un zinātnes procesu varā novedis pasauli pie absolūti jauna darbības veida un nebijušiem rezultātiem, visticamāk, tādiem, kas izstums autentisko domāšanu kā kaut ko nederīgu un lieku. Autentiska domāšana sargā patiesību un reizē tai pieder – tajā notiek satikšanās ar *aletheia*³ praksi, patieso un sākotnējo

² Franču postmodernisma filozofija 20. gadsimta otrajā pusē izaicināja modernisma racionalitāti, patiesības universalismu un stabilas subjektivitātes ideju. Žans Fransuā Liotārs (1924–1998) kritizēja “lielos naratīvus”, uzsverot zināšanu fragmentāciju un leģitimizācijas problēmas postindustriālajā sabiedrībā; Mišels Fuko (1926–1984) analizēja varas un zināšanu savstarpējo saistību, rādot, kā diskursi konstruē subjektu un nosaka sociālās normas; Žans Bodrijārs (1929–2007) attīstīja simulakra un hiperrealitātes jēdzienus, aprakstot sabiedrību, kurā zīmes aizvieto realitāti un reprezentācija kļūst patiesāka par pašu īstenību.

³ *Aletheia*, sengrieķu: ἀλήθεια, apzīmē patiesību vai neapslēptību. Šo jēdzienu pirmo reizi filozofijas vēsturē lietoja Parmenids poēmā “Par dabu” (“*Peri Physeōs*”), kurā viņš jēgumu *aletheia* (‘patiesība, esamība, apslēptības neapslēptība’) pretstata jēdzienam *doxa* (‘uzskati, viedoklis’). Martins Heidegers no jauna aktualizēja patiesības jēdzienu un uzsvēra, ka *aletheia* būtiski atšķiras no tradicionālajiem un ikdienišķajiem patiesības izpratnes veidiem.

pieredzi. “Viens no būtiskākajiem veidiem, kā patiesība iekārtojas pašas pavērtajā esošajā, ir patiesības sevis-pašas-statišana-darinājumā. Cits veids, kā risinās patiesība, ir darbība, kas liek pamatus valstij. Vēl citādi patiesībai liek starot tās tuvums, kas nav vienkārši esošais, bet ir esošākais no esošā. Vēl viens veids, kā sevi pamato patiesība, ir būtisks upuris. Un kāds cits veids, kā top patiesība, ir domātāja vaicāšana, kas domā esamību un nosauc to tās vaicājamībā.”⁴ Patiesība saliedē patiesības uzrunātos, tos, kuri pieredzējuši patiesības raisīšanos un izešanu no apslēptības atvērtajā plašumā.

Atšķirīgi darbojas tehnoloģiskais un konstruējošais prāts, kas saliedē ap sevi organizētas kopienas. Šīm kopienām piemīt simulakra pazīmes un īpaši sakārtota destrukcija, kas balstās uz normatīvu piespiešanu un var attīstīties par kolektīvās identitātes vardarbīgu saliedētības formu. Šāda destrukcija un uzspiesta saliedētība izaug ne tikai no tehnoloģiju varas, bet arī no eksistenciāliem robežstāvokļiem: bezpalīdzības sajūtas un izmisuma, bailēm un nekritiskas ticības glābšanas idejām u. c. Neziņas un bailu pārņemtas masas ir ērti pārvaldāmas un saliedējamas, un nelietīgai varai viegli veidot kodētas un ietekmējamas cilvēku kopības. Amplitūda to pielietojumam ir plaša – vieni tiek izmantoti militāru un politisku mērķu sasniegšanai, citi sevi realizē virtuālā realitātē, konstruētā pasaulē un ideju pielūgsmē. Tas asociējas ar totalitāru apziņas stāvokli: “Totalitārisma panākumos īpaši satraucošs faktors ir tā piekritēju patiesā pašai izliedzība.”⁵ Šajā gadījumā saliedētība nav domāšanas, racionālu apsvērumu un individuālo vērtību

veidota, bet gan varas kārtības konstrukts, kas pretendē uz absolūtu bezierunu patiesību, un, zināmā mērā, ar savu hierarhisko kārtību, un, apeļējot pie sabiedrības glābšanas idejām, veido iznīcinošu un destruktīvu saliedētību. Fokusēšanās uz *prognozējamiem rezultātiem* gūst izteiktu pārsvaru pār pagātnes pieredzē gūtājam atziņām – no pagātnes mantojuma izmantojams ir tas, kas kopš civilizācijas sākuma ir determinējis pravietisko mērķu providenci un sekmīgu noteikto uzdevumu īstenošanu. To kā attaisnojumu izmanto totalitārisma ideju paudēji, ap kuriem pulcējas saliedētais pūlis – Krievijas kara Ukrainā atbalstītāji, Putina ideju paudēji, Trampa vēlētāji. Totalitārisms mūsdienās tiek akceptēts, un tas kļūst par jaunu pakļautās sabiedrības saliedētības formu, kas pamatojas masu spēkā un varas gribā. Ir notikusi imperiālisma ideju atdzimšana ar “saistībām” atjaunot zaudēto saliedētību un varenību. Šeit, saliedējot ap sevi līdzīgos, “melno darbu” veic masu viduvējības. Par viņu ietekmi bridināja Niče, arī spāņu filozofs Hosē Ortega i Gasetis un citi: “Taču šodien vidusmēra cilvēkam ir neapstrīdamas “idejas” par to, kas notiek un kam jānotiek Visumā. Tādēļ viņš ir zaudējis spēju izmantot dzirdi. Kamdēļ gan klausīties, ja viņa iekšienē ir viss nepieciešamais? Tam nav vairs pamata, jo laiks ir tiesāt, spriest un izlemt. Nav tāda sabiedriskās dzīves jautājuma, kurā viņš, aklis un kurls būdams, neiejaucas, uzstiepjot savus “uzskatus”. ”⁶

Uz līdzīgiem mehānismiem tiek konstruēti simulakri – “saliedētības pasaules” ar kodētiem funkcionāliem noteikumiem, kas cilvēkus un lietas sakārto vajadzīgajā kārtībā un hierarhijā. Šādā konstruktā iespējams pastāvēt ievērojot iepriekš dotos nosacījumus – to neievērošana nodrošina izslēgšanu no kopienas un nonākšanu izolācijā. Radītās hiperrealitātes kā paralēli darbības lauki reālajai dzīvei ierobežo brīvo izvēli būt kopā – tā ir aizstāta ar “brīvprātīgu”

⁴ Heidegers, M. Mākslasdarba sākotne. No: Heidegers, M. *Malkasceļi*. Tulk. R. Kūlis. Rīga: Intelekts, 2022, 51. lpp.

⁵ Ārente, H. *Totalitārisma izcelsme*. Tulk. J. Baldunčiks. Rīga: Elpa, 2000, 377. lpp. Latvijā pēdējos gados totalitārismu kā terorisma formu pētījis Māris Kūlis grāmatā “Terorisma krustugunis. Islāma valsts” (2018), Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2018.

⁶ Ortega i Gasetis, H. *Masu sacelšanās*. Tulk. S. Sirmā. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2023, 123.–124. lpp.

2 Džozefa Mihena darbs "Svinīgais simulakrs";
<https://www.hipstersofthecoast.com/2020/06/joseph-meehans-solemn-simulacrum-sells-for-25000/>

pievienošanas konstruētajai un pārvaldāmajai realitātei.

Simulakrs un ikona

Kā piemērus minēšu atšķirīgas saliedētības formas: ikonu, kas saliedē visus tos, kas apzinās sevi kā Dieva patiesības uzrunātos; un simulakru, kas veido relatīvi noslēgtu darbības lauku un iekļauj funkcionējošas sabiedrības kopības.

Katrs pats par sevi, simulakrs un ikona, ir atšķirīgi konstrukti, bet to kopīgā iezīme ir brīvprātība pakļautībā noteikumiem un to ievērošana, pārliecība un ticība. Bet, vai ikona ir konstrukts? Simulakrs ir īpaši konstruēta realitāte – funkcionējoša iepriekšnoteiktos un saskaņotos spēles noteikumos. Franču post-modernais domātājs Žans Bodrijārs bija viens no pirmajiem, kas ne tikai nopietni pievērsās simulakra un hiperrealitātes problēmai un to arvien pieaugušajai ietekmei, bet arī deva pārsteidzošu simulakra 2 un ikonas 3 salīdzinājumu. Grāmatas "Simulakri un simulācijas" iesākumā Bodrijārs jautā: "Bet kas notiek tad, kad dievība atklājas ikonās, kad tā tiek pavairota simulakros? Vai tā vēl paliek par augstāko instanci, kas vienkārši iemiesojas saredzamos teoloģijas tēlos? Vai arī tā izzūd simulakros, kas vienīgie atraisa tēlu krāšņumu un burvju varu – ikonu acīmredzamajai mašīnērijai aizstājot tiro un ar prātu aptveramo Dieva ideju?"⁷ Dieva idejas aizstāšana ar attēlu biedēja ikonoklastus⁸, viņus pārņēma vēlme iznīcināt Dieva atainojumus vizuālos tēlos. Šī iznīcinošā vēlme veidojās ap vienu vienīgo patieso ideju un apvienoja fanātiskos pielūdzējus

⁷ Bodrijārs, Ž. *Simulakri un simulācija*. Tulk. S. Madžule. Rīga: Omnia mea, 2000, 10. lpp.

⁸ Ikonoklasma kustība sākās 730. gadā ar imperatora Leo aizliegumu pielūgt ikonas un turpinājās līdz 843. gadam, kad Ekumeniskais koncils ikonoklasma atzina par ķecerību. Ikonoklasa periodā bija pārtraukums: 787. gadā tika pasludināta ikonu godināšanas dogma un atjaunojās normāla ikonu gleznošanas prakse, tas turpinājās līdz 813. gadam.

destruktīvā, bet pārsteidzoši vienprātīgā saliedētībā, nekritiskā piederībā *kopīgajai mūsu lietai*. Ikonoklasti, pieņemot vienīgo patieso Vecās Derības interpretāciju, ka Dievs nav attēlojams, apliecinājās kā radikāla un fanātiska saliedētības forma. Šādā skatījumā ikonoklasms nereti kalpo kā atbilde uz saliedētību, kas izpaužas kā simboliskā vardarbība – brīžos, kad noteiktas reprezentācijas tiek uzspiestas kā vienīgās patiesās, citi vēstījumi tiek izstumti un marginalizēti.

Ikonoklasma piekritēji baidījās, ka svētbilžu pavairošana izdzēsīs no cilvēku apziņas patieso Dievu. Bodrijārs rakstīja: “Tas noticis tāpēc, ka viņi jau iepriekš nojauta simulakra visvarenību, to spējas izdzēst Dievu no cilvēka apziņas un patiesību, ko tie ļauj nojaust, destruktīvu un iznīcinošu, kāds Dievs nekad nav bijis, kādi vienmēr ir bijuši tikai viņa simulakri, vai pat Dievs pats ir bijis tikai savs simulakrs – no tā arī cēlusies ikonoklastu degsme iznīcināt tēlus.”⁹ Attēlu pielūdzēji un to noliedzēji saliedējās konfrontējošās kristiešu “nometnēs”, un abas puses balstījās uz vienu vienīgo avotu – Veco Derību.¹⁰

Kā gan lai attēlo neredzamo, bezmiesīgo, kam nav ne formas, ne lieluma, ne krāsas? Ikonoklasma piekritēji neticēja, ka svētbildes iemieso dievišķo starojumu, ka tās veido Dieva reālās klātbūtnes centru. Atšķirībā no ikonoklastu kustības, svētbilžu aizstāvji dzīvoja ticībā, ka ikonas klātbūtne ir īpašs Dieva pielūgsmes akts un dievišķā starojuma vizualizācijā veidojas dievišķās enerģijas saikne. Ikonas aizstāvēbai īpaša nozīme bija Svētā Jāņa no Damaskas pamatojumam ikonu aizstāvēbai, kas uzrakstīti kā atbilde ikonoklastiem – kristīgais attēls ne tikai nav pretrunā ar Bibliu, bet ir tās noslēgums, un

3 Andrejs Rubļovs, "Visspēcīgais Kristus" (1408), <https://russianicon.com/andrei-rublev-icons-and-life-facts/>

⁹ Bodrijārs, Ž. *Simulakri un simulācija*, 10. lpp.

¹⁰ Vecajā Derībā, 5. Mozus grāmatā Dievs ir klātesošs neredzami: “Un Tas Kungs uz jums runāja no uguns liesmām: jūs dzirdējāt Viņa vārdu skaņu, bet jūs neredzējāt parādāmieš nekādu tēlu, vienīgi balss bija saklausāma” (4:12); “Tad nu ļoti sargieties savu dvēseļu labad, jo jūs neesat redzējuši nekādu tēlu tai dienā, kad Tas Kungs ar jums no uguns liesmām Horebā runāja” (4:15).

izriet no kristietības būtības. Mācība par iemiesošanas ir dievišķā tēla atveidošanas pamats, jo mēs visi esam raditi pēc Dieva tēla līdzības. Svētbildē Dieva vārdi ir dievišķās realitātes iemiesojums, bet nevis attēls. Ikonoklasti tam nepiekrīta un uzskatīja, ka Bizantijas ikonas slepkavoja dievišķo identitāti, vizuālā attēlojumā tīrā Dieva ideja tiek zaudēta. Bodrijārs rakstā: “Bet, ja nu pats Dievs var tikt simulēts, tas ir, reducēts uz zīmēm, kas viņu apliecina? Tad visa sistēma nonāk bezsvara stāvoklī un viņš pats ir tikai gigantisks simulakrs – nevis nereāls, bet simulakrs, citiem vārdiem sakot, tāds, kas nekad neiestāties pret reālo, bet mainīsies pats sevi nepārtrauktā riņķojumā, kuram nav ne atskautes punkta, ne riņķa līnijas.”¹¹

Simulakrā tiek apstrīdēts nošķirums starp reālo un iedomāto, tas darbojas pats savā realitātē, un tam nav references ārpus ārpus sevis uz citu realitāti. Šādā kontekstā reliģiskā ikona parādās kā hiperreālās vienotības konstrukts. Postmodernajā kultūrā, kur zīmes autonomizējas un realitāte tiek aizvietota ar reprezentāciju, reliģiskā ikona iegūst jaunu funkciju – tā kļūst par instrumentu kolektīvās vienotības veidošanā nevis caur transcendentu piedzīvojumu, bet caur reprezentācijas spēku – tā vairs nav izdzīvota vai eksistenciāli pamatota kopība, bet strukturēta caur attēlu, zīmi, performanci. Reliģiskā ikona šajā kontekstā vairs neiemieš dievišķo klātbūtni, bet reprezentē kolektīvās identitātes un ticības aktu teatrālu formu. Simulakra stadijā svētbilde vairs nav dievišķā atdarinājums, bet kļūst par zīmi, kas norāda pati uz sevi un reizē attaisno kādas sabiedrības kopības pastāvēšanu. Šo parādību spilgti atklāj, piemēram, Krievijas Pareizticīgā baznīca – ikonu attēli tiek reproducēti dažādās versijās – no baznīcas altāriem līdz valsts ceremonijām, pat militārajām vienībām. Ticīgais skatās uz ikonu ne tikai kā uz svētuma avotu, bet kā uz nacionālās identitātes un nācijas-atbrīvotājas patriotisko tēlu. Svētbilde kļūst par saliedētības kodolu politiskās varas mērķiem, un karš tiek

attaisnots ar svētbildes klātesamību. Ikona tiek izmantota kā strukturēts afekta inducētājs – kopīgā skatīšanās uz attēlu rada ilūziju par garīgu vienotību. Svarīga ir ikonas cirkulācija, nevis tās saturs – tā vairs nenes dogmatisku reliģisku vēsti, darbojas nevis kā logoss (vārds), bet kā attēls, kas ražo piederības sajūtu caur afektīvu intensitāti. Saliedētība rodas attēla cirkulācijā, nevis dievišķās klātbūtnes tiešā pieredzē. Tajā slēpjas postmodernās saliedētības specifika: reprezentācijas režīms kļūst patiesāks par realitāti. Pietiek ar kopīgu līdzdalību attēlā, un ikona kā simulakrs nodrošina identitātes, piederības un sakralitātes pieredzi bez transcendentā pamata. Atsauces uz realitāti, kurai vajadzētu apstiprināt domas patiesību un domas atbilstību, tiek aizstāta ar virtuozu kombinatoriku.

Uzskats par patiesību kā atbilstību atkāpjas simulakra priekšā, atkāpjas arī *aletheia* prakse. Simulācijā nav runa par realitātes imitāciju, atkārtošānu, attēlošanu, tā ir abstrakcijas pakāpe, kad simulēta netiek realitāte, bet gan realitātes zīmes, realitātes atspulgi. Sabiedrības saliedētība tiek mērota ar piederību simulakram, tā funkcionalitātes un tīklojuma pārzināšanu. Simulakra varā ir dominēt pār reālo, pārsniegt realitāti, maskēties, izmantojot reālās pasaules visredzamākās pazīmes – cilvēku komunikāciju un spējas, socialitāti, radītās vērtības, valodu, saziņas mehānismus, spēles funkcijas. Tam uzskatāms piemērs ir virtuālās, mākslīgā intelekta radītās platformas ar iekodētu pašģenerējošu funkciju, bet, radot konstruētu pasauli, nav iespējams izveidot pilnīgu, visaptverošu realitātes simulāciju.

Ikona nav tikai pielūgsmes objekts, caur kuru staro Dieva klātbūtne, bet mākslasdarbs, kas iemieso kristīgo pasaules kārtību. Ar Valtera Benjamīna darbu “Mākslasdarbs tā tehniskās reproducējamības laikmetā” iesākās mākslasdarba kā simulakra analīzes laiks, lai gan reproducēšanas, pavairošanas un tiražēšanas vēsture sniedzas vairākus gadusimtus iepriekš (aizsākot jaunu tiražēšanas ēru, 1455. gadā tika izdota pirmā iespiestā grāmata Eiropā – Gūtēnberga Bībele). Ideju tiražēšanas spējas un pieaugošā informācijas

¹¹ Bodrijārs, Ž. *Simulakri un simulācija*, 11. lpp.

4 "Ceļi un takas", 2021. Ingūnas Miļūnas glezna

aprite saliedētības fenomenu pārceļ konstruktīva līmenī – tiek konstruētas idejas un līdz ar to saliedētības formas un to pārraudzības mehānismi.

Noslēgumā

Izmantojot meganaratīvus un piemērojot gadu tūkstošus senas patiesības, 21. gadsimts lielā mērā veidojas simulakru ērā – mūsu pašu konstruētā kārtībā. Tieši šīs megaidejas – kā Dieva un *mūžīgās patiesības* idejas, sabiedrības glābšanas plāni, *izredzētā nācija*, *miera nesēji* u. c. – darbojas kā viens no spēcīgākajiem saliedēšanas rīkiem – visaptverošas augstākās providences apliecinājumi un

ārpus racionālas apjēgsmes strāvojoša spēcīga enerģija. Piederība šim spēkam rada nekritisku kopības sajūtu. Šīs idejas darbojas kā vektorālas darbības līnijas un orientēti stari, kas vērsti no fiksēta sākuma punkta uz beigu punktu noteiktā virzienā un spēj veidot saliedētas, uzticami paklausīgas kopienas. Šai konstruētajai un normatīvajai saliedētībai iepretim darbojas liminālā fāze – pārejas stāvoklis, kurā izejam cauri iekšējai transformācijai. Šajā starpstāvoklī tiek apturēti ierastie virzieni, statusi un hierarhijas, ļaujot rasties jaunām pieredzes iespējām. 4 Tieši liminālās fāzes nenoteiktībā un kopīgajā pārdzīvojumā rodas potenciāls autentiskai saliedētībai – dziļai solidaritātei, kas balstīta kopīgas eksistenciālas atklāsmes pieredzē.

Literatūra

- Ärente, H. *Totalitārisma izcelsme*. Tulk. J. Baldunčiks. Rīga: Elpa, 2000.
- Benjamins, V. *Illuminācijas*. Tulk. I. Ijabs. Rīga: Laikmetīgās mākslas centrs, 2005.
- Bodriņš, Ž. *Simulakri un simulācija*. Tulk. S. Madžule. Rīga: Omnia mea, 2000.
- Heidegers, M. *Malkasceļi*. Tulk. R. Kūlis. Rīga: Inteleks, 2022.
- Heidegers, M. *Pieci raksti par patiesību un "humānismu"*. Tulk. R. Bičevskis, L. Gediņa, R. Kūlis. Rīga: Inteleks, 2023.
- Kūlis, M. *Terorisma krustugunīs. Islāma valsts*. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2018.
- Ortega i Gasets, H. *Masu sacelšanās*. Tulk. S. Sirmā. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2023.
- Turner, V. *The Forest of Symbols: Aspects of Ndembu Ritual*. Cornell University Press, 1967.
- Turner, V. *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*. Chicago: Aldine Publishing, 1969.

**Tauta
Valoda
Izglītība**

Latvijas tauta vai latviešu tauta?

Jēdziena *Latvijas tauta* izpratne

Latvijas iedzīvotāju skatījumā

Atslēgvārdi: pilsoniskais nacionālisms, etniskais nacionālisms, etniskā daudzveidība

Ievads

Latvijas tauta ir pilsonisks jēdziens, kas lietots Latvijas Satversmē. Atbilstoši tai Latvijas tauta ir Latvijas suverēns un valsts pamats, kas ietver gan latviešu nāciju, gan citu etnisko un nacionālo kopienu piederīgos, kuri piesaistīti Latvijai ar juridisko pilsonības saiti.¹ Saskaņā ar šo interpretāciju jēdziens *Latvijas tauta* ir pilsoniskumu uzsverošs un savā ziņā iekļaujošs definējums, kas noteikti veicina sabiedrības saliedētību.

Latvijas valsts tiesību zinātnieks Kārlis Dišlers savā Satversmes pētījumu apkopojumā, kur pētīti Satversmes piemērošanas jautājumi, ir rakstījis, ka pie Latvijas tautas pieder visi tie, kas juridiskām saitēm saistīti ar Latvijas valsti, neatkarīgi no tā, pie kādas etniskās grupas viņi pieder.² Egils Levits savukārt norāda, ka Latvijas tauta kā Satversmes 2. pantā noteiktais suverēnās varas nesējs sastāv no diviem elementiem. Pirmkārt, no latviešu nācijas, kuras piederīgie piesaistīti Latvijas valstij ar sociāli politisko nacionālās identitātes saiti un lielais vairums arī ar juridisko pilsonības saiti.

Otrkārt, no citu etnisko kopienu piederīgajiem, kas piesaistīti Latvijai ar juridisko pilsonības saiti.³

Vienlaikus ikdienā un arī iedzīvotāju aptaujās jēdziens *Latvijas tauta* var tikt atšķirīgi interpretēts, dažkārt sašaurinot to līdz jēdzienam *latviešu tauta*. Lai izprastu dažādu Latvijas iedzīvotāju grupu atvērtību Satversmē definētajai iekļaujošajai pieejai jēdziena *Latvijas tauta* interpretācijā, jautājums par *Latvijas tautu* tika uzdots reprezentatīvā Latvijas iedzīvotāju aptaujā. Analīzes pamatā ir Latvijas iedzīvotāju kopumu reprezentējoši dati, kur salīdzinātas 2010. gadā veiktas aptaujas un 2024./2025. gadā veiktas aptaujas jautājumu atbildes par to, kā Latvijas iedzīvotāji izprot, kādas iedzīvotāju grupas ietver *Latvijas tauta*.

Juristu diskusijas par jēdziena *Latvijas tauta* izpratni sociālo zinātņu laukā ir saistītas ar diskusijām par politiskās nācijas veidošanās procesiem un etnisko un pilsonisko nacionālismu. Neliela atgriešanās laikā šajās diskusijās, kas Latvijā notika 20. gadsimta 90. gadu beigās un 21. gadsimta sākumā, ļauj labāk atbildēt uz jautājumu: vai un kas šajā izpratnē par *Latvijas tautu* ir mainījies?

Tādēļ raksta teorētiskajās nodaļās par jēdzieniem *pilsoniskā apziņa*, *politiskā nācija*,

¹ Kusiņš, G. Latvijas tauta. *Jurista Vārds*, 15.02.2022., Nr. 7 (1221), 6.–7. lpp. <https://m.juristavards.lv/doc/280586-latvijas-tauta/>

² Dišlers, K. *Ievads Latvijas valststiesību zinātnē*. Rīga: A. Gulbis, 1930, 18. lpp.

³ Levits, E. Latviešu nācija, Latvijas tauta, Latvijas valsts. No: *Apvienotais pasaules latviešu zinātnieku III kongress un Letonikas IV kongress. Zinātne, sabiedrība un nacionālā identitāte. Plenārsēžu materiāli*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2012, 77. lpp.

etniskā demokrātija, etniskais un pilsoniskais nacionālisms ir mēģināts koncentrētā veidā iezīmēt galvenos jēdzienus un to interpretāciju Latvijas teorētiskajās diskusijās. Turpinājumā ir īsumā raksturota Latvijas pieeja pilsonības institūta noteikšanā. Pirms aptaujas rezultātu analīzes ir sniegta aptaujas metodoloģijas raksturojums, bet rakstu noslēdz secinājumi par Latvijas iedzīvotāju izpratni par jēdzienu *Latvijas tauta*.

Pilsoniskā apziņa, politiskā nācija un etniskā demokrātija

Sociālajās zinātnēs jautājumi par tautu un to, kas to veido, tiek conceptualizēti ar tādiem jēdzieniem kā *pilsoniskā apziņa* un *politiskā nācija*. Jautājumi par pilsoniskās apziņas veidošanos un politiskās nācijas ideja ir cieši saistīti ar atšķirīgiem nacionālisma modeļiem, kurus apspriež gan Rietumu, gan Latvijas pētnieki. Visaktīvāk diskusijas par šiem jēdzieniem Latvijā notika 20. un 21. gadsimta mijā. Saskaņā ar Nila Muižnieka piedāvāto definīciju, jēdziens *valstiskā apziņa* attiecas uz “tautas līdzdalību sabiedriski politiskajā dzīvē, tiešo vai netiešo atbalstu demokrātiskas valsts pastāvēšanai, tautas pašorganizēšanos un kontroli pār valsts pārvaldi un demokrātisku vērtību, iemaņu un zināšanu izplatību tautā”.⁴ Vairāki pētnieki šajā laikā valstiskās apziņas veidošanos Latvijā centās sasaistīt ar politiskās nācijas ideju⁵, kas ir vērsta uz visu

pilsoņu – neatkarīgi no etniskās piederības – tiesību aizsardzību un vienotību, uzsverot gan tiesību vienlīdzības principu, gan arī pilsoņu atbildības un pilsoniskās līdzdalības aspektus. Pētnieku idejas un diskusijas par pilsoniskās apziņas un politiskās nācijas veidošanos Latvijā kļuva par pamatu Valsts programmas “Sabiedrības integrācija Latvijā” koncepcijas izstrādei Elmāra Vēbera vadībā, taču tās neguva lielu atbalstu politiķu un plašas sabiedrības vidū. Vērtējot sabiedrības integrācijas procesu, Vēbers norāda, ka Sabiedrības integrācijas programmas “īstenošana tā arī netika uzsākta, jo tās nostādņām atbilstošs īstenošanas mehānisms netika (un vēl joprojām nav) izveidots”.⁶ Elmārs Vēbers arī secina, ka ārpus zinātnieku aprindām “latviešu publika nebija gatava šai idejai un uztvēra to negatīvi un sakāpināti neadekvāti”, tādēļ plaša publiska politiskās nācijas idejas apspriešana tika pārtraukta.⁷ Vērtējot gan pētījumu rezultātus, gan politiskos procesus, tajā skaitā valodas referendumu 2012. gadā par krievu valodu kā otro valsts valodu, jāatzīst, ka latvieši kā sabiedrības vairākums jutās apdraudēti⁸. Līdz ar to latvieši kā titulnācija, pirmkārt, izjuta nepieciešamību

Filozofijas un socioloģijas institūts, 1998, 43.–63. lpp.

⁶ Vēbers, E. Vai teiksim ardievas sabiedrības integrācijai? Dribins, L., Šņitņikovs, A. (red.). *Pretestība sabiedrības integrācijai: cēloņi un sekas*. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 2007, 127. lpp.

⁷ Turpat, 119. lpp.

⁸ Zepa, B., Šūpule, I., Kļave, E., Krastiņa, L., Krišāne, J., Tomsone, I. *Etnopolitiskā spriedze Latvijā: konflikta risinājuma meklējumi*. Rīga: Baltic Institute of Social Sciences, 2005; Zepa, B., Šūpule, I., Krastiņa, L., Krišāne, I., Grīviņš, M., Bebris, I., Ieviņa, I. *Integrācijas prakse un perspektīvas*. Rīga: Baltic Institute of Social Sciences, 2006; Šūpule, I. Constructions of National and Ethnic Identity in Online Discussions on Referenda Initiatives in Latvia. *Baltic Journal of European Studies*, 2012, Vol. 2, No. 1, pp. 121–137; Šūpule, I. Apdraudētais vairākums un pašpietiekamā minoritāte: integrācijas politikas galveno virzienu analīze Latvijā. *Akadēmiskā*

⁴ Muižnieks, N. Valstiskā apziņa: kritēriji un pazīmes. No: Vēbers, E. (red.). *Pilsoniskā apziņa*. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 1998, 36. lpp.

⁵ Dribins, L. Politiskā nācija jeb valststauta: idejas vēsture un mūsdienu izpratne. No: Vēbers, E. (red.). *Pilsoniskā apziņa*. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 1998, 84.–97. lpp.; Vēbers, E. Valstiskā apziņa politiskās nācijas struktūrā. No: Vēbers, E. (red.). *Pilsoniskā apziņa*. Rīga: Latvijas Universitātes

pēc latviešu valodas, kultūras un izglītības sistēmas nostiprināšanas, otrkārt, ņemot vērā rusifikācijas apmērus PSRS laikā, krievi kā lielākā etniskā minoritāte tika uztverti kā drauds latviešu pastāvēšanai un iekļaujoša pieņemšana uz līdzvērtīgiem principiem nebija sabiedrībā pieņemama ideja.

Latvijas situācija šajā jautājumā nav unikāla, jo līdzīgas diskusijas notika arī Igaunijā. Piemēram, Igaunijas pētnieks Reins Rūtso (*Rein Ruutsoo*), analizējot dažādos viedokļus par to, kādiem būtu jābūt Igaunijas nācijas veidošanās principiem, norāda uz diskursīvo konfliktu, kas raksturo šīs diskusijas. Gan Igaunijas, gan Latvijas nacionālās valsts atjaunošanas projekts bija pretrunā ar daudzu Rietumu pētnieku priekšstatiem par liberālas, demokrātiskas valsts izveidi galvenokārt tādēļ, ka Rietumu pētnieki līdz galam neizprata Latvijas un Igaunijas situāciju pēc PSRS kā Krievijas impērijas turpinātājas sabrukuma.⁹ Reālajā dzīvē Rietumu piedāvātos teorētiskos normatīvos liberālas multinacionālās sabiedrības projektus nebija iespējams īstenot, jo sabiedrības vairākums ne Latvijā, ne Igaunijā šīs idejas nepieņēma. Reins Rūtso uzskata, ka gan konceptuāli, gan praktiski Igaunijā nebija citas alternatīvas, kā veidot nacionālu valsti¹⁰, kuras mērķis ir nodrošināt igauņu valodas un kultūras pastāvēšanu, minoritātēm garantējot kultūras autonomiju. Jāatzīmē, ka līdzīgi kā Igaunijā arī Latvijā nacionālās valsts atjaunošanas process, kura pamatā ir demokrātijas principi, bet vienlaicīgi tiek nodrošināta īpaša aizsardzība un atbalsts titulnācijai, Latvijas krievu vidū tika uztverts neviennozīmīgi. Daļa krievu un krieviski

runājošo iedzīvotāju pieņemtus likumus¹¹ uztvēra kā pret sevi vērstus un diskriminējošus.

Pētnieku diskusijās, raksturojot valstu atjaunošanas procesus Latvijā un Igaunijā, izskan arī tādi jēdzieni kā *etniskā demokrātija*. Vairāku Rietumu pētnieku darbos Latvija līdzās citām valstīm – Igaunijai, Slovākijai, Gruzijai, Maķedonijai – ir tikusi apzīmēta kā etniskā demokrātija.¹² Arī Ilga Apine norāda uz *etniskās demokrātijas* pazīmēm Latvijā.¹³ Viņas skatījumā *etniskā demokrātija* Latvijā nozīmē to, ka, lai gan ir funkcionējoša demokrātiska pārvalde un tiek nodrošināti tiesiskuma principi, kā arī ir iedzīvināti likumi un konstitucionālās normas, kas garantē kultūras dzīves daudzveidīgumu un minoritāšu etniskās un kultūras identitātes saglabāšanu, vienlaikus politiskajā dzīvē dominē titulnācija, bet citas etniskās grupas ir politikas subjekti. Citiem vārdiem sakot, *etnisko demokrātiju* Latvijā raksturo tas, ka reāli funkcionējošas parlamentārās demokrātijas apstākļos valsts likumos titulnācijas valodas un kultūras saglabāšanas intereses tiek stādītas augstāk un lēmumu pieņemšanā netiek nodrošināta minoritāšu pārstāvniecība.¹⁴ Arī aptauju datus balstīti secinājumi 2010. gadā parādīja, ka “mēģinājumi izveidot pilsonisku/politisku nāciju nav bijuši veiksmīgi – etniskajām grupām joprojām ir ļoti atšķirīgi priekšstati, kādā zemē tās vēlētos dzīvot un viņu ģeopolitiskās identitātes un vēstures uztvere ir radikāli

Dzīve, 2024/2025, Nr. 60, 60.–70. lpp. <https://journal.lu.lv/adz/article/view/2422/2353>

⁹ Ruutsoo, R. Discursive Conflict and Estonian Post-Communist Nation-Building. In: Lauristin, M., Heidmets, M. (eds.). *The Challenge of the Russian Minority. Emerging Multicultural Democracy in Estonia*. Tartu University Press, 2002, p. 53.

¹⁰ Turpat, 54. lpp.

¹¹ LPSR AP lēmums par latviešu valodas statusu (1988), Pilsonības likums (1994), Izglītības likums (1998), Valsts valodas likums (1999) un citi.

¹² Ruutsoo, R. Discursive Conflict and Estonian Post-Communist Nation-Building, p. 47.

¹³ Apine, I. Etnopolitikas analīze. No: Dribins, L., Šņitņikovs, A. (red.). *Pretestība sabiedrības integrācijai: cēloņi un sekas*. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 2007, 29. lpp.

¹⁴ Šūpule, I. *Etniskās un nacionālās identitātes sociālā konstruēšana mijiedarbībā: Latvijas gadījuma izpēte. Promocijas darbs*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2012.

atšķirīga, ko veicina etniski segregēta partiju sistēma”.¹⁵

Etniskais un pilsoniskais nacionālisms

Aplūkojot jēdzienu *etniskais nacionālisms*, jāuzsver, ka Rietumeiropas sociālo zinātņu priekšstatos un diskusijās par nacionālismu bieži vien tiek pretnostatīti un salīdzināti divu nacionālisma paveidi jeb ideāltipi – etniskais un pilsoniskais nacionālisms. Pilsoniskais nacionālisms ir orientēts uz valsti, un kā ideāltips ar to tiek saistīts Francijas modelis, savukārt etniskais nacionālisms tiek saistīts ar Vācijas modeli, kuram tuvāka ir arī latviešu vidū dominējošā izpratne par nāciju.¹⁶ Nereti pilsoniskais nacionālisms tiek pasniegts kā kaut kas pozitīvs un Rietumeiropai raksturīgs, bet etniskais nacionālisms – kā kaut kas negatīvs un Austrumeiropai raksturīgs. Tomēr jāuzsver, ka ar etnisko un pilsonisko nacionālismu kā ideāltipiem saistītie vērtību spriedumi kopumā ir jāvērtē kritiski.¹⁷ Dalījums labajā Rietumeiropas un sliktajā Austrumeiropas nacionālismā ir ļoti vienkāršota pieeja, jo nacionālisma fenomens ir ļoti komplicēts un vēsturiski specifisks fenomens. Lai gan ideāltipi kā modeļi palīdz izprast dažādās pieejas, tomēr jāatceras, ka ideāltipi reālajā dzīvē nepastāv. Realitātē nacionālisms katrā valstī ir specifisks un vēsturiskā konteksta noteikts. Piemēram, Francijas pilsoniskā nacionālisma izveidē būtisks faktors bija tas, ka “mūsdienu Francijas valsts radās nevis

konfrontācijā starp frančiem un citām tautām vai Francijas valsti un citām valstīm, bet gan konfrontācijā starp divām politiskajām iekārtām – absolūtismu un pilsonisko demokrātiju (tās toreizējā izpausmes formā)”¹⁸. Lai gan vēsturiski Francijas pilsoniskā nacionālisma izpratne ir balstīta uz *ius soli* principu, ka visi Francijā dzimušie ir Francijas pilsoņi un veido “homogēnu nāciju”, 20. gadsimta beigās un 21. gadsimta sākumā *homogēnās nācijas* ideja Francijā ir drīzāk ideoloģisks pieņēmums, ko ir sarežģīti attiecināt uz Francijas pilsoņiem, kuru izcelsme saistīta ar Francijas bijušajām kolonijām un kuri ir tumšādaini un islamticīgi francūži ar atšķirīgām kultūras tradīcijām. Mūsdienās diskutējama ir arī Francijas īsteno tā pieeja 200 gadu garumā veidot *homogēnu nāciju*, vienādojot valodas lietošanu Francijas teritorijā, atšķirīgās valodu un dialektu grupas asimilējot un uzspiežot tām Parīzes reģiona dialektu kā vienojošo franču valodu.

Pretstatā Francijas vēsturiskajai situācijai, kad nācija veidojās centralizētas un unitāras valsts apstākļos, Vācijā nācijas izpratne attīstījās valstiski sadrumstalotā situācijā, kad Vācijas teritorijā pastāvēja daudzas nelielas valstis. Šeit nacionālisma attīstība ir saistīta ar vācu kultūrnācijas veidošanās procesu 19. gadsimta sākumā, kad *romantiskais kultūrnacionālisms* inteliģences vidū pārauga nacionālās atbrīvošanas cīņās pret franču iebrucējiem. Sarežģīti 19. gadsimta iekšpolitiskie procesi noveda pie Vācijas ķeizarvalsts izveides 1871. gadā Oto Bismarka vadībā. Vācijas ķeizarvalstī dominējošā ideoloģija bija nacionāli konservatīva ar lielu uzsvāru uz agresīvu vācu nacionālismu, kas lielā mērā uzskatāms par Pirmā pasaules kara cēloni.¹⁹ Lai gan pēc Otrā pasaules kara vācu nacionālisms tika apzināti klusināts, Vācijai līdz pat 20. gadsimta 90. gadiem bija raksturīga etniski definēta nācijas ideja jeb *ius sanguinis* (izcelsmes) princips. Saskaņā ar

¹⁵ Tabuns, A. Identity, Ethnic Relations, Language and Culture. In: Muižnieks, N. (ed.). *How Integrated is Latvian Society? An Audit of Achievements, Failures and Challenges*. Rīga: University of Latvia Press, 2010, p. 278.

¹⁶ Levits, E. Valstsnācija un kultūrnācija – franču un vācu nācijas vēsturiskie modeļi. No: Vēbers, E. (red.). *Pilsoniskā apziņa*. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 1998, 65. lpp.

¹⁷ Spencer, P., Wollman, H. *Nationalism. A Critical Introduction*. London: Sage Publications Ltd, 2002.

¹⁸ Levits, E. Valstsnācija un kultūrnācija – franču un vācu nācijas vēsturiskie modeļi, 67. lpp.

¹⁹ Turpat, 76. lpp.

šo principu tika īstenota “atkalapvienošanās politika”, kuras mērķis bija etnisko vāciešu no citām valstīm uzņemšana. Arī latviešu nācija līdzīgi kā vācu un citu Austrumeiropas valstu nācijas vēsturiski ir veidojusies kā etniski definēta kultūrnācija. Tomēr Latvijas pilsonība nebūt nav ierobežojoša un *ius sanguinis* principā vien balstīta, jo tajā ir kombinēti elementi, kas attiecas gan uz *ius sanguinis*, gan uz *ius solis* principu.

Latvijas pilsonības noteikšanas principi

1919. gada 23. augusta “Likums par pavalstniecību” kopumā bija ļoti iekļaujošs un nodrošināja to, ka Latvijas pilsonību saņēma absolūtais vairākums Latvijas teritorijā dzīvojošo neatkarīgi no etniskās piederības. Citu pieeju paredzēja 1994. gadā pieņemtais Pilsonības likums, kas bija balstīts principiālā pozīcijā atjaunot Latvijas Republiku un tās pilsoņu kopumu un kurā ir diezgan izteikts uzsvars uz *ius sanguinis* principu.²⁰ Šī likuma 2. pants noteica, ka Latvijas pilsoņi ir personas, kuras bija Latvijas pilsoņi 1940. gada 17. jūnijā, kā arī šo personu pēcnācēji.

Tas radīja situāciju, kad 1996. gadā 27 % jeb 670 478 Latvijas pastāvīgo iedzīvotāju nebija tiesības reģistrēties par Latvijas pilsoņiem un viņi ieguva Latvijas nepilsoņu statusu ar iespēju Latvijas pilsonību iegūt naturalizācijas procesā.²¹ Lai gan nepilsoņa statuss noteica galvenokārt politisko tiesību ierobežojumus,

tas plašsaziņas līdzekļu, kā arī Krievijas ietekmē strauji tika definēts kā pazemojošs un veicināja stigmatizētas kopienas paštēla veidošanos.²² Tomēr jāuzsver, ka pilsoņu kopums ne 1919. gadā, ne arī 1996. gadā, ne arī 2025. gadā nav homogēns. 2025. gada sākumā 72 % no visiem pilsoņiem bija latvieši.²³

Izvērtējot sabiedrības integrācijas iespējas Latvijā un diskusijas par vērtībām, kurām būtu jābūt sabiedrības integrācijas pamatā, Latvijas pētnieki ir analizējuši Latvijas latviešu un mazākumtautību nacionālismu. Pētnieki atzīst, ka etniskais nacionālisms raksturo latviešu centienus atjaunot valstisko neatkarību pagājušā gadsimta 80. gadu beigās, kā arī nostiprināt latviešu pozīcijas etniskajā hierarhijā pēc neatkarības atjaunošanas, savukārt uz mazākumtautībām ir attiecināms pilsoniskais nacionālisms.²⁴

Diskusiju par politiskās nācijas izpratni turpina arī Marija Golubeva rakstā “Latvijas tauta un “cittautieši””.²⁵ Šajā rakstā viņa analizē pretrunīgo politisko un juridisko diskursu Latvijā attiecībā uz jēdzienu *Latvijas tauta* un *Latvijas pilsoņu kopums*. Viens no Golubevas

²⁰ Brands Kehris, I. Citizenship, Participation and Representation. In: Muižnieks, N. (ed.). *How Integrated is Latvian Society? An Audit of Achievements, Failures and Challenges*. Rīga: University of Latvia Press, 2010, p. 98.

²¹ IRV020. Iedzīvotāji pēc dzimuma, valstiskās piederības un pa vecuma grupām gada sākumā 1996 – 2025. *Oficiālās statistikas portāls*. https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START_POP_IR_IRV/IRV020/

²² Hanovs, D., Vinnika, I. Krievvalodīgie Latvijā: diasporas kultūras atmiņas saturs un veidošanas tehnoloģijas. No: *Robežu paplašināšana: identitātes un kopienas. Starptautiskās konferences ziņojumi*. Rīga, 2005. gada 9.–12. novembris. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2006, 191. lpp.

²³ IRE060. Iedzīvotāju skaits un īpatsvars pēc tautības un valstiskās piederības gada sākumā 2011 – 2025. *Oficiālās statistikas portāls*. https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START_POP_IR_IRV/IRE060/

²⁴ Tabuns, A., Tabuna, A., Broks, J. National Identity. In: Tabuns, A. (ed.). *National, State and Regime Identity in Latvia*. Rīga: Baltic Study Centre (Pērse Ltd.), 2001, pp. 112–144; Zepa, B., Šūpule, I., Krastiņa, L., Kešāne, I., Grīviņš, M., Bebrīša, I., Ieviņa, I. *Integrācijas prakse un perspektīvas*.

²⁵ Golubeva, M. Latvijas tauta un “cittautieši”. No: Hanovs, D. (red.). *Ceļojums ar citādo: subkultūras pilsētas vidē*. Rīga: Dialogi.lv, 2007, 99.–106.lpp.

secinājumiem ir, ka “Latvijas sabiedrībā, tāpat kā valsts pārvaldes juridiskā, diskursīvā un politiskā praksē, pašlaik nepastāv vienots priekšstats par to, kas pieder un kas nepieder pie Latvijas tautas, tātad – esošie diskursi un prakses nedod cilvēkam iespēju izdarīt viennozīmīgus secinājumus par savu piederību Latvijas tautai. It īpaši, ja šis cilvēks ir “cittautietis””.²⁶

Lai noskaidrotu Latvijas iedzīvotāju priekšstatus par to, kādas iedzīvotāju grupas veido *Latvijas tautu*, jautājums par *Latvijas tautu* tika uzdots reprezentatīvā Latvijas iedzīvotāju aptaujā, kuras metodoloģija raksturota turpinājumā.

Aptaujas metodoloģija

Latvijas iedzīvotāju izpratne par jēdzienu *Latvijas tauta* rakstā analizēta, izmantojot Latvijas iedzīvotāju reprezentatīvas aptaujas datus, kas iegūti Valsts pētījumu programmas projekta “Sabiedrības saliedētības vektoru: no saliedētības ap valstsnāciju (2012–2018) uz saliedēto pilsonisko kopienu valsts, sabiedrības un indivīdu drošības labā (2024–2025)” (Nr. VPP-KM-SPASA-2023/1-0002) vajadzībām. Iedzīvotāju aptaujas ģenerālā kopa ir Latvijas iedzīvotāji vecumā no 18 gadiem un vecāki. Sasniegtās izlases apjoms ir 2023 respondentu. Izlases veidošanai izmantota vairākpakāpju stratificēta nejaušā gadījumu izlases metode. Aptaujas metode ir tiešas intervijas respondentu dzīvesvietās (kombinējot *PAPI* un *CAPI*), kā arī piedāvājot respondentam iespēju aizpildīt anketu tiešsaistē (*CAWI*). *Web* paneļa izmantošana izlases veidošanai netika pielāgota. Aptaujas veikšanas laiks ir no 2024. gada novembra līdz 2025. gada februārim.

Pētījuma veikšanai izmantota *SPSS* datu analīzes programma (*IBM SPSS Statistics 29*).

Aptaujas datu analīzē izmantoti svērti dati, kur dati svaroti pēc dzimuma, vecuma grupu (10 gadu intervāls) un tautības (latvieši un citas tautības) pazīmēm. Atšķirību būtiskuma pārbaudei izmantoti statistiskie testi, kur, ja p vērtība ir mazāka par 0.05 ($p < 0.05$), atšķirības uzskatāmas par statistiski būtiskām.

Lai salīdzinātu 2024. un 2025. gadā veiktas aptaujas jautājumu atbildes par to, kā Latvijas iedzīvotāji izprot, kādas iedzīvotāju grupas ietver *Latvijas tautu*, ar iepriekš iegūtām atbildēm uz šo jautājumu, analīzē izmantota arī 2010. gadā veiktas Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes aptaujas dati, kas reprezentē Latvijas iedzīvotāju kopumu vecumā no 18 līdz 74 gadiem. Izmantotās aptaujas dati iegūti Valsts pētījumu programmas “Nacionālā identitāte: valoda, Latvijas vēsture, kultūra un cilvēkdrošība” ietvaros. Izlases apjoms – 1004 respondenti. Aptaujas laiks – 2010. gada novembris.

Aptaujas rezultāti: izpratne par jēdzienu *Latvijas tauta*

Latvijas iedzīvotāju izpratne par to, kādas grupas veido *Latvijas tautu*, atklāj, ka vislielākā vienprātība ir par to, ka latvieši veido *Latvijas tautu*, jo to atzīmē 96 % aptaujas dalībnieku (1. tabula). Salīdzinoši augsta vienprātība attiecas arī uz to, ka visi Latvijas pilsoņi veido *Latvijas tautu*. Šādu viedokli pauž 89 % Latvijas iedzīvotāju. Tam, ka visi Latvijas iedzīvotāji varētu tikt uzskatīti par *Latvijas tautu*, piekrist jau ievērojami mazāks aptaujāto skaits: tikai divas trešdaļas jeb 66 % Latvijas iedzīvotāju uzskata, ka visi Latvijas iedzīvotāji veido *Latvijas tautu*.

Lai pārbaudītu dažādu aspektu nozīmi vērtējumos par noteiktu grupu piederību Latvijas tautai, aptaujā iekļauti arī tādi aspekti kā piederības sajūta valstij (visi iedzīvotāji – pilsoņi un nepilsoņi –, kas jūt piederību valstij), latviešu valodas zināšanas un dzīvošana Latvijā (visi, kas runā latviski un dzīvo Latvijā), piedzimšanas Latvijā nozīme (visi, kas ir dzimuši Latvijā), kā arī etniskās izcelsmes nozīme (visi, kam

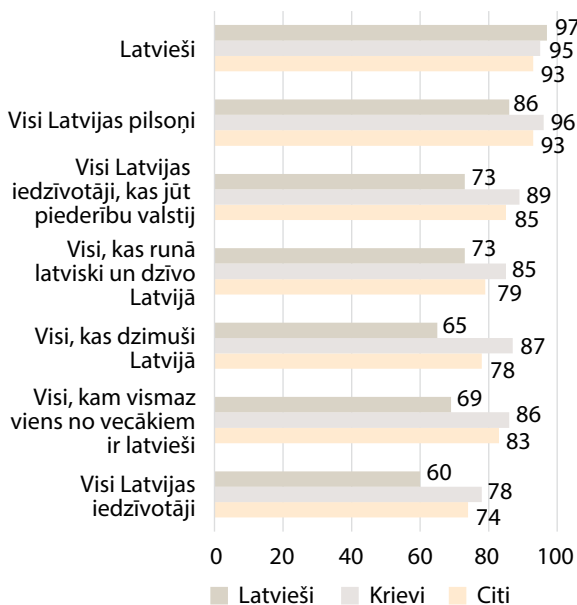
²⁶ Golubeva, M. Latvijas tauta un “cittautieši”. No: Hanovs, D. (red.). *Ceļojums ar citādo: subkultūras pilsētas vidē*. Rīga: Dialogi.lv, 2007, 100. lpp.

1. tabula

Izpratne par jēdzienu *Latvijas tauta*. Jautājuma formulējums: Kuras no sekojošajām grupām, Jūsaprāt, veido Latvijas tautu? Tabulā sniegtas atbildes: “jā”.

	2010	2024/2025
1. Latvieši	96 %	96 %
2. Visi Latvijas pilsoņi	87 %	89 %
3. Visi Latvijas iedzīvotāji	66 %	66 %
4. Visi iedzīvotāji (pilsoņi un nepilsoņi), kas jūt piederību valstij	81 %	78 %
5. Visi, kas runā latviski un dzīvo Latvijā	77 %	77 %
6. Visi, kas ir dzimuši Latvijā	76 %	72 %
7. Visi, kam vismaz viens no vecākiem ir latvietis	72 %	75 %

Avots: Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātē Valsts pētījumu programmas “Nacionālā identitāte: valoda, Latvijas vēsture, kultūra un cilvēkdrošība” ietvaros 2010. gadā veiktās aptaujas dati, $n = 1004$; Valsts pētījumu programmas “Saliedētas un pilsoniski aktīvas sabiedrības attīstība” projekta “Sabiedrības saliedētības vektori: no saliedētības ap valstsnāciju (2012–2018) uz saliedēto pilsonisko kopienu valsts, sabiedrības un indivīdu drošības labā (2024–2025)” dati, $n = 2023$

1 Izpratnes atšķirības par jēdzienu *Latvijas tauta* pēc tautības. Avots: Valsts pētījumu programmas “Saliedētas un pilsoniski aktīvas sabiedrības attīstība” projekta “Sabiedrības saliedētības vektori: no saliedētības ap valstsnāciju (2012–2018) uz saliedēto pilsonisko kopienu valsts, sabiedrības un indivīdu drošības labā (2024–2025)” dati, $n = 2023$

vismaz viens no vecākiem ir latvietis). Aptaujas dati parāda, ka mazliet lielāka nozīme tiek piešķirta tam, ka cilvēks izjūt piederību valstij (neatkarīgi no pilsonības statusa) (78 %), tam, ka runā latviski un dzīvo Latvijā (77 %), kā arī etniskajai izcelsmei – tam, ka vismaz viens no vecākiem ir latvietis (75 %).

Pārsteidzoši, ka Latvijas iedzīvotāju viedoklis šajā jautājumā 15 gadu laikā gandrīz vispār nav mainījies. Salīdzinot 2010. gada un 2024./2025. gada aptauju rezultātus, redzams, ka statistiski nozīmīgu izmaiņu atbildēs nav, jo pat tajos aspektos, kur ir atšķirības dažu procentu robežās, tās nav lielākas par izlases kļūdas intervālu.

Iedziļinoties atšķirībās pēc dažādām sociāli demogrāfiskām pazīmēm, atklājas, ka pēc tādām pazīmēm kā vecums, dzimums, izglītība vai ienākumi statistiski nozīmīgas atšķirības nav vērojamas, bet statistiski nozīmīgas atšķirības atbildēs ir vērojamas pēc tautības ($p < 0.05$) **1**.

Salīdzinot latviešu un krievu atbildes, redzams, ka krievi biežāk uzskata, ka visi Latvijas pilsoņi veido *Latvijas tautu* (latvieši – 86 %, krievi – 96 %), ka visi Latvijas iedzīvotāji (pilsoņi un nepilsoņi), kas jūt piederību valstij, veido *Latvijas tautu* (latvieši – 73 %, krievi – 89 %), ka visi, kas runā latviski un dzīvo Latvijā, veido *Latvijas tautu* (latvieši – 73 %, krievi – 85 %). Ļoti būtiskas atšķirības ir vērojamas arī attiecībā uz to, vai visi Latvijas iedzīvotāji ir uzskatāmi par *Latvijas tautu* (latvieši – 60 %, krievi – 78 %) un vai visi, kas dzimuši Latvijā, ir uzskatāmi par *Latvijas tautu* (latvieši – 65 %, krievi – 87 %).

Redzams, ka latvieši savā definējumā par to, kuras grupas veido *Latvijas tautu*, ir mazāk iekļaujoši nekā krievu un citu tautību Latvijas iedzīvotāji. Aplūkojot datus salīdzinājumā ar 2010. gadu, redzams, ka atbildes kopumā ir ļoti līdzīgas (2. tabula). Vienīgais aspekts, kur piesardzīgi varētu identificēt nelielas izmaiņas, attiecas uz to, vai visi Latvijas iedzīvotāji ir uzskatāmi par *Latvijas tautu*: ja 2010. gadā šādu viedokli pāda 53 % latviešu, tad 2024. un 2025. gadā – 60 %. Ja pieņem, ka izmaiņas

2. tabula

Izpratne par jēdzienu *Latvijas tauta* latviešu vidū. Jautājuma formulējums: Kuras no sekojošajām grupām, Jūsuprāt, veido Latvijas tautu? Tabulā sniegtas atbildes: “jā”.

	Latvieši	Visi Latvijas pilsoņi	Visi Latvijas iedzīvotāji, kas jūt piederību valstij	Visi, kas runā latviski un dzīvo Latvijā	Visi, kas dzimuši Latvijā	Visi, kam vismaz viens no vecākiem ir latvietis	Visi Latvijas iedzīvotāji
Latvieši 2024/2025	97	86	73	73	65	69	60
Latvieši 2010	98	81	73	76	68	65	53

Avots: Valsts pētījumu programmas “Saliedētas un pilsoniski aktīvas sabiedrības attīstība” projekta “Sabiedrības saliedētības vektori: no saliedētības ap valstsnāciju (2012–2018) uz saliedēto pilsonisko kopienu valsts, sabiedrības un indivīdu drošības labā (2024–2025)” dati, $n = 2023$; Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātē Valsts pētījumu programmas “Nacionālā identitāte: valoda, Latvijas vēsture, kultūra un cilvēkdrošība” ietvaros 2010. gadā veiktās aptaujas dati, $n = 1004$

3. tabula

Viedoklis par latviešu valodas un kultūras pastāvēšanas Latvijā apdraudētību. Jautājuma formulējums: Kā Jūs uzskatāt, vai latviešu valodas un kultūras pastāvēšana Latvijā ir apdraudēta?

	Ļoti apdraudēta	Drīzāk apdraudēta	Drīzāk neapdraudēta	Nemaz nav apdraudēta	Grūti pateikt, nav atbildes
Latvieši	13 %	39 %	34 %	11 %	4 %
Krievi	3 %	16 %	34 %	42 %	4 %
Citi	11 %	16 %	34 %	34 %	5 %
Visi	10 %	30 %	34 %	22 %	4 %

Avots: Valsts pētījumu programmas “Saliedētas un pilsoniski aktīvas sabiedrības attīstība” projekta “Sabiedrības saliedētības vektori: no saliedētības ap valstsnāciju (2012–2018) uz saliedēto pilsonisko kopienu valsts, sabiedrības un indivīdu drošības labā (2024–2025)” dati, $n = 2023$

aptaujas datus liecina par noturīgu tendenci, tas varētu liecināt par mazliet iekļaujošākas attieksmes nostiprināšanos nedaudz lielākā daļā latviešu.

Viens no aspektiem, kas skaidro latviešu mazāk atvērtu pieeju jēdziena *Latvijas tauta* izpratnei, ir saistīts ar latviešiem piemītošo apdraudētības sajūtu.²⁷ 2024. un 2025. gada aptaujas dati parāda, ka 13 % latviešu uzskata, ka latviešu valodas un kultūras pastāvēšana Latvijā ir ļoti apdraudēta, un 39 % latviešu

uzskata, ka tā ir drīzāk apdraudēta (3. tabula). Krievi un citu tautību Latvijas iedzīvotāji mazāk apmērā domā, ka latviešu valodas un kultūras pastāvēšana Latvijā ir apdraudēta (ļoti apdraudēta – uzskata 3 % krievu, drīzāk apdraudēta – uzskata 16 % krievu).

Aptaujas dati arī parāda, ka tie latvieši, kas uzskata, ka latviešu valodas un kultūras pastāvēšana Latvijā ir apdraudēta, ir mazāk atvērti plašākai jēdziena *Latvijas tauta* uztverei nekā tie latvieši, kas uzskata, ka latviešu valodas un kultūras pastāvēšana nav apdraudēta. Piemēram, to vidū, kas jūtas ļoti apdraudēti, tikai 44 % uzskata, ka visi Latvijas iedzīvotāji veido *Latvijas tautu*, bet to vidū, kas uzskata, ka latviešu valodas un kultūras pastāvēšana nemaz nav apdraudēta, 67 % uzskata, ka visi Latvijas iedzīvotāji veido *Latvijas tautu*.

²⁷ Šupule, I. Apdraudētais vairākums un pašpietiekamā minoritāte: integrācijas politikas galveno virzienu analīze Latvijā, 60.–70. lpp.

Secinājumi

Pētījuma rezultāti parāda, ka Latvijas iedzīvotāju vidū vērojama neviennozīmīga jēdziena *Latvijas tauta* interpretācija. Ja Satversmes 2. panta izpratnē *Latvijas tauta* ir visi Latvijas pilsoņi, tad aptaujas dati parāda, ka aptaujāto latviešu vidū tikai 86 % uzskata, ka *Latvijas tautu* veido visi Latvijas pilsoņi (krievu vidū – 96 %, citu tautību pārstāvju vidū – 93 %). Ievērojami vairāk aptaujāto latviešu vidū ir to, kas uzskata, ka *Latvijas tautu* veido latvieši – 97 %. Redzams, ka aptauju dati liecina par lielu vienprātību attiecībā uz uzskatu, ka visi latvieši veido *Latvijas tautu*. Kopumā vismazāk iekļaujošās attieksmes attiecībā uz jēdziena *Latvijas tauta* izpratni demonstrē tieši latviešu respondenti, kuru vidū, salīdzinot ar krieviem un citu tautību pārstāvjiem, vismazāk ir to, kas par *Latvijas tautu* uzskata visus Latvijas iedzīvotājus, kas jūt piederību valstij (73 % no aptaujātajiem latviešiem), visus, kas runā latviski un dzīvo Latvijā (73 %), visus, kas dzimuši Latvijā (65 %), visus, kam vismaz viens no vecākiem ir latvietis (69 %), visus Latvijas iedzīvotājus (60 %). Var secināt, ka etniskie latvieši vairāk iestājas par robežu novilkšanu attiecībā uz to, kādas iedzīvotāju grupas būtu uzskatāmas par piederīgām *Latvijas tautai*, salīdzinot ar krieviem un citu tautību pārstāvjiem, kas dzīvo Latvijā.

Avoti un literatūra

- Apine, I. Etnopolitikas analīze. No: Dribins, L., Šņitņikovs, A. (red.). *Pretestība sabiedrības integrācijai: cēloņi un sekas*. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 2007, 13.–32. lpp.
- Brands Kehris, I. Citizenship, Participation and Representation. In: Muižnieks, N. (ed.). *How Integrated is Latvian Society? An Audit of Achievements, Failures and Challenges*. Rīga: University of Latvia Press, 2010, pp. 93–123.
- Dišlers, K. *Ievads Latvijas valststiesību zinātnē*. Rīga: A. Gulbis, 1930.
- Dribins, L. Politiskā nācija jeb valststauta: idejas vēsture un mūsdienu izpratne. No: Vēbers, E. (red.). *Pilsoniskā apziņa*. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 1998, 84.–97. lpp.
- Golubeva, M. Latvijas tauta un “cittautieši”. No: Hanovs, D. (red.). *Ceļojums ar citādo: subkultūras pilsētas vidē*. Rīga: Dialogi.lv, 2007, 99.–106. lpp.
- Hanovs, D., Vinnika, I. Krievvalodīgie Latvijā: diasporas kultūras atmiņas saturs un veidošanas tehnoloģijas. No: *Robežu paplašināšana: identitātes un kopienas. Starptautiskās konferences ziņojumi*. Rīga, 2005. gada 9.–12. novembris. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2006, 185.–208. lpp.

Tas saistīts ar apdraudētības sajūtu latviešu vidū, jo vairāk nekā puse latviešu Latvijā (51 %) uzskata, ka latviešu valodas un kultūras pastāvēšana Latvijā ir apdraudēta. Mazākumtautības Latvijā ir citās domās, un tikai 19 % krievu un 27 % citu tautību Latvijas iedzīvotāju uzskata, ka latviešu valodas un kultūras pastāvēšana Latvijā ir apdraudēta. Būtiski, ka tie latvieši, kas uzskata, ka latviešu valodas un kultūras pastāvēšana Latvijā ir apdraudēta, ir mazāk atvērti plašākai jēdziena *Latvijas tauta* uztverei.

Vienlaikus tomēr jāuzsver, ka ne tikai etniskā piederība, bet arī pilsonība, piederības sajūta valstij un latviešu valodas prasmes ir starp nozīmīgākajiem piederību *Latvijas tautai* veidojošiem principiem latviešu un citu Latvijā dzīvojošu etnisko grupu skatījumā.

Kopumā tas liecina, ka arī Latvijas iedzīvotāju izpratnē šobrīd Latvijā paralēli pastāv divi sabiedrību vienojoši principi: etniskais jeb latviešu kā titulnācijas aspekts un politiski pilsoniskais, kas iekļauj visus Latvijas pilsoņus – tos, kas jūt piederību valstij, tos, kas runā latviski un dzīvo Latvijā. Jāatzīmē, ka noteiktās situācijās šie Latvijas tautas uztveres principi viens otru papildina, bet vienlaicīgi tie veido arī pretrunīgu un konfliktējošu diskursīvo lauku, īpaši tādēļ, ka etniskais princips ir dominējošās pozīcijās.

- Muižnieks, N. Valstiskā apziņa: kritēriji un pazīmes. No: Vēbers, E. (red.). *Pilsoniskā apziņa*. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 1998, 36.–42. lpp.
- IRE060. Iedzīvotāju skaits un īpatsvars pēc tautības un valstiskās piederības gada sākumā 2011 – 2025. *Oficiālās statistikas portāls*. https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START__POP__IR__IRV/IRE060/
- IRV020. Iedzīvotāji pēc dzimuma, valstiskās piederības un pa vecuma grupām gada sākumā 1996 – 2025. *Oficiālās statistikas portāls*. https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START__POP__IR__IRV/IRV020/
- Kusiņš, G. Latvijas tauta. *Jurista Vārds*, 15.02.2022., Nr. 7 (1221). <https://m.juristavards.lv/doc/280586-latvijas-tauta/>
- Levits, E. Valstsnācija un kultūrnācija – franču un vācu nācijas vēsturiskie modeļi. No: Vēbers, E. (red.). *Pilsoniskā apziņa*. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 1998, 64.–83. lpp.
- Levits, E. Latviešu nācija, Latvijas tauta, Latvijas valsts. No: *Apvienotais pasaules latviešu zinātnieku III kongress un Letonikas IV kongress. Zinātne, sabiedrība un nacionālā identitāte. Plenārsēžu materiāli*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2012, 61.–84. lpp.
- Ruutsoo, R. Discursive Conflict and Estonian Post-Communist Nation-Building. In: Lauristin, M., Heidmets, M. (eds.). *The Challenge of the Russian Minority. Emerging Multicultural Democracy in Estonia*. Tartu University Press, 2002, pp. 31–54.
- Spencer, P., Wollman, H. *Nationalism. A Critical Introduction*. London: Sage Publications Ltd, 2002.
- Šūpule, I. Apdraudētais vairākums un pašpietiekamā minoritāte: integrācijas politikas galveno virzienu analīze Latvijā. *Akadēmiskā Dzīve*, 2024/2025, Nr. 60, 60.–70. lpp. <https://journal.lu.lv/adz/article/view/2422/2353>
- Šūpule, I. Constructions of National and Ethnic Identity in Online Discussions on Referenda Initiatives in Latvia. *Baltic Journal of European Studies*, 2012, Vol. 2, No. 1, pp. 121–137.
- Šūpule, I. *Etniskās un nacionālās identitātes sociālā konstruēšana mijiedarbībā: Latvijas gadījuma izpēte. Promocijas darbs*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2012.
- Tabuns, A. Identity, Ethnic Relations, Language and Culture. In: Muižnieks, N. (ed.). *How Integrated is Latvian Society? An Audit of Achievements, Failures and Challenges*. Rīga: University of Latvia Press, 2010, pp. 253–278.
- Tabuns, A., Tabuna, A., Broks, J. National Identity. In: Tabuns, A. (ed.). *National, State and Regime Identity in Latvia*. Rīga: Baltic Study Centre (Pērse Ltd.), 2001, pp. 112–144.
- Valsts pētījumu programmas “Nacionālā identitāte: valoda, Latvijas vēsture, kultūra un cilvēkdrošība” ietvaros 2010. gadā veiktās aptaujas dati, n = 1004. Nepublicēti.
- Valsts pētījumu programmas “Saliedētas un pilsoniski aktīvas sabiedrības attīstība” projekta “Sabiedrības saliedētības vektori: no saliedētības ap valstsnāciju (2012–2018) uz saliedēto pilsonisko kopienu valsts, sabiedrības un individu drošības labā (2024–2025)” aptaujas dati, n = 2023. Nepublicēti.
- Vēbers, E. Valstiskā apziņa politiskās nācijas struktūrā. No: Vēbers, E. (red.). *Pilsoniskā apziņa*. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 1998, 43.–63. lpp.
- Vēbers, E. Vai teiksim ardievas sabiedrības integrācijai? Dribins, L., Šņitņikovs, A. (red.). *Pretestība sabiedrības integrācijai: cēloņi un sekas*. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 2007, 115.–136. lpp.
- Zepa, B., Šūpule, I., Kļave, E., Krastiņa, L., Krišāne, J., Tomsone, I. *Etnopolitiskā spriedze Latvijā: konflikta risinājuma meklējumi*. Rīga: Baltic Institute of Social Sciences, 2005.
- Zepa, B., Šūpule, I., Krastiņa, L., Kešāne, I., Grīviņš, M., Bebrīša, I., Ieviņa, I. *Integrācijas prakse un perspektīvas*. Rīga: Baltic Institute of Social Sciences, 2006.

Valodas apdraudējums kā realitāte vai pieņēmums: Populāra naratīva ietekme uz latviešu valodas noturību

Atslēgvārdi: valodas noturība, valodas zudums, apdraudētās valodas, valodas situācija, valodas politika, latviešu valoda

Ievadam

“Valoda ieelpo mūsu sajūtas un izelpo vārdus, kas spēj tās izteikt. Kamēr vien mēs jūtam un izjūtas izrunājam, valodas sirds ritms ir mierīgs. Apdraudējums valodas dzīvībai sākas tad, kad mēs kļūstam nejutīgi. [...] Tomēr, kā jebkurš dzīvs organisms, arī valoda var nomirt, bet mēs nedrīkstam to pieļaut. Valodai ir jādziļvo, un tā dzīvos, tā dzīvos ilgi, tā dzīvos Tavos bērnos, mazbērnos, mazmazbērnos, ja vien Tu runāsi... runāsi skaidri, pārliecinoši un ar dziļu mīlestību.” (Madlēna Keiša)

2023. gadā Latviešu valodas aģentūra izdeva apjomīgu skolēnu eseju un zīmējumu krājumu “Valoda dzīvo, ja tu tajā runā”¹, kurā vairāk nekā 300 skolēnu apliecināja zināšanas un izpratni par latviešu valodu un tās vērtību gan mums pašiem, gan pasaulei. Esejas, pārdomu raksti un dzejoļi pārsteidza ar domas dziļumu un atklāja līdz šim nenovērtētas šķautnes jauniešu attieksmē pret valodu. Tomēr

negaidīti atklājās nianse, kas lika aizdomāties. Daudzos, pat ļoti daudzos darbos iezīmējās valodas apdraudējuma motīvs. Madlēna Keiša, toreiz Aizkraukles novada vidusskolas 11. klases skolniece, izteica līdzīgas izjūtas, ko savam vecumam raksturīgā formā pauda gan pirmklasnieki, gan vidusskolēni.

Var jau teikt, ka šādi tiek paustas tikai emocijas, kam nav sakara ar objektīvo valodas situācijas vērtējumu. Bet kāpēc bērniem ir šādas domas? Vai šī apdraudētības izjūta radusies pieaugušo ietekmē, ģimenē, skolā, mediju telpā? Vai tā palīdz uzturēt valodu vai, gluži otrādi, ievēl bezcerībā? Atbildes uz minētajiem jautājumiem būs jāmeklē kopsakarā ar daudziem citiem – vai latviešu valoda ir vai nav apdraudēta? Un ja ir, vai un kā apdraudējums novēršams? Vai apdraudējums vai pat tā ilūzija var atstāt reālu ietekmi uz valodas kolektīva etnolingvistisko vitalitāti, tātad uz valodas noturību? Galīgo atbildi vēl nav, bet to meklēšanas ceļš jau iezīmējas. ¹

Leksēmas *apdraudēt* semantiskā slodze

Leksēma *apdraudēt* (arī *apdraudējums* u. c. atvasinājumi) latviešu valodā tiek lietota ar augstu frekvenci. Kā liecina vietnes *tezaurs.lv* statistika, piemēram, leksēma *apdraudējums* sastopama 34 reizes uz miljonu vārdlietojumu²,

¹ *Valoda dzīvo, ja tu tajā runā*. Red. V. Rūmnieks, projekta vad. V. Licīte-Meldere. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2023. Pieejams: <https://heyzine.com/flip-book/d4ca2b9607.html#page/1>. Sk. arī: *Starp tevi un mani ir valoda*. Red. V. Licīte. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2022. Pieejams: <https://valoda.lv/wp-content/uploads/2022/04/Starp-tevi-un-mani-ir-valoda.pdf>

² Sk. <https://tezaurs.lv/apdraud%C4%93t>

vaicājumam *apdraudēt* atrasti 73 023 piemiņējumi 26 no 37 korpusiem (*korpus.lv*). Šīs leksēmas izmantotas visos tekstu veidos, sākot ar tiesību aktiem un beidzot ar ierakstiem sociālās tīklošanās vietnēs. Varētu izteikt hipotēzi, ka *apdraudējuma* izjūta praktiski visās jomās varētu būt saistīta ar latviešu tautas vēsturi un mentalitāti, ja šādu jēdzienu atzīstam, tāpēc minēto leksēmu lietojums varētu būt biežāks, nekā citās valodās, bet šādam apgalvojumam būtu nepieciešami padziļināti salīdzinoši pētījumi.

Kāda ir leksēmas *apdraudēt* semantika? “Latviešu literārās valodas vārdnīca” to skaidro lakoniski – ‘radīt bīstamus apstākļus’.³ Ar šo leksēmu apzīmē situāciju, kad kāds fenomens ir pakļauts potenciālam riskam, ka kāds aktors to var ietekmēt vai pat iznīcināt. Būtisks modalitātes elements ietverts prefiksā *ap-*: tas norāda, ka darbība vēl nav notikusi, bet tā ir iespējama. “*Apdraudējuma*” avots ne vienmēr tiek konkretizēts; ja ir skaidra norāde uz *apdraudējuma* cēloni, nereti tiek lietota arī leksēma *drauds* – ‘iespējamās briesmas’.⁴

Ņemot vērā gan zinātniskās, gan informatīvās telpas globalizāciju, nepieciešams arī saturisks un terminoloģisks komentārs sastatāmā aspektā. Latviešu valodas terminam *apdraudēta valoda* angļu valodā atbilst vairāki nozīmes ziņā tuvi, bet ne identiski termini – *threatened language* un *endangered language*, arī *moribund language*. *Threatened language* ir virsjēdziens, un tiek lietots gan reāla, gan potenciāla *apdraudējuma* apzīmēšanai. Latviešu valodas aģentūras pētījumā iekļautajā nodaļā par valodu noturību piedāvāti potenciāli kodificējamie

1 Annas Lonijas Ulmanes zīmējums “Starp tevi un mani ir valoda, kas aizplūst neziņā”

³ *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. Rīga: Zinātne, 1972, 1. sēj., 195. lpp.

⁴ *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. Rīga: Zinātne, 1973, 2. sēj., 389. lpp.

terminu atveides varianti.⁵ Piemēram, atbilstīgi UNESCO klasifikācijai⁶ valodām, kuru ilgtspēja ir problemātiska, definētie pieci apdraudētības līmeņi varētu būt apzīmējami kā *apdraudēta* (unsafe, vulnerable), *jūtami apdraudēta* (definitely endangered), *nopietni apdraudēta* (severely endangered), *kritiski apdraudēta* (critically endangered), *izmirusi* (extinct). 1991. gadā Dž. Fišmena izstrādātā *Ranžētā paaudžu lingvistiskās pēctecības skala* (*Graded Intergenerational Disruption Scale*, GIDS)⁷ ietvēra 8 līmeņus. Šis modelis turpmāk tika aizvien papildināts, lai precizāk aprakstītu lingvistisko, sociālo un psiholoģisko faktoru mijiedarbību valodu kontaktu situācijās. Pašlaik visbiežāk tiek izmantota *Paplašinātā ranžētā paaudžu lingvistiskās pēctecības skala* (*Extended Graded Intergenerational Disruption Scale*, EGIDS)⁸, kas apvieno UNESCO un GIDS kritērijus. Šajā skalā ir 13 līmeņi. No 0 līmeņa (starptautiskas nozīmes valodas) līdz 6a līmenim (vitālas valodas) pozicionētās valodas uzskatāmas par relatīvi stabilām, bet no 6b līdz 10 līmenim – par *apdraudētām* (threatened), *nomaiņas stadijā* (shifting), *reālās briesmās* (definitely endangered), *nāvei nolemtām* (moribund), *nopietnās briesmās* (severely endangered), *gandrīz izzudušām* (nearly extinct), *kritiskās briesmās* (critically endangered), *praktiski izzudušām* (dormant), *izzudušām* (extinct). Pagaidām latviešu valodā termini valodu socio-lingvistiskā statusa apzīmēšanai vēl nav oficiāli

apstiprināti, un to kodifikācija ir neatliekams nākotnes uzdevums. ²

Jāteic gan, ka uz globālā valodu daudzveidības fona un saskaņā ar universāliem kritērijiem latviešu valoda oficiāli neietilpst apdraudēto valodu kategorijā, līdz ar to apzīmējums *apdraudēta valoda* vairāk saistās ar sabiedrības izjūtu, nekā ar skaidri definētiem objektīviem kritērijiem. Tomēr valodas apdraudējuma naratīvs jāuztver ļoti nopietni, jo tas ietekmē lingvistisko attieksmi⁹, kas savukārt ir pamatā valodas lietojumam un pārmantojamībai – galvenajiem faktoriem, kas nosaka valodas noturību ilgtermiņā.

Valodas apdraudētība kā arguments latviešu valodas statusa stiprināšanai

Latviešu valodas ilglaicības motīvs ir bijis klātesošs jau vismaz kopš jaunlatviešu laikiem. Latviešu nacionālās kultūras pamatlicēji, kas līdztekus aicinājumiem runāt latviešu valodā un praktiskai darbībai valodas izkopšanā un bagātināšanā tieši vai netieši iezīmējuši arī nepieļaujamo valodas zuduma iespēju. Minēsim kaut vai A. Kronvalda norādījumu, ka “visa tauta nevar savu valodu tā atstāt, kā kāds cilvēks savus villas dūraiņus nomauc”. Starp pirmajiem akadēmiski izglītotajiem valodniekiem uz valodas saikni ar etnosa pastāvēšanu vistiešāk norādījis K. Milēnbahs, labi raksturojot pagājušā gadsimta beigu izteiksmes stilu cenzūras apstākļos: “Ja garā vesels cilvēks, labi zinādams, ka tam reiz jāšķiras no šīs pasaules, tomēr piekopj savu veselību, velk savu dzīvību, cik ilgi tam iespējams, kamdēļ tad lai tauta tīši nikoņa bedrē dodas, tauta, kuras dzīvība kā

⁵ Valodas situācija Latvijā: 2010–2015. Sociolingvistisks pētījums. Zin. red. L. Lauze, atb. red. G. Kļava. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2016, 17.–27. lpp. https://valoda.lv/wp-content/uploads/docs/Petijumi/Sociolingvistika/VSL_2015_web.pdf

⁶ Moseley, C. (ed.). *Atlas of the World's Languages in Danger*. UNESCO, 2010. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000187026>

⁷ Fishman, J. *Reversing language Shift: Theory and Practice of Assistance to Threatened Languages*. Clevedon: Multilingual Matters, 1991.

⁸ Lewis, M. P., Simons, G. F. Assessing endangerment: Expanding Fishman's GIDS. *Revue Roumaine de Linguistique*, 2010, Vol. 55, Issue 2, pp. 103–120.

⁹ Lingvistiskā attieksme ir subjektīvo faktoru komplekss, kas raksturo dažādu etnosu, sociālo grupu un individu valodas uztveres īpatnības, attieksmi pret dažādām valodām un valstisku vai sabiedrisku institūciju veiktajiem valodas situācijas regulēšanas pasākumiem.

daudz dzīvību dzīvība stipra un neiznīcināma, saprotams, ja tik šī tauta izrāda veselu garu, ja viņa prot cienīt savu dzīvību un nesteidzas prāta aklumā pārdot savu isto dzīvību un iemainīt tās vietā svešu ēnas dzīvību, Tautas dzīvības serde un kodols ir valoda. Jo, valodai mirstot, mirst arī tauta.”¹⁰

Jēdzieni *latviešu valoda* un *apdraudējums* īpaši bieži tiek saistīti laikposmā pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas, gan tiesību aktos, gan zinātniskos rakstos, gan publicistikā un neformālajā komunikācijā. Tā kā padomju okupācijas perioda rusifikācijas procesi bija skāruši visas valodas lietojuma jomas¹¹, svarīgi atjaunot gan latviešu valodas sociolingvistiskās funkcijas, gan tās statusu un prestižu. Tāpēc līdztekus konstitucionāliem argumentiem par latviešu valodas un Latvijas valstiskuma nesaraucamo saikni gan publicistikā, gan zinātniskos rakstos tiek uzsvērtā nepieciešamība saglabāt latviešu valodu kā unikālu pasaules lingvistiskā mantojuma daļu, tātad novērst jebkādas draudus tās pastāvēšanai.

Attiecībā uz valodu leksēmā *apdraudēt* izpaužas ne tikai tiešā, bet arī metaforiskā un simboliskā nozīme – frāze “valoda ir apdraudēta” var nozīmēt gan valodas zuduma tendenci, gan valodas lomas mazināšanos kultūrā un identitātes apziņā. No otras puses, tiek uzsvērts arī šādas saistības noliegums. Situācijas

Līmenis	Apzīmējums valodai	Valodu skaits	% no valodu kopskaita
0	Starptautiska	6	0,1
1	Nacionāla	98	1,3
2	Provinces	70	0,9
3	Plašākas komunikācijas	166	2,2
4	Izglītības	342	4,6
5	Attīstības stadijā	1534	20,5
6a	Vitāla	2503	33,5
6b	Apdraudēta	1024	13,7
7	Nomaiņas stadijā	456	6,1
8a	Nāvei nolemta	286	3,8
8b	Gandrīz izzudusi	431	5,8
9	Praktiski izzudusi	187	2,5
10	Izzudusi	377	5,0
	Kopā	7480	100,0

- 2 UNESCO Apdraudēto valodu atlanta un izvērstās ranžētās paaudžu pēctecības skalas salīdzinājums. Avots: “Valodas situācija Latvijā: 2010–2015. Sociolingvistisks pētījums” (2016), 22. lpp.

¹⁰ Ligciemnieks [Mīlenbahs, K.] Latviešu valoda. *Pagalms*, 1881, Nr. 2., 15. lpp.

¹¹ Baltiņš, M. (zin. red.). *Dzirnakmeņu varā. Valodas politika izglītības un kultūras jomā (1940–1988). Kolektīva monogrāfija*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2026; Riekstiņš, J. Latvijas sovetizācija un latviešu valodas politiskā diskriminācija (1940–1953). *Valoda un vara. Valoda, valodniecība un kultūrpolitika no 1940. gada*. Rīga: Latvijas Okupācijas muzeja biedrība, 2022, 13.–22. lpp.; Riekstiņš, J. *Padomju impērijas koloniālā politika un Latvijas kolonizācija 1940–1990*. Rīga: Latvijas Republikas Tieslietu ministrija, 2015; Sessums, N. W. Russification and Russianization in Modern Historiography: Recent Developments and Future Directions. *Central Europe Yearbook*, 2024, Vol. 6, pp. 42–59.

raksturojumam minēsim dažus piemērus no plašsaziņas līdzekļu virsrakstiem ³, kam, kā zināms, ir īpaša informatīva un emocionāla slodze:

- Āboltiņa: latviešu valoda **nav apdraudēta**¹²
- Cilvēktiesību centrs: jādod signāls, ka latviešu valoda pašlaik **nav apdraudēta**¹³
- Pētījums: Latviešu valoda digitālā laikmetā **ir apdraudēta**¹⁴
- Latvieši un latviešu valodas zināšanas Latvijā: **apdraudējumi** valodai¹⁵
- Aptauija: latviešu valodā runājošie **nesaskata apdraudējumu** latviešu valodai Latvijā¹⁶
- Kas **apdraud** latviešu valodu, un kas to glābs?¹⁷
- Latviešu valoda **ir ļoti apdraudēta**¹⁸

- Runa nav par krievu, bet par latviešu valodu, kas **ir apdraudēta**¹⁹
- Vai latviešu valodai **draud** briesmas?²⁰
- Arnis Blodons skaidro, kāpēc latviešu valoda **nav apdraudēta**²¹
- Krievu valoda slimnīcā ir **apdraudējums** pacientiem. Ārsts komentē valodas izmantojumu ārstniecības iestādēs²²
- Vai latviešu valodas nākotne **ir apdraudēta**?²³

Vērojot valodas eksistences un kvalitātes problēmu sapludināšanu publicistikā un it īpaši sociālās tiklošanās vietnēs, jāsecina, ka sabiedrība valodas apdraudētību var izprast dažādos līmeņos. Arī SKDS 2003. gada pētījumā secināts, ka “vairāk nekā puse aptaujāto Latvijas iedzīvotāju uzskata latviešu valodu par apdraudētu, ieviešot citu valodu vārdus, izteikumus, kā arī slengu sarunvalodā un darījumu valodā”.²⁴ Piemēram, visai bieži kā spēcīgs apdraudētājfaktors latviešu valodai tiek minēta angļu valoda. Bet kā ir patiesībā? Angļu

¹² Āboltiņa: latviešu valoda nav apdraudēta. *TVNET*, 3.12.2011. <https://www.tvnet.lv/4795159/aboltina-latviesu-valoda-nav-apdraudeta>

¹³ Cilvēktiesību centrs: jādod signāls, ka latviešu valoda pašlaik nav apdraudēta. *NRA*, 11.02.2012. <https://nra.lv/latvija/65871-cilvektiesibu-centrs-jadod-signals-ka-latviesu-valoda-paslaik-nav-apdraudeta.htm>

¹⁴ Orupe, A. Pētījums: Latviešu valoda digitālā laikmetā ir apdraudēta. *NRA*, 24.09.2012. <https://nra.lv/latvija/80179-petijums-latviesu-valoda-digitala-laikmeta-ir-apdraudeta.htm>

¹⁵ Jāņkalne, D., Bērziņa, L. Latvieši un latviešu valodas zināšanas Latvijā: apdraudējumi valodai. *LSM*, 27.12.2016. <https://lrl1.lsm.lv/lv/raksts/ka-labak-dziivot/latviesi-un-latviesu-valodas-zinasanas-latvija-apdraudejumi-valo.a79121/>

¹⁶ Aptauija: latviešu valodā runājošie nesaskata apdraudējumu latviešu valodai Latvijā. *LETA / Ventas Balss*, 3.04.2019. <https://www.ventasbalss.lv/zinas/sabiedriba/38575-aptauja-latviesu-valoda-runajosie-nesaskata-apdraudejumu-latviesu-valodai-latvija>

¹⁷ Boša, A. Kas apdraud latviešu valodu, un kas to glābs? *Kultūršoks*, 8.05.2021. <https://www.lsm.lv/raksts/kultura/kulturtelpa/kas-apdraud-latviesu-valodu-un-kas-to-glabs.a403703/>

¹⁸ Ozols, J. Latviešu valoda ir ļoti apdraudēta. *TV24*, 20.09.2024. https://xtv.lv/rigatv24/video/nypD2AzW7K9-janis_ozols_latviesu_valoda_ir_leti_apdraudeta

¹⁹ Muktupāvela, R. Runa nav par krievu, bet par latviešu valodu, kas ir apdraudēta. *TV24*, 19.09.2024. https://xtv.lv/rigatv24/video/adN1QdrENql-muktupavela_runa_nav_par_krievu_bet_par_latviesu_valodu_kas_ir_apdraudeta

²⁰ Tāfelberga, D. Vai latviešu valodai draud briesmas? *Kurzemnieks*, 30.10.2024. <https://kurzemnieks.lv/aktualitates/vai-latviesu-valodai-draud-briesmas/>

²¹ Arnis Blodons skaidro, kāpēc latviešu valoda nav apdraudēta. *TV24*, 20.09.2024. https://xtv.lv/rigatv24/video/6QpRD4PA7Xd-arnis-blodons-skaidro_kapec_latviesu_valoda_nav_apdraudeta

²² Krievu valoda slimnīcā ir apdraudējums pacientiem. Ārsts komentē valodas izmantojumu ārstniecības iestādēs. *Latvijas Avīze*, 16.05.2025. <https://www.la.lv/tv24-krievu-valoda-slimnica-ir-apdraudejums-pacientiem-arsts-komente-valodas-izmantojumu-arstesanas-iestades>

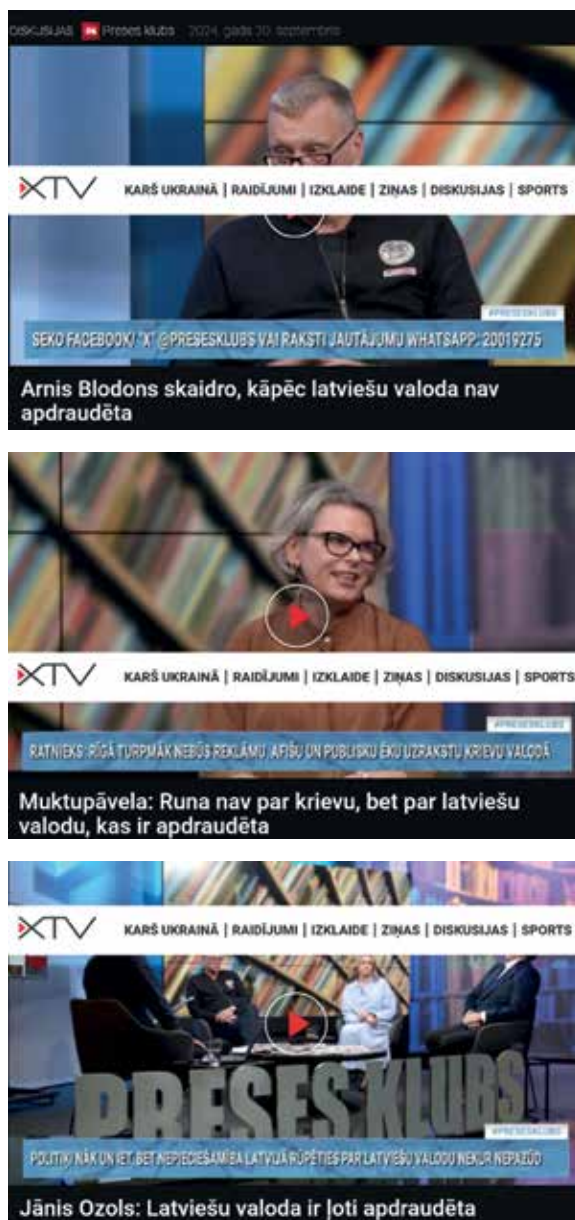
²³ Petrauska, K. Vai latviešu valodas nākotne ir apdraudēta? *Austošā Saule*, 21.05.2025. <https://www.austsaule.lv/vai-latviesu-valodas-nakotne-ir-apdraudeta>

²⁴ Ernstsone, V. Valodu prasmes un lietojuma dinamika Latvijā. *Latviešu valoda 15 neatkarības gados*. Lingvistiskā situācija, attieksme, procesi, tendences. Rīga: Zinātne, 2007, 238. lpp.

valodas prasme un lietojums Latvijā sāk tuvināties tādām pašām modelim kā vairumā Eiropas nacionālo valstu, pat Vācijā, Francijā, Spānijā – vismaz dažās sociolingvistiskajās jomās tā tiek lietota paralēli vai pat dominē, neformālajā saziņā populāra ir regulāra koda maiņa vai pat translingvisma elementi. Kā liecina Latviešu valodas aģentūras (LVA) pētījums, sabiedrībā kopumā angļu valodu prot 51, 2 % respondentu, bet jaunākajā paaudzē (18–34 gadi) angļu valoda ir vispopulārākā svešvaloda – to prot 81,2 % šīs grupas respondentu, bet krievu valodu kā svešvalodu šajā vecuma grupā prot tikai 54,1 % respondentu.²⁵ Latviešu valoda joprojām ir dominējošā valoda gan formālā, gan neformālā jauniešu komunikācijā. Citā LVA veiktajā pētījumā secināts, ka angļu valodas popularitāte jauniešu vidū nenozīmē latviešu valodas popularitātes samazināšanos vai atteikšanos no latviskās identitātes. Tieši valoda arī jauniešu skatījumā ir viens no valstiskās piederības būtiskiem elementiem.²⁶ Tāpēc, pretēji sabiedrībā valdošajiem stereotipiem, analizējot valodas ilgtspēju, stingri jānošķir valodas kvalitāte (valodas kultūras un valodas normu izpratnē) un valodas lietojums. Neviena valoda nav nogājusi no vēstures skatuves tādēļ, ka tajā ir daudz aizguvumu, līdztekus bagātajai literārajai valodai pastāv arī dažādi reģionālie un sociālie varianti, vai dažas sabiedrības grupas intensīvi piekopj koda maiņu vai pat translingvismu. Daudz svarīgāk ir nodrošināt valodas lietojumu visās sociolingvistiskajās funkcijās un apzināties, ka sociālais bilingvisms un

²⁵ Valodas situācija Latvijā. Sabiedrības aptaujas (2023) rezultāti. Red. G. Kļava, I. Vītola. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2024. https://valoda.lv/wp-content/uploads/2016/12/Valodas_situacija_2023.pdf

²⁶ Bondare, J., Kļava, G. Jauniešu valoda Latvijā: latviešu un angļu valodas prestižs, prasme un lietojums. Sociolingvistisks pētījums (2022–2024). Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2024. https://valoda.lv/wp-content/uploads/2016/12/Jauniešu-valoda-Latvijā_Sociolingvistisks-pētījums_2022-2024.pdf

3 Ekrānšāviņi no TV24 raidījuma “Preses klubs” (J. Ozols, A. Bļodons, R. Muktupāvela)

paralēllingvisms var būt tikai pārejas stadija uz valodu ar augstāku konkurētspēju.

Valodas apdraudējuma koncepts ietverts arī Latvijā veiktajās socioloģiskajās un sociolingvistiskajās aptaujās. Lingvistiskā attieksme, tostarp valodas apdraudētības izjūta, gan grūti pakļaujas kvantitatīvai analīzei. Šķiet, taisnība ir daudzu sociolingvistikas grāmatu autoram Robertam Kūperam, kurš jau 1980. gadā norādīja: “Daudzas sociolingvistiskās aptaujas, protams, tiek īstenotas augstā līmenī attiecībā uz to dizainu, datu vākšanu un datu analīzi. Tomēr jāatceras, ka tehnika pastāv tāpēc, lai kalpotu idejām. Ja nav satura, tehniskā virtuozitāte ir neauglīga. [...] Ir grūtāk uzdot labus jautājumus, nekā uz tiem atbildēt. Ir grūtāk formulēt labas hipotēzes un problēmas nostādni, nekā izstrādāt tehniku. Tādēļ sociolingvistisko aptauju kvalitāte pilnīgi noteikti ir atkarīga no sociolingvistikas kā zinātnes līmeņa”.²⁷ Valodu konfliktu zonās, un Latvija nenoliedzami tāda ir, būtiska ir statistisko datu interpretācija plašākā kontekstā.

Pirmajā apjomīgajā sociolingvistiskajā pētījumā²⁸, kas 1995. un 1996. gadā tika veikts ar ANO Attīstības programmas atbalstu, tiešs jautājums par valodas apdraudētību tika uzdots tikai latviešiem. Uz jautājumu “Vai jūs uzskatāt, ka latviešu valoda pašlaik ir apdraudēta” apstiprinošu atbildi deva 65 % respondentu, turklāt 92,1 % atzina, ka viņus tāda situācija uztrauc. Atbildēs atklājās visai liela atšķirība saistībā ar vecumu un izglītības līmeni. Valodas apdraudētību atzīst 73,9 % respondentu vecumgrupā 50+ un 70,3 % respondentu ar augstāko

izglītību pretstatā 59 % vecumgrupā 15–24 un grupā ar pamatzglītību – 55,5 %.²⁹

Pētnieku rīcībā pagaidām ir galvenokārt kvantitatīvi dati par valodas apdraudējuma uztveri. To analīze ierobežotā veidā ietverta gan Latviešu valodas aģentūras sociolingvistiskajos pētījumos, gan kolektīvajās monogrāfijās. 2004. gadā *Data Serviss* aptaujā uz jautājumu “Vai, jūsu prātā, latviešu valodu Latvijā apdraud kāda cita valoda?” latvieši, krievi un citu tautību pārstāvji snieguši atšķirīgas atbildes. Par apdraudētu latviešu valodu atzīst 43,9 % latviešu, 19,1 % krievu, 23,3 % citu tautību pārstāvju, par neapdraudētu – 53,3 % latviešu, 69,5 % krievu, 61,5 % citu tautību iedzīvotāju.³⁰ Vērtējot šo nostāju kopumā ar detalizēto valodas prasmes un lietojuma analīzi citā pētījumā³¹, Vineta Ernstsone secina: “.. viedokli par latviešu valodas apdraudētību sekmē sajūta, ka latviešu valodas nozīmība pēdējo gadu laikā ir mazinājusies. [...] Vēl izteiktāka ir latviešu valodas apdraudētības vērtējuma atkarība no viedokļa par latviešu valodas lietošanas biežuma pārmaiņām respondentu dzīvesvietā.”³²

2019. gada februārī SKDS veiktajā aptaujā iedzīvotāji tika lūgti atbildēt, vai, viņuprāt, patlaban Latvijā latviešu valoda ir apdraudēta. Latviešu vidū latviešu valodu par vairāk vai mazāk apdraudētu kopumā uzskata 38 % respondentu, kas bija zemākais rādītājs kopš 2012. gada. 7 % iedzīvotāju uzskatīja, ka

²⁷ Cooper, R. L. Sociolinguistic surveys: The state of the art. *Applied Linguistics*, 1980, Vol. 1, Issue 2, p. 125. <https://doi.org/10.1093/applin/I.2.113>

²⁸ The Language Situation in Latvia. Sociolinguistic Survey. Part 1. Language Use and Attitudes among Minorities in Latvia. Rīga: Latviešu valodas institūts, 1995; Valodas situācija Latvijā. Sociolingvistisks pētījums. 2. daļa. Latviešu lingvistiskā kompetence un valodas procesa vērtējums. Rīga: Latviešu valodas institūts, 1996.

²⁹ Druviete, I. *Latvijas valodas politika Eiropas Savienības kontekstā*. Rīga: LZA Ekonomikas institūts, 1998, 102. lpp.

³⁰ *Latviešu valodas attīstības un lietojuma problēmas*. Pētījums. Rīga: Data Serviss, 2004.

³¹ *Valodu prasmes ietekme uz ekonomiski aktīvo iedzīvotāju dzīves kvalitāti: sociolingvistiskā pētījuma kopsavilkums*. Rīga: Talsu tipogrāfija, 2006.

³² Ernstsone, V. Valodu prasmes un lietojuma dinamika Latvijā, 238. lpp. Sk. arī: Ernstsone, V., Joma, D. *Latviski runājošo Latvijas iedzīvotāju lingvistiskā attieksme un valodu lietojums*. Rīga: SIA “JUMI”, 2005. https://valoda.lv/wp-content/uploads/docs/Petijumi/Sociolingvistika/18_Latviski_runajoso.pdf

latviešu valoda Latvijā ir ļoti apdraudēta, savukārt vēl 31 % domāja, ka tā ir drīzāk apdraudēta. Starp iedzīvotājiem, kas ģimenē runā krievu valodā, latviešu valodu par apdraudētu uzskatīja 15 %, 1 % to uzskatīja par ļoti apdraudētu, savukārt vēl 14 % – par drīzāk apdraudētu. To krievu valodā runājošo iedzīvotāju īpatsvars, kas latviešu valodu Latvijā kopumā uzskata par apdraudētu, gada laikā bija pieaudzis par trim procentpunktiem.³³

Jaunākajā Latviešu valodas aģentūras veiktajā pētījumā³⁴ tiešs jautājums par valodas apdraudētības izjūtu netika uzdots, uzmanību pievēršot konkrētai vai potenciālai darbībai valodas vienojošās lomas nodrošināšanai. Atzīts, ka kopējā attieksme pret latviešu valodu kļūst pozitīvāka: 88 % iedzīvotāju piekrīt, ka visiem valsts iedzīvotājiem jāzina latviešu valoda, 83 % uzskata, ka valodas prasme veicina piederību valstij.

Ari Valsts pētījumu programmas projektā “Sabiedrības saliedētības vektori: no saliedētības ap valstsnāciju (2012–2018) uz saliedēto pilsonisko kopienu valsts, sabiedrības un indivīdu drošības labā (2024–2025)” veiktajā Latvijas iedzīvotāju reprezentatīvajā aptaujā³⁵ tika iekļauts jautājums par valodas apdraudētību, tiesa, vienā jautājumā ietverot gan valodas, gan kultūras aspektu, kas nav identiski. Uz jautājumu “Kā Jūs uzskatāt, vai latviešu valodas un kultūras pastāvēšana Latvijā ir apdraudēta?” tika sniegtas šādas atbildes: ļoti apdraudēta – 10,2 %, drīzāk apdraudēta – 30,2 %, drīzāk neapdraudēta – 33,9 %, nemaz nav apdraudēta – 21,7 %, grūti pateikt, nav atbildes – 4 %. Analogs jautājums tika uzdots arī attiecībā uz

krievu valodu – “Kā Jūs uzskatāt, vai krievu valodas un kultūras pastāvēšana Latvijā ir apdraudēta?”. Uz to tika sniegtas šādas atbildes: ļoti apdraudēta – 9 %, drīzāk apdraudēta – 29 %, drīzāk neapdraudēta – 24,4 %, nemaz nav apdraudēta – 29,8 %, grūti pateikt, nav atbildes – 7,9 %. Atbilžu interpretācijā tomēr jāņem vērā, ka Latvija ir vienīgā teritorija, kur var attīstīties latviešu valoda un kultūra, un, kā norādīts “Saliedētas un pilsoniski aktīvas sabiedrības pamatnostādnēs 2021.–2027. gadam”³⁶, “latviešu valodas un latviskās kultūrtelpas saglabāšana un nostiprināšana ir Latvijas ilgtermiņa attīstības prioritāte”. Latviešu valoda kā valsts valoda veic arī specifiskus valstiski svarīgus uzdevumus, jo nodrošina valsts funkcionēšanu un komunikāciju starp personu un valsti un vienlīdzīgas līdzdalības iespējas visiem iedzīvotājiem neatkarīgi no etniskās piederības³⁷, līdz ar to nav liekama vienlīdzības zīme starp latviešu valodas un jebkuras citas valodas uzturēšanai nepieciešamo pasākumu apjomu.

Nākas secināt, ka valodas apdraudējuma retorika latviešu publiskajā diskursā ir klātesoša, turklāt to balsta arī šīs tēmas regulāra aktualizēšana sociolingvistiskajās aptaujās un to rezultātu atspoguļošana plašsaziņas līdzekļos. Nav pamata šo izjūtu traktēt tikai kā atsevišķu cilvēku pārliecību vai ieraduma vadītu

³³ Aptauja: latviešu valodā runājošie nesaskata apdraudējumu latviešu valodai Latvijā.

³⁴ Valodas situācija Latvijā. Sabiedrības aptaujas (2023) rezultāti.

³⁵ Latvijas iedzīvotāju reprezentatīva aptauja VPP projekta “Sabiedrības saliedētības vektori: no saliedētības ap valstsnāciju (2012–2018) uz saliedēto pilsonisko kopienu valsts, sabiedrības un indivīdu drošības labā (2024–2025)” (VPP-KM-SPASA-2023/1-0002) vajadzībām. Manuskripts.

³⁶ Par Saliedētas un pilsoniski aktīvas sabiedrības attīstības pamatnostādnēm 2021.–2027. gadam. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/320841-par-saliedetas-un-pilsoniski-aktivas-sabiedrības-attīstības-pamatnostādnēm-2021-2027-gadam>

³⁷ Sk., piemēram: Kučs, A., Pleps, J. Konstitucionālā identitāte Satversmes tiesas un Augstākās tiesas judikatūrā. *Saliedētības izpratnes vektori pilsoniski aktīvas sabiedrības attīstībai. Rakstu krājums*. Sast. un zin. red. M. Kūlis. Rīga: LU HZF Filozofijas un socioloģijas institūts, 2024, 63.–76. lpp.; Osipova, S. Valsts valoda kā konstitucionāla vērtība. *Nācija, valoda, tiesiska valsts: ceļā uz rītdienu*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2020, 239.–245. lpp.; Rodiņa, A., Bārdiņš, G. Valsts valoda Satversmes tiesas judikatūrā. *Jurista Vārds*, 28.05.2024., Nr. 22 (1340), 6.–9. lpp.

sociolingvistisko aptauju tradīciju. Arī zinātniskos pētījumos par latviešu valodu tiek analizēta valodas apdraudētība vai, zinātniskos terminos izsakoties, iespējamā latviešu valodas runātāju lingvistiskā asimilācija, valodas nāve vai vismaz dažu sociolingvistisko funkciju zudums³⁸.

Bet vai vispār iespējams prognozēt valodu nākotni? Vai spējam objektīvi izvērtēt pašreizējo latviešu valodas situāciju un valsts līmenī pieņemt pareizos lēmumus valodas nākotnes garantēšanai? Vai pieņēmums par latviešu valodas apdraudētību atbilst patiesībai un ja jā, vai apdraudējuma atzīšana palīdz valodas ilgtspējai vai, gluži otrādi, pati kļūst par draudu?

Valodas pozīciju izvērtējums globālā kontekstā

Kā papildinājumu jau minētajai EGIDS skalai UNESCO izstrādājusi īpašu rīku valodas vitalitātes un apdraudētības izvērtēšanai. Par sešiem galvenajiem faktoriem, kas nosaka valodas noturību atzīti 1) valodas nodošana nākamajām paaudzēm, 2) valodas runātāju skaits, 3) valodas runātāju īpatsvars populācijā,

4) valodas lietojums dažādās sociolingvistiskajās jomās, 5) valodas lietojums medijos un valodas izkoptība, 6) valodas lietojums izglītībā un informācijas pieejamība šajā valodā.³⁹ Īpaši uzsvērts, ka visi šie kritēriji analizējami kā kopums un ka neviens no tiem atsevišķi neder par pamatu pozitīvu vai negatīvu prognožu izteikšanai. Vēl detalizētāku analīzes modeli piedāvā nevalstiskā bezpeļņas organizācija *SIL International* (agrāk *Summer Linguistic Institute*, valodu izpētei un rakstības attīstībai, tolaik Bībeles tulkošanas vajadzībām, dibināta organizācija), kas kopš 1934. gada apkopo informāciju par pasaules valodām. Jaunākajā pārskatā, kas publicēts 2025. gada 21. februārī vietnē *ethnologue.com*, apzinātas 7159 valodas.⁴⁰ Ņemot vērā straujās asimilācijas tendences pasaulē, vismaz 3078 valodas EGIDS skalā ir ierindotas no 6b. līdz 9. līmenim un atzītas par apdraudētām.

2024. gadā, analizējot tolaik apzinātās 7168 valodas, latviešu valoda ierindota 1. līmenī kā “institucionālā”⁴¹ resp. oficiālā valoda (augstākās pozīcijas ir tikai t.s. starptautiskajām valodām), tātad starp 1,5 % jeb 105 pasaules vitālākajām valodām.⁴¹ Ja ņemam vērā vēl citu faktu – latviešu valoda ar apmēram diviem miljoniem runātāju ir starp 6,4 % jeb apmēram tikai 400 pasaules valodu, ko runā vairāk par miljonu iedzīvotāju, uz pasaules valodu daudzveidības fona tās pozīcijas izskatās labas. Tomēr jāuzsver, ka neviens globālās valodu daudzveidības pētījums nespēj atklāt katras valodas patiesos funkcionēšanas apstākļus salīdzināmu

³⁸ Valodas situācija Latvijā: 2004–2010. Sociolingvistisks pētījums. Zin. red. I. Druviete, atb. red. G. Kļava, I. Vitola. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2011. https://valoda.lv/wp-content/uploads/2020/04/ValoduGramata_lppSatus.pdf; Valodas situācija Latvijā: 2010–2015. Sociolingvistisks pētījums; Valodas situācija Latvijā: 2016–2020. Red. G. Kļava, I. Vitola. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2021. <https://valoda.lv/petijumi/valodas-situacija-latvija-2016-2020/> Arī: Latviešu valoda 15 neatkarības gados. Lingvistiskā situācija, attieksme, procesi, tendences. Rīga: Zinātne, 2007; Valsts valodas likums: vēsture un aktualitāte. Rīga: Zinātne, 2008 Druviete, I. (red.). Latviešu lingvistiskā attieksme: vērtības, pārlicība, prakse. Kolektīva monogrāfija. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2021; Druviete, I. (red.). Latviešu valoda pastāvēšanā un mainībā: norises, tendences, prognozes. Kolektīva monogrāfija. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2024.

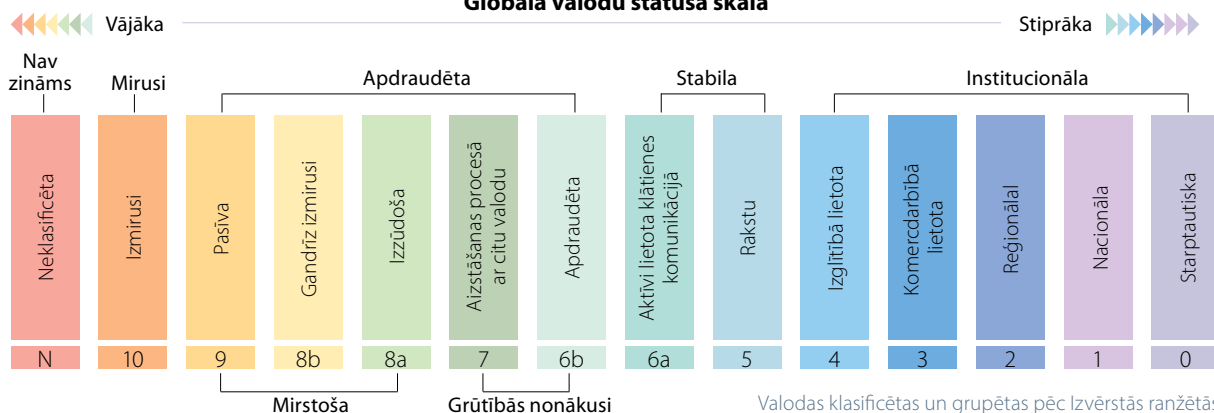
³⁹ UNESCO's Language Vitality and Endangerment Framework. 2003. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000183699>

⁴⁰ Simons, G. Welcome to the 28th edition. *Ethnologue*, 21.02.2025. Pieejams: <https://www.ethnologue.com/ethnologue/welcome-28th-edition/>

⁴¹ Sk. Standard Latvian. *Ethnologue*. <https://www.ethnologue.com/language/lvs/>. Sk. arī: Jones, S. The State of the World's 7,168 Living Languages. *Visual Capitalist*, 27.01.2024. <https://www.visualcapitalist.com/cp/state-of-the-worlds-living-languages/>

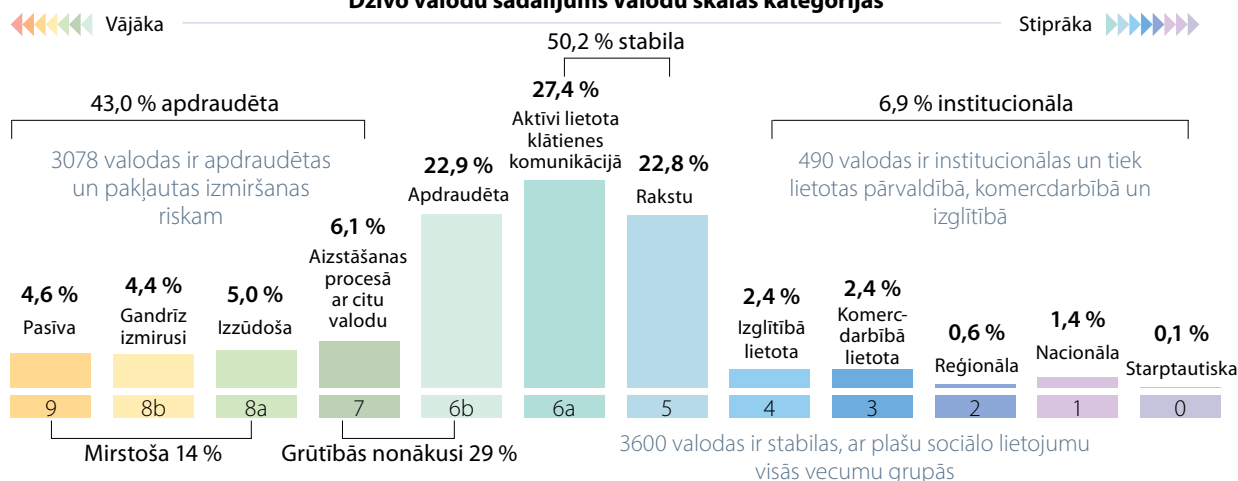
Pasaules 7168 dzīvo valodu stāvoklis: Valodu statuss (2023)

Globālā valodu statusa skala

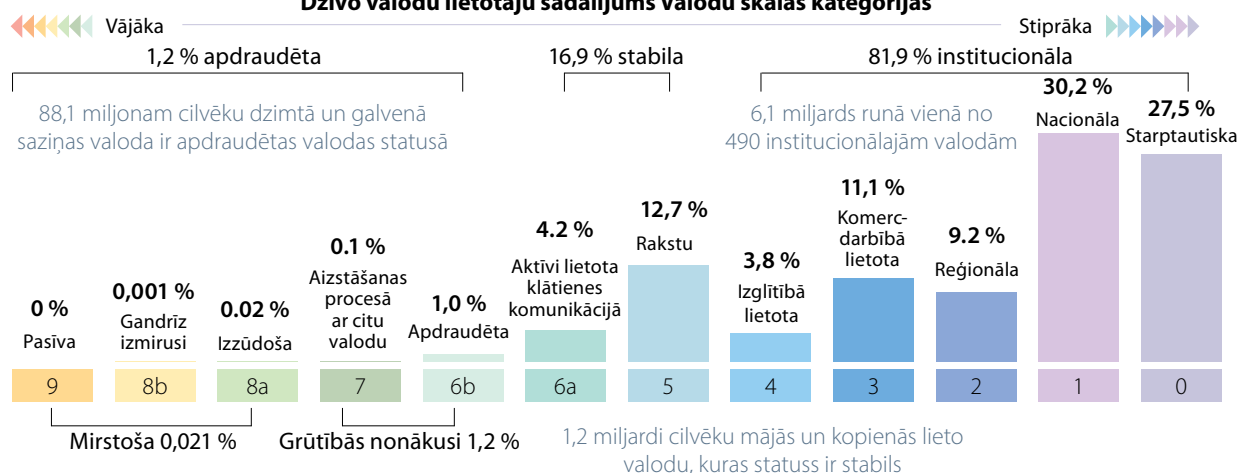

Valodas klasificētas un grupētas pēc Izvērstās ranžētās paaudžu lingvistiskās pēctecības skalas (Expanded Graded Intergenerational Disruption Scale, EGIDS).

Dzīvo valodu sadalījums Valodu skolas kategorijās

Dzīvo valodu lietotāju sadalījums Valodu skolas kategorijās

4 Pasaules valodu apdraudētība saskaņā ar EGIDS skalu (*Global Language Status Scale*).

Avots: <https://www.ethnologue.com/insights/classifying-language-status/>

pētījumu veikšanai tieši valodu noturības aspektā. Tādēļ valstis veic daudz detalizētākus valodas situācijas pētījumus, ņemot vērā gan vēsturiskos, gan ģeopolitiskos apstākļus un skatot situācijas attīstību dinamiskā.

Valodas situācijas pētījumi valodas pozīciju noteikšanai

Valodas situācijas pētījumi tiek veikti vairumā valstu, tomēr tie lielākoties vērsti uz valodas prasmes, retāk valodas lietojuma sociolingvistiskās jomās, statistisku analīzi valstī kopumā, ne uz konkrētu valodu noturības analīzi. Izņēmums ir autohtono minoritāšu valodu stāvokļa izpēte, īpaši Eiropā⁴², arī 90. gados toreizējās Eiropas Savienības dalībvalstīs veiktais pētījums *Euromosaic*⁴³, vēlāk arī pētījums *Euromosaic III*⁴⁴, kur piedalījās arī Latvijas pētnieki. No 2010. gada līdz 2013. gadam vairāku valstu pētnieku grupa veica salīdzinošu pētījumu, kura rezultātā tika izstrādāts “Eiropas valodu vitalitātes barometrs” (*European Language Vitality Barometer*).⁴⁵ Tajā analizēts galvenokārt somugru valodu stāvoklis, bet metodoloģija izmantojama arī citos pētījumos. Valodu digitalizācijas aspektā valstu sociolingvistiskais fons iezīmēts projekta “*Eiropas valodu līdztiesība*”

(*European Language Equality* veiktajos pētījumos, arī par Latviju).⁴⁶

Salīdzināmai analīzei par Eiropas valodu situāciju izmantojami *Eiropas Nacionālo valodu institūciju federācijas* (*European Federation of National Institutions for Language, EFNIL*) monitoringa dati. Kopš 2009. gada EFNIL dalībnieces (Eiropas Savienības dalībvalstu un kandidātvalstu, kā arī Eiropas Ekonomiskās Zonas valstu oficiālās valodas politikas institūcijas) apkopo kvantitatīvus datus un kvalitatīvu informāciju par valstu etnolingvistisko situāciju, normatīvajiem aktiem valodas jomā, valodas lietojumu sociolingvistiskajās funkcijās (Kirchmeier 2019). Pašlaik pieejami dati no 2019. gadā apkopotajiem valstu ziņojumiem, bet drīzumā tiks publicēti arī jaunākais pētījums.⁴⁷ Tajā uzmanības centrā ir tieši dalībvalstu oficiālo valodu pozīcijas. Kompleksi sociolingvistiski pētījumi regulāri tiek veikti vairākās valstīs, piemēram, Maltā⁴⁸, Lietuvā⁴⁹, Kanādā⁵⁰, Spānijas autonomajās provincēs

⁴² Piemēram: Linn, M. S., Dayán-Fernández, A. (eds.). *Agency in the Peripheries of Language Revitalisation: Examining European Practices on the Ground*. Bristol: Multilingual Matters, 2024; Moseley, C. (ed.). *Atlas of the World's Languages in Danger*.

⁴³ *Euromosaic: The production and reproduction of the minority language groups in the European Union*. EU: Publications Office, 1996.

⁴⁴ *Euromosaic III. Presence of Regional and Minority Language Groups in the New Member States*. Research Centre on Multilingualism at the KU Brussel, 2006.

⁴⁵ Laakso, J., Sarhimaa, A., et al. *Towards Openly Multilingual Policies and Practices: Assessing Minority Language Maintenance Across Europe*. Boston; Brussels: Multilingual Matters, 2016.

⁴⁶ Skadiņa, I., Saulīte, B., Auziņa, I., Grūzītis, N., Vasiļjevs, A., Skadiņš, R., Pinnis, M. *Latvian Language in the Digital Age: The Main Achievements in the Last Decade*. *Baltic Journal of Modern Computing*, 2022, Vol. 10, No. 3, pp. 490–503. https://www.bjmc.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/bjmc/Contents/10_3_21_Skadina.pdf

⁴⁷ *European Language Monitor*. 2024. <https://efnil.org/projects/european-language-monitor-elm/>

⁴⁸ Sciriha, L., Vassallo, M. *Living languages in Malta*. Malta: The Authors, 2006.

⁴⁹ Ramonienė, M. (red.). 2022. *Sociolingvistinė Lietuvos panorama. Gyventojų kalbinės nuostatos ir kalbinis elgesys. Kolektyvinė monografija*. Vilnius: Vilnius Universito leidykla, 2022.

⁵⁰ *Study on the Appreciation and Perception of Canada's Two Official Languages – Survey of Official Language Minority Communities. Prepared for the Department of Canadian Heritage Government of Canada. Final Report*. Quebec: Canadian Heritage, 2024.

Basku zemē⁵¹ un Katalonijā⁵², dažās valstīs situācijas analīze ietverta valodas politikas stratēģijā, kā Igaunijā⁵³, Polijā⁵⁴. Arī Latvijā rīcībpolitika, kas noteikta trijās pēctecīgajās *Valsts valodas politikas pamatnostādņēs*⁵⁵ pamatojas uz situācijas aprakstu un analīzi. ⁵

Tomēr Latvija valodas situācijas izpēti ziņā izceļas starp pasaules valstīm gan pētījumu apjoma, gan to pamatuzdevumu ziņā.⁵⁶ Tajos tradicionāli tiek ietverts tieši valsts valodas – latviešu valodas stāvokļa un perspektīvu

⁵¹ *Seventh Sociolinguistic Survey 2021*. Vitoria-Gasteiz: Servicio Central de Publicaciones del Gobierno Vasco, 2024.

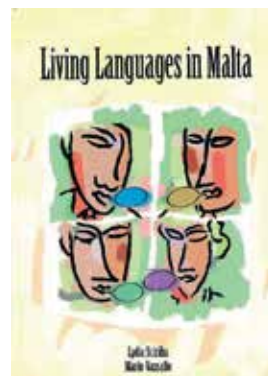
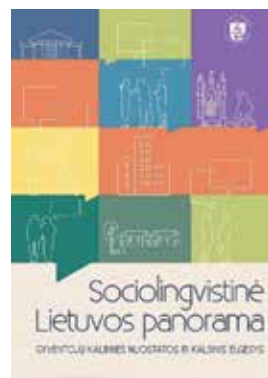
⁵² *30 years of language policy. Commemoration 30th anniversary approval Act 7/1983 18 April Language normalisation Catalonia*. Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 2014. https://llengua.gencat.cat/web/content/documents/publicacions/publicacions_en_linia/arxius/30_years_of_language_policy.pdf

⁵³ *Estonian Language Strategy 2021–2035*. Haridus-ja Teadusministeerium, 2021. https://www.hm.ee/sites/default/files/documents/2022_10/htm_eesti_keeke_arengukava_2020_a4_web_en.pdf

⁵⁴ Dąbrowska, M. Polish attitudes to the use of English and other languages in the Polish public space. *Studia Linguistica Universitatis Iagellonicae Cracoviensis*, 2022, Vol. 139, pp. 279–300. <https://doi.org/10.4467/20834624SL.22.013.16683>

⁵⁵ Piemēram: *Par Valsts valodas politikas pamatnostādņēm 2021.–2027. gadam*. Ministru kabineta rīkojums Nr. 601. Rīga, 25.08.2021. <https://likumi.lv/ta/id/325679-par-valsts-valodas-politikas-pamatnostadnem-2021-2027-gadam>

⁵⁶ *Valodas situācija Latvijā: 2004–2010. Sociolingvistisks pētījums; Valodas situācija Latvijā: 2010–2015. Sociolingvistisks pētījums; Valodas situācija Latvijā: 2016–2020; Valodas situācija Latvijā. Sabiedrības aptaujas (2023) rezultāti; arī Latviešu valoda 15 neatkarības gados. Lingvistiskā situācija, attieksme, procesi, tendences; Valsts valodas likums: vēsture un aktualitāte; Druviete, I. (red.). Latviešu lingvistiskā attieksme: vērtības, pārliecība, prakse; Druviete, I. (red.). Latviešu valoda pastāvībā un mainībā: norises, tendences, prognozes. Kolektīva monogrāfija; Veisbergs, A. (red.). Latviešu valoda. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2013. Šajos darbos atrodama arī individuālu autoru darbu bibliogrāfija.*

⁵ Sociolingvistiskie pētījumi dažādās pasaules valstīs

izvērtējums, tātad valodas noturības vai valodas zuduma perspektīvu analīze tiek uzskatīta par neatņemamu pētījuma secinājumu daļu. ⁶

Atzinumi par latviešu valodas pozīcijām

Visos minētajos pētījumos uzsvērts, ka uz bieži uzdoto jautājumu “Vai latviešu valoda ir apdraudēta?” nav iespējams īsi atbildēt ar “Jā!” vai “Nē!”. Objektīvie valodas situācijas parametri (valodas lietotāju skaits, valodu prasme u.tml.) ir kvantitatīvi izmērāmi; ar dokumentu analīzes metodi var apzināt normatīvo aktu un programmatisku dokumentu saturu. Tomēr Latvijas valodas situācijā, ko raksturo asa valodu konkurence un valsts valodas konceptam neatbilstoša valodu hierarhija vismaz neformālā komunikācijā, vēl nozīmīgāki ir subjektīvie faktori – lingvistiskā attieksme, lingvistiskā uzvedība, tradīcijas u. tml. – kuru ietekme uz valodu kā sabiedrības saliedētības faktoru ir izšķirīga. Tāpēc līdztekus nenoliedzami pozitīviem faktoriem latviešu valodas noturībai (runātāju skaits, kas latviešu valodu ierindo starp pasaules četriem simtiem izplatītāko valodu, valsts (oficiālās) valodas statuss Latvijā un Eiropas Savienībā, augsta izkoptības pakāpe, pieaugošs valodas prasmes līmenis Latvijas iedzīvotāju vidū) ir jāmin arī negatīvie faktori, pirmām kārtām, latviešu nespēja asā valodu konkurences situācijā rīkoties kā aktīvam valodas kolektīvam, tātad ikvienam justies atbildīgam par valsts valodas lietošanu Latvijas iedzīvotāju savstarpējā saziņā. Kā atzīst Dīte Liepa: “Es neizmantotu tik pārspīlētu saukli, ka latviešu valoda ir briesmās. Tas atgādina Lūcijas Garūtas kantāti *Dievs, Tava zeme deg*. Protams, nav jau mums valsts valodas lietojumā viss kārtībā [...] Briesmas valodai ne draud, bet dažādi riska faktori pastāv.”⁵⁷

Apdraudējums nebūtu pārspilējams, bet par riska faktoriem būtu jārunā daudz skaļāk. Valodas noturība atkarīga no valodas kolektīva spējas lietot un attīstīt valodu arī kontaktsituācijā ar vēsturiski vai ģeopolitiski dominējošu valodu, arī globalizācijas un aktīvas migrācijas apstākļos. Gandrīz piecdesmit gadu ilga rusifikācijas periods acīmredzot ir atstājis grūti pārvaramas sekas pat pēc neatkarības atjaunošanas dzimušajā paaudzē, neraugoties uz relatīvi pilnīgām un pareizām vadlinijām valsts valodas politikas pamatnostādņēs. Kā raksta M. Zirņīte – “Tāpat kā nezūd cietumnieka psiholoģija, atveroties cietuma vārtiem, arī brīva cilvēka apziņa nerodas, no totalitārās sistēmas izejot atvērtā sabiedrībā. Paradumi neizzūd, iekams savu spēku nav zaudējuši vecās sistēmas priekšstati. Kamēr materiālo nepārspēj garīgais un vērtības neklūst stiprākas par antivērtībām, vecā sistēma prasa aizvien jaunus upurus.”⁵⁸ Šajā situācijā var saasināties arī atklātie un slēptie konflikti saistībā ar valodu statusu un lietojumu, it īpaši tad, kad tiek pieņemti jauni normatīvie akti vai sabiedrībā aktivizējas noteikti valodu konkurences aspekti.

Ilgstoša represiju pieredze, kas saistīta ar kādas valodas lietojumu, var radīt dziļu kolektīvu traumu. Ja cilvēki bijuši spiesti lietot citu valodu publiskajā telpā (izglītībā, darbavietās, valsts pārvaldē), šī norma var turpināt pastāvēt inerces dēļ. Noteiktā vēstures periodā iedibinātās valodu hierarhijas maiņa sabiedrības apziņā ir iespējama tad, ja vienā virzienā darbojas divi galvenie mehānismi – normatīvie akti valodas jomā un reālā valodas uzvedība. Tāds ir arī Latvijas valodas politikas mērķis, uz ko vēl jātiecas.

Secinājumi

Vai apdraudētības diskurss var veicināt pozitīvu attieksmi pret latviešu valodu? Arī uz šo jautājumu atbilde var būt gan “Jā!”, gan “Nē!”. Ja sabiedrība jūt, ka tik būtisks nacionālās identitātes elements kā valoda tiek apšaubīts vai noniecināts, tā var mobilizēties valodas aizsardzībai, kas praktiski izpaužas kā apzināta valodas lietošana kontaktos ar citu valodas kolektīvu pārstāvjiem. Runātāju skatījumā valodas emocionālā un simboliskā vērtība pieaug, it īpaši tad, ja uz to mudina viedokļu līderi. No otras puses, apdraudētības retorika var mazināt attiecīgās valodas prestižu citu valodas kolektīvu locekļu starpā, līdz ar to neveicinot tās apguvi un lietošanu. Šķiet, ka tikai izņēmuma gadījumos motīvs latviešu valodas apguvei un lietošanai varētu būt apzināta vēlme uzturēt latviešu valoda kā pasaules lingvistiskā mantotjuma daļu. Salīdzinājumam var norādīt, ka Latviešu valodas aģentūras pētījumā secināts: “Respondenti, kuri pēc tautības nav latvieši, norāda, ka viņus motivē runāt latviski: dzīvošana Latvijā, patriotisms, cieņa pret valsti, valodu – 25 %; vēlme saprasties ar citiem, iekļaušanās sabiedrībā, kultūras dzīvē, personīgā interese – 16,6 %; valodas vide darbā, saziņa ar kolēģiem – 15,5 %; ja ģimene, radi, draugi runā latviski – 9,5 %, u. c.”⁵⁹ Tāpēc drīzāk jāstiprina latviešu valodas kā pilnvērtīgas attīstītas valodas tēls, rādot valodu kā vērtību, nevis kā problēmu.

Un ļoti svarīgs ir konteksts un formulējums, kā un kāpēc runājam par valodas iespējamo apdraudētību. Te jāatceras austrāliešu kognitīvās zinātnes speciālista Nika Enfilda (*Enfield*) atziņas par manipulāciju ar valodu: “Mums jāuzņem atbildība par apzinātu valodas lietojumu, ar kuru spējam manipulēt ar cilvēku uzmanību, nepieļaujot kritisko domāšanu un mudinot viņus pievienoties vairākuma viedoklim. Un arī pašiem, klausoties citu teiktajā, ir jāvērtē viņu

⁵⁸ Zirņīte, M. Dzīvesstāstu liecinājums. *Spogulis. Latvijas mutvārdu vēsture*. Rīga: Filozofijas un socioloģijas institūts, 2001, 10. lpp.

⁵⁹ Valodas situācija Latvijā. *Sabiedrības aptaujas (2023) rezultāti*, 53. lpp.

7 Mikolaja Konstantina Čurļoņa glezna “Pasaka II”

mērķi un motivācija, kas var būt pamatā konkrētu vārdu izvēlei. Ja teiktie vārdi vedina mūs veikt koordināciju ap kādu lingvistisku realitātes konstrukt, mums vispirms jājauc: Kāpēc idejai ir šāds rāmējums un kāpēc iezīmēti šādi orientieri? *Kāpēc* attiecīgā persona ir paudusi šādu ideju un to ietērpusi *tieši šādā* verbālajā formā?”⁶⁰

Tātad valodas apdraudējuma naratīvs katrā konkrētā gadījumā izvērtējams plašākā skatījumā. Tas var tikt uztverts gan kā mudinājums aktīvāk iestāties par latviešu valodas tiesībām, gan arī kā aizbaidinājums noraidošai attieksmei pret valodas apguvi un funkcionēšanu vienīgās valsts valodas statusā. Un sabiedrības uztvere šai ziņā būs atšķirīga. Te varētu vilkt paralēles ar slaveno M. K. Čurļoņa gleznu “Pasaka II”. 7 Vai melnais putns bērnu sargā vai apdraud? Vai apgalvojums, ka latviešu valoda ir apdraudēta valoda, to ceļ vai gremdē? Skaidra atbilde uz šo jautājumu joprojām jāmeklē.

⁶⁰ Enfields, N. *Valoda pret realitāti: kāpēc valoda der juristiem, bet neder zinātniekiem*. Tulk. I. Druvieta. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2024, 245. lpp.

Avoti un literatūra

30 years of language policy. Commemoration 30th anniversary approval Act 7/1983 18 April Language normalisation

Catalonia. Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 2014. https://llengua.gencat.cat/web/content/documents/publicacions/publicacions_en_linia/arxius/30_years_of_language_policy.pdf [skatīts 18.06.2025.].

Aptauja: arvien mazāk latviešu valodā runājošo saskata apdraudējumu latviešu valodai Latvijā. *Jauns.lv*, 3.04.2019.

<https://jauns.lv/raksts/zinas/325479-aptauja-arvien-mazak-latviesu-valoda-runajos-saskata-apdraudejumu-latviesu-valodai-latvija> [skatīts 19.06.2025.].

Aptauja: latviešu valodā runājošie nesaskata apdraudējumu latviešu valodai Latvijā. *LETA / Ventas Balss*, 3.04.2019. <https://www.ventasbalss.lv/zinas/sabiedriba/38575-aptauja-latviesu-valoda-runajosie-nesaskata-apdraudejumu-latviesu-valodai-latvija> [skatīts 10.06.2025.].

Arnis Blodons skaidro, kāpēc latviešu valoda nav apdraudēta. *TV24*, 20.09.2024. https://xtv.lv/rigatv24/video/6QpRD4PA7Xd-arnis_blodons_skaidro_kapēc_latviesu_valoda_nav_apdraudeta [skatīts 19.06.2025.].

Āboltiņa: latviešu valoda nav apdraudēta. *TVNET*, 3.12.2011. <https://www.tvnet.lv/4795159/aboltina-latviesu-valoda-nav-apdraudeta> [skatīts 28.05.2025.].

Baltiņš, M. (zin. red.). *Dzirnakmeņu varā. Valodas politika izglītības un kultūras jomā (1940–1988)*. Kolektīva monogrāfija. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2026.

Bondare, J., Kļava, G. *Jauniešu valoda Latvijā: latviešu un angļu valodas prestižs, prasme un lietojums. Sociolingvistisks pētījums (2022–2024)*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2024. https://valoda.lv/wp-content/uploads/2016/12/Jauniešu-valoda-Latvijā-Sociolingvistisks-pētījums_2022-2024.pdf [skatīts 22.06.2025.].

- Boša, A. Kas apdraud latviešu valodu, un kas to glābs? *Kultūršoks*, 8.05.2021. <https://www.lsm.lv/raksts/kultura/kulturtelpa/kas-apdraud-latviesu-valodu-un-kas-to-glabs.a403703/> [skatīts 20.06.2025.].
- Cilvēktiesību centrs: jādod signāls, ka latviešu valoda pašlaik nav apdraudēta. *NRA*, 11.02.2012. <https://nra.lv/latvi-ja/65871-cilvektiesibu-centrs-jadod-signals-ka-latviesu-valoda-paslaik-nav-apdraudeta.htm> [skatīts 12.06.2025.].
- Cooper, R. L. Sociolinguistic surveys: The state of the art. *Applied Linguistics*, 1980, Vol. 1, Issue 2, pp. 113–128. <https://doi.org/10.1093/applin/1.2.113>
- Dąbrowska, M. Polish attitudes to the use of English and other languages in the Polish public space. *Studia Linguistica Universitatis Iagellonicae Cracoviensis*, 2022, Vol. 139, pp. 279–300. <https://doi.org/10.4467/20834624SL.22.013.16683>
- Druviete, I. (red.). *Latviešu lingvistiskā attieksme: vērtības, pārlicība, prakse*. Kolektīva monogrāfija. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2021.
- Druviete, I. (red.). *Latviešu valoda pastāvībā un mainībā: norises, tendences, prognozes*. Kolektīva monogrāfija. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2024.
- Druviete, I. *Latvijas valodas politika Eiropas Savienības kontekstā*. Rīga: LZA Ekonomikas institūts, 1998.
- Enfilds, N. *Valoda pret realitāti: kāpēc valoda der juristiem, bet neder zinātniekiem*. Tulk. I. Druviete. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2024.
- Ernstson, V. Valodu prasmes un lietojuma dinamika Latvijā. *Latviešu valoda 15 neatkarības gados*. Lingvistiskā situācija, attieksme, procesi, tendences. Rīga: Zinātne, 2007, 172.–242. lpp.
- Ernstson, V., Joma, D. *Latviski runājošo Latvijas iedzīvotāju lingvistiskā attieksme un valodu lietojums*. Rīga: SIA "JUMI", 2005. https://valoda.lv/wp-content/uploads/docs/Petijumi/Sociolingvistika/18_Latviski_runajoso.pdf [skatīts 18.06.2025.].
- Estonian Language Strategy 2021–2035*. Haridus- ja Teadusministeerium, 2021. https://www.hm.ee/sites/default/files/documents/2022_10/htm_eesti_keelee_arengukava_2020_a4_web_en.pdf [skatīts 21.06.2025.].
- Euromosaic: The production and reproduction of the minority language groups in the European Union*. EU: Publications Office, 1996.
- Euromosaic III. Presence of Regional and Minority Language Groups in the New Member States*. Research Centre on Multilingualism at the KU Brussel, 2006.
- European Language Monitor*. 2024. <https://efnil.org/projects/european-language-monitor-elm/> [skatīts 03.03.2025.].
- Fishman, J. *Reversing language Shift: Theory and Practice of Assistance to Threatened Languages*. Clevedon: Multilingual Matters, 1991.
- Jāņkalne, D., Bērziņa, L. Latvieši un latviešu valodas zināšanas Latvijā: apdraudējumi valodai. *LSM*, 27.12.2016. <https://lr1.lsm.lv/lv/raksts/ka-labak-dziivot/latviesi-un-latviesu-valodas-zinasanas-latvija-apdraudejumi-valo.a79121/> [skatīts 20.06.2025.].
- Jones, S. The State of the World's 7,168 Living Languages. *Visual Capitalist*, 27.01.2024. <https://www.visualcapitalist.com/cp/state-of-the-worlds-living-languages/> [skatīts 12.12.2024.].
- Kirchmeier, S. European Language Monitor – Exploring European Language Policies On-Line. *Proceedings of the Language Technologies for All*, 2019, pp. 332–334. <https://lt4all.elra.info/proceedings/lt4all2019/pdf/2019.lt4all-1.83.pdf> [skatīts 03.03.2025.].
- Krievu valoda slimnīcā ir apdraudējums pacientiem. Ārsts komentē valodas izmantojumu ārstniecības iestādēs. *Latvijas Avīze*, 16.05.2025. <https://www.la.lv/tv24-krievu-valoda-slimnica-ir-apdraudejums-pacientiem-arsts-komente-valo-das-izmantojumu-arstesanas-iestades> [skatīts 22.06.2025.].
- Kronvalds, A. Vecas valodas, jauni vārdi. No: *Kronvalda Atis. Kopoti raksti I. Alfrēda Gobas sakārtotā*. Rīga: Valtera un Rapas a/s apgāds, 1937 [1869], 430.–437. lpp.
- Kučs, A., Pleps, J. Konstitucionālā identitāte Satversmes tiesas un Augstākās tiesas judikatūrā. *Saliedētības izpratnes vektorā pilsoniski aktīvas sabiedrības attīstībai. Rakstu krājums*. Sast. un zin. red. M. Kūlis. Rīga: LU HZF Filozofijas un socioloģijas institūts, 2024, 63.–76. lpp.
- Laakso, J., Sarhimaa, A., et al. *Towards Openly Multilingual Policies and Practices: Assessing Minority Language Maintenance Across Europe*. Boston; Brussels: Multilingual Matters, 2016.
- Latviešu literārās valodas vārdnīca*. Rīga: Zinātne, 1972, 1. sēj.

- Latviešu literārās valodas vārdnīca. Rīga: Zinātne, 1973, 2. sēj.
- Latviešu valoda 15 neatkarības gados. *Lingvistiskā situācija, attieksme, procesi, tendences*. Rīga: Zinātne, 2007.
- Latviešu valodas attīstības un lietojuma problēmas. Pētījums. Rīga: Data Serviss, 2004.
- Latvijas iedzīvotāju reprezentatīva aptauja VPP projekta "Sabiedrības saliedētības vektori: no saliedētības ap valstsnāciju (2012–2018) uz saliedēto pilsonisko kopienu valsts, sabiedrības un individu drošības labā (2024–2025)" (VPP-KM-SPASA-2023/1-0002) vajadzībām. Manuskripts.
- Lewis, M. P., Simons, G. F. Assessing endangerment: Expanding Fishman's GIDS. *Revue Roumaine de Linguistique*, 2010, Vol. 55, Issue 2, pp. 103–120.
- Linn, M. S., Dayán-Fernández, A. (eds.). *Agency in the Peripheries of Language Revitalisation: Examining European Practices on the Ground*. Bristol: Multilingual Matters, 2024.
- Līgciemnieks [Milenbahs, K.] Latviešu valoda. *Pagalms*, 1881, Nr. 2., 15.–16. lpp.
- Moseley, C. (ed.). *Atlas of the World's Languages in Danger*. UNESCO, 2010. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000187026> [skatīts 20.06.2025.].
- Muktupāvela, R. Runa nav par krievu, bet par latviešu valodu, kas ir apdraudēta. *TV24*, 19.09.2024. https://xtv.lv/rigatv24/video/adN1QdrENql-muktupavela_runa_nav_par_krievu_bet_par_latviesu_valodu_kas_ir_apdraudeta [skatīts 04.06.2025.].
- Orupe, A. Pētījums: Latviešu valoda digitālā laikmetā ir apdraudēta. *NRA*, 24.09.2012. <https://nra.lv/latvija/80179-petijums-latviesu-valoda-digitala-laikmeta-ir-apdraudeta.htm> [skatīts 12.06.2025.].
- Osipova, S. Valsts valoda kā konstitucionāla vērtība. *Nācija, valoda, tiesiska valsts: ceļā uz rītdienu*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2020, 239.–245. lpp.
- Ozols, J. Latviešu valoda ir ļoti apdraudēta. *TV24*, 20.09.2024. https://xtv.lv/rigatv24/video/nypD2AzW7K9-janis_ozols_latviesu_valoda_ir_loti_apdraudeta [skatīts 12.06.2025.].
- Par Valsts valodas politikas pamatnostādņēm 2021.–2027. gadam*. Ministru kabineta rīkojums Nr. 601. Rīga, 25.08.2021. <https://likumi.lv/ta/id/325679-par-valsts-valodas-politikas-pamatnostadnem-2021-2027-gadam> [skatīts 10.03.2025.].
- Par Saliedētas un pilsoniski aktīvas sabiedrības attīstības pamatnostādņēm 2021.–2027. gadam*. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/320841-par-saliedetas-un-pilsoniski-aktivas-sabiedribas-attistibas-pamatnostadnem-2021-2027-gadam> [skatīts 10.03.2025.].
- Petrauska, K. Vai latviešu valodas nākotne ir apdraudēta? *Austošā Saule*, 21.05.2025. <https://www.austsaule.lv/vai-latviesu-valodas-nakotne-ir-apdraudeta> [skatīts 20.06.2025.].
- Pētījums: nav pamata uzskatīt, ka latviešu valoda būtu apdraudēta. *TVNET*, 6.11.2016. <https://www.tvnet.lv/4621018/petijums-nav-pamata-uzskatit-ka-latviesu-valoda-butu-apdraudeta> [skatīts 08.06.2025.].
- Ramoniene, M. (red.). 2022. *Sociolingvistinė Lietuvos panorama. Gyventojų kalbinės nuostatos ir kalbinis elgesys. Kolektyvinė monografija*. Vilnius: Vilnius Universito leidykla, 2022.
- Riekstiņš, J. Latvijas sovietizācija un latviešu valodas politiskā diskriminācija (1940–1953). *Valoda un vara. Valoda, valodniecība un kultūrpolitika no 1940. gada*. Rīga: Latvijas Okupācijas muzeja biedrība, 2022, 13.–22. lpp.
- Riekstiņš, J. *Padomju impērijas koloniālā politika un Latvijas kolonizācija 1940–1990*. Rīga: Latvijas Republikas Tieslietu ministrija, 2015.
- Rodiņa, A., Bārdiņš, G. Valsts valoda Satversmes tiesas judikatūrā. *Jurista Vārds*, 28.05.2024., Nr. 22 (1340), 6.–9. lpp.
- Sciriha, L., Vassallo, M. *Living languages in Malta*. Malta: The Authors, 2006.
- Sessums, N. W. Russification and Russianization in Modern Historiography: Recent Developments and Future Directions. *Central Europe Yearbook*, 2024, Vol. 6, pp. 42–59.
- Seventh Sociolinguistic Survey 2021*. Vitoria-Gasteiz: Servicio Central de Publicaciones del Gobierno Vasco, 2024.
- Simons, G. *Welcome to the 28th edition. Ethnologue*, 21.02.2025. Pieejams: <https://www.ethnologue.com/ethnblog/welcome-28th-edition/> [skatīts 25.02.2025.].
- Skadiņa, I., Saulīte, B., Auziņa, I., Grūzītis, N., Vasiljevs, A., Skadiņš, R., Pinnis, M. Latvian Language in the Digital Age: The Main Achievements in the Last Decade. *Baltic Journal of Modern Computing*, 2022, Vol. 10, No. 3, pp. 490–503. https://www.bjmc.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/bjmc/Contents/10_3_21_Skadina.pdf [skatīts 10.06.2025.].

- Standard Latvian. *Ethnologue*. <https://www.ethnologue.com/language/lvs/> [skatīts 12.03.2025.].
- Starp tevi un mani ir valoda*. Red. V. Licīte. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2022. Pieejams: <https://valoda.lv/wp-content/uploads/2022/04/Starp-tevi-un-mani-ir-valoda.pdf>
- Study on the Appreciation and Perception of Canada's Two Official Languages – Survey of Official Language Minority Communities. Prepared for the Department of Canadian Heritage Government of Canada. Final Report*. Quebec: Canadian Heritage, 2024.
- Tāfelberga, D. Vai latviešu valodai draud briesmas? *Kurzemnieks*, 30.10.2024. <https://kurzemnieks.lv/aktualitates/vai-latviesu-valodai-draud-briesmas/> [skatīts 12.06.2025.].
- UNESCO's Language Vitality and Endangerment Framework*. 2003. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000183699> [skatīts 12.03.2025.].
- Valoda dzīvo, ja tu tajā runā*. Red. V. Rūmnieks, projekta vad. V. Licīte-Meldere. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2023. Pieejams: <https://heyzine.com/flip-book/d4ca2b9607.html#page/1>
- Valodas situācija Latvijā. Sabiedrības aptaujas (2023) rezultāti*. Red. G. Kļava, I. Vītola. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2024. https://valoda.lv/wp-content/uploads/2016/12/Valodas_situacija_2023.pdf [skatīts 10.03.2025.].
- Valodas situācija Latvijā: 2004–2010. Sociolingvistisks pētījums*. Zin. red. I. Druviete, atb. red. G. Kļava, I. Vītola. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2011. https://valoda.lv/wp-content/uploads/2020/04/ValoduGramata_lppSatur.pdf [skatīts 10.03.2025.].
- Valodas situācija Latvijā: 2010–2015. Sociolingvistisks pētījums*. Zin. red. L. Lauze, atb. red. G. Kļava. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2016. https://valoda.lv/wp-content/uploads/docs/Petijumi/Sociolingvistika/VSL_2015_web.pdf [skatīts 10.03.2025.].
- Valodas situācija Latvijā: 2016–2020*. Red. G. Kļava, I. Vītola. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2021. <https://valoda.lv/petijumi/valodas-situacija-latvija-2016-2020/> [skatīts 02.02.2025.].
- Valodu prasmes ietekme uz ekonomiski aktīvo iedzīvotāju dzīves kvalitāti: sociolingvistiskā pētījuma kopsavilkums*. Rīga: Talsu tipogrāfija, 2006. https://valoda.lv/wp-content/uploads/docs/Petijumi/Sociolingvistika/19_VVA_valodu_prasme_LV.pdf [skatīts 10.05.2025.].
- Valsts valodas likums: vēsture un aktualitāte*. Rīga: Zinātne, 2008.
- Veisbergs, A. (red.). *Latviešu valoda*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2013.
- Zirnīte, M. Dzīvesstāstu liecinājums. *Spogulis. Latvijas mutvārdu vēsture*. Rīga: Filozofijas un socioloģijas institūts, 2001, 8.–12. lpp.

Sabiedrības attieksme pret ārvalstu studentiem: reģionāla mozaīka

Atslēgvārdi: ārvalstu studenti, sabiedrības attieksme, reģionālās atšķirības, augstākās izglītības internacionalizācija, studentu mobilitāte

Ārvalstu studentu skaits gan pasaulē, gan arī Latvijā nepārtraukti pieaug, atstājot redzamu ietekmi uz sabiedrību. Šī tendence veicina kultūru apmaiņu, maina demogrāfisko struktūru un potenciāli ietekmē valstu ekonomisko izaugsmi. Arī Latvijā, ņemot vērā pašreizējās demogrāfiskās tendences un iedzīvotāju aizplūšanu, augstākās izglītības iestādes arvien aktīvāk konkurē globālajā tirgū, lai piesaistītu jauniešus no citām valstīm, ļaujot tām gan kompensēt vietējo studentu skaita samazināšanos, gan attīstīt un bagātināt akadēmisko vidi. Augstākās izglītības eksports ir arī nozīmīgs ekonomiskais virzītājspēks, jo ārvalstu studenti maksā par studijām, ir ē mājokļus un izmanto vietējos pakalpojumus. Latvijas Stratēģijas un ekonomikas risinājumu institūta¹ pētījums liecina, ka ārvalstu studentu kopējais pienesums valsts ekonomikai pieaug: no 0,61 % no IKP 2016. gadā tas sasniedzis jau 0,92 % no IKP jeb 385 miljonus eiro 2024. gadā. Turklāt, ņemot vērā pieaugošās diskusijas par darbaspēka trūkumu Latvijā, ārvalstu studenti varētu kļūt par nozīmīgu potenciālo resursu vakanču aizpildīšanai darba tirgū.

Lai kāda valsts tiktu atzīta kā pievilcīga un kvalitatīvas augstākās izglītības galamērķis

ārpus tās robežām, liela nozīme ir tam, kāda ir ārvalstu jauniešu pieredze, studējot tajā. Savukārt pozitīvās pieredzes veidošanā būtiska loma ir viņu veiksmīgai iekļaušanās pieredzei vietējā sabiedrībā, ko būtiski ietekmē arī tas, cik vietējā sabiedrība ir atvērta un pieņemoša pret ārvalstu jauniešiem. Ārvalstu pētījumi² liecina, ka vietējai sabiedrībai ir būtiska loma, palīdzot ārvalstu studentiem izprast vietējo kultūru, veicinot viņu sociālo integrāciju un mazinot kultūras barjeras. Līdzšinējie pētījumi Latvijā³ galvenokārt fokusēti uz ārvalstu

² Killick, K. *Internationalisation and engagement with the wider community. Internationalising Higher Education*. Routledge, 2007; Marangell, S., Arkoudis, S., Baik, C. Developing a Host Culture for International Students: What Does It Take? *Journal of International Students*, 2018, Vol. 8, No. 3, pp. 1440–1458. <https://doi.org/10.32674/jis.v8i3.65>

³ Lapina, I., Roga, R., Mūtirsepp, P. Quality of higher education: International students' satisfaction and learning experience. *International Journal of Quality and Service Sciences*, 2016, Vol. 8, No. 3, pp. 263–278. <https://doi.org/10.1108/IJQSS-04-2016-0029>; Mietule, I., Usca, S., Kalnina, L. Factors affecting the choice of foreign students: Case of Latvia. *ICERI2020 Proceedings*, 2020, pp. 1028–1035; Apsite-Berina, E., Robate, L. D., Berzins, M., Krisjane, Z. Experiences of International Students in Latvia: The Case of India and Germany. *Discourse and Communication for Sustainable Education*, 2023, Vol. 14, Issue 1, pp. 99–111. <https://doi.org/10.2478/dcse-2023-0009>; Apsite-Berina, E., Robate, L. D., Krisjane, Z., Burgmanis, G. The Geography of International Students in Latvia's Higher Education: Prerogative or 'Second Chance'. *Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference*, 2020,

¹ Auers, D., Kraulis, I., Spuriņš, U. *Ārvalstu studenti Latvijā: izaugsmes avots?* Rīga: LaSER, 2025. Pieejams: <https://domnicalaser.lv/arvalstu-studenti-latvija-izaugsmes-avots/>

studentu pieredzes izpēti, izvēloties Latviju par studiju galamērķi un studējot šeit augstskolās, savukārt sabiedrības kopējā attieksme pret ārvalstu studentiem Latvijā līdz šim ir maz pētīta tēma. Taču izpratne par to, kā vietējie iedzīvotāji uztver ārvalstu studentus, ir izšķiroša ne tikai ārvalstu studentu piesaistes veicināšanai, bet arī efektīvas integrācijas politikas, atbalstošas vides un saliedētas sabiedrības veidošanā.

Lai noskaidrotu sabiedrības attieksmi pret ārvalstu studentiem, Valsts pētījuma programmas “Sabiedrības saliedētības vektori: no saliedētības ap valstsnāciju (2012–2018) uz saliedēto pilsonisko kopienu valsts, sabiedrības un indivīdu drošības labā (2024–2025)” (VPP-KM-SPASA-2023/1-0002) projekta ietvaros 2024. gada beigās un 2025. sākumā tika veikta iedzīvotāju aptauja “Sabiedrības saliedētības vektori”, kuras ietvaros respondentiem tika lūgts paust attieksmi pret ārvalstu studentiem kā atsevišķu sociālo grupu. Kopumā atbildes uz šo jautājumu bloku sniedza 1025 respondenti.

Latvijas sabiedrība nav homogēna, un pastāv reģionālas atšķirības gan iedzīvotāju demogrāfiskajā sastāvā, gan ekonomiskajā situācijā, gan vēsturiskajā pieredzē. Šīs atšķirības var būtiski ietekmēt vietējo iedzīvotāju uztveri par ārvalstu studentu klātbūtni, tādēļ šī pētījuma ietvaros īpaša uzmanība tiek pievērsta reģionālo un apdzīvotās vietas tipa atšķirību analīzei. Pētījuma mērķis ir noskaidrot, vai pastāv reģionālas un telpiskas atšķirības iedzīvotāju attieksmē pret ārvalstu studentu ierašanos Latvijā. Par iespējamām atšķirībām sabiedrības attieksmē liecina iepriekš veikts pētījums⁴, kas apliecina, ka pastāv atšķirības ārvalstu studentu apmierinātībā ar studiju periodu atkarībā no studiju vietas – galvaspilsētā vai reģionos: studenti Rīgā izrāda augstāku apmierinātību ar studiju periodu salīdzinājumā ar tiem ārvalstu studentiem, kuri iegūst augstāko izglītību

reģionālajās augstskolās. Iedzīvotāju aptaujā iegūtie dati par respondentu dzīvesvietu uzrāda šādu reģionālo sadalījumu: 438 respondenti no Rīgas reģiona, 156 respondenti no Kurzemes, 135 respondenti no Zemgales, 130 respondenti no Latgales un 166 respondenti no Vidzemes. Savukārt iegūtie respondentus raksturojošie dati pēc to apdzīvotās vietas tipa liecina, ka 317 respondenti dzīvo Rīgā, 195 pārejās valstspilsētās, 188 citās pilsētās un 325 nelielos ciemos vai lauku teritorijās.

Ārvalstu studenti Latvijā

Ārvalstu studentu skaita pieaugumu Latvijā apliecina ne tikai citu kultūru un etniskās izcelsmes jauniešu klātbūtne pilsētu ielās, bet arī Centrālās statistikas pārvaldes dati, kas liecina, ka laika periodā no 2014. līdz 2024. gadam ārvalstu studentu skaits ir dubultojies. Saskaņā ar Izglītības un zinātnes ministrijas datiem⁵ 2024./2025. akadēmiskā gada sākumā Latvijas augstākās izglītības iestādēs studēja jau 11 542 ārvalstu studenti no 116 dažādām valstīm. Dati⁶ liecina, ka Latvija aizvien pievilcīgāka kļūst studētgrībētājiem no Dienvidāzijas (37 % no ārvalstu studentiem) un Centrālāzijas (14 %) reģioniem, bet vienlaikus būtisku īpatsvaru veido studējošie no Eiropas valstīm (45 %). Salīdzinājumam: pirms desmit gadiem, 2014. gadā, būtiski lielāku īpatsvaru jeb 67 % no ārvalstu studentiem

⁵ Pārskats par Latvijas augstāko izglītību 2024. gadā. *Galvenie statistikas dati*. Rīga: Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrija, 2025. Pieejams: <https://www.izm.gov.lv/lv/media/28791/download?attachment>

⁶ Centrālās statistikas pārvalde. Oficiālā statistika: Mobilie studenti Latvijā pēc dzimuma, valsts, kurā iegūta iepriekšējā izglītība, iestādes juridiskā statusa, izglītības tematiskās grupas un izglītības līmeņa. *Oficiālās statistikas portāls*, 2025. Pieejams: <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/izglitiba-kultura-zinatne/augstaka-izglitiba/tabulas/iga050-mobilie-studenti>

⁴ Mietule, I., Usca, S., Kalnina, L. Factors affecting the choice of foreign students: Case of Latvia.

veidoja Eiropas izcelsmes jaunieši, savukārt Centrālāzijas jaunieši 22 % un Dienvidāzijas jaunieši tikai 6 % no ārvalstu studentiem. Starp ārvalstu studentu izcelsmes valstīm īpaši izceļas Indija (27 % no kopējā ārvalstu studentu skaita), kam seko Uzbekistāna (10 %), Zviedrija (8 %), Ukraina (8 %) un Vācija (6 %). Plašā ārvalstu studentu izcelsmes ģeogrāfija un kultūru daudzveidība rada priekšnoteikumus pieaugošai vietējās sabiedrības ikdienas mijiedarbībai ar šīm kultūru atšķirībām un pielāgošanās nepieciešamībai, kas ne vienmēr ir vienkāršs process un var radīt sociālās integrācijas izaicinājumus un potenciālu spriedzi sabiedrībā.

Analizējot ārvalstu studentu skaitu reģionālā līmenī, jāatzīmē, ka lielākā daļa jeb aptuveni 95 % no ārvalstu studentiem koncentrējas galvaspilsētā Rīgā, kur atrodas lielākais skaits valsts un privāto augstākās izglītības iestāžu. Reģionālajās augstskolās ārvalstu studentu skaits ir salīdzinoši mazāks: Zemgales reģionā Latvijas Biozinātņu un tehnoloģiju universitātē Jelgavā 2024./2025. studiju gadā augstāko izglītību ieguva 322 ārvalstnieki, Latgales reģionā Daugavpils Universitātē 106 un Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijā 21, Kurzemē Ventspils augstskolā 50, bet vismazākais ārvalstu studentu skaits bijis Vidzemes reģionā – Vidzemes Augstskolā, kur studēja 12 ārvalstnieku. Šī izteiktā koncentrācija Rīgā rada atšķirīgus integrācijas un sabiedrības uztveres izaicinājumus, kas spilgti ilustrē nepieciešamību pēc reģionāli pielāgotām pieejām starptautisko studentu iekļaušanai un sabiedrības izpratnes veicināšanai.

Sabiedrības attieksme pret ārvalstu studentiem

Aptaujas rezultāti liecina, ka kopumā Latvijas sabiedrības attieksmi pret ārvalstu studentiem var vērtēt kā neitrālu vai drīzāk pozitīvu, tomēr vērojamas statistiski būtiskas atšķirības attieksmē pret studentiem no Eiropas Savienības (ES) un Eiropas Ekonomikas

zonas (EEZ) valstīm un studentiem no trešajām valstīm, pret pēdējiem izrādot izteikti negatīvāku attieksmi. Studentu ierašanos no ES un EEZ valstīm pozitīvi vai drīzāk pozitīvi vērtē 52,6 % aptaujāto, neitrālu viedokli pauduši 37,3 %, savukārt negatīva vai drīzāk negatīva attieksme pret tiem ir 6,4 % aptaujāto. Turpretim, attiecībā uz studentiem no trešajām valstīm pozitīvu vai drīzāk pozitīvu attieksmi pauduši tikai 31,6 % aptaujāto, un būtiski lielāks jeb 23 % ir to respondentu īpatsvars, kas šādu studentu ierašanos Latvijā vērtē negatīvi. Iegūtie dati saskan ar iepriekšējiem pētījumiem⁷, kas norāda uz sabiedrības piesardzīgāku attieksmi un aizspriedumiem pret iebrucējiem ar atšķirīgu etnisko un kultūras piederību. Par to liecina arī Latvijas Universitātē veikts pētījums⁸, kurā konstatēts, ka Eiropas studentiem sociālā integrācija Latvijā ir salīdzinoši vieglāka, kamēr studenti no valstīm ārpus Eiropas saskaras ar lielākiem izaicinājumiem savas studiju pieredzes laikā, ko lielā mērā ietekmē vietējās sabiedrības attieksme pret tiem.

Kā liecina pētījumi ārvalstīs⁹, saskarsmes biežums var ietekmēt sabiedrības attieksmi pret

⁷ Kažoka, I., Bērziņa, L. *Sabiedrības saliedētības radara ziņojums*. Sabiedrības integrācijas fonds, 2023. Pieejams: <https://www.sif.gov.lv/lv/media/5598/download?attachment>; Kaprāns, M., Saulītis, A., Mieriņa, I. *Latvijas iedzīvotāju attieksme pret imigrāciju un imigrantiem. Ziņojums par aptaujas eksperimenta rezultātiem*. Latvijas Universitātes Filozofijas un Socioloģijas institūts, 2021. Pieejams: https://fsilu.vip.lv/media/filer_public/54/26/54267a36-735d-4b5a-9ac6-bbbc111ef413/2021_imigracija_zinojums.pdf

⁸ Apsite-Berina, E., Robate, L. D., Berzins, M., Krisjane, Z. *Experiences of International Students in Latvia: The Case of India and Germany*.

⁹ Tekin, O., Trofimovich, P. *Local residents' attitudes toward and contact with international students: a perspective from Montreal, Quebec. Frontiers in Psychology*, 2024, Vol. 15. Pieejams: <https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2024.1484985/full>; Yamamura, E. *Frequency of contact with foreigners in a homogeneous society: perceived consequences of foreigner increases*. MPRA Paper 33852,

ārvalstniekiem, tai skaitā studentiem. Līdz ar to aptaujas ietvaros tika noskaidrots, cik bieži ikdienā respondenti saskaras ar ārvalstu stu-

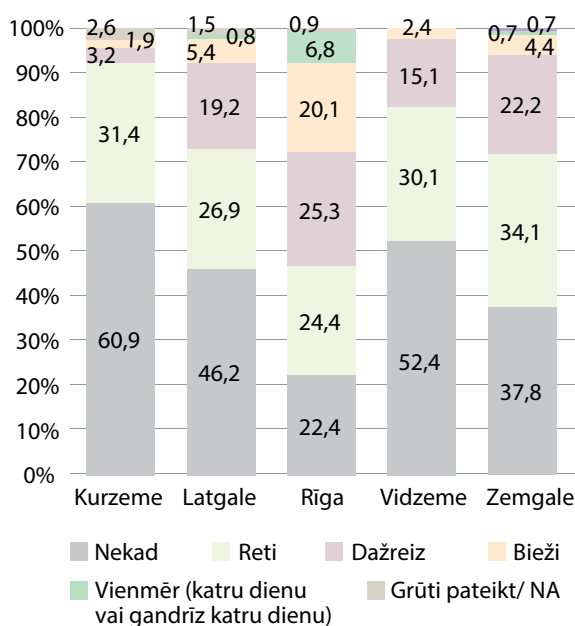
dentiem. Rezultāti apliecina ¹, ka biežākais kontakts ir vērojams Rīgas reģiona iedzīvotājiem, kam seko Zemgales un Latgales reģionu iedzīvotāji, savukārt visretāk ikdienā ar ārvalstu studentiem saskaras Kurzemes un Vidzemes iedzīvotāji. Savukārt rezultāti pēc apdzīvotās vietas tipa liecina, ka galvaspilsētā Rīgā 65 % no respondentiem ar ārvalstu studentiem saskaras dažreiz vai bieži, pārējās valstspilsētās šis rādītājs ir nedaudz virs 35 %, savukārt lauku iedzīvotāji un citu pilsētu iedzīvotāji izteikti biežāk norādījuši, ka nekad nav bijuši saskarsme ar ārvalstu studentiem.

Analizējot Latvijas iedzīvotāju attieksmi pret ārvalstu studentiem reģionālā griezumā, var novērot noteiktas reģionālas atšķirības. Aplūkojot sabiedrības **attieksmi pret studen-**

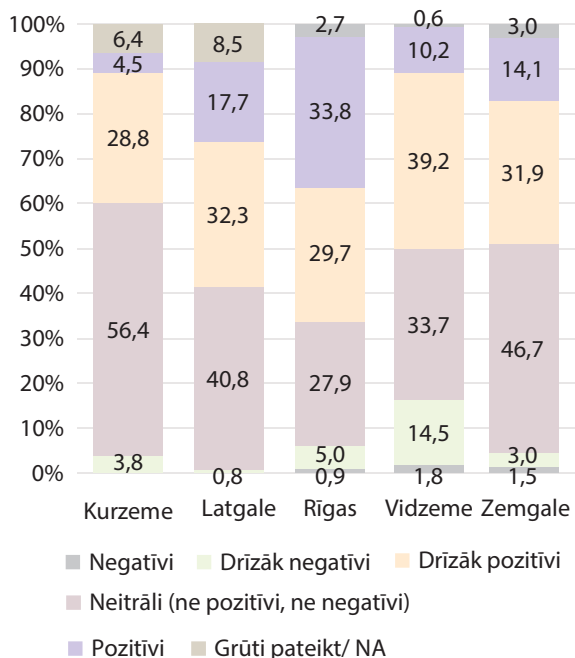
tiem no ES un EEZ valstīm ², secināms, ka kopējā pozitīvā attieksme ir izteikti augstāka Rīgas reģionā, kur tā sasniedz pat 63,5 %, kas liecina par Rīgas reģiona iedzīvotāju lielāku atvērtību vai pozitīvu pieredzi ar šo studentu grupu. Arī Kurzēmē un Latgalē pozitīvās attieksmes rādītāji ir augsti, kamēr Vidzemē un Zemgalē ir vērojama izteiktāka neitralitāte. Negatīvā attieksme pret ES un EEZ studentiem ir minimāla visos reģionos, sasniedzot augstāko rādītāju Vidzemē.

Savukārt, aplūkojot **attieksmi pret ārval-**

stu studentiem no trešajām valstīm ³ reģionālā griezumā, novērojams, ka sabiedrības kopējā negatīvā attieksme ir daudz izteiktāka nekā pret ES un EEZ studentiem, it īpaši Rīgas

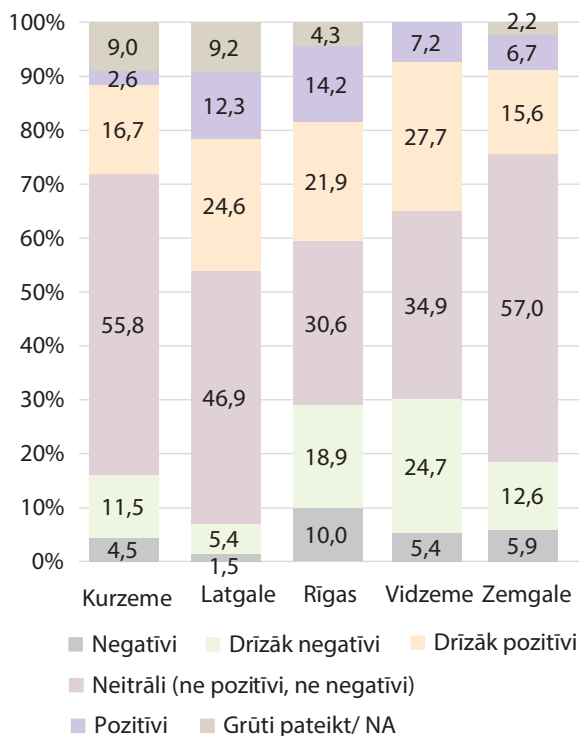

¹ Iedzīvotāju saskarsmes biežums ar ārvalstu studentiem ikdienā

² Sabiedrības attieksme pret ES un EEZ valstu studentu ierašanos Latvijā izglītības nolūkā

University Library of Munich, Germany, 2011. Pieejams: <https://ideas.repec.org/p/pra/mprapa/33852.html>; Berg, J. A. Assessing the effects of intergroup contact on immigration attitudes. *The Social Science Journal*, 2020, Vol. 61, pp. 239–255.

3 Sabiedrības attieksme pret trešo valstu studentu ierašanos Latvijā izglītības iegūšanas nolūkā

reģionā un Vidzemē. Negatīvā attieksme Rīgā varētu liecināt par biežākiem negatīviem kontaktiem ar ārvalstu studentiem un potenciāliem konfliktiem, kas saistīti ar šo studentu grupu galvaspilsētā, kur to koncentrācija ir vislielākā. Saskaņā ar pētījumiem ārvalstīs¹⁰ negatīvai starpgrupu saskarsmei ir spēcīgāka ietekme uz attieksmi pret ārzemniekiem nekā pozitīvai saskarsmei, neskatoties uz to, ka pozitīvā saskarsme ir biežāka. Turpretim Latgalē negatīvā attieksme ir ievērojami zemāka, kas varētu tikt saistīts ar retāku saskarsmi. Pozitīvā attieksme pret studentiem no trešajām valstīm ir ievērojami zemāka salīdzinājumā ar attieksmi pret ES un EEZ studentiem visos reģionos. Lai gan Latgalē pozitīvā attieksme ir salīdzinoši augsta, citos tā ir ievērojami mazāka. Vislielāko neitralitāti (virs 50 %) pret studentiem no trešajām valstīm izrāda Kurzemes un Zemgales iedzīvotāji. Kopumā šie rezultāti liecina, ka reģionos ar lielāku ārvalstu studentu koncentrāciju, piemēram, Rīgā, sabiedrība ir polarizētāka savā attieksmē, kamēr reģionos ar mazāku studentu skaitu dominē neitralitāte vai – Latgales gadījumā – pat izteiktāka pozitīva tendence.

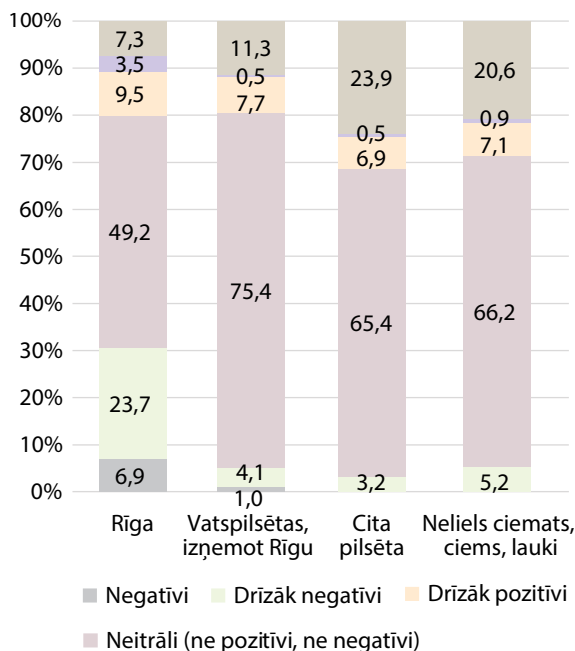
Papildus tika analizēta iedzīvotāju attieksme pēc iedzīvotāju apdzīvotās vietas tipa, un tika konstatēts, ka nav statistiski būtiskas atšķirības iedzīvotāju attieksmē pret trešo valstu studentiem pēc tā, vai respondents dzīvo Rīgā, citā pilsētā vai laukos. Tajā pašā laikā attieksme pret ES un EEZ valstu studentiem izteikti pozitīvāka ir galvaspilsētas iedzīvotājiem, bet laukos un citās pilsētās dzīvojošie biežāk pauž neitrālu attieksmi.

Aplūkojot sabiedrības kopējo attieksmi pret ārvalstu studentiem, ir būtiski pievērsties jautājumam par ārvalstu studentu iekļaušanos vietējā sabiedrībā, lai gūtu pilnīgāku priekšstatu par

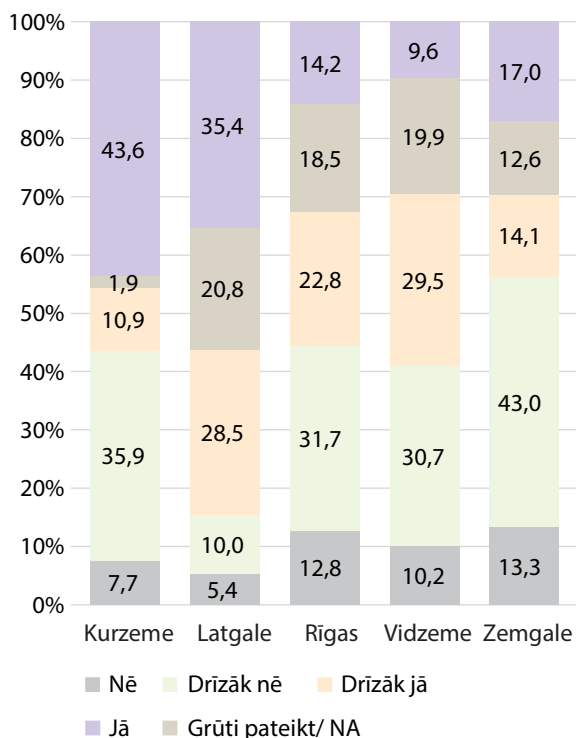
¹⁰ Graf, S., Paolini, S., Rubin, M. Negative intergroup contact is more influential, but positive intergroup contact is more common: Assessing contact prominence and contact prevalence in five Central European countries. *European Journal of Social Psychology*, 2014, Vol. 44, pp. 536–547.

integrācijas procesa uztveri. Analizējot **sabiedrības viedokli par to, cik labi vai slikti ārvalstu studenti iekļaujas vietējā sabiedrībā**, balstoties uz apdzīvotās vietas tipu, secināms, ka dominē relatīvi pozitīvs vai neitrāls skatījums, taču ar izteiktām atšķirībām starp urbānajām un lauku teritorijām. Visos apdzīvotās vietas tipos vislielākais respondentu īpatsvars norāda, ka tiem nav viedokļa šajā jautājumā (35,6 % kopumā), kas liecina par tiešas pieredzes trūkumu ar ārvalstu studentu integrācijas procesu. Šis rādītājs ir īpaši augsts apdzīvotajās vietās ārpus Rīgas un laukos, kas varētu būt saistīts ar mazāku saskarsmi vai informācijas trūkumu par šo studentu grupu ārpus galvaspilsētas. Attiecībā uz pozitīvo integrācijas vērtējumu, Rīga izceļas ar visaugstāko kopējo rādītāju (41,0 %), tajā pašā laikā arī negatīvās integrācijas vērtējums Rīgā ir visaugstākais (kopā 37,8 %).

Atšķirīgu kultūru ienākšana neapšaubāmi atstāj iespaidu uz sabiedrības dzīves telpu, transformējot gan fizisko vidi, piemēram, veidojot jaunus pakalpojumus vai tirdzniecības vietas, gan sociālo ainavu, ietekmējot ikdienas mijiedarbību, tradīciju uztveri un pat drošības sajūtu, tādējādi radot gan jaunus izaicinājumus, gan iespējas vietējo kopienu attīstībā. Tādēļ aptaujas ietvaros iedzīvotājiem tika lūgts novērtēt, kā, viņuprāt, ārvalstu studentu ierašanās Latvijā ietekmē dzīvesvietu. Analizējot respondentu vērtējumu par ārvalstu studentu ietekmi uz savu dzīvesvietu vai pilsētu, dominējošā tendence ir neitralitāte, jo kopumā 62,5 % respondentu pauduši neitrālu viedokli, un šis īpatsvars īpaši augsts bijis apdzīvotās vietās ārpus Rīgas ⁴. Savukārt galvaspilsētā, kur ārvalstu studentu koncentrācija ir visaugstākā, neitrāla attieksme ir zemāka (49,2 %), turpretim ievērojami augstāki ir negatīvās attieksmes rādītāji. Šie dati uzsver, ka, lai arī kopumā sabiedrības attieksme ir neitrāla vai respondentiem nav noteikta viedokļa, Rīgā pastāv izteiktāka daļa iedzīvotāju, kurī uztver ārvalstu studentu ietekmi uz savu dzīvesvietu negatīvi, arī norādot uz nepieciešamību pēc mērķtiecīgākas

4 Sabiedrības vērtējums par to, kā ārvalstu studenti ietekmē dzīvesvietu

- 5 Sabiedrības viedoklis attiecībā uz to, vai būtu nepieciešama valsts līmeņa rīcībpolitika, kas veicinātu ārvalstu studentu palikšanu Latvijā pēc studiju beigām

komunikācijas un integrācijas stratēģijām tieši urbānajos centros.

Citu kultūru ieplūšana sabiedrībai var radīt zināmu apdraudētības sajūtu, līdz ar to pētījuma ietvaros tika noskaidrots, kā ārvalstu studentu ierašanās, pēc respondentu domām, **ietekmē drošību to dzīvesvietā**. Kopumā 64 % respondentu snieguši neitrālu novērtējumu, kas liecina, ka lielākā daļa iedzīvotāju neizjūt ārvalstu studentu klātbūtni kā būtisku drošības faktoru. Tomēr ir novērojamas izteiktas tendences, vērtējot datus pēc respondentu apdzīvotās vietas tipa. Rīgā situācija ir būtiski atšķirīga no citām pilsētām un lauku teritorijām, kur, lai gan neitrālā attieksme joprojām ir dominējošā (54,3 %), negatīvās attieksmes rādītāji ir ievērojami augstāki nekā citās apdzīvotajās vietās. Šie dati apstiprina tendenci, ka ar pieaugošu ārvalstu studentu koncentrāciju (kā Rīgā) pieaug arī uztvertās negatīvās ietekmes risks, īpaši drošības jautājumos, kamēr mazāk apdzīvotās un mazāk internacionalizētās teritorijās dominē vai nu neitrāla attieksme, vai arī attieksme nav formulēta.

Ņemot vērā ārvalstu studentu nozīmīgo un pieaugošo pienesumu Latvijas ekonomikā, aptaujas ietvaros respondentiem tika lūgts sniegt viedokli, kā tie vērtē ārvalstu **studentu ietekmi uz savas dzīvesvietas ekonomiku**. Kopumā tikai 13,1 % aptaujāto uzskata, ka ārvalstu studentu ekonomiskais ieguldījums ir pozitīvs vai drīzāk pozitīvs, 10,8 % to vērtē kā negatīvu vai drīzāk negatīvu, savukārt vairāk nekā puse jeb 57,8 % respondentu ekonomisko ieguldījumu vērtē kā neitrālu. Turklāt tika atklāts, ka vispozitīvāk ārvalstu studentu ietekmi uz ekonomiku vērtējuši Rīgas un Latgales reģionu iedzīvotāji, kamēr Vidzemē novērojams visaugstākais negatīvais vērtējums. Šo atšķirību varētu interpretēt, ņemot vērā Rīgas statusu kā Latvijas ekonomisko centru ar augstu starptautisko uzņēmumu un pakalpojumu sektora koncentrāciju. Tas Rīgas iedzīvotājiem, visticamāk, sniedz labākas iespējas novērtēt ārvalstu studentu patēriņa pozitīvo ietekmi uz vietējiem uzņēmumiem un tautsaimniecību kopumā. Savukārt Latgales reģiona iedzīvotāji varētu

saskatīt ārvalstu studentu piesaisti kā potenciālu stimulu vietējai ekonomikas attīstībai, kas palīdzētu mazināt negatīvās demogrāfiskās un migrācijas tendences šajā reģionā.

Kā liecina diskusijas par darbaspēka trūkumu un demogrāfiskajām tendencēm Latvijā, ārvalstu studenti tiek aizvien biežāk aplūkoti ne tikai kā augstākās izglītības vides bagātinātāji, bet arī kā nozīmīgs resurss valsts ekonomikas attīstībai un darba tirgus vajadzību apmierināšanai, jo liela daļa ārvalstu studentu studē jomās, kur papildus darbaspēka piesaiste ir kritiski svarīga, piemēram, veselības aprūpe un sociālā labklājība (29 % no ārvalstu studentiem studē šajā nozarē), kā arī dabazinātnes, matemātika un informācijas tehnoloģijas (14 %).¹¹ Tomēr līdz šim valsts līmenī nav bijusi konkrēta, mērķtiecīga un koordinēta politika, kas veicinātu ārvalstu studentu noturēšanu Latvijā pēc studiju beigām. Aptaujas ietvaros tika noskaidrots sabiedrības viedoklis, vai būtu nepieciešams valsts līmenī izstrādāt šāda veida rīcībpolitiku. Atbilde uz to vienlaikus var liecināt arī par sabiedrības attieksmi pret to, vai ārvalstu studentiem pēc studiju beigām būtu paliek Latvijā, kā arī sabiedrības gatavību integrēt šos iebrucējus vietējā sabiedrībā. Iegūtie rezultāti liecina, ka gandrīz vienāds ir tās sabiedrības daļas īpatsvars, kas uzskata, ka šādas rīcībpolitikas nav vai drīzāk nav nepieciešams izstrādāt (39,5 %), un tādu respondentu īpatsvars, kas uzskata, ka tādas būtu vai drīzāk būtu nepieciešams izstrādāt (38,7 %). Novērojamas arī atšķirības pēc apdzīvotās teritorijas veida – galvaspilsētas Rīgas iedzīvotājiem šajā jautājumā ir ievērojami noteiktāks viedoklis. Viņi ir nedaudz vairāk noskaņoti atbalstīt ārvalstu studentu noturēšanu (40,7 %) salīdzinājumā ar citu pilsētu un

ciemu iedzīvotājiem (34,6 % – 37,7 %) un lauku reģionu iedzīvotājiem (39,5 %). Tajā pašā laikā Rīgā ir visaugstākais to iedzīvotāju īpatsvars, kuri uzskata, ka speciālas politikas ārvalstu studentu noturēšanai nav nepieciešamas – šādu viedokli pauž 44,1 % Rīgas respondentu, kamēr lauku reģionos aptaujāto vidū šāds viedoklis ir tikai 34,8 %. Aplūkojot datus reģionālā griezumā ⁵, novērojama tendence, ka Kurzemes reģionā vērojama visizteiktākā neziņa šajā jautājumā, un pozitīvais atbalsts šādai politikai ir salīdzinoši zems. Zemgalē ir vērojams vislielākais negatīvo atbilžu īpatsvars, kas liecina par vislielāko pretestību ārvalstu studentu noturēšanai pēc studijām. Vidzemes un Latgales reģionos vērojams salīdzinoši augsts pozitīvās attieksmes līmenis pret šādas politikas izstrādi, kas varētu liecināt par šo reģionu iedzīvotāju izpratni par darbaspēka trūkumu un demogrāfiskajām problēmām. Savukārt Rīgas reģionā atbalsts politikai ir augsts, bet tajā pašā laikā ir arī relatīvi liels skeptiķu īpatsvars (kopā 44,5 %), kas apstiprina iepriekšējos novērojumus par Rīgas kā polarizētākā reģiona statusu.

Kopumā pētījuma rezultāti apliecina, ka sabiedrībā dominē neitrāla attieksme pret ārvalstu studentiem, kas bieži vien liecina par tiešas saskarsmes trūkumu. Tomēr dati, atklājās, ka Rīga izceļas kā polarizētākais reģions, kur, lai gan ir augstāks pozitīvo vērtējumu īpatsvars par ārvalstu studentu pienesumu ekonomikai, vienlaikus novērojama arī izteiktākā negatīvā attieksme, īpaši attiecībā uz uztveri par drošību un vispārējo ietekmi uz dzīvesvietu. Tas varētu būt saistīts ar faktu, ka Rīgā ir vislielākā ārvalstu studentu koncentrācija un līdz ar to biežākā saskarsme ar dažādām kultūrām, kas var radīt gan pozitīvas, gan negatīvas pieredzes. Būtiski secinājumi izriet arī no studentu izcelsmes valstu ietekmes uz sabiedrības attieksmi. Pret studentiem no ES un EEZ valstīm attieksme ir ievērojami pozitīvāka un ar minimālu negatīvo nokrāsu visos reģionos. Savukārt pret studentiem no trešajām valstīm sabiedrība ir daudz rezervētāka, ar izteiktākām negatīvām tendencēm, jo īpaši Rīgā un Vidzemē. Šis

¹¹ Centrālās statistikas pārvalde. Oficiālā statistika: Mobilie studenti Latvijā pēc dzimuma, valsts, kurā iegūta iepriekšējā izglītība, iestādes juridiskā statusa, izglītības tematiskās grupas un izglītības līmeņa.

atklājums uzsver kultūras un etnisko faktoru nozīmi attieksmes veidošanā un liecina par nepieciešamību sabiedrībā mazināt aizspriedumus un veicināt izpratni par trešo valstu studentu pienesumu.

Šie rezultāti apstiprina, ka sabiedrības attieksme nav viendabīga un tai ir izteikta telpiskā dimensija. Tie uzsver stratēģisku komunikācijas un integrācijas politikas nozīmību, kas būtu pielāgota katra reģiona specifikai. Piemēram, Rīgā būtu jākoncentrējas uz starpkultūru dialoga veicināšanu un sabiedrības informēšanu par ārvalstu studentu reālo pienesumu, mazinot aizspriedumus un risinot

iespējamās saskarsmes problēmas. Savukārt reģionos būtu jāveicina informētība par augstākās izglītības internacionalizācijas ieguvumiem un jārada iespējas vietējām kopienām iepazīt ārvalstu studentus un gūt pozitīvu pieredzi.

Nobeigumā, pētījums parāda, ka, lai gan ārvalstu studentu piesaiste ir būtiska Latvijas ekonomikai un augstākās izglītības konkurētspējai, vietējās sabiedrības attieksme ir komplekss jautājums, kas prasa mērķtiecīgu un reģionālās īpatnības ņemošu pieeju. Tikai ar informētu un atvērtu sabiedrību būs iespējams pilnībā izmantot ārvalstu studentu potenciālu Latvijas attīstībai un veidot iekļaujošu vidi visā valstī.

Avoti un literatūra

- Apsite-Berina, E., Robate, L. D., Berzins, M., Krisjane, Z. Experiences of International Students in Latvia: The Case of India and Germany. *Discourse and Communication for Sustainable Education*, 2023, Vol. 14, Issue 1, pp. 99–111. <https://doi.org/10.2478/dcse-2023-0009>
- Apsite-Berina, E., Robate, L. D., Krisjane, Z., Burgmanis, G. The Geography of International Students in Latvia's Higher Education: Prerogative or 'Second Chance'. *Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference*, 2020, Vol. 6, pp. 511–520. <https://doi.org/10.17770/sie2020vol6.5043>
- Auers, D., Kraulis, I., Spuriņš, U. *Ārvalstu studenti Latvijā: izaugsmes avots?* Rīga: LaSER, 2025. Pieejams: <https://domnicalaser.lv/arvalstu-studenti-latvija-izaugsmes-avots/>
- Berg, J. A. Assessing the effects of intergroup contact on immigration attitudes. *The Social Science Journal*, 2020, Vol. 61, pp. 239–255.
- Centrālās statistikas pārvalde. Oficiālā statistika: Mobilie studenti Latvijā pēc dzimuma, valsts, kurā iegūta iepriekšējā izglītība, iestādes juridiskā statusa, izglītības tematiskās grupas un izglītības līmeņa. *Oficiālās statistikas portāls*, 2025. Pieejams: <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/izglitiba-kultura-zinatne/augstaka-izglitiba/tabulas/iga050-mobilie-studenti>
- Graf, S., Paolini, S., Rubin, M. Negative intergroup contact is more influential, but positive intergroup contact is more common: Assessing contact prominence and contact prevalence in five Central European countries. *European Journal of Social Psychology*, 2014, Vol. 44, pp. 536–547.
- Kaprāns, M., Saulītis, A., Mieriņa, I. *Latvijas iedzīvotāju attieksme pret imigrāciju un imigrantiem. Ziņojums par aptaujas eksperimenta rezultātiem*. Latvijas Universitātes Filozofijas un Socioloģijas institūts, 2021. Pieejams: https://fsilu.vip.lv/media/filer_public/54/26/54267a36-735d-4b5a-9ac6-bbbc11ef413/2021_imigracija_zinojums.pdf
- Kažoka, I., Bērziņa, L. *Sabiedrības saliedētības radara ziņojums*. Sabiedrības integrācijas fonds, 2023. Pieejams: <https://www.sif.gov.lv/lv/media/5598/download?attachment>
- Killick, K. *Internationalisation and engagement with the wider community. Internationalising Higher Education*. Routledge, 2007.
- Lapina, I., Roga, R., Mürsepp, P. Quality of higher education: International students' satisfaction and learning experience. *International Journal of Quality and Service Sciences*, 2016, Vol. 8, No. 3, pp. 263–278. <https://doi.org/10.1108/IJQSS-04-2016-0029>
- Marangell, S., Arkoudis, S., Baik, C. Developing a Host Culture for International Students: What Does It Take? *Journal of International Students*, 2018, Vol. 8, No. 3, pp. 1440–1458. <https://doi.org/10.32674/jis.v8i3.65>

Mietule, I., Usca, S., Kalnina, L. Factors affecting the choice of foreign students: Case of Latvia. *ICERI2020 Proceedings*, 2020, pp. 1028–1035.

Pārskats par Latvijas augstāko izglītību 2024. gadā. Galvenie statistikas dati. Rīga: Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrija, 2025. Pieejams: <https://www.izm.gov.lv/lv/media/28791/download?attachment>

Tekin, O., Trofimovich, P. Local residents' attitudes toward and contact with international students: a perspective from Montreal, Quebec. *Frontiers in Psychology*, 2024, Vol. 15. Pieejams: <https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2024.1484985/full>

Yamamura, E. Frequency of contact with foreigners in a homogeneous society: perceived consequences of foreigner increases. MPRA Paper 33852, University Library of Munich, Germany, 2011. Pieejams: <https://ideas.repec.org/p/pra/mprapa/33852.html>

Valodas izglītības politikas “Vienota skola” skaidrošanā izmantotie diskursi

Atslēgvārdi: valodu politika izglītībā, globālie diskursi, minoritāšu izglītība, kritiskā diskursa analīze

Mazākumtautību skolu pāreja uz mācībām latviešu valodā izglītības politikā ir bijusi aktuāla jau kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas un bilingvālās izglītības ieviešanas. 2022. gada grozījumi Latvijas Republikas Izglītības likumā un Vispārējās izglītības likumā paredz pilnīgu pāreju uz mācībām latviešu valodā no 2025. gada 1. septembra, kas attiecas uz 45756 skolēniem, kuri 2021./2022. mācību gadā pamatzglītības programmu no 1. līdz 9. klasei apguva mazākumtautību valodā. Lai gan iepriekšējo valodas izglītības politikas reformu laikā veiktajos pētījumos¹ vairāk nekā 90 % mazākumtautību skolēnu savas prasmes latviešu valodā novērtējuši kā labas, tomēr viņi paauga negatīvu attieksmi pret latviešu valodu. Izriet, ka pāreju uz mācībām latviešu valodā apgrūtina skolēnu attieksmes un pārlicības, kas formējas sabiedrībā pastāvošajos publiskajos un privātajos diskursos. Tomēr līdz šim valodas izglītības politikā resursi ieguldīti tieši atbalstam valodas apguvē², savukārt attieksmju un pārlicību maiņa nav tikusi mērķtiecīgi vadīta. Pāreja uz mācībām latviešu valodā

vienmēr bijis sabiedrībā jūtīgs temats, savu kulmināciju sasniedzot pirms Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā un 2005. gada pašvaldību vēlēšanām.³ Lai gan pāreja izraisīja lielu krievvalodīgās kopienas pretestību, kas ir tieši pretēji sabiedrības integrācijas mērķim, tomēr vismaz latviskajā publiskajā vidē bilingvālās izglītības modeli vērtēja kā pozitīvu, kvalitatīvu un progresīvu Eiropas Savienības kontekstā⁴, tomēr bilingvālā izglītība nav nostiprinājusi krievvalodīgo valsts valodas lietojumu sabiedrībā un paaugstinājusi piederības izjūtu Latvijas valstij⁵.

¹ Vēbers, E. Bilingvālās izglītības reforma. *Diena*, 15.10.1999. <https://www.diena.lv/raksts/pasaule/krievija/bilingvalas-izglitiba-reforma-10542349>

² Izglītības un zinātnes ministrija. 2023. gada 27. jūnijs. *Skolēniem un skolotājiem paredzēti dažādi atbalsta pasākumi pārejai uz izglītību valsts valodā*. <https://www.izm.gov.lv/lv/jaunums/skoleniem-un-skolotajiem-paredzeti-dazadi-atbalsta-pasakumi-parejai-uz-izglitiba-valsts-valoda>

³ Kļave, E. *Sabiedrības integrācija un iecietība Latvijā: pētījumus balstīts skatījums*. Latvijas Cilvēktiesību centrs, 2008, 3. lpp. https://cilvektiesibas.org.lv/site/record/docs/2012/02/06/Integrācijas_petijumi_SIF_Klave.pdf

⁴ Golubeva, M. Efektīva bilingvālā izglītība – kādiem mērķiem? M. Golubeva (sast.). *Jaunais un aktuālais bilingvālajā izglītībā Latvijā un pasaulē: Rakstu krājums*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2011, 2. laid., 132.–140. lpp. https://maciunmacies.valoda.lv/wp-content/uploads/2020/03/27-Met_BIL_2.pdf; Druviete, I. Eiropas daudzvalodības lokā. No: M. Golubeva (sast.). *Jaunais un aktuālais bilingvālajā izglītībā Latvijā un pasaulē: Rakstu krājums*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2011, 2. laid., 141.–152. lpp. Latviešu valodas aģentūra. https://maciunmacies.valoda.lv/wp-content/uploads/2020/03/27-Met_BIL_2.pdf

⁵ Plotka, I. Jauniešu etniskā identitāte un sociālā adaptācija dažādās kultūrvidēs. No: Žogla, I. (red.). *Latvijas Universitātes raksti*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2009, 747. sēj.: Pedagoģija un skolotāju izglītība, 154.–169. lpp. https://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/materiali/apgads/raksti/747.pdf

Šajā rakstā aprakstīti publiskie un privātie diskursi, kas atklāti īstenojot maģistra darba pētījumu “Valodas izglītības politikas “Vienota skola” skaidrošanā izmantotie diskursi” Latvijas Universitātē 2025. gadā.⁶ Publiskie diskursi atklāti, analizējot valodas izglītības politikas pamatdokumenta, likumprojekta “Grozījumi Izglītības likumā” anotāciju un Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrijas (IZM) mājaslapā publicēto informācija un dokumentus. Privāto diskursu atklāšanai tika intervēti astoņi Rīgas skolu vadītāji no skolām, kurās līdz pārejai tika īstenota mazākumtautību izglītības programma. Šeit tiek analizēti tikai diskursi, kas sniedz nozīmīgu pienesumu akadēmiskajā sarunā par Latvijas valodas izglītības politikas lomu saliedētas sabiedrības veidošanā. Bijušo mazākumtautību skolu vadītāju intervijās atklātie nozīmīgākie privātie diskursi tiek analizēti globālo diskursu un Latvijas valodas politikas izglītībā ģenēzes ietvarā, kā arī salīdzinot ar publiskajiem diskursiem likumprojekta “Grozījumi Izglītības likumā” anotācijā un IZM publicētajos materiālos, izceļot kopīgo, atšķirīgo un neatbildēto.

Valodas izglītības politikas pētniecības ietvars

Kritiskās diskursa analīzes pamatlicējs Normans Fērklovs (*Norman Fairclough*) diskursu definē kā valodas sociālo praksi, kas ir noteikta citā, ne lingvistiskajā sabiedrības daļā.⁷ Lai gan tekstu radīšana un interpretēšana ir kognitīva darbība, kas notiek cilvēku galvās, tomēr nozīmes ir atkarīgas no sociālajām attiecībām

un varas cīņām.⁸ Fērklovs nosauc izglītību kā vienu no nozīmīgākajām sistēmām, kas uztur esošās varas attiecības.⁹ Kontekstos, kur valsts valoda atšķiras no dzimtās valodas un liecina par minoritātes statusu, valodas izglītības politikas pētniecībā kritiskā diskursa analīze ir īpaši populāra.¹⁰ Politiku izvērtējot ar kvantitatīvām metodēm, tiek meklētas korelācijas, kas skaidro politikas sekmīgos vai nesekmīgos rezultātus izglītības kvalitātes uzlabošanā, diskursu analīze kā kvalitatīvā metode savukārt analīzē, kā valdošās elites pārliecības pārvalda un veido izglītības politiku.¹¹ Fērklovu kritiskajā diskursu analīzē interesēja, kā vara tiek īstenota ar valodas palīdzību. Kritiskā diskursa analīze apraksta veidus, kādos diskursi uztur sociālo nevienlīdzību. Iegūtā skolu vadītāju izpratne par “Vienotas skolas” ieviešanas iemeslu, mērķu un gaidāmo rezultātu ietekmi uz mazākumtautību pārstāvju identitāti, piederības izjūtu Latvijas valstij un pieredzi sociālajās attiecībās ar latvisko sabiedrības vairākumu, dod iespēju sadzirdēt, kādas nozīmes, jēgu un ietekmi Latvijas īstenojamajai valodas izglītības politikai piešķir tie, kurus tā visvairāk ietekmē.

Esošā sociālā kārtība var tikt uzskatīta par nevadītu, dabisku un neapturamu procesu¹² vai kontrolētām pārmaiņām, no kā kāds gūst labumu. Lai arī otrais redzējums sākotnēji vairāk

⁶ Akmeņe, Z. *Valodas izglītības politikas “Vienota skola” skaidrošanā izmantotie diskursi*. Maģistra darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2025.

⁷ Fairclough, N. *Language and Power*. London: Longman, 1989, p. 22. https://www.academia.edu/10033830/Fairclough_Language_and_Power_pdf

⁸ Fairclough, N. *Language and Power*. London: Longman, 1989, 24. lpp.

⁹ Turpat, 33. lpp.

¹⁰ Mullet, D. R. A General Critical Discourse Analysis Framework for Educational Research. *Journal of Advanced Academics*, 2018, Vol. 29, No. 2, pp. 116–142. <https://doi.org/10.1177/1932202X18758260>

¹¹ Wodak, R. The discourse-historical approach. In: Wodak, R., Meyer, M. (eds.). *Methods of critical discourse analysis*. London: SAGE Publications, 2001, pp. 63–94. https://books.google.lv/books?id=dZY2OQJiPIQC&lpg=PA63&ots=_kgVAoe5u3&lr&pg=PA64#v=onepage&q&f=false

¹² Beck, U. *The Reinvention of Politics: Rethinking Modernity in the Global Social Order*. Cambridge: Polity Press, 1997, pp. 1–8. <https://archive.org/details/reinventionofpol0000beck/mode/2up>

izklausās pēc konspirāciju teorijas nekā zinātnes¹³, tomēr globālo diskursu nostiprināšanai caur politiku un praksi zinātnieki un teorētiķi seko līdzīgai jau vairākus gadu desmitus.¹⁴ Kopš Padomju Savienības sabrukuma tika uzskatīts, ka tādi metanaratīvi kā komunisms ir zaudējuši savu spēku, tā vietā ienākot lokāliem kopienas naratīviem.¹⁵ Tomēr, lai arī globālajiem diskursiem ir vairāki lokālie naratīvi, tie ir attīstījušies par diskursiem bez robežām¹⁶, kas veido attiecības starp valsts pārvaldi, sabiedrību un individu¹⁷.

Jautājums par izglītības lomu ir aktuāls kopš tās pirmsākumiem. Uz šo jautājumu nav vienkāršas atbildes, drīzāk tas tikai paver vēl niansētākus jautājumus par izglītības iespējām atbildīgu pilsoņu veidošanā, individa pašattīstībā un nodarbinātības iespēju uzlabošanā. Vienas atbildes neesamība liecina, ka izglītība ir nevis universāls koncepts, bet politisks konstrukts, kas veidojas dažādu interešu, motīvu un normatīvu attiecībās.¹⁸ Izglītības pārvaldības

jomā veiktie pētījumi¹⁹ apgalvo, ka neoliberālisma diskurss, kas runā par izglītību no valsts ekonomiskās attīstības, tirgus globalizācijas un konkurētspējas perspektīvas²⁰, šobrīd veido izglītības pārvaldību, politikas lēmumu pieņemšanu un reformu īstenošanu visos līmeņos – izglītības politikā un lēmumu pieņemšanā, izglītības pētniecībā augstākās izglītības iestādēs, skolu tīklā un skolu attiecībās ar vecākiem un skolēniem, kā arī sabiedrības vīzijā par skolēnu. Tam pakārtots ir standartizācijas diskurss, kas uzsver testēšanas nozīmi un prasību pēc augstiem rezultātiem.²¹ Abi kopā šie globālie diskursi izglītībai ir piešķīruši galveno lomu individa un valsts konkurētspējas attīstībā, ierobežojot izglītības nozīmi līdz individa nodarbinātības un valsts ekonomiskās izaugsmes nodrošināšanai. Otrs no šobrīd populārākajiem diskursiem izglītībā visā Rietumeiropā ir globālisma diskurss (saukts arī par *multinacionālo*), kas runā par izglītību kā sociāli taisnīgu,

¹³ Davies, B., Bansel, P. Neoliberalism and education. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 2007, Vol. 20, Issue 3, pp. 247–259. <https://doi-org.datubazes.lanet.lv/10.1080/09518390701281751>

¹⁴ George, S. A Short History of Neoliberalism. *Conference on Economic Sovereignty in a Globalising World, Global Policy Forum, Bangkok*, 24.03.1999. <https://www.tni.org/en/article/a-short-history-of-neoliberalism>

¹⁵ Kaščák, O., Pupala, B. Governmentality – Neoliberalism – Education: the Risk Perspective. *Journal of Pedagogy*, 2011, Vol. 2, Issue 2, pp. 145–158. <https://doi.org/10.2478/v10159-011-0007-z>

¹⁶ Gibbons, A. Neoliberalism, education policy and the life of the academic: A poetics of pedagogical resistance. *Policy Futures in Education*, 2018, Vol. 16, Issue 7, pp. 918–930. <https://doi.org/10.1177/1478210318774675>

¹⁷ Davies, B., Bansel, P. Neoliberalism and education, pp. 247–259.

¹⁸ Wilkins, A. Neoliberalism, Citizenship, and Education: A Policy Discourse Analysis. In: A. Peterson, G. Stahl, H. Soong (eds.). *The Palgrave Handbook of Citizenship and Education*. London: Palgrave Macmillan, 2018, pp. 1–13.

¹⁹ Davies, B., Bansel, P. Neoliberalism and education, pp. 247–259; Hunkin, E., Kilderry, A., Nolan, A. 2022. Affirmative Discourse Intervention: A Framework for Re-democratising Engagement with Education Policy Discourse. *Contemporary Issues in Early Childhood*, 2022, Vol. 23, Issue 2, pp. 166–181. <https://doi.org/10.1177/1463949120966103>

²⁰ Mendoza, P., Dorner, M. L. The Neoliberal Discourse in Latin American Higher Education: A Call for National Development and Tighter Government Control. *Education Policy Analysis Archives*, 2020, Vol. 28, No. 176, pp. 1–28.

²¹ Dorner, M. L., Moon, J., Bonney, E. N., Otis, A. Dueling Discourses in dual Language Schools: Multilingual “Success for All” versus the Academic “Decline” of Black Students. In: E. Flores, A. Tseng, N. Subtirelu (eds.). *Bilingualism For All? Raciolinguistic Perspectives on Dual Language Education in the United States*. Bristol; Blue Ridge Summit: Multilingual Matters, 2020, pp. 88–110. https://www.researchgate.net/publication/361466901_Dueling_discourses_in_dual_language_schools_Multilingual_success_for_all%27versus_the_academic%27decline%27_of_black_students

iekļaujošu, kulturāli un lingvistiski dažādu.²² Konkurējošs diskurss izglītībā ir nacionālisma diskurss. Pretrunīgi diskursi traucē politikas ieviešanu izglītībā.²³

“Vienotas skolas” skaidrošanā izmantotie diskursi

1991. gadā, sabrūkot Padomju Savienībai, neatkarību atguvušajām valstīm bija uzdevums atjaunot sevi gan politiski, gan ekonomiski, gan morāli.²⁴ Viens no veidiem, kā valstij atjaunot un nostiprināt savu nāciju ir caur valodas politiku²⁵, ar valodas politiku saprotot visas politiskās iniciatīvas, kuru ietekmē komunikācija kādā valodā valsti tiek atbalstīta un

veicināta vai – gluži pretēji – ierobežota²⁶. Šajos procesos, valoda no semiotiskas prakses kļūst par ideoloģisku rīku²⁷, kurā valodas politika reproducē varas sadali sabiedrībā²⁸. Valodas loma izglītības politikā vienmēr rada saspīlējumu attiecībās starp valodu, identitāti, tautību, varu, reģionu un reliģiju reģionālā, nacionālā un starptautiskā līmenī.²⁹

Tomēr, kā norāda neoliberālisma diskursa kritiķi³⁰, neoliberālisma ietekmē, valodas politika izglītībā tiek reducēta līdz efektīvākajām valodas apguves metodikām, nerisinot jautājumus par izvēlētas valodu politikas plašāko ietekmi uz indivīda un sabiedrības attiecībām. Latvijas valodas izglītības politikas ģenēze un IZM publicēto materiālu analīze parāda, ka kopš Latvijas neatkarības atgūšanas īstenotajā izglītības politikā Latvijā resursi tiek ieguldīti tieši atbalstam valodas apguvē, savukārt attiecsmju maiņa netiek mērķtiecīgi risināta. Skolu

²² Mendoza, P., Dorner, M. L. The Neoliberal Discourse in Latin American Higher Education: A Call for National Development and Tighter Government Control, pp. 1–28.

²³ Knight, C., Crick, T. Inclusive Education in Wales: Interpreting Discourses of Values and Practice Using Critical Policy Analyses. *ECNU Review of Education*, 2022, Vol. 5, Issue 2, pp. 258–283. <https://doi.org/10.1177/20965311211039858>; Arce-Trigatti, A., Anderson, A. Defining Diversity: A Critical Discourse Analysis of Public Educational Texts. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 2020, Vol. 41, Issue 1, pp. 3–10. <https://doi.org/10.1080/01596306.2018.1462575>; Amiel, M., Yemini, M., Kolleck, N. Questioning the Rhetoric: A Critical Analysis of Intergovernmental Organisations Entrepreneurship Education Policy. *European Educational Research Journal*, 2022, Vol. 21, Issue 5, pp. 756–777. <https://doi.org/10.1177/14749041211005893>

²⁴ Soler, J., Vihman, V. Language ideology and language planning in Estonian higher education: Nationalising and globalising discourses. *Current Issues in Language Planning*, 2017, Vol. 19, Issue 1, pp. 22–41. <https://doi.org/10.1080/14664208.2017.1281039>

²⁵ Turpat.

²⁶ Wodak, R. 2006. Linguistic Analyses In Language Policies. In: Ricento, T. (ed.). *An Introduction To Language Policy. Theory And Method*. Malden; Oxford; Carlton: Blackwell Publishing, 2006, pp. 170–193. https://books.google.lv/books?id=ADw4TsEoQkAC&lpg=PA170&ots=4hHyY3b_yA&dq=wodak%202006%20language%20policy&lr&hl=lv&pg=PA170#v=onepage&q&f=false

²⁷ Soler, J., Vihman, V. Language ideology and language planning in Estonian higher education: Nationalising and globalising discourses, pp. 22–41.

²⁸ Blackledge, A. *Discourse And Power In Multilingual World*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2005, p. 40. https://books.google.lv/books?id=L4PxbB_nEWoC&lpg=PP1&hl=lv&pg=PR3#v=onepage&q&f=false

²⁹ Ashraf, M. A., Turner, D. A., Laar, R. A. Multilingual Language Practices in Education in Pakistan: The Conflict Between Policy and Practice. *Sage Open*, 2021, Vol. 11, No. 1, pp. 1–14. <https://doi.org/10.1177/21582440211004140>

³⁰ Chang, M. K. Reevaluating collegiality: Relationality, learning communities, and possibilities. *Policy Futures in Education*, 2018, Vol. 16, Issue 7, pp. 851–865. <https://doi.org.databases.lanet.lv/10.1177/1478210317722285>

vadītāju skaidrojumos izmantotie diskursi par pārejas uz mācībām latviešu valodā ietekmi uz skolēnu identitāti, piederības izjūtu valstij un vienotas sabiedrības veidošanos liek secināt, ka politiķiem un praktiķiem ir jāadresē globalizācijas diskursā aktualizētie^{31,32} kompleksie jautājumi par valodu, tautību, varu, identitāti un piederību. Kā skolu vadītāju intervijas parāda, mazākumtautību pārstāvji, tai skaitā skolēni, vecāki, ģimenes, skolotāji un skolu vadītāji, gaida, kad Latvijas politiķi atbildēs uz jautājumu: kāda ir nelatviešu vieta Latvijā? To ilustrē kāda skolas vadītāja pārdomas:

“Tas ir tas pamata diskurss. Kādas bija Levita uzrunas? Viņas bija ļoti mērķtiecīgas. “Dārgie latvieši, mēs svinam 18. novembri.” Nu, ok. Bet kur tev paliek pārējie 20, 30 %? Nu, tad viņi arī svin kuru tur maiju. Tas ir vienkārši piemērs. [...] Īstenībā ar šī brīža politisko diskursu daļa no sabiedrības tiek izslēgta. [...] Krievu ģimenes, kuras varbūt arī pārvalda latviešu valodu, bet viņi nav latvieši tādā nozīmē, kas viņi ir? Tas īstenībā ir diezgan liels jautājums. Kas ir viņu piederība? Jo, ja Latvija ir latviešu, tad krievvalodīgie tiešām te ir tikai krievi. [...] Droši vien es vairāk būvētu uz pilsoniskās sabiedrības pamata, nevis uz etniskā pamata. Citādi tu sabiedrību nekādu nevari iegūt. Jo tad jau sanāk, ka arī tavi bērni, mazbērni un tā tālāk, viņi nekad nebūs piederīgi šai valstij. Es domāju, ka pamatā ir šis jautājums – uz kā mēs būvējam savu sabiedrību? [...] Kas ir kritērijs piederībai Latvijai? Vai tas ir tas, kur tu esi piedzimis? Vai kas ir tava dzimtā valoda? Vai tas ir vēl kaut kas? Mana atbilde ir, ka tu esi šis valsts pilsonis. Un tad no tā mēs būvējam.

Nevis tava dzimtā valoda. Tā ir tā diskursu un domāšanas atšķirība. Mēs esam šis valsts pilsoņi, kas ir pieņēmuši apzinātu lēmumu šeit būt, attīstīt un tā tālāk. Kas ir pamatā mūsu sabiedrībai?”

Straujo valodas politikas lēmumu par pāreju uz mācībām latviešu valodā un “Vienotas skolas” ieviešanu raisījis Krievijas karš Ukrainā un nestabilā ģeopolitiskā situācija. Politikas skaidrošanā gan skolu vadītāji, gan likumprojekta anotācijā, gan IZM publicētajās ziņās redzam nacionālisma diskursu. IZM mājaslapas publicēto ziņu izceltajos citātos dominē nacionālisma diskurss, saucot pāreju uz mācībām latviešu valodā par valsts drošības jautājumu. Kā norāda diskursa kritiķi, nacionālisma vadītā politikā valoda tiek lietota kā ideoloģisks rīks ar mērķi nostiprināt nāciju.³³ Skolu vadītāji, kuri paši ir mazākumtautību pārstāvji, intervijās atklāj personiskās izjūtas un pārdzīvojumus par nacionālisma diskursa ietekmē īstenoto “atkrieviskošanas” politiku. Privātie diskursi parāda, ka strauji pieņemtie vienpusējie lēmumi, apdraudējuma leksikas izmantošana un uzticības krīze apgrūtina vienotas sabiedrības veidošanu daudz nacionālā sabiedrībā, kāda ir Latvijā.

Tomēr, pamatojot pārejas uz mācībām latviešu valodā nepieciešamību, likumprojekta anotācijā aprakstīts, ka “līdzšinējā bilingvālās izglītības politika nav nodrošinājusi kvalitatīvu valsts valodas apguvi, lai mazākumtautību skolēniem nodrošinātu iespējas maksimāli efektīvi turpināt izglītības iegūšanu, veidot profesionālo karjeru un līdzdarboties valsts kultūras, sociālajā un ekonomiskajā dzīvē”.³⁴ Uzskaitītie pamatojumi norāda uz neoliberalisma diskursa argumentācijas izmantošanu, lietojot produktīvātes leksiku *maksimāli efektīvi* un uzsverot

³¹ Ashraf, M. A., Turner, D. A., Laar, R. A. Multilingual Language Practices in Education in Pakistan: The Conflict Between Policy and Practice, pp. 1–14.

³² Kim, S., Dorner, L. M. School District Responses to Cultural and Linguistic Change: Competing Discourses of Equity, Competition, and Community. *Journal of Language, Identity & Education*, 2021, Vol. 20, Issue 4, pp. 255–270. <https://doi.org/10.1080/15348458.2020.1753197>

³³ Soler J., Vihman V., V. Language ideology and language planning in Estonian higher education: Nationalising and globalising discourses, pp. 22–41.

³⁴ Tiesību akta projekta “Grozījumi Izglītības likumā” sākotnējās ietekmes (ex-ante) novērtējuma ziņojums (anotācija). 8.06.2022.

nepieciešamību skolēnu dalībai tālākizglītībā un valsts ekonomiskajā dzīvē. Neoliberālisma diskursa skatījums uz skolēna kā indivīda galveno uzdevumu – savas konkurētspējas uzlabošanu caur izglītības procesu³⁵, tiek lietots ne tikai šeit, bet arī IZM publicētajos materiālos un skolu vadītāju skaidrojumos par “Vienotas skolas” ieviešanas iemesliem un ieguvumiem. Diskurss, ka pāreja uz mācībām valsts valodā sekmēs skolēnu konkurētspēju tālākizglītībā un darba tirgū, ir pretrunā izglītības zinātņu pētniecības atziņām par dzimtās valodas nozīmi augstāku mācību sasniegumu iegūšanā³⁶, labākā lasītprasmē pirmajā un otrajā svešvalodā³⁷ un vienas mācību valodas ierobežojumiem izglītības turpināšanā, kā arī prestižas karjeras izveidošanā³⁸. Argumentācijā izmantotie neoliberālisma diskursam atbilstošie iemesli un ieguvumi par skolēnu konkurētspējas uzlabošanu tālākizglītībā un karjerā neatbilst ne teorētiskajām atziņām, ne skolu vadītāju izpratnei par “Vienotas skolas” būtību, ne nacionālisma

diskursā sakņotajiem politikas ieviešanas mērķiem.

Skolu vadītāju intervijās izmantotie privātie diskursi apstiprina nacionālisma diskursa teorētiku aprakstīto³⁹ nošķirumu starp politiķiem, nacionālisma politikas veidotājiem un skolu vadītājiem un pedagogiem, kuriem šī nacionālisma politika jāīsteno un jāaizstāv.

Globalizācijas diskursa teorētiķi⁴⁰ norāda uz nepieciešamību nacionālisma diskursu paplašināt, IZM savā komunikācijā un sadarbībā ar skolu vadītājiem, atzīstot valodas izglītības politikas “Vienota skola” radīto ietekmi uz mazākumtautību pārstāvju pieredzi izglītībā, lai neierobežotu politikas sekmīgu īstenošanu⁴¹. Kā norāda izglītības politikas pētnieki⁴², skolotāji un skolu vadītāji ir jāsagatavo, lai risinātu kompleksos jautājumus par valodu, tautību, varu, identitāti un piederību, kas tiek aktualizēti⁴³, ieviešot izglītībā valodu politiku “Vienota skola”. Līdzšinēja valodas politika izglītībā, kur uzsvars ir bijis tikai uz valodas atbalstu, nerisinot jautājumus par valodu, tautību,

³⁵ Kaščák, O., Pupala, B. Governmentality – Neoliberalism – Education: the Risk Perspective, pp. 145–158.

³⁶ Kosonen, K. The role of language in learning: What does international research say? In: *First language first: Community-based literacy programmes for minority language context in Asia*. Bangkok: UNESCO, 2005, pp. 87–95. <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001402/140280e.pdf>

³⁷ Dutcher, N., Tucker, G. R. *The Use of First and Second Languages in Education. A Review of International Experience*. Pacific Islands Discussion Paper Series, No. 1. World Bank, 1997, p. 24. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/131161468770987263/pdf/multi-page.pdf>

³⁸ Walter, S. L. The Language of Instruction Issue: Framing an Empirical Perspective. In: Spolsky, B., Hult, F. (eds.). *The Handbook of Educational Linguistics*. Malden; Oxford; Carlton: Blackwell Publishing, 2010, pp. 129–146. https://scholar.google.lv/scholar_url?url=https://www.academia.edu/download/30662259/The_HandbookofEducational_Linguistics.pdf%23page%3D153&hl=lv&sa=X&ei=Yns7ZpCCiYrSy9YPnN2NoAw&scisig=AFWwaeZXPwtlwVt82zfcf8-28sow&oi=scholar

³⁹ Soler, J., Vihman, V. Language ideology and language planning in Estonian higher education: Nationalising and globalising discourses, pp. 22–41.

⁴⁰ Putjata, G., David-Erb, M. Introduction: Transnational and Translingual Social Practices at Schools. *Discourse and Practice in Science, Politics and Education. Linguistics and Education*, 2023, Vol. 78. <https://doi.org/10.1016/j.linged.2023.101204>

⁴¹ Ashraf, M. A., Turner, D. A., Laar, R. A. Multilingual Language Practices in Education in Pakistan: The Conflict Between Policy and Practice, pp. 1–14.

⁴² Repo, E. Discourses on Encountering Multilingual Learners in Finnish Schools. *Linguistics and Education*, 2020, Vol. 60. <https://doi.org/10.1016/j.linged.2020.100864>

⁴³ Ashraf, M. A., Turner, D. A., Laar, R. A. Multilingual Language Practices in Education in Pakistan: The Conflict Between Policy and Practice, pp. 1–14; Kim, S., Dorner, L. M. School District Responses to Cultural and Linguistic Change: Competing Discourses of Equity, Competition, and Community, pp. 255–270

varu, identitāti un piederību, ne tikai nav panākusi mazākumtautību skolēnu latviešu valodas apguvi, kā to parāda likumprojekta grozījumu anotācijas, IZM publicētās informācijas un skolu vadītāju interviju analīzes rezultāti, bet arī nav sekmējusi vienotas sabiedrības veidošanos, lai gan izglītības nozīmība sabiedrības integrācijā jau kopš 1999. gada tiek uzsvērtā pirmajā Sabiedrības integrācijas valsts programmas koncepcijā.⁴⁴

Skolu vadītāju nākotnes redzējumā var ieraudzīt, ka saliedētas sabiedrības skaidrošanā vadītāji iekļaujas globalizācijas diskursā, kurā redz, ka abas tautības veido savstarpēji papildinošas attiecības. Tomēr globalizācijas diskurss nepiedāvā skaidru attiecību mērķi, tāpēc vadītāji pāriet uz neoliberālisma diskursu, par attiecību mērķi definējot labklājīgas valsts veidošanu. Nacionālisma diskursa dominēšanai nepieciešamās apdraudējuma leksikas⁴⁵ lietošana neveicina tautu savstarpējo uzticību un vienotas sabiedrības veidošanos, kā to intervijās norāda arī skolu vadītāji. Ja IZM mērķis ir vienotas sabiedrības veidošana, tad ieteicams komunikācijā atteikties no nacionālisma diskursa un izvēlēties vai nu skolu vadītāju piedāvāto neoliberālisma diskursu, kur vienotas sabiedrības pamats ir valsts labklājības celšana, vai globalizācijas diskursu, kur mazākumtautību pārstāvjiem ir būtisks pienesums Latvijas kultūras un sabiedrības vērtību veidošanā. Izvēloties vienotas sabiedrības diskursu, ir jāatbild uz jautājumu: ko mēs kopā darīsim? Diskursu par vēlamajām latviešu un krievu attiecībām ilustrē skolas vadītāja teiktais:

“Vēsture ir tāda, kāda viņa ir. Mēs nevaram pārbūvēt to, kas bija. Mēs varam celt to dzīvi, kāda ir šobrīd. Visu laiku rakņāties pagātnē ir bezjēdzīgi. Vainot viens otru var, kamēr grib, bet vajag atrast to kopīgo, kopīgo valodu, kā mēs varam dzīvot kopā un ko mēs varam darīt, lai Latvija būtu valsts, kurā cilvēki gribētu palikt, no kuras nebrauktu prom.”

Skolu vadītāju kritikā par “Vienotas skolas” vienpusēju īstenošanu tikai mazākumtautību skolās, neiesaistoties skolām, kurās mācības notiek valsts valodā, un nākotnes redzējumā par skolu apvienošanu var ieraudzīt arī bilingvālās izglītības iegūšanas modeļa kritiku⁴⁶ par modeļa ieviešanu uz mazākumtautību skolu pamata, kas izveidoja valodu un kultūru formalizāciju – skolēna dzimtā valoda no mājas vides elementa (ģimenes valodas) kļūst par kopienas identitātes pazīmi (*mūsu* valoda), bet latviešu valoda no sadzīvē sastopamās valodas (kaimiņos, rados, sabiedrībā) kļūst par oficiāli lietojamo valsts valodu. Skolu vadītāju privāto diskursu analīzes rezultāti ļauj cerēt, ka, pārejot uz mācībām tikai latviešu valodā, mazākumtautību valoda atkal varētu atgriezties ģimenes valodas un mājas vides elementa pozīcijās. Tomēr izglītības politikas veidotājiem, latviešu skolu vadītājiem un izglītības procesu pētniekiem joprojām jāatbild uz jautājumiem, kā “Vienotajā skolā” iesaistīties skolas, kurās mācību valoda ir valsts valoda un kā notiks savstarpējā sadarbība.

Kamēr politiķi un IZM īstenotā izglītības politika neskar jautājumus par valodu, tautību, identitāti un piederību, tikmēr skolu vadītāji neoliberālisma diskursa ietekmē⁴⁷ intervijās

⁴⁴ Sabiedrības integrācija Latvijā. Valsts programmas koncepcija. *Latvijas Vēstnesis*, 10.03.1999., 7. lpp. <http://periodika.lv/periodika2-viewer/?lang=fr#panel:pp|issue:368763|page:7>

⁴⁵ Lawton, R. 2008. Language policy and ideology in the United States: A critical analysis of “English only” discourse. In: M. Khosravi-Nik, A. Polyzou (eds.). *Lancaster University Postgraduate Conference in Linguistics & Language Teaching*, 2008, Vol. 2, p. 79. <https://www.lancaster.ac.uk/fass/events/laelpgconference/papers/v02/05-Lawton.pdf>

⁴⁶ Golubeva, M. Efektīva bilingvālā izglītība – kādiem mērķiem?, 132.–140. lpp.; Pallo, D. *Mazākumtautību izglītības iestāžu vadības atbalsts pedagogiem rīgā, pārejot uz mācībām latviešu valodā. Maģistra darbs*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2023. <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/62460>

⁴⁷ Ramey, J. Neoliberalism as a political theology of chance: The politics of divination. *Palgrave Communications*, 2015, Vol. 1, pp. 1–9. <https://doi.org/10.1057/palcomms.2015.39>

paaugst individuālo atbildību. Gan “Vienotas skolas” būtības, gan valodas, kultūras un piederības izpratne un attiecīgi skolā ikdienā īstenotais mācību process un ārpusstundu aktivitātes ir atkarīgas no skolas vadītāja izpratnes un entuziasma. Nerisinot šos jautājumus politiski sabiedrības limenī, atbildība par to, ko, kā un cik daudz, tiek uzlikta skolu vadītājiem, vadības komandām un atsevišķiem pedagogiem, dažādās skolās skolēniem radot dažādu pieredzi šajos valstij svarīgajos jautājumos.

Neoliberalisma kritiķi norāda uz nevienlīdzības palielināšanās risku diskursa ietekmē⁴⁸, kas ir pretrunā skolu vadītāju vīzijai par labklājīgas valsts veidošanu un sociālekonomiskās situācijas uzlabošanu Latvijā. Pāreja uz mācībām latviešu valodā un valodas politikas “Vienota skola” īstenošana izglītībā palielina sociālās nevienlīdzības risku skolēniem, kuriem ir vājas latviešu valodas zināšanas, ietekmējot skolēna mācību sasniegumus un pakārtoti tālākizglītības iespējas un iekļaušanos darba tirgū. Tāpat nevienlīdzības risks palielinās, atšķirīties skolēniem pieejamās skolas nodrošinātajai izglītības kvalitātei. Skolu vadītāji intervijās atklāja, ka pedagogi, kuriem ir grūtības strādāt latviešu valodā, maina darbavietas uz skolām, kurās mācības joprojām tiek pieļautas krievu valodā. Tas var radīt lielāku skolu noslāņošanu un nevienlīdzību, atstājot sekas uz skolēniem pieejamās izglītības kvalitāti. Pašvaldību kā izglītības iestāžu dibinātāju un pārvaldītāju rīcībā būtu jābūt pētījumos balstītiem risinājumiem, kā strādāt ar skolām, kas uzrāda sliktākos rezultātus pārejā uz mācībām latviešu valodā, lai nepieļautu skolu noslāņošanu.

Globalizācijas diskursā valodas izglītības politikas vēlamais rezultāts⁴⁹ ir skolēni, kuru viena daļa identitātes sakņojas viņu dzimtajā kultūrā un valodā, bet otra identitātes daļa izriet no viņu attiecībām ar valsts nacionālo kultūru un valodu. Tā kā lielākajai daļai mazākumtautību skolēnu tas nozīmē sevi nest krievu un latviešu identitāti, kas nacionālisma diskursa ietekmē vienmēr ir bijušas pretnostatītas, tad viņiem ir nepieciešams īpašs atbalsts, risinot attiecības starp savu etnisko izcelsmi un latvisko identitāti. Kā norāda IZM publicētā materiāla “Metodiskie ieteikumi pirmsskolas un sākumskolas pedagogiem darbam ar bērniem latviešu valodā lingvistiski neviendabīgā vidē” autore Sanita Martena – šeit mazākumtautību pedagogi un citi krievvalodīgie izglītības iestāžu darbinieki var būt kā piemērs un paraugs: “Bilingvālas, divās vai vairāk valodās brīvi runājošas audzinātājas, auklītes, sētnieks, virtuves darbinieki, medmāsa u.tml. netieši atspoguļo pasauli, kurā sadzīvo kopā vairākas valodas. Ir svarīgi, ka bērni ikdienā sastop šos cilvēkus, kuri neatkarīgi no viņu dzimtās valodas spēj runāt latviešu valodā.”⁵⁰ Šis skatījums paplašina skolu vadītāju veidoto diskursu par skolu kā latviskās vides nodrošinātāju, un ir īpaši nozīmīgs sadursmē ar nacionālisma diskursu par pedagogiem ar dzimto latviešu valodu kā vēlamākiem, labākiem un svarīgākiem pedagogiem, īstenojot pāreju uz mācībām latviešu valodā. Mazākumtautību pedagogi ir gan skolas, gan ministrijas resurss komunikācijai par etniskās izcelsmes un latviskās identitātes savienošanu.

⁴⁸ Sardoč, M. The Language of Neoliberalism in Education. In: Sardoč, M. (ed.). *The Impacts of Neoliberal Discourse and Language in Education. Critical Perspectives on a Rhetoric of Equality, Well-Being, and Justice*. New York; Oxon: Routledge, 2021, pp. 1–12. https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9781000360592_A40661905/preview-9781000360592_A40661905.pdf

⁴⁹ Arnett, J. J. The Psychology of Globalization. *American Psychologist*, 2002, Vol. 57, Issue 10, pp. 774–783. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.57.10.774>

⁵⁰ Martena, S. *Metodiskie ieteikumi pirmsskolas un sākumskolas pedagogiem darbam ar bērniem latviešu valodā lingvistiski neviendabīgā vidē*. Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrija, 2003, 5. lpp. <https://www.izm.gov.lv/lv/media/20325/download?attachment>

Rezultāti parāda, ka skolu vadītāji savos privātajos diskursos piekrīt nacionālisma diskursa skatījumam⁵¹ par izglītības uzdevumu sargāt, novērtēt un popularizēt valsts kultūru, vēsturi un intelektuālo mantojumu. Latviešu kultūras patēriņš caur tādām programmām kā “Latvijas skolas soma” ir iespēja mazākumtautību pārstāvjiem veidot saikni un piederības izjūtu valstij. Nacionālās valodas un kultūras “tīrības” protekcionisms traucē mazākumtautību pārstāvjiem gan apgūt un lietot valodu, gan piedzīvot latviešu kultūru kā savējo, nevis tikai pasīvi to patērēt. Globalizācijas diskursa pārstāvji⁵² norāda, ka vienotas sabiedrības veidošanai mazākumtautību valoda un kultūra ir jāpārtrauc uzlūkot kā konkurents un dominējošās valodas un kultūras piesārņotājs, bet unikāla vērtība,

kas nevis apdraud, bet bagātina un papildina valsts kultūru. Šo vīziju privātajos diskursos pauda arī daži skolas vadītāji. Lietojot intervijās minētos piemērus – globalizācijas diskursā mazākumtautību pārstāvis drīkst lasīt dainas un latviešu tautas tērpā sarunāties krieviski.

Publisko un privāto diskursu analīze un salīdzināšana ar globālajiem diskursiem un Latvijas valodas izglītības politikas ģenēzi atklāj, ka valodas izglītības politikas “Vienota skola” skaidrošanā joprojām tiek izmantots Latvijas neatkarības atjaunošanas brīdi nozīmīgais nacionālisma diskurss un šobrīd globāli dominējošais neoliberalisma diskurss, kas traucē jaunas valodu politikas ieviešanu izglītībā⁵³ un uztur esošās sociālās attiecības, kurās jau vairāk nekā 30 gadus nespējam izveidot vienotu sabiedrību. Tāpēc Latvijas valodas izglītības politikas veidotājiem, praktiķiem un pētniekiem nepieciešams izmantot diskursus pielāgot, lai veicinātu savstarpējo komunikāciju un valodas politikas mērķu sasniegšanu.

⁵¹ Cots, J. M., Lasagabaster, D., Garrett, P. Multilingual Policies And Practices Of Universities In Three Bilingual Regions In Europe. *International Journal of the Sociology of Language*, 2012, No. 216, pp. 7–32.

⁵² Lawton, R. 2008. Language policy and ideology in the United States: A critical analysis of “English only” discourse. In: M. KhosraviNik, A. Polyzou (eds.). *Lancaster University Postgraduate Conference in Linguistics & Language Teaching*, 2008, Vol. 2, p. 85. <https://www.lancaster.ac.uk/fass/events/laelpgconference/papers/v02/05-Lawton.pdf>

⁵³ Poudel, P. P., Choi, T. Discourses shaping the language-in-education policy and foreign language education in Nepal: An intersectional perspective. *Current Issues in Language Planning*, 2022, Vol. 23, Issue 5, pp. 488–506. <https://doi.org/10.1080/14664208.2021.2013063>

Avoti un literatūra

- Akmene, Z. *Valodas izglītības politikas “Vienota skola” skaidrošanā izmantotie diskursi. Maģistra darbs*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2025.
- Amiel, M., Yemini, M., Kolleck, N. Questioning the Rhetoric: A Critical Analysis of Intergovernmental Organisations Entrepreneurship Education Policy. *European Educational Research Journal*, 2022, Vol. 21, Issue 5, pp. 756–777. <https://doi.org/10.1177/14749041211005893>
- Arce-Trigatti, A., Anderson, A. Defining Diversity: A Critical Discourse Analysis of Public Educational Texts. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 2020, Vol. 41, Issue 1, pp. 3–10. <https://doi.org/10.1080/01596306.2018.1462575>
- Arnett, J. J. The Psychology of Globalization. *American Psychologist*, 2002, Vol. 57, Issue 10, pp. 774–783. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.57.10.774>
- Ashraf, M. A., Turner, D. A., Laar, R. A. Multilingual Language Practices in Education in Pakistan: The Conflict Between Policy and Practice. *Sage Open*, 2021, Vol. 11, No. 1, pp. 1–14. <https://doi.org/10.1177/21582440211004140>

- Beck, U. *The Reinvention of Politics: Rethinking Modernity in the Global Social Order*. Cambridge: Polity Press, 1997. <https://archive.org/details/reinventionofpol0000beck/mode/2up>
- Blackledge, A. *Discourse And Power In Multilingual World*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2005. https://books.google.lv/books?id=L4PxbB_nEWoC&pg=PP1&hl=lv&pg=PR3#v=onepage&q&f=false
- Chang, M. K. Reevaluating collegiality: Relationality, learning communities, and possibilities. *Policy Futures in Education*, 2018, Vol. 16, Issue 7, pp. 851–865. <https://www.sci-hub.st/10.1177/1478210317722285>
- Davies, B., Bansel, P. Neoliberalism and education. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 2007, Vol. 20, Issue 3, pp. 247–259. https://www.researchgate.net/publication/233226041_Neoliberalism_and_Education
- Dorner, M. L., Moon, J., Bonney, E. N., Otis, A. Dueling Discourses in dual Language Schools: Multilingual “Success for All” versus the Academic “Decline” of Black Students. In: E. Flores, A. Tseng, N. Subtirelu (eds.). *Bilingualism For All? Raciolinguistic Perspectives on Dual Language Education in the United States*. Bristol; Blue Ridge Summit: Multilingual Matters, 2020, pp. 88–110. https://www.researchgate.net/publication/361466901_Dueling_discourses_in_dual_language_schools_Multilingual_success_for_all%27_versus_the_academic_%27decline%27_of_black_students
- Druviete, I. Eiropas daudzvalodības lokā. No: M. Golubeva (sast.). *Jaunais un aktuālais bilingvālajā izglītībā Latvijā un pasaulē: Rakstu krājums*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2011, 2. laid., 141.–152. lpp. Latviešu valodas aģentūra. https://maciunmacies.valoda.lv/wp-content/uploads/2020/03/27-Met_BIL_2.pdf
- Dutcher, N., Tucker, G. R. *The Use of First and Second Languages in Education. A Review of International Experience*. Pacific Islands Discussion Paper Series, No. 1. World Bank, 1997. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/131161468770987263/pdf/multi-page.pdf>
- Fairclough, N. *Language and Power*. London: Longman, 1989. https://www.academia.edu/10033830/Fairclough_Language_and_Power_pdf
- George, S. A Short History of Neoliberalism. *Conference on Economic Sovereignty in a Globalising World, Global Policy Forum, Bangkok*, 24.03.1999. <https://www.tni.org/en/article/a-short-history-of-neoliberalism>
- Gibbons, A. Neoliberalism, education policy and the life of the academic: A poetics of pedagogical resistance. *Policy Futures in Education*, 2018, Vol. 16, Issue 7, pp. 918–930. <https://doi.org/10.1177/1478210318774675>
- Golubeva, M. Efektīva bilingvālā izglītība – kādiem mērķiem? M. Golubeva (sast.). *Jaunais un aktuālais bilingvālajā izglītībā Latvijā un pasaulē: Rakstu krājums*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2011, 2. laid., 132.–140. lpp. https://maciunmacies.valoda.lv/wp-content/uploads/2020/03/27-Met_BIL_2.pdf
- Hunkin, E., Kilderry, A., Nolan, A. 2022. Affirmative Discourse Intervention: A Framework for Re-democratising Engagement with Education Policy Discourse. *Contemporary Issues in Early Childhood*, 2022, Vol. 23, Issue 2, pp. 166–181. <https://doi.org/10.1177/1463949120966103>
- Izglītības un zinātnes ministrija. 2023. gada 27. jūnijs. *Skolēniem un skolotājiem paredzēti dažādi atbalsta pasākumi pārejai uz izglītību valsts valodā*. <https://www.izm.gov.lv/lv/jaunums/skolēniem-un-skolotājiem-paredzēti-dazadi-atbalsta-pasakumi-parejai-uz-izglitibu-valsts-valoda>
- Kaščák, O., Pupala, B. Governmentality – Neoliberalism – Education: the Risk Perspective. *Journal of Pedagogy*, 2011, Vol. 2, Issue 2, pp. 145–158. <https://doi.org/10.2478/v10159-011-0007-z>
- Kim, S., Dorner, L. M. School District Responses to Cultural and Linguistic Change: Competing Discourses of Equity, Competition, and Community. *Journal of Language, Identity & Education*, 2021, Vol. 20, Issue 4, pp. 255–270. <https://doi.org/10.1080/15348458.2020.1753197>
- Kļave, E. *Sabiedrības integrācija un iecietība Latvijā: pētījumus balstīts skatījums*. Latvijas Cilvēktiesību centrs, 2008. https://cilvektiesibas.org.lv/site/record/docs/2012/02/06/Integrācijas_petijumi_SIF_Klave.pdf
- Knight, C., Crick, T. Inclusive Education in Wales: Interpreting Discourses of Values and Practice Using Critical Policy Analyses. *ECNU Review of Education*, 2022, Vol. 5, Issue 2, pp. 258–283. <https://doi.org/10.1177/20965311211039858>
- Kosonen, K. The role of language in learning: What does international research say? In: *First language first: Community-based literacy programmes for minority language context in Asia*. Bangkok: UNESCO, 2005, pp. 87–95. <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001402/140280e.pdf>

- Lawton, R. 2008. Language policy and ideology in the United States: A critical analysis of “English only” discourse. In: M. Khosravi-Nik, A. Polyzou (eds.). *Lancaster University Postgraduate Conference in Linguistics & Language Teaching*, 2008, Vol. 2, pp. 78–103. <https://www.lancaster.ac.uk/fass/events/laelpgconference/papers/v02/05-Lawton.pdf>
- Martena, S. *Metodiskie ieteikumi pirmsskolas un sākumskolas pedagogiem darbam ar bērniem latviešu valodā lingvistiski neviendabīgā vidē*. Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrija, 2003. <https://www.izm.gov.lv/lv/media/20325/download?attachment>
- Mendoza, P., Dorner, M. L. The Neoliberal Discourse in Latin American Higher Education: A Call for National Development and Tighter Government Control. *Education Policy Analysis Archives*, 2020, Vol. 28, No. 176, pp. 1–28.
- Mullet, D. R. A General Critical Discourse Analysis Framework for Educational Research. *Journal of Advanced Academics*, 2018, Vol. 29, No. 2, pp. 116–142. <https://doi.org/10.1177/1932202X18758260>
- Pallo, D. *Mazākumtautību izglītības iestāžu vadības atbalsts pedagogiem rigā, pārejot uz mācībām latviešu valodā. Maģistra darbs*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2023. <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/62460>
- Plotka, I. Jauniešu etniskā identitāte un sociālā adaptācija dažādās kultūrvidēs. No: Žogla, I. (red.). *Latvijas Universitātes raksti*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2009, 747. sēj.: Pedagoģija un skolotāju izglītība, 154.–169. lpp. https://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/materiali/apgads/raksti/747.pdf
- Poudel, P. P., Choi, T. Discourses shaping the language-in-education policy and foreign language education in Nepal: An intersectional perspective. *Current Issues in Language Planning*, 2022, Vol. 23, Issue 5, pp. 488–506. <https://doi.org/10.1080/14664208.2021.2013063>
- Putjata, G., David-Erb, M. Introduction: Transnational and Translingual Social Practices at Schools. Discourse and Practice in Science, Politics and Education. *Linguistics and Education*, 2023, Vol. 78. <https://doi.org/10.1016/j.linged.2023.101204>
- Ramey, J. Neoliberalism as a political theology of chance: The politics of divination. *Palgrave Communications*, 2015, Vol. 1, pp. 1–9. <https://doi.org/10.1057/palcomms.2015.39>
- Repo, E. Discourses on Encountering Multilingual Learners in Finnish Schools. *Linguistics and Education*, 2020, Vol. 60. <https://doi.org/10.1016/j.linged.2020.100864>
- Sabiedrības integrācija Latvijā. Valsts programmas koncepcija. *Latvijas Vēstnesis*, 10.03.1999., 7. lpp. <http://periodika.lv/periodika2-viewer/?lang=fr#panel:pp|issue:368763|page:7>
- Sardoč, M. The Language of Neoliberalism in Education. In: Sardoč, M. (ed.). *The Impacts of Neoliberal Discourse and Language in Education. Critical Perspectives on a Rhetoric of Equality, Well-Being, and Justice*. New York; Oxon: Routledge, 2021, pp. 1–12. https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9781000360592_A40661905/preview-9781000360592_A40661905.pdf
- Soler, J., Vihman, V. Language ideology and language planning in Estonian higher education: Nationalising and globalising discourses. *Current Issues in Language Planning*, 2017, Vol. 19, Issue 1, pp. 22–41. <https://doi.org/10.1080/14664208.2017.1281039>
- Tiesību akta projekta “Grozījumi Izglītības likumā” sākotnējās ietekmes (ex-ante) novērtējuma ziņojums (anotācija). 8.06.2022. https://tapportals.mk.gov.lv/legal_acts/01aa588d-7a1e-432b-8593-26e8f98bf8af
- Vēbers, E. Bilingvālās izglītības reforma. *Diena*, 15.10.1999. <https://www.diena.lv/raksts/pasaule/krievija/bilingvalas-izglitibas-reforma-10542349>
- Walter, S. L. The Language of Instruction Issue: Framing an Empirical Perspective. In: Spolsky, B., Hult, F. (eds.). *The Handbook of Educational Linguistics*. Malden; Oxford; Carlton: Blackwell Publishing, 2010, pp. 129–146. https://scholar.google.lv/scholar_url?url=https://www.academia.edu/download/30662259/The_HandbookofEducational_Linguistics.pdf%23page%3D153&hl=lv&sa=X&ei=Yns7ZpCCiYrSy9YPnN2NoAw&scisig=AFWwaeZXpWtlwVt82zcf8-28sow&oi=scholar
- Wilkins, A. Neoliberalism, Citizenship, and Education: A Policy Discourse Analysis. In: A. Peterson, G. Stahl, H. Soong (eds.). *The Palgrave Handbook of Citizenship and Education*. London: Palgrave Macmillan, 2018, pp. 1–13. https://doi.org/10.1007/978-3-319-67905-1_10-1

- Wodak, R. The discourse-historical approach. In: R. Wodak, M. Meyer (eds.). *Methods of critical discourse analysis*. London: SAGE Publications, 2001, pp. 63–94. https://books.google.lv/books?id=dZY2OQJiPIQC&lpg=PA63&ots=_kgVAoe5u3&lr&pg=PA64#v=onepage&q&f=false
- Wodak, R. 2006. Linguistic Analyses In Language Policies. In: Ricento, T. (ed.). *An Introduction To Language Policy. Theory And Method*. Malden; Oxford; Carlton: Blackwell Publishing, 2006, pp. 170–193. https://books.google.lv/books?id=ADw4TsEoQkAC&lpg=PA170&ots=4hHyY3b_yA&dq=wodak%202006%20language%20policy&lr&hl=lv&pg=PA170#v=onepage&q&f=false

Impērisms Patiesība Karš

Krievu pasaule: no mesiānisma idejas līdz šizoidejām

Atslēgvārdi: “krievu pasaule”, kultūrformas, impērisms, krievu mesiānisms, šizoidejas

Šajā rakstā centīšos argumentēti izvērst dažas pamatatziņas:

1. Viens no krievu impērisma ideoloģiskajiem stūrakmeņiem ir **mesiānisma ideja**, kura principiāli saistīta ar vēsturiski izaugušām Krievijas kultūrformām, kuras katra atsevišķi nav patstāvīgs veidojums, bet gan organiski iekļaujas kādā veselumā kā nesaraujamā formveidojumu tīklā.
2. Impērisma ideoloģijas (ne tikai krievu) izvērsums – kā to daudzkārt apliecinājusi vēsture – likumsakarīgi ved pie pasaules redzējuma racionalitātes vājināšanās un realitātei neadekvātu ideju (šajā rakstā *šizoideju*¹) producēšanas.
3. Iluzorās – un reizē reāli esošās – impērisko ideju un *šizopasaules* noārdīšanā īpaša loma varētu būt **informatīvām un izglītojošām aktivitātēm** (pat pasaules mērogā).² Reāla sabiedrības saliedētība iespējama, tikai

balstoties uz vairāk vai mazāk kopīgām vērtībām un relatīvi vienojošu patiesības izpratni (sevi ietverot arī atšķirības), taču daudziem skaudrās un reizē komiskās ainas, kuras iezīmēšu rakstā, varētu būt pat nesaņemamas un netikamas. Raksts nav pašmērķīgi vērsts uz konfrontāciju ar kādu etnisko vai sociālo grupu.³ Tomēr, kad jāizvēlas starp totalitāri vai demokrātiski orientētu sabiedrību, konfrontācija ir neizbēgama.

Jebkurš karš pats par sevi ir šausminošs un nepieņemams. Taču, izvēršoties Krievijas pilna mēroga iebrukumam Ukrainā, aizvien skaidrāk kļūst redzams kas vairāk – it kā no sen pagājībā grimušas aizvēstures mūsu priekšā izniris biedējošs monstros: šķiet, zaudējis jebkurus konkrēti cilvēciskus vaibstus, tas sevi piesaka šizoideju un agresīvu (brīžiem nacistisku) prasību veidā, tas pretendē uz mesiānismu, ir atklāti impērisks un draud iznīcināt jebkuru, kas pretosies tā varai.

Šā monstra parādīšanās ir liecība tam, ka sabrukusi līdzšinējā, vairāk vai mazāk par racionālu uzskatītā pasaules kārtība, mēs pat nespējam prognozēt, kas varētu notikt rīt, nav izslēgtas atomkara briesmas. Vienlaikus gribētos vaicāt, vai Rietumu pasaule pārāk ilgi nav gulējusi letargiskā miegā, atradusies cītīgi producētu iedomu un ilūziju gūstā, neatlaidīgi

¹ Izmantojot terminu *šizoidejas*, lielā mērā sekoju amerikāņu vēsturnieka T. Snaidera (*Snyder*) piedāvājumam. Snaiders lieto vārdu *šizofašisms*, lai apzīmētu, viņaprāt, šobrīd garīgi slimās un pret pārējo pasauli agresīvi noskaņotās Krievijas sabiedrības neadekvātās rīcības. Neadekvātās darbības organiski saistītas ar neadekvātām un lielākoties melīgām teorijām, ilūzijām un fantāzijām. Tāpēc – *šizoidejas*.

² Raksts pirmām kārtām balstās uz šobrīd emigrācijā dzīvojošo Krievijas pētnieku izstrādēm (tādu ir ļoti daudz), kā arī uz Rietumu pasaulē atzītu politiku un sabiedrisko zinātņu speciālistu atzinumiem: Z. Bžežinskis (*Brzezinski*), T. Snaiders, A. Aplbauma (*Applebaum*) un daudzi citi.

³ Sacīto varētu attiecināt arī uz Latviju, meklējot iespējas iedzīvināt saskaņu un izpratni starp dažādām nacionālajām un sociālajām grupām. Lai noskaidrotu, kāda ir “krievu pasaules” ideoloģijas un ar to saistītās prakses ietekme Latvijā, nepieciešams veikt izvērstus socioloģiskus pētījumus, kādi līdz šim, cik raksta autoram zināms, nav izdarīti.

un nekritiski piedēvējot visai cilvēcei (jebkurai sabiedrībai, arī Krievijai) pasaules redzējuma formas un domāšanas īpatnības, kas līdz šim bijušas raksturīgas galvenokārt Rietumu civilizācijai.

Taču runa nav un šobrīd nevar būt tikai par Krieviju vai “krievu pasauli”. Monstrs ir krietni plašāka un biedējošāka parādība, tā taustekļi sniedzas pāri visai pasaulei. Vai gan kāds pirms neilga laika spētu iedomāties, ka personu, kuru starptautiska tiesa pasludinājusi par noziedznieku, Rietumu demokrātijas citadelē, ASV varētu sagaidīt ar aplausiem un uz izritināta sarkanā celiņa, kā to varēja vērot Trampa un Putina tikšanās laikā Aļaskā. Pekinā šo noziedznieku ar glaimīgu smaidu sejā pie rociņas vadā vēl viens demokrātisks valsts lideris – Indijas premjerministrs N. Modi. Šķiet, universālie, vispārcilvēciskie principi ir miruši un par vienīgo atskaites punktu kļuvusi nacionālā valsts un tās intereses. Dodiet naftu, gāzi, pārējā pasaulē kaut grēku plūdi! Vācijā, manipulējot ar nacionālajām interesēm, par tuvu Putina sabiedroto kļuvusi partija “*Alternative für Deutschland*” (AfD) un tās vadītāja A. Veidele (*Weidel*). Gribētos vaicāt: vai pat uz šo notikumu un ainu fona kāds varētu iztēloties, ka jebkādu nacionālo vai ekonomisko interešu vārdā Čērčils vai Rūzvelts uz sarkanā paklāja sagaidītu Hitleru? Lielā pasaules daļā joprojām ir pazīstams vārds *lendlīze*, kas Otrā pasaules kara gados nozīmēja neierobežotu palīdzību PSRS.⁴ Šodien Ukrainai, lai izvairītos no valstiskās neatkarības zaudēšanas un genocīda, ASV visžēlīgi ieročus piedāvā pārdot, ja vien naudu sagrabinās Eiropa.

Šķiet, pasaulē vērtību un starptautisko tiesību nodrošinājuma aspektā izveidojies grandiozs tukšums. Tas ir biedējošs tukšums, kas draud aprīt visu gadu tūkstošos veidoto

civilizēto pasauli. Esošie institūti, piemēram, ANO, kam vajadzētu nodrošināt starptautisko kārtību, ir pārvērtušies par bezzobainām butaforijām. Ir skaidrs, ka pasaules pastāvēšanas vārdā idejiskais un organizatoriskais tukšums ir jāaizpilda, taču šobrīd pat nav iezīmējušās aprises turpmāk darboties spējīgām struktūrām. Tas ir pat grūtāks uzdevums nekā vien apturēt Krievijas agresiju Ukrainā.

Analizējot šo karu, gribētos oponent šobrīd Rietumos populārajam sauklim “Tas ir Putina karš!”. Jā, Putins un viņam tuvās militāristu un spēka struktūru aprindas varēja izraisīt karu, taču neviens karš nav iespējams, ja to neatbalsta plašāka sabiedrības daļa. Par to, akcentējot vainas aspektu, savā 1944. gada 28. jūlija runā izsakās arī Vinstons Čērčils: “Ja visa zeme (Vācija – R. K.) pieļāva, ka pār to valdīja tirāns (Ā. Hitlers. – R. K.), tad vainot par to nevar tikai tirānu.” Kā to apliecina Levadas sabiedriskās domas pētījumu centra (Maskava) daudzkārt veiktās aptaujas, pozitīva attieksme pret Krievijas agresiju Ukrainā (kara sākumā) bija aptuveni 70 % iedzīvotāju (pēc citiem datiem pat 83 %).⁵ Par karojošu nacistu V. Žirinovski vairākkārt ir balsojuši miljoni Krievijas vēlētāju. Aktīvi karu atbalsta Krievijas Pareizticīgās baznīcas vadība.

Viena no radikālākajām krievu impērisma izpausmēm ir “**krievu pasaules**” jēdziens. Tas savu teorētisko izvērsumu un praktisko pielietojumu galvenokārt guvis 21. gadsimta sākumā saistībā ar Krievijas militārajām aktivitātēm (Āfrikā, Sīrijā, Ukrainā un citur). Savā ideoloģiskajā orientācijā tas radniecīgs tādiem konceptiem kā *krievu dvēsele*, *dziļu*

⁴ Lendlīze, protams, neizslēdza nacionālās intereses. Palīdzību totalitārai (varētu arī teikt *fašistiskai*) valstij PSRS lielā mērā mēra noteica bailes no reālām Vācijas pretenzijām kļūt par vadošo lielvaru pasaulē.

⁵ Sk., piemēram: *Levadas centra* aptauja: Putinu pēc iebrukuma *Ukrainā* atbalsta 83% *Krievijas* iedzīvotāju. *Lsm.lv*, 29.01.22. <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/arzemes/levadas-centra-aptauja-putinu-pec-iebrukuma-ukraina-atbalsta-83-krievijas-iedzivotaju.a450368/> Dažādos Krievijas agresijas posmos veiktajos pētījumos dati atšķiras, taču atbalsts karam ir konstants. 2025. gadā vērojama tendence atbalstam karam samazināties.

tauta, krievu gars un krievu ideja (S. Uvarovs, V. Solovjovs, N. Berdjajevs). Pieminēšanas vērti būtu arī F. Dostojevskas Krievijas īpašā *garīguma* meklējumi.⁶

T. s. “krievu pasaules” ideologi ir pārstrādājuši un pielāgojuši Krievijas pašreizējam ideoloģiskajam kursam vairākus 19. un 20. gadsimta pirmās puses diskursus. “Krievu pasaules” idejas ieņem būtisku vietu krievu ideologu (P. Ščedrovicka, V. Surkova, A. Dugina u. c.) darbos, turklāt tajos parādās saistība ar Putina režīma impēriskajām aktivitātēm.

“Krievu pasaules” tēma ir saistījusi daudzu pētnieku uzmanību. Diemžēl pagaidām nevaram lepoties ar atzīstamiem latviešu autoru pētījumiem šajā jomā. Sprotams, ņemot vērā rakstā izvirzītos uzdevumus, tēmu īpaši nevaram izvērst arī šajā apcerējumā. Tomēr, ja tiktu izvirzīta prasība pateikt par “krievu pasauli” būtiskāko ar minimālu vārdu patēriņu, neviens nespētu pārspēt “dižo” šās pasaules vadoni Putinu. 2025. gada 24. jūnijā Krievijas ekonomikas forumā Pēterburgā Putins vēsti: “Tā nav ne paruna, ne līdzība, bet gan sensens likums: tur, kur soli spērusi krievu karavīra kāja, – tas mūsu.”⁷ Lai teiktais būtu pārliecinošāks, atliek pievienot patriarha Kirila II sludināto *svētās Krievzemes* konceptu, kas nepārprotami vēsti par krievu un Krievijas izredzētību.⁸

Līdz šim par “krievu pasauli” runāju kā par atsevišķu personu īpaša Krievijas garīgās un sociālās attīstības ceļa meklējumiem vai arī speciāli veidotu agresīvu impērisku teoriju. Taču par šo jēdzienu varētu runāt daudz plašākā nozīmē, ņemot vērā, ka terminiem *pasaule*, *cilvēka pasaule* kulturoloģiskajās teorijās tiek piešķirta principiāla nozīme. Tiek pētītas un interpretētas dažādas *pasaules*: antīkās Grieķijas, Romas, Indijas, Vācijas, Latvijas utt., t. i., izzinātas kāda laikmeta, sabiedrības, etnosa pasaules skatījuma īpatnības, kā arī eksistences formas. Šādā nozīmē varētu aplūkot arī “krievu pasauli”, kas pētniekam pavērtos daudz plašākā un krāsainākā ainā. Šo pasauli nedrīkstētu sajaukt ar putinisko vai Kirila II ideoloģisko “krievu pasaules” un *svētās Krievzemes* konstrukciju. Taču **šajā rakstā esam pievērsušies tieši šai impēriskajai konstrukcijai.**

Ir jāsaprot, ka arī šī konstrukcija nav no kopējās *cilvēka pasaules* izolēts elements, bet gan tā organiski iekļaujas kādā vēsturiski izaugušā veselumā, kuru šeit apzīmēsim ar jēdzienu *kultūra*. Varētu izteikt hipotēzi: “krievu pasaules” impēriski mesianiskā ideoloģija sakņojas Krievijas kultūrā savukārt atgriezeniski būtiski ietekmējot šo kultūru kopumā.

Lai noskaidrotu Krievijas impērisma saistību ar kultūru, jāveic padziļināta Krievijas kultūras kā sociāla fenomena analīze, jāpēta etnosa pasaules redzējuma un domāšanas specifika. Līdz ar to iezīmējas arī uzdevums – atsegt vēsturiski noteiktā praksē un pārliecībā sakņoto universālo Krievijas kultūrvēsturisko struktūru (mīta formas, lieli naratīvi, specifiska ikdienas apziņa, reliģija, filosofija) kopsakaru, kura kontekstā izgaismotos arī atsevišķas “krievu pasaules” īpatnības (šajā rakstā pievērsām uzmanību vien dažiem ar pieteikto tēmu saistītiem “krievu pasaules” kā ideoloģiska

⁶ Nekādā ziņā nedrīkst likt vienādības zīmi starp 19. gadsimta krievu inteliģences humānistiski orientētajiem Krievijas īpašā ceļa meklējumiem un 21. gadsimta “krievu pasaules” impēriskajām ideoloģiskajām konstrukcijām.

⁷ Путин: “Куда ступает нога русского солдата, то наше”. *Tvnet.lv*, 20.06.2025. <https://rus.tvnet.lv/8273248/putin-kuda-stupaet-noga-russkogo-soldata-to-nashe>

⁸ Sk. Кирилл, Патриарх Московский и всея Руси. *Семь слов о русском мире*. Москва: Фонд ИСЭПИ, 2015; par šo konceptu: Суслов, М. «Святая Русь»: геополитическое воображение в современной Русской Православной церкви. *Форум новейшей восточноевропейской истории и культуры - Русское издание*, 2013, № 2,

c. 311–327. <https://www1.ku.de/ZIMOS/forum/docs/forumruss20/23MikhailSuslov.pdf>

konstrukta aspektiem).⁹ Saprotams, ka šāds uzdevums prasa arī noteiktu teorētisku izpratni par kultūru.

Kultūra: dzīvesformas, ideāltipi, kolektīva personība filosofiskā skatījumā

Jēdziens *kultūra* iezīmē vienu no mūsdienu filosofijas mezgļpunktiem. Kultūru kā cilvēka spēju un cilvēciskās pasaules kultivāciju var aplūkot no visdažādākajiem skatpunktiem – no filosofiskā, reliģiskā, vēsturiskā, socioloģiskā, politiskā, etnogrāfiskā utt.

Mūsdienīga kultūras interpretācija nobriest I. Kanta filosofijas kontekstā (pats Kants kultūras problēmu netematizē). Kā zināms, I. Kants Rietumu filosofijā iedibina jaunu paradigmu (Kopernikam līdzīgs pavērsiens), pievēršot uzmanību cilvēciskās subjektivitātes konstitūjošajām aktivitātēm. Šo aktivitāšu rezultātā cilvēks būtībā *producē* pasauli, t. i., tā kļūst par *parādību pasauli*.¹⁰ Kanta filosofijā mēs nepārprotami varam saskatīt pasaules fenomenoloģiska aplūkojuma aizsākumus, turklāt Rietumu filosofija, pēc raksta autora pārliecības, savā būtībā pakāpeniski transformējas par kultūras filosofiju. Nav pārsteidzoši, ka šo pasaules izpratnes un interpretācijas līniju turpmāk izvērsē neokantieši. 20. gadsimta pirmajā pusē tā spilgtāko iemiesojumu gūst neokantieša (atsevišķās

izpausmēs – fenomenologa) Ernsta Kasirera (*Cassirer*) simbolisko formu filosofijā.¹¹ Tieši spējā radīt simbolisku realitāti Kasirers saskata cilvēka būtību – atšķirībā no jebkuras citas dzīves radības.

Sabiedrības attīstības gaitā veidojas katrai tautai un cilvēku kopumam raksturīgas dzīvesformas, kas sevi ietver gan attieksmi pret pasauli, gan emocionalitātes un pasaules izziņāšanas un izpratnes veidus. Cilvēks rīkojas saskaņā ar šīm formām – viņš zina, ka jādara tieši tā un ne citādi. Turklāt nav pat svarīgi, vai viņš apzinās, ka rīkojas saskaņā ar kādu regulatīvu formu (normu). Šīm formām piemīt īpaša uzskatāmība, tās pārstāv, aizstāj savā nedalāmībā simtiem un tūkstošiem cilvēcisko attiecību un sakaru. Tās, būdamas pieredzes un rīcības postulāti, kļūst par kaut ko līdzīgu pasaules saprašanas un apguves instrumentiem. Šādi veidojumi, sākot ar rīcības formām un beidzot ar savdabīgiem apziņas pīrmēliem, kas nosaka cilvēka attiecības ar pasauli, citu cilvēku un Dievu, regulē mūsu eksistenci visdažādākajās jomās. Bez šādām formām nav iespējama sabiedrības eksistence, tās ir objektīva realitāte, tās vienkārši ir. Svarīgi piebilst, ka daudzos izpausmes veidos šīm formām piemīt arī represīvs raksturs, tās diktē noteiktu rīcību. Atbilstoši šo formu kopumam (veselumam) un specifikai veidojas noteiktas noturīgas sabiedriskās attiecības sociuma ietvaros, arī konkrētas sabiedrības attieksme pret ār pasauli (agresivitāte, pacifisms, izolacionisms, orientācija uz sevi utt.).

Sekojojot E. Kasirera, M. Vēbera (*Weber*) un K. Gircas (*Geertz*) filosofiskajai tradīcijai,¹² kultūru varētu domāt (nevis viennozīmīgi definēt) kā simbolisku realitāti, kā “cilvēka austu nozīmju tīklu” (K. Gircs), universālu veselumu, jēgas vienību, kas katram reģionam,

⁹ Krievijas kultūras izpētē daudz paveicis J. Lotmans. Sk., piemēram: Ю. М. Лотман о специфике российской интеллигенции. <https://cyberleninka.ru/article/n/you-m-lotman-o-spetsifike-rossiyskoy-intelligentsii>; Лотман, Ю. М. Беседы о русской культуре. Быт и традиции русского дворянства (XVIII-начало XIX века). Санкт-Петербург: Искусство – СПб, 1994. https://imwerden.de/pdf/lotman_besedy_o_russkoj_kulture_1994__ocr.pdf

¹⁰ Sk.: Kants, I. *Tīrā prāta kritika*. Tulk. R. Kūlis. Rīga: Zinātne, 2011, BXVI-XVIII

¹¹ Sk.: Kasirers, E. *Apcerējums par cilvēku*. Rīga: Inteleks, 1997.

¹² Sk.: Vēbers, M. *Reliģijas socioloģija*. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2004; Gircs, K. *Kultūru interpretācija*. Rīga: AGB, 1998.

vēsturiskajam laikmetam, etnosam piešķir neatkārtojamību (savdabību), tādējādi padarot to par *kolektīvu personību*. Izceļot šo veseluma, jēgas vienības (jēgveidojumu tīkla) aspektu, kultūru iespējams interpretēt kā cilvēības formu, eksistences veidu un tehnoloģiju, kas realizējas noteiktās mentalitātes formās, eksistenciālajos arhetipos (cilvēka darbības un pasaules skatījuma pirmtēlos) un visā to lietu un parādību kopumā, kuru varētu saukt par konkrēti vēsturisko *cilvēcisko pasauli*.

Atzīmēsim, ka 20. gadsimta strukturālisms (Levi-Stross (*Levi-Strauss*)) orientējas uz centieniem izskaidrot cilvēka rīcību, pastāvīgi rekonstruējot simboliskos kodus, kas izraisa noteiktu rīcību. Šie kodi ir pārsabjektivu eksistējošas diferences sistēmas, kuras cilvēks varētu arī neapzināties. Rīcības subjektīvā motivācija strukturālismam galu galā ir nesvarīga.

Iespējams, ka dažiem apgalvojumiem, kas sastopami šeit piedāvātajā kultūras izpratnes teorētiskajā izklāstā, būtu nepieciešama konkrētācija, īpaši akcentējot tos aspektus, kas noteiktā elementu konstelācijā varētu raisīt agresīvu rīcību.

Viens no šādiem iepriekš izteiktajiem apgalvojumiem bija: kultūru var interpretēt kā *kolektīvu personību*. Šāds apgalvojums visai nepārprotami saistās ar diskusijām par *kolektīvās identitātes* iespējamību. Ir jāatzīst, ka jebkura *kolektīva identitāte* ir sava veida teorētisks konstrukts, taču šādu konstruktu pamatā (ja vien tie nav ideoloģiska pasūtījuma produkts) var būt reālas pieredzes formas, kuras kļūst par instrumentiem, mehānismiem cilvēības fenomena uzturēšanai. Atcerēsimies, ka līdzīgu konstruktu – *ideāltips* savulaik sekmīgi izmantoja Makss Vēbers sociālo procesu analizē. *Ideāltips* un *kultūra kā kolektīva personība* nekādā ziņā nenožīmē centienus jebkuru personu, sociālo grupu pakļaut vienotam un absolūtam mēram. Runa ir par tāda teorētiskā rīka izmantošanu, kas labāk varētu iezīmēt kādas kultūras specifiku, neizslēdzot novirzes no dominējošās kultūrformas. Piebildīsim, ka nacionālā savdabība (identitāte) vispilnīgāk un nepārprotamāk atklājas aktuālajā sociālajā praksē.

Bieži vien nacionālās identitātes saknes tiek meklētas (un arī atrastas) aizvēsturiskā senatnē. Kā piemērus te varētu minēt kaut vai klasiskos Marsela Granē (*Granet*) apcerējumus Ķīnas kultūras izpētes jomā vai K. Levi-Strosa arhaisko sabiedrību analīzei veltītos darbus. Makss Vēbers ir pārliecināts, ka visi svarīgākie pasaules uzskata jautājumi sakņojas ticībā un tāpēc pasaules uzskata problemātika lielā mērā sakrīt ar reliģisko apziņu, kuras izpētei viņš pievērš uzmanību visu mūžu. Veicot kristietības, jūdaisma, seno Ķīnas un Indijas reliģiju izpēti, arī Vēbers meklē pirmformas, kurām varētu būt noteicoša loma atbilstošo kultūru attīstībā gadsimtu un pat gadu tūkstošu ritumā. Tomēr, summējoties specifiskiem sociālās prakses elementiem, jebkurā laikmetā nacionālajā identitātē var aizsākties būtiskas izmaiņas. To konstatē arī Vēbers, analizējot protestantiskās ētikas ietekmi uz kapitālisma attīstību jaunlaiku kultūras kontekstā. Pēc Vēbera domām, protestantiskā apziņa rada “vēsturisku individu”, t. i., vēsturiski pastāvošu parādību kompleksu”.¹³ Vēl vairāk – šī apziņa, kļūstot par būtisku Rietumu sabiedrības daļas identitātes elementu, atstāj vēsturisku ietekmi uz visu šīs sabiedrības turpmāko attīstību. Sekojot Vēberam, varētu pieļaut, ka arī krievu pareizticīgā baznīca ir radījusi un turpina radīt *vēsturisku individu*.

Domājam, ka pārliecību par vairāk vai mazāk noturīgas nacionālās identitātes esamību apliecina arī ievērojamā 20. gadsimta kulturologa un vēsturnieka Franca Borkenava (*Franz Borkenau*) izteikumi, pārdomājot ebreju kultūras un identitātes būtību gadsimtu tvērumā. Borkenavs raksta: “Ebrejiskā identitāte sadursmē ar moderno dzīvi nesabruka, kā tas notika ar citu *millet* etniskajām identitātēm. Vienalga, ticīgi vai neticīgi, ebreji gandrīz visur saglabāja savu raksturu un savu kā ebreju kontinuitāti.”¹⁴ Atbildot uz pazīstamā 20. gad-

¹³ Vēbers, M. *Reliģijas socioloģija*. 27. lpp.

¹⁴ Borkenau, F. *Ende und Anfang*. Klett-Cotta, 1991, S. 542. *Millet* – jēdziens (cēlies no turku valodas), kas apzīmē konfesionālās kopības, kuras dzīvoja

simta angļu vēsturnieka A. Toinbija (*Toynbee*) pārmetumiem cionismam, Borkenavs vēl saasinātākā veidā akcentē ebreju spēju saglabāt savu patību. “Kamēr Toinbija nosodošie spriedumi par cionismu un ebrejiem vispār attiecas uz dažām mūsdienu ebreju dzīves virspusējām iezīmēm, nacisti sagrozīja un sātaniskoja kādu citu nesalīdzināmi dziļāku aspektu – stūrgalvību, ar kādu ebreji pastāvēja uz to, lai jebkuros apstākļos paliktu ebreji,” raksta Borkenavs.¹⁵ Piebildīsim, šobrīd V. Putins un krievu nacisti sātanisko ukraiņu vēlmi palikt ukraiņiem.

Krievu kultūra kā *kolektīva personība* – nacionālā identitāte

Mūsdienu aktuālo politisko procesu kontekstā (21. gadsimta pirmās desmitgades) īpaši izceļas Krievija ar tās ilgstoši piekopto militārisma un valsts terorisma praksi, kas gan laika intervāla, gan vēriena ziņā tālu pārspēj franču “lielā terora” uzbangojumus. Valsts terors Krievijā ir plaši pētīts fenomens gan pašā Krievijā, gan arī pārējā pasaulē. Tas guvis pamatīgu atspoguļojumu krievu rakstnieka A. Solžeņicina darbos (“Gulaga arhipelāgs”), angļu vēsturnieka R. Konkvista (*Conquest*) pētījumos (“Lielais terors”) un daudzu citu autoru apcerējumos. Nepretendēju sniegt jaunu informāciju par šo daudz pētīto tēmu. Gribētos norādīt vien uz dažiem aspektiem, kas militārisma un valsts terorisma sakarībā saistās ar krievu kultūru kā *kolektīvo personību*, proti, nacionālo identitāti. Nav tā, ka par šo tēmu nebūtu runāts, taču politkorektums uzstājīgi prasa šādas sarunas pieklusināt. Tāpēc būtu labāk ļaut par to runāt pašiem krievu autoriem. Norādīsim kaut vai uz krievu politologa D. Oreškina atzinumiem (protams, līdzīgas domas pauž arī citi autori).

saskaņā ar saviem likumiem Osmaņu impērijā. Borkenavs šo vārdu netulko.

¹⁵ Turpat, 543. lpp.

Pēc viņa pārliecības, Krievija daudzējādā ziņā ir Zelta Ordas mantiniece un Krievijas ekspansionistiskās politikas saknes meklējamas arī Zelta Ordas vērtību orientācijās, t. i., būt nemitīgā kustībā, citu etnosu teritoriju sagrābšana (daudzos gadījumos bezjēdzīga) un pārvalde utt.¹⁶ Arī pasaulē pazīstamais krievu rakstnieks un vēsturnieks B. Akunins akcentē Krievijas valstiskās uzbūves un sociālās dzīves principiālo saistību ar Zelta Ordu.¹⁷ Tas iezīmē Krievijas īpašo un traģisko situāciju arī mūsdienu pasaulē, kas universālā nozīmē izpaužas kā nespēja pievērsties sev, savas valsts celtniecībai, tā vietā esot nemitīgā gatavībā lēcienam ārpusaulē. Domājams, ka tieši impērisms kā augstākā vērtība ir faktors, kas Krievijā ļauj uzturēt agresīvu militarismu līdz pat šai dienai.

Totalitāras regulācijas sakarībā gribētos atzīmēt vēl kādu salīdzinoši jaunu parādību: vairākas pasaulē plaši pazīstamas Krievijas nevalstiskās organizācijas (piemēram, “Memoriāls”) pasludinātas par ārvalstu aģentiem. Tas varas pārstāvju rīcību būtiski pietuvina valsts terorismam, kas vērstas gan pret savu tautu, gan ārpusauli, vedinot domāt par Krievijas kultūras īpatnībām, kas šādu rīcību pieļauj. Šā raksta tapšanas laikā Krievijā jau aizliegta jebkura opozicionāra darbība, par protestiem pret karu Ukrainā draud visbargākie sodi.

Lai adekvātāk izvērtētu mūsdienu Krievijas ideoloģisko orientāciju un no tās izrietošo praksi, būtu jāaplūko kategorijas, naratīvus un sociālās prakses elementus, kas ilgstoši (pat gadsimtiem ilgi) ir bijuši nozīmīgi Krievijas kultūrā, nosakot tās savdabību un praktisko rīcību. Pirmkārt būtu aplūkojamas tādas kategorijas

¹⁶ Sk.: Орешкин, Д. Ордынский след в российской политической культуре. *YouTube*, 23.10.2020. https://www.youtube.com/watch?v=jUfc2_dgxE&t=2708s

¹⁷ Sk.: Акунин, Б. *Часть Азии. История Российского государства. Ордынский период*. Strelbytsky Multimedia Publishing, 2017.

un naratīvi kā *dzīļu tauta, Krievijas īpašais ceļš, Zelta Ordas mantojums, fašisms un nacisms*.

Ari mūsdienīgu Krievijas ekonomikas specīfika kļūst saprotamāka, ja to skata kultūras kontekstā. Aplūkosim populārākos mītus, kas saistās ar ideoloģiskiem konstruktiem, iemiesojoties gan kultūrformās, gan propagandā, šobrīd balstot Krievijas agresīvo uzbrukumu Ukrainai un vēlmi paplašināt uzbrukumu visai Eiropai. Mans pētījums balstās uz ļoti plašu literatūras klāstu, visupirms uz krievu emigrācijas autoru darbiem. Tas varētu aktualizēt un atgādināt arī jau zināmas atziņas, kas vai nu ideoloģisku apsvērumu vai politikorektuma dēļ ilgāku laiku ir noklusinātas.

Ir jāsaprot, ka Krievija gadu desmitiem mērķtiecīgi ir konstruējusi melīgu paštēlu.

- a) **Krievija atbrīvotāja:** par to, ka Krievija vienmēr visus ir tikai atbrīvojusi, ir pārliecināta lielākā Krievijas iedzīvotāju daļa¹⁸ (to apstiprina intervijas, aptaujas). “Atbrīvotie” (tautas, valstis) to kategoriski noliedz.
- b) **Krievija visā savā vēsturē nevienam nav uzbrukusi.** Apgalvojums tiek tiražēts neskaitāmas reizes, sākot no bērnudārza un skolas līdz mūža galam visdažādākajās auditorijās un sabiedrības grupās. Piemēra pēc – to apgalvo Putina preses sekretārs D. Peskovs: “Bet atgādināsim, ka Krievija visā savā vēsturē nevienam nav uzbrukusi...”¹⁹ To pašu vēsti patriarhs Kirils. Šādu piemērus varētu piesaukt tūkstošiem. Patiesība diemžēl ir cita: visa Krievija ir tapusi nemītīgas impēriskas agresijas rezultātā.
- c) **Krievija barotāja.** Vēsturiskie fakti liecina par pretējo, Krieviju visai regulāri civilizētā pasaule ir glābusi no bada. Pētījumi Latvijā

apstiprina to, ka arī Latvija okupācijas laikā ir barojusi Maskavu.²⁰ Taču pat tas nav galvenais. Būtiskākais ir tas, ka Latvijas okupācija uz daudziem gadu desmitiem apturēja Latvijas pozitīvu attīstību Rietumu virzienā.

- d) **Krievija un *roģinas* jēdziens.** Civilizētās Eiropas valodās praktiski netulkojams jēdziens. *Roģina* ir iekarota teritorija, kara laupījums. Sociālie pētījumi liecina, ka tikai neliela Krievijas sabiedrības daļa būtu gata atdot Japānai Otrā pasaules kara beigās Krievijas sagrābtās japāņu salas (svešas iekarotas teritorijas krievu kultūrapziņā kļūst par *roģinu*). Uz jautājumu (masu medijos), ko krievu armija dara Ukrainā, Krievijas iedzīvotāji bieži atbild: cīnās par *roģinu*.
- e) **Krievija – civilizācijas un kultūras dāvētāja.** Nepamatots apgalvojums. Būtu argumentēti jāatklāj Zelta Ordas un Rietumu ietekme uz Krievijas kultūru.
- f) **Padomju Savienība** kā vispārīgs jēdziens ideālas sabiedrības apzīmēšanai, kas neprasa spēju vai vēlmi šo jēdzienu problematizēt. Padomju Savienība nekad nav bijusi valstu savienība, bet gan Maskavas totāli pārvaldītu teritoriju kopums. Padomju vara pēc Satversmes sapulces padziņšanas boļševiku pārvaldītājās teritorijās nekad vairs reāli nav pastāvējusi kā demokrātiski vēlēta padomju vara. Tās vietā ieviesta militāra boļševiku diktatūra. To sākotnēji pamana vien atsevišķi Rietumu intelektuāļi: Karls Jaspers atzīmē, ka viņš neiebilstu pret padomju varu, ja vien tā kādreiz vispār būtu iedibināta.²¹
- g) **Padomju cilvēks** – krieviski runājoša, Maskavas režīmam pakļauta cilvēkveidīga

¹⁸ Nevaru viennozīmīgi atbildēt, cik liela Krievijas daļa tā domā, taču man personiski to nācies uzklaut tūkstošiem reižu. Tas gadu desmitiem tiražēts visos Krievijas masu medijos. Svarīgi būtu noskaidrot socioloģiskos pētījumus, cik liela Latvijas krievvalodīgo iedzīvotāju daļa pārstāv šādu viedokli.

¹⁹ <https://www.la.lv> “Bet atgādināsim, ka Krievija nekad nevienam nav uzbrukusi”.

²⁰ Par to sk.: Krūmiņš, G. *PSRS budžeta ieņēmumi un izdevumi okupētajā Latvijā pēc Otrā pasaules kara (1946–1990)*. Rīga: Latvijas Republikas Tieslietu ministrija, 2023; *Okupācijas varu radītie demogrāfiskie zaudējumi Latvijā 1939.–1990. Rakstu apkopojums*. Rīga: Latvijas Okupācijas izpētes biedrība, 2023.

²¹ Sk.: Jaspers, K. *Die Atombombe und die Zukunft des Menschen*. München: R. Piper, 1962.

būtne, kam “adrese nav ne māja, ne iela – mana adrese Padomju Savienība” (no populāras Pahmutovas dziesmas).

Tēmas, izgaismojami jautājumi

- a) **“Krievu pasaules” koncepcija un Krievijas Pareizticīgās baznīcas pieredze.** Saisītībā ar to varētu atgādināt Ļeņina atziņu, ka Krievijas Pareizticīgā baznīca visā tās pastāvēšanas vēsturē nekad nav bijusi nekas cits kā valsts aparāta piedēklis. Šobrīd – Krievijas patriarhs Kirils regulāri aicina uz genocīdu Ukrainā, augstu stāvoši pareizticīgie garīdznieki svēti tankus, kas dodas iznīcināt Ukrainu.
- b) **Krievu fašisms un šizofašisms** (T. Snaidera termins).²² Jāatzīmē, ka par krievu fašismu un tā īpatnībām aizvien vairāk runā pašas Krievijas sabiedrības izpētes speciālisti un intelektuāļi (V. Bukovskis, D. Bikovs, A. Ņevzorovs un daudzi citi). It īpaši Rietumu sabiedrībā būtu eksistenciāli izšķirīgi aktualizēt D. Bikova aicinājumu putiniskā fašisma sakarībā: “Ir laiks no jauna uzvarēt fašismu.”²³ Jo īpaši svarīgi tas ir tāpēc, ka ievērojama Krievijas sabiedrības daļa domā, ka Krievija Otrajā pasaules karā ir atbrīvojusi pasauli no fašisma. Ar lielu pārliecību gribētu apgalvot, ka Krievijā fašismu lielākā sabiedrības daļa uztver kā etnisku kategoriju (pieļauju, ka to varētu apstiprināt socioloģisks pētījums). Tas uzliek par pienākumu plašākās sabiedrības

aprintās (arī Latvijā) viest skaidrību par fašismu kā sociālu kategoriju.²⁴

- c) **Nacisma specifika Krievijā.** Nacisms Krievijā galvenokārt pastāv nacionālā pārkuma apziņas un mesianisma veidolā, nevērībā pret citu tautu valodām un kultūru. Latvijā to apliecina kaut vai tas, ka ievērojams skaits šeit nonākušo krievu pat piecdesmit gadu laikā nav apguvuši latviešu valodu.
- d) **Krievijas impērisma glorifikācija,** īpaši mūsdienu formās un izpausmēs, ieskaitot pēdējās desmitgadēs kultivēto *pobedobesie* (“uzvaras trakums”). *Pobedobesie* 2024. gadā gan Krievijā, gan ārvalstīs robežojās ar kolektīvu šizofrēniju, kura, tai padziļinoties, var novest pie pasaules katastrofas.
- e) **Autoritārisms un Krievijas ekonomikas specifika.** Pamata atzinums, kas Latvijā nav izgaismots: Krievijas ekonomika nav kapitālistiska (tas nav pat “mežonīgais kapitālisms”), bet gan noteicošajās izpausmēs – lēņu tipa saimniecība. Svarīgas tautsaimniecības nozares, resursi un to pārvalde ir nodota valdošās kliķes pārstāvju rīcībā, nevis privātpašumā.

Šizoidejas: **kultūrfilosofiska analīze**

Aplūkotās tēmas un jēdzieni nekādā gadījumā neizsmeļ Krievijas kultūras kā eksistences veida struktūru un praksi. Taču pieļauju, ka tieši tās organiski sagatavo augsni un izvērsumu

²² Sk.: “Tas ieies vēsturē kā koloniāls karš.” Vēsturnieks Timotijs Snaiders par Krievijas karu Ukrainā. *Tvnet.lv*, <https://www.tvnet.lv/7902179/tas-ieies-vesture-ka-kolonijs-kars-vesturnieks-timotijs-snaiders-par-krievijas-karu-ukraina>

²³ Давлетгильдеев, Р., Быков, Д. «Навигатор» с Дмитрием Быковым: Пора снова победить фашизм. *Echofm.online*, 8.05.2024. <https://echofm.online/programs/navigator/navigator-s-dmitriem-bykovym-12>

²⁴ Par fašismu teorētiskā aplūkojumā sk.: Eco, U. *How to Spot a Fascist*. London: Harvill Secker, 2020, pp. 1–29. Īpaši gribētu atzīmēt izcilā vācu vēsturnieka E. Noltes (*Nolte*) darbu “*Die faschistischen Bewegungen*” (München: DTV, 1966), kas izpelnījās Rietumu “demokrātu” nosodījumu, jo Nolte fašistiskām kustībām pieskaitīja arī “demokrātisko” bolševismu. Šobrīd dažādās interneta vietnēs var atrast simtiem publikāciju, kas dažādos rakursos aplūko pašreizējo Krievijas valsts organizāciju kā fašistisku. Par krievu fašismu piemēra pēc sk.: Настоящее Время. Сюжеты. Россия – фашистское государство? Разбираем признаки фашизма по Умберто Эко? *YouTube*, 30.04.2025. <https://youtu.be/dUjNKY2HWgc?si=Mz4TTddaRF8zb>

neadekvātām idejām, kuras šeit dēvēju par šizoidejām.

Par vienu no galvenajām un eksistenciāli būtiskākajām šizoidejām varētu uzskatīt **krievu mesiānisma** ideju. Tā visai nepārprotami saistīta ar impērisma koncepcijām, varētu pat teikt – tā izaug no impērisma apziņas kā vēsturiski kultivētas kultūrformas. Dažādi mesiānismi pasaules vēsturē nav nekas unikāls: piemēram, kristietiskais, musulmaniskais, komunistiskais vai vēl kāda cita pasaules pestīšanas teorija. Tomēr krievu mesiānismam ir savas īpašas iezīmes. Saistībā ar impērismu tas pirmām kārtām vērsts uz nebeidzamu ārējo ekspansiju. Tas pretendē glābt cilvēci, taču šī glābšana nav iespējama, cilvēci iepriekš nepakļaujot teritoriālai kontrolei. Jāteic gan, ka 19. gadsimta *krievu idejas* un mesiānisma sludinātāji pret pārējo pasauli bija noskaņoti krietni labvēlīgāk. Reliģiskais filozofs V. Solovjovs gribēja apvienot tautas un pārveidot pasauli, balstoties uz patiesības, labā un skaistā ideāliem. Krievu boļševiki solīja iedzīvināt pasaulē paradīzi, sekojot komunisma mācībai.

Krievu mesiānisma teorijas piedzīvo būtisku evolūciju 20. gadsimta 60. gadu beigās un 70. gados. Pirmo reizi tajās tā pa istam galvu paceļ agresīvs impērisms, un no tām izkūņojas pat rasisma un nacisma rēgi.²⁵

Aizvien biežāk mesiāniskajos naratīvos tiek pieminēti ārieši – pirmtauta *ruskije*, baltās rases pārstāvji, kas visai pasaulei dāvājuši senāko un bagātāko kultūru, kuras pretstats un ienaidnieks vienmēr ir bijusi kristietiski jūdaiskā civilizācija (atsauces teksta turpinājumā). Krievu mesiānisms savos aicinājumos glābt pasauli no jūdaisma spaidiem sasaucas ar vācu nacistu lozungiem.

Ar mesiānisma ideju būtiski sasaucas un to papildina nākošā aplūkojamā šizoideja – **izcelsmes**, ierašanās **ideja**. Protams, slāvu – katrā ziņā krievu – izcelsme ir dievišķa. Slāvu dzimta sastāvēja no četrp dzimtu pārstāvjiem:

dienvidausturmāriešiem, ziemeļāriešiem, rasēniem un svētkrieviem. Viņi ieradušies no Mazā Lāča zvaigznāja, lai aplaimotu pasauli un reizē pār to valdītu.²⁶ Ja tā, tad impērisms ir neizbēgams. Izrādās – arī **krievu valoda** ir dievu dāvana. No tās esot cēlušās visas pasaules valodas. Tā vēsti arī pazīstamais krievu filologs un populāro angļu valodas pašmācības grāmatu autors A. Dragunkins. Tas jau nekas, ka lielu daļu krievu vārdnīcas veido tatāru un somugru vārdi. Ilustrācijai neliels Dragunkina vēstījuma fragments: “Valoda ir pastāvējusi mūžīgi. Bet pirmvaloda ir bijusi un būs krievu. Mums tas ir jāpazīņo pasaulei: mēs bijām pirmie. Ja pie mums gadījumā atlidotu citplanētieši, es uzskatu, ka viņi runātu krieviski. Mana nākamā grāmata sauksies “Dievs runā krieviski”.²⁷ No sacītā loģiski izriet, ka arī Ādams un Ieva varēja runāt tikai krievu valodā.

Un vēl kāds fragments no žurnāla “Moskva”. Būtu tā kā solids izdevums. “Kaut arī visu valodu avots ir Dievs, viena valoda ir pilnīgāka, cita mazāk pilnīga. Krievu valoda ir pilnīgākā no mūsdienu (sarunu, mutiskajām) valodām.”²⁸

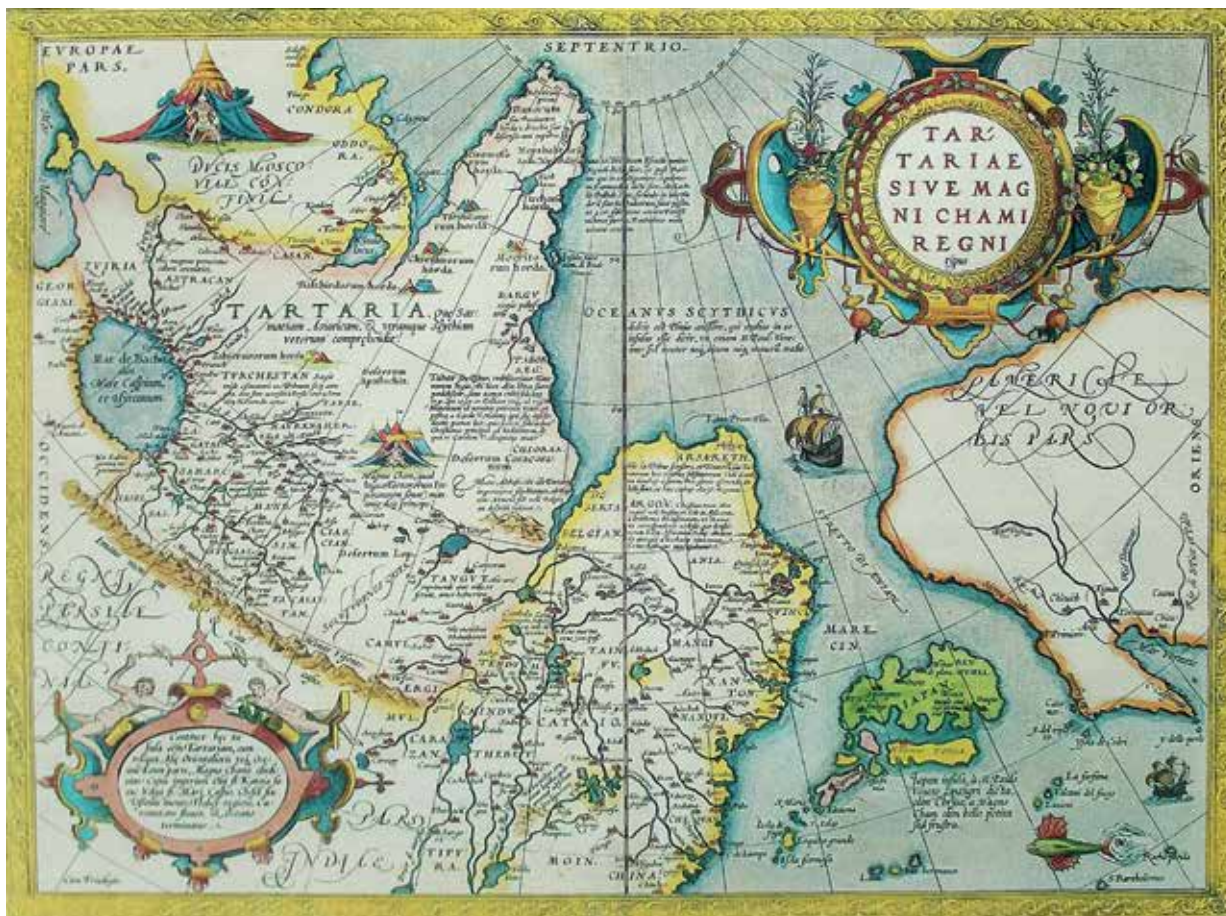
Jebkurai diženai impērijai ir nepieciešama gara un dižena priekšvēsture. Krievijai tāpat vajadzētu kaut ko vairāk nekā stāstus pat Kijevas Krievzemi. Pēteris I vai Katrīna II impēriskai vēsturei tā kā būtu par vēlu. “Uzvāra pār fašismu”. Tas labi, bet ar to ir par maz. Krievu izcelsme ir dievišķa, arī valoda dievišķa, taču istam impērismam jāgūst apliecinājumu pirmajām kārtām militāri valstiskā jomā. Kā zināms, pieprasījums rada piedāvājumu – konkrētajā gadījumā tas īstenojas fantasmagoriskajā vēstījumā par tūkstošgadīgo senatnes krievu lielvaru **Tartāriju**.

²⁵ Šobrīd neatsaukos uz avotiem, tos minēšu turpmākajā šizoideju izklāstā.

²⁶ Sk. Арьева, З. Откуда пришли предки славян. *Proza.ru*, 2008. <https://proza.ru/2008/11/05/236>

²⁷ Sk. «Бог разговаривает на русском» <https://pravdasevera.ru/2014/11/25/60b0a08fb43ef52e7c66eb1a.html>

²⁸ Губанов, В. Язык Божий, славянский и русский. *moskvam.ru*, 2023. https://moskvam.ru/publications/publication_2994.html

1 Ortēlija Tartārijas 1570. gada karte, https://lv.wikipedia.org/wiki/Tart%C4%81rija#cite_ref-2

Ar vārdu *Tatārija*, arī *Tartārija* Eiropā ilgstoši (līdz pat 19. gadsimtam) apzīmēja grandiozu reģionu, kas sevī ietvēra teritorijas no Kaspijas jūras līdz Klusajam okeānam, arī Austrumeiropas stepju apgabalus ziemeļos no Melnās jūras un Krimu. 1 Šo reģionu apdzīvoja dažādi etnosi, taču galvenokārt tie bija tatāri, kā Rietumos mēdza dēvēt tjurkus un mongoļus. Tika lietots jēdziens *Tatārija*, arī *Tartārija*, kas asociējas ar grieķu mitoloģijas Tartaru, kas vēsti par noslēpumainu, drūmu, pat biedējošu vietu. Rietumos tas ir tīri ģeogrāfisks jēdziens, turklāt ir saglabājušās daudzas detalizēti izstrādātas Tartārijas kartes, kurās atzīmētas dažādu vēsturiski un joprojām zināmu etnosu apdzīvotas teritorijas. Lielākā teritorijas daļa ilgstoši atradās mongoļu impērijas pārvaldījumā. Laika

gaitā rodas stabili nosaukumi atsevišķām teritorijas daļām: Mazā Tatārija, Lielā Tatārija, Ķīnas Tatārija un Brīvā Tatārija, kas bija apzīmējums rietumu Turkestānai, pirms to bija sagrābusi Krievija. Laika gaitā Tatārijas iedalījums un nosaukumi mainījušies: Maskavijas Tatārija aptvēra Sibīrijas un Turkestānas daļas, austrumu Tatārija – Mandžūriju un austrumu Sibīriju.

Varētu domāt, ka lielās līnijās Tartārijas vēstures izpētē visā pasaulē valda skaidrība un vienprātība. Tā tas ir līdz 20. gadsimta beigām un 21. gadsimta sākumam, līdz krievu dižvēstures meklētājiem ienāk prātā diža, bet akadēmiski izglītotās sabiedrības skatījumā šizoideja – Tartārija vēsturiski nav visbijusi dažādu tautu apdzīvota teritorija ar mainīgiem valstiskiem veidojumiem, bet gan megavalsts,

2 Krievu šizopasaules klejums globālajā tīmeklī

kas dibināta aizvēsturiskā senatnē un pastāvējusi gadu tūkstošiem. Turklāt to radījuši un pārvaldījuši *ruskije*, dievišķi personāži, kuri, kā noskaidrojām, ieradušies no Mazā Lāča zvaigznāja, lai ar “krievu pasauli” aplaimotu cilvēci. Patiesībā visa pasaule būtībā jau esot bijusi Tartārijas pārvaldījumā. Paši *ruskije* esot bijuši liela auguma gaišmataini un ar dievišķu gudrību apveltīti cilvēki – īstenie *ārieši* (pārāk atgādina vācu nacistu vēstījumus). Šie dievcilvēki radījuši grandiozu civilizāciju, kurai līdzināties nevar pat neviena mūsdienu civilizācija. Zemi pārklājušas pilsētas, megabūves, tempļi, ražošanas objekti, kuros dominējušas visproduktīvākās tehnoloģijas. Tam visam pamatā bijis dievišķas dabas *krieviskais* (pirmāriskais) *garīgums*.

Grūti noticēt. Atgādina stāstus par Atlantīdu. Bet kur viss minētais palicis? Te sākas stāsts, kas iezīmē impēriskās šizofrēnijas augstāko virsotni. Vai par to vispār būtu vērts runāt? Varbūt te ir darbs tikai psihietriem, pētot šizofrēniju kā sabiedrisku slimību. Jāņem vērā, ka vēstījumiem par Tartāriju interneta vietnēs ir miljoniem sekotāju (un tieši tāpēc par to ir jārunā).²⁹ Pat Latvijā man nācies sastapt cilvēkus, kas svēti tic Tartārijas murgam. Arī Vikipēdija latviešu valodā atkārtο krievu impēristu vēstījumu par Tartāriju kā valsti. Tātad – Tartārija iznīcināta. Turklāt to izdarījuši Rietumi, jūdaiski kristietiskās ideoloģijas vadīti un apskaužot Tartārijas panākumus visās dzīves jomās. Tas esot noticis pavisam nesen – 1812. gadā un dažos turpmākajos gados. Tartārija šajā laikā noslaucīta no zemes virsas, pie tam tas noticis atombombardēšanas rezultātā. Pāri nav palicis nekas, nu, pilnīgi nekas! Tur, kur agrāk bijušas piramīdas, pilsētas, tempļi, enerģētiskie objekti un ražošanas

²⁹ Kāda interneta vietne uzrāda rezultātu – vēstījumam par Tartāriju 2013. gadā vienā mēnesī vairāk nekā 3 miljoni skatījumu. Sk.: Мастерок, ЖЖ.РФ. Великая Тартария. 25.09.2023. <https://masterok.livejournal.com/1365905.html>

uzņēmumi, tagad redzami tikai savdabīgi karsta ezeriem līdzīgi ūdens klajumi (tomēr tie neesot karsta ezeri). Vainīgi šajā noziegumā – Rotšildi un jūdaisms savā neremdināmajā naidā pret krieviski ārisko civilizāciju. Nelielu minstināšanos vēstījumā raisa tas, ka, jāatzīst, ne Francijai, ne Anglijai tolaik nebija kodolieroču. Tomēr varam nešaubīties – kodoluzbrukums ir bijis. Pēdējā laikā uzbrukuma teorija tiek koriģēta – uzbrukums varētu būt veikts ar kādu noslēpumainu elementārdaļiņu ieroci.

Nav jēgas detalizēti pārstāstīt šo šizoīdo vēstījumu, jāpiebilst, ka ar dažādām tā versijām ir pārpildīts internets. Ir radīta pat filma, kas vēsti par krievu Tartārijas diženumu un iznīcināšanu, – murgaina, bet to ir skatījušies un no tās savas krieviskās izredzētības apziņu smēlušies vairāk nekā divi miljoni cilvēku.³⁰ Galvenais, kas Tartārijas murga sakarībā būtu jāsecina: šis vēstījums ir principiāli impēriskis, un savukārt tas aicināts stiprināt krievu impērisko un rasistisko apziņu.³¹ 2

Šizoideju apskats un analīze būtu nepilnīga (to gan ir pārāk daudz, lai visas pieminētu), ja īsumā nepieskartos vēl diviem vēstījumiem. Izrādās – Ēģiptes piramīdas uzcēluši krievi.

Arī seno ēģiptiešu valoda bijusi pārcilvēku krievu valoda. To uzstājīgi vēsti kāds V. Sundakovs (viņš nepavisam nav vienīgais, kas tā domā), kuram esot pat Maskavas Universitātes diploms. Neaplūkosit neadekvātos Sundakova argumentus, piebildīsim vien, ka arī viņam ir visai plaša sekotāju auditorija (2 miljoni skatījumu piecu gadu laikā).³²

No varenās un radošās krievu rokas nav spējis izvairīties arī **Lielais Ķīnas mūris**. To esot cēluši krievu megavalsts Tartārijas iedzīvotāji, lai pasargātos no Ķīnas barbaru iebrukumiem. Šī šizoīdeja ir pat populārāka nekā Ēģiptes piramīdu krieviskās izcelsmes teorija. Par to interneta vietnēs var atrast neskaitāmas daudzas sajūsmas un lepnuma pilnas publikācijas.³³ Teorijas pamatošanai palīgā tiek piesaukta arheoloģija un, ja nepieciešams, pat mitoloģija. Rezultātā nonākam pie vajadzīgajiem secinājumiem. Kādreizējās Ļeņingradas Universitātes profesors A. A. Tjuņajevs pasaulē dara zināmu: “Ķīna ir Krievijas jaunākais brālis.”³⁴ Vecākais brālis – senie *rusi* – mitoloģisko senslāvu vadoņu Bogumira, Slavuņas un viņu dēla Skifa vadībā devušies austrumu virzienā, lai vēlāk viņu pēcteči uzbūvētu vareno Tartāriju un to no barbariskās pasaules norobežotu ar vienu no pasaules brīnumiem – Lielo Ķīnas (tātad patiesībā krievu) mūri.

Diemžēl mūsdienu Krievijas impēristi nevēlas palikt aiz mūra, bet gan nemitīgi cenšas to pārkāpt, lai, savas mesianiskās apziņas vadīti, aplaimotu pārējo pasauli. Diemžēl no pārspīlēta mesianisma nav tālu līdz šizoidejām.

³⁰ Filma: Игнатенко, С. Падение Тартарии в 19-ом веке. *YouTube*, 3.03.2018. https://youtu.be/RMHuZXh1fKM?si=C5kH7EapihV7_4TC. Arī: Онуфрийчук, В. Частотное оружие против Тартарии. *YouTube*, 11.08.2025. <https://www.youtube.com/watch?v=nSLzNOLnU-c&t=72s>

³¹ Pēdējā laikā dažos vēstījumos par Tartāriju parādījušās pārsteidzošas nianse, kas akcentē Krievijas un Tartārijas konfrontāciju, pat naidu. Tīmeklī pieejams ir bijis video: *Почему Тартария ненавидела Россию*, *YouTube*. Tekstā Tartārija raksturota kā grandioza teritorija, kuru apdzīvojušas dažādas attīstītas tautas ar saviem valstiskiem veidojumiem (nevis vienota valsts), pilsētām, militārām būvēm, saviem likumiem un specifiskām sabiedriskajām attiecībām, kas iezīmēja citu no Krievijas atšķirīgu iespējamo attīstības ceļu. Krievija, kā vēsti teksts, vienmēr ir centusies iznīcināt Tartāriju kā no tās atšķirīgu un bīstamu civilizāciju. Raksta autors pieļauj, ka šādas nianse saistās ar Sibīrijas tautu centieniem iegūt lielākas pašnoteikšanās tiesības mūsdienu Krievijā.

³² Сундаков, В. О ложной русской истории, о Тартарии, о русском языке, о лжи про монгольское нашествие. *YouTube*, 15.06.2020. <https://www.youtube.com/watch?v=hG0-0dcWfVg>

³³ Sk., piemēram: Мальхан. Доказательства – китайскую стену построили русские. *Proza.ru*, 2013. <https://proza.ru/diary/malhan/2013-01-31>

³⁴ Sk. turpat.

Noslēgums

Aktuāls ir jautājums, kā mūsdienu Krievijai varētu palīdzēt izrauties no impēriskās eiforijas, kas saistībā ar karu Ukrainā guvusi psihiskas slimības mērogus. Protams, ir jāpalīdz Ukrainai noturēties pret nepārprotamo Krievijas ideoloģisko un militāro agresiju. Taču varētu domāt, ka vislielākā dāvana Krievijas sabiedrībai no civilizētās pasaules puses būtu konsekventi veikta psihoterapija, kas liktu agresīvu ilūziju pārņemtajiem Krievijas iedzīvotājiem saprast, ka tieši viņi ir fašisti, ka viņu neapvaldītās fantāzijas, viņu ideoloģija apdraud visas pasaules pastāvēšanu.

Savā attieksmē pret “krievu pasauli” Rietumu civilizācijai vajadzētu būt konsekventai, lietas būtu jāsauc savos vārdos un nedrīkstētu savu pārliecību pārdot par Krievijas gāzi vai naftu. Varētu cerēt, ka turpmākajos gadsimtos arī Krievija spētu pārtapt par demokrātisku sabiedrību (ar specifiskām iezīmēm, kas tikai bagātinātu pasaules kultūru).

“Krievu pasaules” adekvāta interpretācija ir nepieciešama arī Latvijai. Tas varētu palīdzēt

atteikties no ilūzijām, ka daļēja piekāpība Krievijas agresīvajām prasībām mazinātu starpvalstu spriedzi un palīdzētu risināt aktuālās ekonomiskās problēmas.

Latvijas skolās tiek stāstīts par holokaustu. Pēc raksta autora domām, būtu nepieciešams arī kurss par krievu fašismu un “krievu pasaules” agresīvi nacistisko virzību.

Ievērojamai daļai Krievijas iedzīvotāju ir stipri svešs jēdziens *Otrais pasaules karš*. Tikpat kā nekas nav zināms par sabiedroto ieguldījumu uzvaras kaldināšanā. Tā vietā viņi mēdz runāt par *Lielo Tēvijas karu*, kurā Padomju Savienība praktiski viena pieveikusi nacistisko Vāciju. Šāda kara interpretācija ir veicinājusi militāristisko dvingu Krievijā, kuras rezultāts ir saukļi *Uz Berlīni!*, *Mēs varam atkārtot!* un bērnu ratīņi tanka formā. Arī šajā gadījumā agresīvās eiforijas mazināšanai ir nepieciešama adekvāta informācija, kuru piegādāt Krievijas sabiedrībai būtu aicināti gan Rietumu, gan arī pašas Krievijas intelektuāļi. Šo informējošo un izglītojošo aktivitāšu pamatmērķis – veicināt demokrātiskus procesus mūsdienu konfrontācijā plosītajā pasaulē

Avoti un literatūra

Aplbauma, A. *Dzelzs priekšgars. Austrumeiropas pakļaušana: 1944–1956*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2016.

Borkenau, F. *Ende und Anfang*. Klett-Cotta, 1991.

Brzezinski, Z. *Strategic Vision: America and the Crisis of Global Power*, Public Affairs, 2015.

Eco, U. *How to Spot a Fascist*. London: Harvill Secker, 2020.

Gīrcs, K. *Kultūru interpretācija*. Rīga: AGB, 1998.

Jaspers, K. *Die Atombombe und die Zukunft des Menschen*. München: R. Piper, 1962.

Kants, I. *Tīrā prāta kritika*. Tulk. R. Kūlis. Rīga: Zinātne, 2011.

Kasīrers, E. *Apcerējums par cilvēku*. Rīga: Intelekts, 1997.

Krūmiņš, G. *PSRS budžeta ieņēmumi un izdevumi okupētajā Latvijā pēc Otrā pasaules kara (1946–1990)*. Rīga: Latvijas

Republikas Tieslietu ministrija, 2023; *Okupācijas varu radītie demogrāfiskie zaudējumi Latvijā 1939.–1990. Rakstu apkopojums*. Rīga: Latvijas Okupācijas izpētes biedrība, 2023.

Levadas centra aptauja: Putinu pēc iebrukuma Ukrainā atbalsta 83% Krievijas iedzīvotāju. *Lsm.lv*, 29.01.22.

<https://www.lsm.lv/raksts/zinas/arzemes/levadas-centra-aptauja-putinu-pec-iebrukuma-ukraina-atbalsta-83-krievijas-iedzivotaju.a450368/>

Nolte, E. *Die faschistischen Bewegungen*. München: DTV, 1966.

Snaiders, T. *Asinszemes: Eiropa starp Hitleru un Staļinu*. Rīga: Jumava, 2013.

Solženicins, A. *Gulaga arhipelāgs*. Ņujorka: Grāmatu draugs, 1973.

- “Tas ieies vēsturē kā koloniāls karš.” Vēsturnieks Timotijs Snaiders par Krievijas karu Ukrainā. *Tvnet.lv*, 10.12.2023. <https://www.tvnet.lv/7902179/tas-ieies-vesture-ka-kolonials-kars-vesturnieks-timotijs-snaiders-par-krievijas-karu-ukraina>
- Vēbers, M. *Reliģijas socioloģija*. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2004.
- Акунин, Б. *Часть Азии. История Российского государства. Ордынский период*. Strelbytsky Multimedia Publishing, 2017
- Арьева, З. *Откуда пришли предки славян*. *Proza.ru*, 2008. <https://proza.ru/2008/11/05/236>
- Губанов, В. Язык Божий, славянский и русский. *moskvam.ru*, 2023. https://moskvam.ru/publications/publication_2994.html
- Давлетгильдеев, Р., Быков, Д. «Навигатор» с Дмитрием Быковым: Пора снова победить фашизм. *Echofm.online*, 8.05.2024. <https://echofm.online/programs/navigator/navigator-s-dmitriem-bykovym-12>
- Игнатенко, С. Падение Тартарии в 19-ом веке. *YouTube*, 3.03.2018. https://youtu.be/RMHuZXh1fKM?si=C5kH7EapihV7_4TC
- Кирилл, Патриарх Московский и всея Руси. *Семь слов о русском мире*. Москва: Фонд ИСЭПИ, 2015.
- Мальхан. Доказательства – китайскую стену построили русские. *Proza.ru*, 2013. <https://proza.ru/diary/malhan/2013-01-31>
- Мастерок, ЖЖ.РФ. *Великая Тартария*. 25.09.2023. <https://masterok.livejournal.com/1365905.html>
- Настоящее Время. Сюжеты. Россия – фашистское государство? Разбираем признаки фашизма по Умберто Эко? *YouTube*, 30.04.2025. <https://youtu.be/dUjNKY2HWgc?si=Mz4TTddaRF8zb>
- Онуфрийчук, В. *Частотное оружие против Тартарии*. *YouTube*, 11.08.2025. <https://www.youtube.com/watch?v=nSLzNOLnU-c&t=72s>
- Орешкин, Д. *Ордынский след в российской политической культуре*. *YouTube*, 23.10.2020. https://www.youtube.com/watch?v=jUfc2_-dgxE&t=2708s
- Путин: “Куда ступает нога русского солдата, то наше”. *Tvnet.lv*, 20.06.2025. <https://rus.tvnet.lv/8273248/putin-kuda-stupaet-noga-russkogo-soldata-to-nashe>
- Сундаков, В. О ложной русской истории, о Тартарии, о русском языке, о лжи про монгольское нашествие. *YouTube*, 15.06.2020. <https://www.youtube.com/watch?v=hG0-0dcWfVg>
- Суслов, М. «Святая Русь»: геополитическое воображение в современной Русской Православной церкви. *Форум новейшей восточноевропейской истории и культуры - Русское издание*, 2013, № 2, с. 311–327. <https://www1.ku.de/ZIMOS/forum/docs/forumruss20/23MikhailSuslov.pdf>
- Тайны Российской Империи. Почему Тартария ненавидела Россию. *YouTube*, 28.09.2025. <https://youtu.be/eUW0eLG4SV0?si=e-hSKV6BMkdzfp7s>

Lielinkvizitora atgriešanās

Kopš 2022. gada 24. februāra daudzi cilvēki atrodas nepārejoša šoka stāvoklī. Tas bija negaidīts trieciens, un vienas nakts laikā saistībā ar uzbrukumu Ukrainai krievi tika sadalīti dalībniekos, līdzdalībniekos, lieciniekos vai apšūdzētājos. Prezidenta Putina minētie iemesli tā sauktajai “īpašajai militārajai operācijai” ir gaužām diskursīvi un var apmierināt tikai to sabiedrības daļu, kas gadu desmitiem ir bijusi valsts propagandas ietekmē un kas radījusi mītu par jaunu krievu Leviatānu. Šie iemesli ir labi zināmi, un tos te nav jāatkārto, it īpaši tāpēc, ka tie nemitīgi mainās. Tomēr nav jābūt (politiskajam) psihologam, lai apgalvotu, ka jebkura subjekta darbības balstās tām atbilstošā mentalitātē un ka kolektīvās mentalitātes nesējs ir gan valdības mašīnērija, gan sabiedrība kopumā. Tādējādi Krievijas agresija pret Ukrainu raksturo visas sabiedrības intelektuālo stāvokli. Lietojot diezgan trāpīgo formulējumu, kuru Ļeņins izmantoja savai revolūcijas teorijai, vienkāršs arguments šā apgalvojuma pamatošanai var būt formula: “augšas neko nevar izdarīt, ja apakšas to negrib.” Tas ir pieņēmums, ka sabiedrība, pat ja tikai zināmā mērā, ir integrāls organisms, un tāpēc tās ārējās izpausmes atspoguļo tās iekšējo dispozīciju. Šis nodaļas mērķis ir izpētīt mūsdienu “krievu dvēseles” noslēpumus, lai saprastu, kāpēc šķietami neiespējama – agresija pret neatkarīgu valsti – ir kļuvusi iespējama. Autore nepagalvo, ka šī ir pilnībā zinātniska analīze. Daži apgalvojumi vēl jāpārbauda, piemēram, ar socioloģisku pētījumu palīdzību. Drīzāk šī nodaļa aptver tāda cilvēka pārdomas, kuru šie traģiskie notikumi ir dziļi sāpinājuši.

Sociālās vērtības

Ja iedziļināmies sabiedrības prāta stāvoklī Krievijā pēdējos gados, uzreiz iekrīt acīs

tās raizes saistībā ar sociālajām vērtībām. Jautājums par “tradicionālajām” vērtībām ticis vairākkārt aplūkots prezidenta runās, viceprezidenta un Domes spīkera paziņojumos, televīzijas šovos, kuros pausts oficiālais viedoklis, un citos plašsaziņas līdzekļos. Nemitīgi tiek deklarēta kādu tādu autentisku vērtību esamība, kuras nodrošina Krievijas garīgo suverenitāti, kā arī nepieciešamība šīs vērtības aizstāvēt pret alternatīvām vērtību sistēmām. Kādas ir šīs “tradicionālās” vērtības? Tas parasti netiek skaidri atklāts, jo katrs krievs, iespējams, tās zina jau pēc noklusējuma. Publisko paziņojumu retorika par šo tēmu sākotnēji ļauj mums definēt šīs vērtības tikai *negatīvi*: tās *nav* Rietumeiropas vērtības. Pēdējās ietver dažas ekonomikas idejas, galvenokārt cieņu pret privātīpašumu, politiskos ideālus, galvenokārt tiesiskumu, kas balstīts uz pilsoņu tiesībām un brīvībām, un dažus kultūras kodus, kuri pamatā tika izstrādāti apgaismības laikmetā, kad tika kultivētas individa tiesības uz pašnoteikšanos. Tomēr saskaņā ar prezidenta Putina teikto “tā sauktā zelta miljarda pilnīgas dominēšanas modelis ir negodīgs. [...] Tas sadala cilvēkus pirmajā un otrajā šķīrā, un tāpēc ir rasistisks un neokoloģisks, un tā pamatā esošā globālisma šķietami “liberālā” ideoloģija arvien vairāk izpaužas kā totalitārisms, kavējot radošus meklējumus un brīvu vēsturisku radišanu”.¹

“Tradicionālās” Krievijas vērtības, kas tiek piedāvātas kā alternatīva Rietumu vērtībām, ir izklāstītas Valsts dekrētā Nr. 809. Tomēr, lai

¹ Путин, В. Обращение к участникам и гостям X Московской конференции по международной безопасности [Uzruna X Maskavas Starptautiskās drošības konferences dalībniekiem un viesiem]. 16.08.2022.

tās pilnībā saprastu, vajag *rekonstruēt* valsts iestāžu uzsākto publisko diskursu par šo tēmu. Piedāvātā vērtību modeļa kodols, manuprāt, ietver bioloģiski noteiktas dzimumu lomas: heteroseksuāla, patriarhāla, ideāli monogāma ģimene, ideja par vīrieti kā karavīru, sievieti kā māti un varas piramīda ar valsti augšgalā, kur cilvēka dzīves nozīme ir tikai kalpošanā valstij. Ja vīrietis nav gatavs būt karavīrs, kā teica kāda mana paziņa (starp citu, karavīra māte, kuras dēls piedalās kaujas operācijās Ukrainā), tad no viņa “sabiedrībai nav jēgas”. Atzīmēsim, ka valdība izmantoja šīs vērtības, lai veiktu tā saukto daļējo mobilizāciju. Jautājums, kas adresēts potenciālajiem iesaucamajiem, proti, “Vai tu esi vīrietis vai nē?” nozīmē, ka vīrietis ir dzīva būtne, kuras sociālais mērķis ir cīnīties. Tagad to sauc – *darīt darbu*.

Nav grūti redzēt, ka šīs “tradicionālās vērtības”, kas tiek saprastas kā ētikas vadlīnijas, ir balstītas uz tā sauktajiem “dabiskajiem maldiem”, ko atklāja Džordžs Mūrs un kas sastāv no morāliem secinājumiem, kuri iegūti no nemorāliem pieņēmumiem. Piemēram, bioloģiski noteiktas dabiskās īpašības tiek uzskatītas par morāli pozitīvām. *Vērtību naturalizācija* mūsdienu Krievijas publiskajā diskursā liecina par sabiedrības *arhaizāciju* un *primitivizāciju*. Krievija, no vienas puses, kļūst konservatīva un neiecietīga pret visu, kas ir “atšķirīgs” – Karls Popers to sauca par “slēgtu sabiedrību”. No otras puses, šī uz vērtībām balstītā sabiedrības apziņas totalitārisma dēļ sabiedrība kļūst nejutīga pret politisko totalitārismu, kas saskaņā ar tās naturālistisko un stingri hierarhisko domāšanas loģiku parādās kā dabisks un varbūt pat nepieciešams sociālā regulējuma veids.

Diez vai viennozīmīgi var atrisināt jautājumu par to, vai regresija mūsdienu Krievijas sabiedrības vērtību sistēmā ir spontāns process, ko izraisa kolektīvā pasaules uzskata krīze un atskaites punktu zudums, vai arī Kremļa politisko tehnokrātu apzinātas manipulācijas rezultāts, ar ko optimizēt kontroli pār masām. Taču sabiedrības stāvokļa novērtēšanai tas nav svarīgi. Svarīga ir pati diagnoze, kā arī fakts, ka saskaņā ar politisko biheivioristu bināro

stimula un reakcijas mehānismu šādas sabiedrības uzvedība ir viegli vadāma.

Mūsdienu krievu patriotisms

Spriežot pēc oficiālo plašsaziņas līdzekļu iesaistīšanās politiskajā izglītošanā un valdības vadītiem izglītības un politiskajiem projektiem, nacionālās identitātes veidošana šķiet viens no mūsdienu Krievijas iekšpolitikas galvenajiem uzdevumiem. Kā var secināt no aprītē esošajiem tekstiem, nacionālās vienotības pamatā ir jābūt *patriotismam*. Manuprāt, šim mūsdienu patriotismam ir četras iezīmes.

Pirmkārt, tam ir *militārs raksturs*. Centrālais notikums, ap kuru tiek veidots mūsdienu patriotiskais naratīvs, ir Padomju Savienības uzvara Otrajā pasaules karā. Šis notikums, tāpat kā jebkurš vēsturisks fakts, laika gaitā iegūst jaunas nozīmes. Ir notikusi *Uzvaras dienas* semantiskās nozīmes pārbīde – svinības, kas tika vadītas “ar asarām acīs”, ir novirzījušās no koncepta *atbrīvošana* uz konceptu *militārā spēka demonstrēšana*. *Uzvara* kā atbrīvošana ietver virkni nozīmju, sākot no burtiskās – pasaules atbrīvošana no fašisma – līdz ideālajai – cerībai atbrīvot Padomju Savienību no iekšējā terora un virzīties uz sabiedrības humanizāciju. *Uzvaras* galvenā nozīme šodien uzsver valsts fizisko spēku, tās gatavību jebkurā laikā cīnīties pret potenciālo ienaidnieku. Nesen ir izveidota jauna semantiska virkne: *uzvara, spēks, lielā tauta, konfrontācija, politiska un militārā domīnēšana*. Šī semantika ir mūsdienu patriotisma pamatā un faktiski piepilda visu tā saturu. Tādējādi *patriotisms* ir sabiedrības vienotība ar mērķi saglabāt sevi, saskaroties ar nedefinētām ārējām briesmām un pamatojoties uz sava fiziskā pārākuma apziņu.

Varētu domāt, ka šī patriotisma izpratne attiecas uz visu sabiedrību un darbojas kā tās konsolidācijas līdzeklis. Tomēr – un tā ir šā patriotisma otrā iezīme – tas neskar valdošo eliti un galvenokārt kalpo kā *līdzeklis masu mobilizēšanai*. Kamēr parastam cilvēkam ir jāpaliek tā saucamās “krievu pasaules” robežās, kas

viņam jāaizstāv no ienaidnieka, elites pārstāvji šīs pasaules robežas var viegli paplašināt un atcelt. Vienkārši fakti parāda, cik izklaidētas, ja ne iluzoras, patiesībā var būt valdošās šķiras robežas: lielākā daļa elites pārstāvju, tostarp prezidents, viņa ministri un pat ministru vietnieki (piemēram, Timurs Ivanovs – Krievijas Federācijas aizsardzības ministra vietnieks kopš 2016. gada), dzīvo “divās pasaulēs” – viņu ģimenēm ir uzturēšanās atļauja valstīs, kuras parastajiem krievi uzskata par naidīgām. Tādējādi *patriotisms* izrādās ideologēma plebejiem – vareno dubultmorāles elements.

Nākamā mūsdienu patriotisma iezīme ir tāda, ka tā galvenais mehānisms ir *afektīvs naturālisms*. Patriotiskā retorika neapelē pie cilvēku saprāta, bet pie tādām pamatemocijām kā bailes, naids un agresija. Līdz ar to ienaidnieks tiek aktīvi dehumanizēts: ukraiņi, piemēram, tiek saukti par *fašistiem, nacistiem, margināļiem, izvirluļiem, homoseksuāļiem* utt. (sk., piemēram, politiskos šovus Krievijas televīzijas pirmajā kanālā). Vērtību devalvācija noder, lai attaisnotu naidu un nicinājumu pret ienaidnieku. Kā redzams televīzijas kanāla “RT” redakcijas direktora Antona Krasovska paziņojumos, šāda devalvācija, piemēram, ir pāraugusi atklātos aicinājumos nogalināt ukraiņu bērnus. Tajā pašā laikā šie patrioti paši pakāpeniski zaudē cilvēcību. Šāds naturalizēts patriotisms ne vien viegli pārvēršas nacionālismā, bet galu galā pazaudē savu ētisko nozīmi. Tas vairs nav morāla parādība un kļūst par masu psiholoģijas un sociālās etoloģijas parādību.

Šī patriotisma forma ietver īpašu varonības ideju *nāves heroizācijas* veidā. Mūsdienu varonis ir jebkurš karavīrs, kurš kritis kaujas laukā. Tāpēc varonis nav ikviens, kurš veic varonīgus darbus, kamēr vēl dzīvs kā, piemēram, krievu episkie varoņi Ilja Muromietis, Dobriņa Nikitičs un Aļoša Popovičs vai visu veidu supervīri – šī mūsdienās, bet gan kāds, kurš mirst. Nav svarīgi, kā šis cilvēks ir dzīvojis. Spēkā ir princips “nāve visu attaisno”. Piemēram, Vāgnera grupa bija savervējusi lielu skaitu ieslodzīto, kuri pēc nāves kļuva par “varoņiem”. Attiecīgi mūsdienu patriotisms ir saistīts ar *nāves kultu*

izplatīšanos: valsts uzurpētā “Nemirstīgā pulka” darbības, neskaitāmu varoņu aleju bruģēšana un plaši izplatītā piemiņas monumentu, piemēram, varoņu skolas solu, uzstādīšana ir tikai daži piemēri, kas raksturo šo sociālo esamību nāvei. Nāves ritualizācijas nozīme ir skaidra: tāpat kā jebkura cita ritualizēta darbība, kas veido ikdienas dzīvi, nāve vairs nav pārdomu priekšmets un tāpēc nav kritiski apspriežama.

Noslēdzot šo tēmu, es gribētu pieminēt krievu filozofu Ivanu Iljinu (1883–1954), kurš savā darbā “Garīgās atjaunošanās ceļš”, kas pirmo reizi publicēts Beļgradā 1937. gadā, izstrādāja patriotisma teoriju, kurā nošķīra instinktīvo un garīgo patriotismu. Viņa teorijas analīze būtu ārpus šīs nodaļas tvēruma, tomēr šajā kontekstā to nevar izlaist, jo tā iedod pilnīgi citu pārdomu vektoru. Aplūkosim, manuprāt, galveno jautājumu. Instinktīvais patriotisms ir saistīts ar izdzīvošanu un drošību. Iljins raksta: “Nepatīkšanas, briesmas un bailes māca cilvēkam veidot solidaritāti ar saviem kaimiņiem. No šīs solidaritātes rodas pirmā juridiskās apziņas, “lojalitātes” un “patriotiskā noskaņojuma” apjauksma. Un līdz ar to “patriotisms” šķiet neizbēgams, lietderīgs un dzīvības uzturēšanai nepieciešams.”² Izmantojot Kanta terminu, viņš šo instinktīvo patriotismu sauc par *heteronomu*, t. i., nebrīvu un uzspiestu no ārpuses. Viņš to pretnostata *dzimtenes* jēdzienam, ko indivīds brīvi veido. Šī autonomā dzimtenes jēdziena avots nav instinkts, bet mīlestība. Turklāt Iljina izpratnē mīlestība nav “akls un tumsonīgs” afekts, jo patriotisms, kas balstīts uz šādu afektu, ir “dīvains un bīstams kaujinieciska šovinisma un trulas nacionālas iedomības sajaukums vai akla tieksme pēc ikdienišķā un liekulīgā “dižvaras patoss”, aiz kā bieži slēpjas personiskas vai šķiras intereses”.³ Gluži pretēji, viņš saprot mīlestību kā dziļi garīgas jūtas, un tādējādi atgriežas pie Spinozas mistiski reliģiskās *amor Dei intellectualis* – tā ir, mīlestība

² Ильин, И. *Путь духовного обновления* [Garīgās atjaunošanās ceļš]. Москва: АСТ, 2006, с. 161.

³ Turpat, 162. lpp.

pret patieso, labo un skaisto, kas sasniegts caur zināšanām un tiekšanos uz personisko pilnību. Patriotiskā mīlestība pret dzimteni, pēc Iljina domām, arī ietilpst mīlestības pret ideālo jēdzienā. Iljins formulē nepieciešamo nosacījumu *īstam, garīgam patriotismam*: patriotisms “ir brīvības jautājums – cilvēka pašnoteikšanās iekšējās brīvības jautājums”.⁴ Citiem vārdiem sakot, patriotisma nesējam ir jābūt *personai*, “jo dzimtenes atrašana ir garīgas (kaut arī neskaidri garīgas vai vismaz garīgi instinktīvas) pašnoteikšanās akts, ja pieņemam, ka pats cilvēks dzīvo ar garu un ka garīgais orgāns viņā nav atrofējies, un šis pašnoteikšanās akts viņam atklāj viņa garīgos avotus un tādējādi atraisa un apaugļo viņa garīgo radošumu”.⁵ Šādi izprastā patriotismā termins *dzimtene* nav fizisks objekts (*terra*), bet gan subjektīvā naratīva elements, kas veido personisko identitāti. Turklāt dzimtene, kas tiek saprasta kā indivīda, kas ir pašnoteicies, garīgā, iedomātā dzimtene, garantē politiskā cilvēka morāli (*zōon politikon*). Tieši to parasti ignorē tie, kuri labprāt atsaucas uz Iljīnu (ieskaitot prezidentu Putinu), un vienlaikus sašaurina viņa patriotisma teoriju, kas ir daļa no viņa cilvēka gara fenomenoloģijas, līdz vulgārai socioloģiskai, empīriski psiholoģiskai vai ģeopolitiskai doktrīnai.

Mūsdienu varas arhetipi

Novērotāji ir raksturojuši Krievijas pašreizējo politisko sistēmu, kuras sākums visbiežāk datēts ar Krievijas konstitūcijas grozījumiem 2020. gadā, kā autoritāru ar izteiktu tendenci uz totalitārismu. Putina valdības laikā noteiktie valsts ilgtermiņa mērķi nav skaidri. Ir arī pilnīgi iespējams, ka viņa administrācija nezina principus, kas ir valsts ilgtermiņa pārvaldības pamatā. Tomēr šie principi ir vērojami Putina darbībā un labi saskan ar slaveno

formulu *absolūtisms, pareizticība, tautas kopība* (*народность*), ko Sergejs Uvarovs izstrādāja Nikolaja I valdības laikā. Protams, šajā formulā iekļauto jēdzienu saturs ir mainījies, taču kopumā tie joprojām ir spēkā. *Absolūtismu* tagad pārstāv valsts vadītājs, nevis cars, bet parlaments un elektorāts ir saglabāti tikai nomināli. Šodien mēs varam novērot jauna valsts kulta veidošanos un tā pārtapšanu par augstāko varas simbolu. Turklāt pašreizējā valsts ir personificēta prezidenta figūrā, un rezultātā tās iedzīvotāji aplami identificē Krieviju ar Putina Krieviju (ar visām no tā izrietošajām praktiskajām sekām). Autoritārais valsts aparāts ir atjaunojis *pareizticību* uz politiskās skatuves, pakļaujot to valdības interesēm. Krievijas baznīca, kuru vada patriarhs Kirils, vairs nav garīga autoritāte, bet drīzāk ir institūcija kolektīvā prāta stāvokļa kontrolei un valsts ideoloģijas stiprināšanai. *Tautas kopība* (*народность*), kurai būtu jākalpo kā starpniekam jeb buferim starp pilsoni un valsti, izpaužas kā sistemātiska pilsoniskās sabiedrības iznīcināšana par labu tiešas pārvaldes ieviešanai, pārvēršot *pilsoni* vienkārši par *subjektu*. Naivos prātos šādām attiecībām bieži ir tāda paternālistiska konotācija, kā, piemēram, *cara tētiņš* vai *tēvs Staļins*. Tomēr šī mūsdienu *tautas kopība* (*народность*) iezīmē Krievijas konstitūcijā joprojām pasludināto tautas pilsonisko tiesību un brīvību atņemšanu un pilsoņu pārveidošanos par bezbalsīgiem, pasīviem iedzīvotājiem. Varas iestādes aktīvi piemēro likumus par viltus ziņām, armijas diskreditēšanu, ārvalstu aģentiem utt., lai aizsargātu valsti no pilsoņiem, nedodot viņiem neko preti: sodi par politiskiem pārkāpumiem ir gandrīz tikpat bargi kā par kriminālnoziegumiem. Prezidenta Putina tikšanās ar karavīru mātēm 2022. gada novembrī parāda, ka indivīds Krievijā ir reducēts līdz līdzeklim valsts mērķu sasniegšanai. Savtīgs egoisms, kļajš cinisms un nicinājums pret saviem tautiešiem, kā arī viņu dzīves pilnīga devalvācija, ir kļuvuši par mūsdienu politiskās vadības noteikumiem. To vēl vairāk pasliktina fakts, ka daudzi cilvēki ir ļoti atkarīgi no valdības: lielākā daļa ir vai nu valsts sektorā nodarbināti

⁴ Ильин, И. *Путь духовного обновления* [Garīgās atjaunošanās ceļš]. Москва: АСТ, 2006, c. 167.

⁵ Turpat, 164. lpp.

(un ne tikai birokrātijas aparātā un drošības dienestos strādājošie, bet arī ārsti, skolotāji, universitāšu profesori un visu valsts iestāžu darbinieki), vai arī strādā valsts monopolistiskā kapitālisma sistēmā, kas attīstījusies pēdējās desmitgadēs (uzņēmumos, kuros valdībai pieder lielākā daļa). Juridiskais pamats Krievijas mazajiem un vidējiem uzņēmumiem ir sakārtots tā, ka šī saimnieciskās darbības nozare ir praktiski iznīcināta. Nav grūti saprast, ka ekonomiskās brīvības trūkums ir milzīgs valsts vardarbības resurss.

Līdztekus tradicionālajai triādei mūsdienu Krievijas politikā atgriežas 19. un 20. gadsimta sākuma ideoloģija. To papildina idejas par Krievijas attīstības īpašo *eirāzisko* gaitu, tās mesianisko lomu vēsturē, Rietumu naidīgumu, bipolāro pasauli, kurā notiek cīņa starp labo un ļauno, kā arī Rietumeiropas valstu un Amerikas Savienoto Valstu kultūras koloniālismu. Šīs idejas apvienojumā ar to, ka trūkst ilgtermiņa redzējuma par valsts nākotni, ļauj mums raksturot Putina valdības politiku kā *retropolitiku*. Šāda veida valdības nepievilcība ir acīmredzama: tā neatstāj vietu liberāldemokrātiskām idejām par pilsoņu ekonomisko un politisko neatkarību, viņu labklājību un juridiski garantētajām tiesībām un brīvībām. Šķiet, ka tās mērķis ir piespiest cilvēkus kalpot kādai milzīgai un asiņainai kārtībai, kas pretēja viņu interesēm.

Vēstures mācības

Retropolitika, kas riņķo ap Krievijas nacionālā diženuma politisko mitoloģiju, būtībā ir vērsta pret krieviem, no kuriem lielākā daļa tomēr paradoksālā kārtā to atbalsta. Kāpēc tā ir problēma? Mēs jau iepriekš runājām par tā saukto tradicionālo, *de facto* naturalizēto vērtību epidēmiju, kura veido personības totalitāro struktūru, kas ir imūna pret politisko totalitārismu. Mēs īsi pieminējām specifiskas *viltus apziņas* fenomenu, proti, Krievijas unikālās kultūras aizstāšanu ar valsts *Krievija* identifikāciju un attiecīgi ar pašreizējo režimu. Kā mēs,

pateicoties Karlam Jungam, zinām, papildus vērtību sistēmai un identitātes marķieriem, kas vairāk vai mazāk darbojas racionālā, diskursīvā limenī, daži kolektīvie arhetipi starp faktoriem, kuri veido kolektīvās personības struktūru, darbojas neapzināti.

Ņemot vērā Krievijas neseno vēsturi, var pieņemt, ka lielai daļai krievu kolektīvo bezapziņu veido Gulaga arhetips, kas nav nekas cits kā valsts verdzības sistēma: cilvēkiem vispirms tika atņemts civilstāvoklis, pēc tam viņi tika priekšmetiskoti un izmantoti piespiedu darbā. Ieslodzītie cieta no absolūtas varas iestāžu un nometņu priekšnieku nelikumības un patvaļas. Gulags joprojām ir *mūsu otrā signālsistēma*, kas attīstījusies dzīves skolā brīvības trūkuma apstākļos un neapzināti nosaka mūsu jūtas, domas un rīcību. Būtisks elements tajā ir bailes, kurām ir eksistenciāls raksturs – tās ir baiļu bailes, jo cilvēks pastāvīgi pieļauj iespēju, ka valsts vārdā pret viņu varētu vērst nepamatotu ļaunprātīgu izmantošanu, pazemošanu un fizisku vardarbību.

Gulags pats par sevi varētu būt arī sekas fatālistiskajai attieksmei pret grūtībām, kas raksturīga mūsu nacionālajam raksturam. Vecs krievu sakāmvārds saka, ka nekad nevajadzētu iedomāties, ka var izvairīties no ieslodzījuma un nabadzības (*от сумы да от тюрьмы не зарекайся*). Aleksandrs Bloks saklausīja “ieslodzītā skumjas” (*острожная тоска*) vaļoņu dziesmās, un padomju politieslodzītie dzēra “skumjas kā rūgtas zāles” (*как хину глотали тоcky*) (Vladimirs Lifšics) arī pēc tam, kad Gulaga sistēma bija oficiāli atcelta. Ir daudz pierādījumu tam, ka šis arhetips pār mums valda vēl šodien. Mums atliek tikai ieskatīties sevī. “Brīvība ir tad, kad es mazāk baidos no policistiem nekā no tiem, no kuriem viņi mani aizsargā,” pirms dažiem mēnešiem teica kāds jauns krievs.

Gulags veido specifisku redzi, kas ir kopīga padomju cilvēkam un mūsdienu krievam, kad nereālais tiek uztverts kā reāls. Piemēram, 1936. gadā iespējams dziedāt par dzimtenes bezgalīgo plašumu un dzīvot ar pārliecību, ka nav citas valsts, “kur cilvēks elpo tik brīvi”. Var

iziet cauri darba nometnēm un izjust nostalgiju pēc Staļina laikiem, kad “bija laba kārtība”. Cilvēks var justies lepns par savu valsti, dzīvojot mājā bez pamatērtībām, pilsētā bez ceļiem un sociālās infrastruktūras, kur trūkst skolu un slimnīcu, antisociālā sabiedrībā izdzīvojot no vienas algas līdz nākamajai. Ignorējot savas problēmas, var augstprātīgi nicināt citas kultūras par viņu dzīvesveidu.

Bailes un ilgas kā dziļa izmisuma atspulgi pārvēršas aizvainojuma attieksmē. Gulaga arhetipam piemītošo aizvainojumu var reducēt uz vienkāršu psihoanalītisko *neapzinātas projekcijas* formulu: mēs ienīstam visu pasauli, jo dzīvojam slikti (sava veida agresija bezspēcības un neapmierinātības dēļ). Tas ietver tādas garīgās parādības un emocijas kā skaudība, aizvainojums, neuzticība, aizdomas, vienaldzība, fiksācija uz sevi un savām (un tuvinieku) problēmām, egoisms, bēgšana no realitātes, naidīgums, nežēlība un gatavība vardarbībai. Ja cilvēku virza apsēstība ar aizvainojumu un pašsaglabāšanās tieksme, dzīves pamatfaktori tiek samaitāti, jo no viņa dzīves sistemātiski tiek izslēgtas universālās intereses. Tā sekas ir apvārsņa sašaurināšanās līdz personiskās labklājības robežām, garīgās enerģijas izšķiešana, prāta sašaurināšanās un personības izzušana.

Personības sairums noved pie kultūras mehānismu aizstāšanas ar sociobioloģiskiem mehānismiem, cita starpā, bara un pielāgošanās uzvedības, *alfa* individu autoritātes atzīšanas un spēka dominēšanas pār likumu. Cilvēku cieņa un notikumu raksturs tiek svērti un vērtēti nevis pēc morāles kritērijiem, bet pēc varas parametriem. Tiek izplatīta kultūra, kurā atzīst *stipros* neatkarīgi no tā, vai tie ir *varoņi* vai *bandīti*. Soda zonas kārtība tiek pārnesta uz visiem sociālās mijiedarbības līmeņiem, ieskaitot valsti. Zināšanas par šāda aizvainojuma tēmu, kura kolektīvo portretu es cenšos šeit sniegt, ir smeltas Aleksandra Solženicina, Varlama Šalamova, Jevgēņijas Ginzburgas, Vasilija Grosmana, Lidijas Čukovskas, Ļeva Kopeļeva un citu literātu darbos.

Makss Šēlers grāmatā “Aizvainojuma vieta morāles struktūrā” (1912) aprakstījis

aizvainojumu kā “dvēseles pašsaindēšanos”. Tomēr ir jābūt pretlīdzeklim. Nepieciešams tikai pieņemt šo diagnozi un izvēlēties pareizu ārstēšanas kursu.

Literatūras mācības

Gan krievu daiļliteratūras, gan filosofiskās literatūras lasīšana ļauj izdarīt vēl vienu secinājumu. Tas attiecas uz personības izpratni krievu kultūrā. Tai piemīt tāda īpatnība, ka personības kodols nav vis individuālais, bet gan kolektīvais *es*. Šim apgalvojumam ir daudz piemēru. Individam piemīt *kopieniskā* (общинная) identitāte, par kuru rakstījis Aleksandrs Hercens, sasaistot Krievijas turpmāko attīstību ar *kopienīgu sociālismu*. Turpat ir arī slavenais *соборность* jēdziens, kas veidojies krievu reliģiskajā filozofijā. Šis personības veids kristiešu pareizticīgo izpratnē ir indivīda iekšējās vienotības apziņa ar citiem cilvēkiem Dievā, un tā izpaužas Dieva svētītā kolektīvā *garīgajā darbā* (духовное делание). Aleksejs Homjakovs, kurš ieviesa jēdzienu *соборность*, ar to apzīmēja garīgo vienotību starp cilvēkiem, kurus saista mīlestība pret Dievu. Pastāv arī eirāzistu jēdziens *симфонiskā personība*, kas ir modernizēts katoļu (соборная) personības jēdziens. Savas doktrīnas sistemātiskā izklāstā eirāzisti paziņo, ka “personība ir vienotība daudzveidībā un daudzveidība vienotībā”.⁶ Piemēram, Ļevs Karsavins raksta: “Katra katoļu (соборная) personības darbība un reakcija nav individuāls akts pats par sevi, bet gan ir daudzu tādu individuālu aktu koordinācija, no kuriem katrs ir īpašs un vienreizējs, tomēr cieši saistīts ar

⁶ Карсавин, Л. Евразийство. Опыт систематического изложения [Eirāzijasms. Sistemātiska izklāsta mēģinājums]. Paris: Éditions Eurasiennes, 1926. <https://predanie.ru/book/220959-evraziystvo-opytisistematicheskogo-izlozheniya/#/toc1>

pārējiem kopējā veselumā.”⁷ Ir arī Vasilija Rozanova *dzimtas princips* (*родовое начало*), kurā viņš saredzēja sociāli bioloģisko mehānismu cilvēku mijiedarbības regulēšanai papildus valsts regulējumam. Ļevam Tolstojam ir arī krievu tautas *spīeta princips* (*поэвое начало*), kas personificēts Platona Karatajeva tēlā romānā “Karš un miers”.

Šīm teorijām ir kopīga pārliecība, ka personība pārstāv nevis unikālu, tīru es, bet gan integrētu veselumu, kurā atsevišķa cilvēka es organiski iekļaujas. Šādu personības struktūru tās piekritēji iztēlojās (un joprojām iztēlojas) absolūti pozitīvā nozīmē. Viņi to saistīja ar atvērtību pasaulei un ar tās kopienisko, intersubjektīvo raksturu. Dostojevskis bija tas, kurš atzina intersubjektīvās personības problemātiskumu un norādīja uz to, ka šādai izpratnei ir negatīva kultūrvēsturiska un politiska ietekme. Droši vien neviens cits to nav paudis tik spilgti kā viņš savā romānā “Brāļi Karamazovi”. Divās romāna nodaļās – “Svētnieki” un “Lielinkvizitors” – aplūkota pašatteikšanās tēma.

Pirmajā no tām aprakstīta garīgo skolotāju institūcija. Svētnieks ir “jūsu dvēseles un jūsu gribas iekļāvējs savā dvēselē un savā gribā. Izvēlējušies svētnieku, jūs atsakāties no savas gribas un pašaieliedzībā un pašālvībā atdodat to viņa pilnā klausībā. Šo pārbaudījumu, šo grūto dzīves skolu tas, kas sevi pakļauj, uzņem labprātīgi cerībā [...] tiktāl sevi uzveikt, lai beidzot, nodevis visu savu mūžu klausībā, sasniegtu pilnīgu brīvību, tas ir, lai kļūtu brīvs no sevis paša, lai izbēgtu to liktenim, kuri visu savu mūžu nodzīvojuši un sevi nav atraduši.”⁸

Mācekļība, kas saistīta ar atteikšanos no sevis, pat ja cilvēks cer sevi ceļa beigās atkal atrast, ir dzīves *grūtā skola*. Tas nozīmē, ka “svētnieki dažos gadījumos ir apveltīti ar

bezgalīgu un neaptveramu varu. Lūk, kāpēc daudzos klosteros pie mums sākumā svētniecību uzņēma gandrīz ar vajāšanām”. Turklāt “šis pārbaudītais un jau tūkstošgadīgais ierocis cilvēka tikumiskai atdzimšanai no verdzības uz brīvību un uz tikumisku pilnestību var pārvērsties par abpusēji griezīgu zobenu, tā ka dažu labu varbūt novedīs nevis pie pazemības un pilnīgas pašsavaldīšanās, bet pie vissātaniskākās lepnības, tas ir, pie važām, nevis pie brīvības”.⁹

Nodaļā par svētniekiem Dostojevskis tikai pieskarās briesmām, kas saistītas ar pašatsvešināšanos. Turpmāk sižeta attīstība atklāj viņa dziļo skepsi attiecībā pret šāda veida praksi. Nav nejaušība, ka svētnieks Zosima, Aļoša Karamazova garīgais skolotājs, pēc nāves *smirdēja*, tādējādi atbrīvojot jaunekli no šīs garīgās patronāžas un atdodot viņam sevi. Stāvot pie svētnieka zārka, Aļoša izjuta prieku – “prieks zaigoja viņa prātos un viņa sirdī”.¹⁰ Viņš izjuta prieku, jo “viņa sajūsmas pilnā sirds alka brīvības, vietas, plašuma”.¹¹ Aļoša “stāvēja, skatījās un pēkšņi kā nopļauts nogāzās zemē”. Taču “viņš bija nokritis zemē kā vārgs jauneklis, bet piecēlās kā uz visu mūžu rūdīts cīnītājs un apzinājās, un sajuta to pēkšņi šinī pašā savas aizgrābtības brīdī”.¹²

Pirmajā mirklī var šķist, ka Zosimas antipods ir lielinkvizitors, kurš ir pārliecināts, ka “nav cilvēkam mocošāku rūpju kā atrast to, kam drīzāk varētu atdot to brīvības dāvanu, ar ko šis nelaimīgais radījums piedzimst”.¹³ Uzurpējis “vājo” un “nekrietno” cilvēku brīvību un padarījis viņus *paklausīgus*, lielinkvizitors sagaida, ka viņi būs pateicīgi tiem, kuri “nostādamies viņiem priekšgalā, apņēmušies paciest brīvību un pār viņiem valdīt”.¹⁴ Viņš prasa pateicību par to, ka ir atbrīvojis ļaudis no

⁷ Карсавин, Л. Церковь, личность и государство [Baznīca, personība un valsts]. *Сочинения* [Raksti]. Москва: Раритет, 1993, с. 128.

⁸ Dostojevskis, F. Brāļi Karamazovi. *Kopoti raksti*. Rīga: Liesma, 1977, 9. sēj., 34.–35. lpp.

⁹ Dostojevskis, F. Brāļi Karamazovi. *Kopoti raksti*. Rīga: Liesma, 1977, 9. sēj., 36. lpp.

¹⁰ Turpat, 410. lpp.

¹¹ Turpat, 413. lpp.

¹² Turpat, 414. lpp.

¹³ Turpat, 292. lpp.

¹⁴ Turpat.

patstāvīgas izvēles starp labo un ļauno un kompensējis to ar rūpēm par viņu materiālo labklājību. Viņš izskaidro savas tiesības uz varu pār ļaudīm ar argumentu – “kam gan citam valdīt pār cilvēkiem, ja ne tiem, kuri valda pār viņu sirdsapziņu un kuru rokās ir viņu maize”.¹⁵

Zosimas un lielinkvizitora tēli var šķist pretmeti, taču patiesībā tie atšķiras tikai ar brīvības pakāpi un mērķi. Abi nes līdzīgu sevis noliegšanas briesmas. Lielinkvizitoru var uzskatīt par intersubjektīvu, ārēji veidotas personības idejas kulmināciju un tajā pašā laikā tās izkropļojumu. To parādot, Dostojevskis aizstāv individuālās brīvības neatņemamību un ideju par to, ka nav pieļaujams atteikties no personiskās identitātes par labu kolektīvajai identitātei.

Ja cilvēka personību saprot kā kolektīvo es, neizbēgamās sekas ir individa nepietiekama novērtēšana. Tas var novest pie vēlmes apspiest individu, piešķirt prioritāti kolektīvam līdz tādai pakāpei, ka indivīds tiek ignorēts. Rakstā “Eirāziskais kārdinājums” kritizējot eirāzistu teoriju par *simfonisko personību*, Georgijs Florovskis norādīja uz savdabīgo individuālās personības atsvešināšanās dialektiku par labu valstij. Florovska redzējumā eirāzisti uzskata, ka *simfoniskas nacionālās personības* brīvā, iekšēji virzītā izaugsmē dabiskas un nepieciešamas sociālās diferenciacijas gaitā rodas un veidojas sava veida otrās pakāpes *katoļu* (*соборная*) *personība* – valdošais slānis. Tieši tajā kā kodols un tā dzīvais stumbrs rodas *aktīvā valsts* – vienīgā valdošā *partija*. Konsekventu un nepārtrauktu organisko saišu sistēma starp visiem sociālās būtnes slāņiem, līmeņiem un kopām nodrošina tiešu un tūlītēju savstarpēju atbilstību domāšanā un gribā. Paužot un realizējot savu domu un gribu, valdošais slānis tādējādi pauž *neapzinātu, spontānu*, taču stingru pārnacionālu kopīgo gribu, ko viņi sevī nes,

zina un atzīst.¹⁶ Florovskis norāda, ka “naivā un bailīgā nejutībā eirāzisti nepamana, ka tautas griba ir svārstīga un daudzveidīga, ka “tautas kosmosam” nekad nav vienas sejas. Ne tikai tāpēc, ka viena seja izpaužas daudzās sejās. Tā ir tautas gara traģēdija – un tā ir nenovēršama traģēdija – ka aiz empīrisko seju daudzveidības nav vienas sejas”.¹⁷ Viņš arī apgalvo, ka, atdodot daļu sevis augstākai autoritātei, cilvēks atsakās no savas brīvības. Savukārt valsts vienmēr ir gatava organizēt cilvēkus un kļūt par viņu virzītājspēku.

Dostojevskas bažas par cilvēka pašnoteikšanos un Florovska kritiku, kas vērsta pret eirāzistu *kolektīvo personību*, var attiecināt uz visām institūcijām, kuras neuzskata, ka indivīds ir vērtība pati par sevi. Bīstamais aspekts, ko viņi ir atklājuši šādās institūcijās, ir iekšējas subordinācijas likums, kas ontoloģiski degradē individu un var novest līdz personības pilnīgai un neatgriezeniskai iznīcināšanai. Tā sekas var būt individa morāla degradācija, ja normas un vadlīnijas, ko viņam piedāvā varas iestādes (augstākas kārtas kolektīva personība), ir amorālas. Sekojot šai loģikai, var metaforiski teikt, ka reiz lielinkvizitors atgriezās Padomju Savienības tēlā. Putina Krievijas tēlā ir notikusi otrreizējā lielinkvizitora atnākšana.

Mitoloģiskā apziņa

Šķiet, ka viena no tendencēm mūsdienu Krievijas sabiedrībā ir sabiedrības apziņas mitoloģizācija. Mīts parādās kā kondensēta savveida zināšanu formula, kuras pamatā ir normatīva, neapstrīdama argumentācijas loģika. Paskaidrosim, ko mēs ar to šeit saprotam. Mitologēma *Maskava – trešā Roma*, kuras

¹⁵ Dostojevskis, F. Brāļi Karamazovi. *Kopotī raksti*. Rīga: Liesma, 1977, 9. sēj., 296. lpp.

¹⁶ Флоровский, Г. Евразийский соблазн [Eirāziskais kārdinājums]. *Современные записки*, 1928, 34, с. 322–323. <https://pravbeseda.ru/library/index.php?page=book&id=323>

¹⁷ Turpat, 327. lpp.

izcelsmi piedēvē Pleskavas Jeļizarovskas klostera mūkam Filofejam (16. gadsimts), apgalvo, ka Maskava ir Romas Impērijas un Bizantijas pēctece. Tās izmantošana liek mums pieņemt faktu par pareizticīgo pasaules politiskā un reliģiskā centra pārcelšanu uz Krieviju. Mitologēmas par krievu kultūras *zelta* un *sudraba* laikmetu piedāvā krievu kultūru degradējošas attīstības shēmu. Mīts par *mežonīgajiem deviņdesmitajiem gadiem* ir cieši saistīts ar *Jeļcina laika visatļautību* (*вольница*), inflāciju, bezdarbu, pilnīgu patēriņa preču trūkumu, niknu vardarbību un plaukstošu korupciju. Šo sēriju varētu turpināt līdz *bezgalībai* ar tādiem piemēriem kā *Kijiva ir Krievijas pilsētu māte* (tātad tā ir Krievijas pilsēta), *Lielais Tēvijas karš* (tātad atbrīvojošs, godīgs karš), urbānie mīti par Maskavu un Sanktpēterburgu (kā antitēze *specifiskam attīstības veidam* un *eiropēizācijai*) utt.

Mītiem ir vēl kas kopīgs: tie darbojas kā "saspiesti" teksti un kā mehānismi vai kodi jaunu tekstu ģenerēšanai (izvēlēšanai), vienlaikus nosakot to radīšanas ievirzi. Līdz ar to uz mītiem orientētu zināšanu pamatā ir konkrēts mitoloģiskais kods. Acīmredzams, ka šajā gadījumā zināšanas ir nepilnīgas, sašaurinātas, nekritiskas, bieži uzspiestas vai ideoloģizētas un dažkārt pat nepatiesas. Tajā pašā laikā tās turpina izplatīties un galu galā veido tradīciju tam, kā cilvēki uztver faktus un notikumus. Mitoloģizētās domāšanas plašo izplatību zināmā mērā var skaidrot ar domas ekonomijas principu – mīts sniedz gatavas, sabiedrības sankcionētas realitātes interpretācijas. Tomēr bieži vien izrādās, ka realitāte ir pilnīgi paslēpta aiz mīta.

Cilvēkiem kopumā, visticamāk, piemīt mitoloģizētā domāšana. Tai ir vairākas pozitīvas funkcijas, tostarp sabiedrības integrācijas funkcija (par šo tēmu ir plaša literatūra). Bet cilvēks, kurš savus uzskatus par pasauli iegūst no mīta, viegli kļūst par manipulācijas objektu, kā to pārliecinoši parādījis, piemēram, Ernsts Kasīrers savā grāmatā "Mīts par valsti". Jau Platons pretstatīja mītu, ko viņš dēvēja par nepamatotu viedokli (*doxa*), uzticamām zināšanām (*epistēmē*). Problēma vēstures

jomā (pagātnē un tagadnē), kuras zināšanas daudzējādā ziņā veido mūsu pašizpratni, ir tāda, ka mēs reti iegūstam šīs zināšanas kā tiešie aculiecinieki. Pārsvārā tās nav vis *pirmās personas*, bet gan *trešās personas* zināšanas, kuras pastarpinājusi jau kāda cita interpretācija. Kā (ja vispār) mēs varam pārvarēt mītu?

Mītu sagraut var literatūra. "Literatūra," kā rakstīja Ļevis Ošaņins, "ir atzišanās. Tā ir sludināšana grēksūdzes aizsegā. Tiem, kurus mēs mīlam, tā ir bauslis. Tiem, kurus ienīstam, tā ir nopelums." Literatūra ir cilvēka mēģinājums izprast dzīvi. Protams, ir *literatūra* un ir *Literatūra*, tāpat kā ir negodīgi un godīgi cilvēki. Un mēs nemaz nerunājam par reālismu – ne naturālistisku, ne sociālistisku, ne fantastisku, ne ekspresīvu, ne arī par citām tā literārajām formām. Runa ir par patiesību, tiešām zināšanām, neatkarīgiem cilvēka centieniem saprast notiekošo. Viktora Astafjeva "Nolādētie un nogalinātie" un Vladimira Voinoviča "Ierindnieka Ivana Čonkina dzīve un neparastie piedzīvojumi", neraugoties uz žanru nesaderību, vienlīdz atspēko vienpusīgos un virspusīgos Otrā pasaules kara varonības mītus.

Krievu literatūra, mūsu nacionālā lepnuma priekšmets, kas apvieno mūsu filosofiju, historiogrāfiju un psihoanalīzi, ir paveikusi milzīgu darbu, meklējot vēsturisko patiesību, pārstrādājot pagātnes sociālās traumas un atklājot mūsu patieso kolektīvo seju. Tas ir pats svarīgākais mūsu pašizziņas avots. Revolūcija, divi pasaules kari, pilsoņu karš, Padomju Savienības dibināšana un tās sabrukums, *perestroika*, neveismīgās demokrātijas desmitgade, Putina laiks – mūsu literatūrā visi šie notikumi ir dzīvi atbalsojušies. Ja mēs būtu iepazinuši šo literatūru, mēs šodien būtu citādi. Bet diemžēl mēs to nepārzinām, turklāt neesam gatavi šāda veida paškritiskai lasīšanai un pateiktā un izdarītā patiesās nozīmes meklēšanai. Patiesībā mums ir vieglāk tiesāt rakstnieku nekā pieņemt savas vainas (piemēram, Svetlanas Aļeksijevičas prāva par viņas grāmatu "Činka zēni"). Galu galā mitoloģijas izplatīšanās notiek ne tikai līdz ar kultūras telpas sašaurināšanos, bet arī ar lietu patiesās nozīmes deformēšanu, ko paveic

dominējošo mītu ideoloģija. Literatūra – mūsu nacionālais lepnums – tagad tiek arvien vairāk pakļauta valsts cenzūrai.

Dažas paralēles

Attiecībā uz 1917. gada revolūciju, kas valstij uzspieda partijas diktatūru, arhibīskaps Georgijs Florovskis rakstīja, ka “ir jāsaprot un jāatzīst, ka Krievijas satricinājumam ir dziļa garīga sakne – tas ir senas un ilgstošas garīgās krīzes, sāpīga iekšēja sabrukuma rezultāts un fināls”. Viņš uzskatīja, ka “tikai grēku nožēlošanas varoņdarbā, nelokāmā vēlmē pēc garīgās skaidrības var tikt atklāta un atvērta patiesa izeja no tiksmīgā ļaunuma virpuļa. Uz garīgās kārtības sabrukumu jāatbild ar attīrīšanās varoņdarbu, iekšēju darbu un dvēseles sakopšanu”, pat ja “tas ir grūts un skarbs ceļš”, kurā “atklāsies briesmīgais krievu atkrišanas un neticības bezdibenis”. Viņš bija pārliecināts, ka “nevajadzētu baidīties un kaunēties no šādām

grēksūdzēm, ļauties glēviem sapņiem par pagātnes labklājību un visu vainu novelt uz kādu citu. Grēku nožēlošana nav ne atkrišana, ne lāsts. Un tikai tajā ir patriotiskas drosmes, bezbailības un spēka pilnība”.¹⁸

Pārdomājot šodienas vēsturisko situāciju – karu Ukrainā – un mēģinot izprast tā dziļākos cēloņus, pēkšņi pamanāms, ka attālums, kas šķir šos notikumus, atklāj divainu tuvumu starp tiem. Abos gadījumos sabiedrībā ilgi gruzdošā slimība ir iznākusi vēstures virspusē, un abos gadījumos problēmu risināšana nozīmē cilvēku pasaules uzskatu un mentalitātes maiņu. Efektīvs veids, kā to izdarīt, ir pašizziņa, kas ir pieejama, izmantojot neērtu, bet godīgu un dažkārt neglaimojošu mūsu vēstures un literatūras izpēti.

¹⁸ Флоровский, Г. Евразийский соблазн [*Eirāziskais kārdinājums*]. *Современные записки*, 1928, 34, с. 314. <https://pravbeseda.ru/library/index.php?page=book&id=323>

Avoti un literatūra

- Dostojevskis, F. Brāļi Karamazovi. *Kopotī raksti*. Rīga: Liesma, 1977, 9. sēj. (No krievu valodas tulkojis Jānis Medenis.)
- Флоровский, Г. Евразийский соблазн [*Eirāziskais kārdinājums*]. *Современные записки*, 1928, 34, с. 312–346. <https://pravbeseda.ru/library/index.php?page=book&id=323>
- Ильин, И. *Путь духовного обновления* [Garīgās atjaunošanās ceļš]. Москва: АСТ, 2006.
- Карсавин, Л. Евразийство. *Опыт систематического изложения* [*Eirāzijasms. Sistemātiska izklāsta mēģinājums*]. Paris: Éditions Eurasiennes, 1926. <https://predanie.ru/book/220959-evraziystvo-opysistematiceskogo-izlozheniya/#/toc1>
- Карсавин, Л. Церковь, личность и государство [Baznīca, personība un valsts]. *Сочинения* [*Raksti*]. Москва: Паритет, 1993.
- Путин, В. *Обращение к участникам и гостям X Московской конференции по международной безопасности* [Uzruna X Maskavas Starptautiskās drošības konferences dalībniekiem un viesiem]. 16.08.2022.

No angļu valodas tulkojusi Inguna Miļūna

No klusuma līdz sirēnām: kinematogrāfijas ritmi Ukrainas kara ainavā

Atslēgvārdi: pēcpadomju atmiņa, kinematogrāfiskais laiks, drupas, Ukrainas kino, kolektīvā identitāte

Ievads

Pēc Padomju Savienības izjukšanas tās bijušo republiku ainavas kļūst par atmiņas palimpsestiem. Pamestas rūpniecības vietas, kara bojātas ēkas un padomjlaika pieminekļi līdzās jaunbūvēm iemieso ritmu drupās – pagātnes un tagadnes kadenci, kas veido pēcpadomju kultūras identitāti. Šī arhitektūra pauž daudzveidīgas emocionālas un politiskas nozīmes.¹ Kino mijiedarbojas ar šīm ainavām, integrējot tās vēstījuma laikā. Īpaši tas attiecas uz pēcpadomju Ukrainas kino, kur filmu veidotāji saskaras ar valsts satricinājumiem, karu un sociālo transformāciju.

Kinematogrāfiskie attēlojumi dokumentē un pārrada šīs pārmaiņas. Filmas saspēle ar laiku, izmantojot ritmu un secību, var izcelt atmiņas noturību ainavās. Irina Mūra² norāda, ka pēcpadomju kino naratīvi svārstās starp vecām un jaunām atmiņu ainavām, paužot neizlēmīgumu

attiecībā uz pagātnes pilnīgu noliegšanu vai pieņemšanu. Šī svārstīšanās starp padomju drupām un mūsdienu vidi veido dialogu, kas caurvij laiku, atklājot vēstures nepabeigtās lietas. Kā apgalvo Benjamins Forests un Džuljeta Džonsone, politiskās cīņas ap padomju laikmeta simboliem parāda, kā nācijas no jauna sevi definē.³ Filmas padara šo cīņu uzskatāmu: kadri ar nogāztām Ļeņina statujām vai komunisma laikā celtu mājokļu blokiem atklāj pretrunīgo identitātes veidošanās procesu.

Šajā rakstā analizētas trīs ukraiņu filmas, kas pievēršas arhitektoniskajai atmiņai, izmantojot atšķirīgas kinematogrāfiskā laika izpausmes. “20 dienas Mariupolē” (2023, režisors Mstislavs Černovs) ataino Ukrainas pilsētas aplenkuma hroniku, fiksējot reāllaika iznīcību pilsētas drupās. “Atlantida” (2019, režisors Valentīns Vasjanovičs) ir distopiska spēlfilma, kuras darbība norisinās netālā nākotnē Donbasā un kurā palēnināti attēlotas kara sekas industriālo drupu vidū. “Manas domas klusē” (2019, režisors Antonio Lukičs) ir melnā komēdija, kurā izmanto klusumu, lai pētītu paaudžu atsvešinātību pēcpadomju Ukrainā, tādējādi komentējot pagātnes atstātos kultūras tukšumus. Ar šo piemēru starpniecību rakstā pētīts, kā katras filmas laika ritms mijiedarbojas ar drupās pārvērstajām vietām un veido naratīvus par atmiņu un identitāti.

¹ Forest, B., Johnson, J. Unraveling the Threads of History: Soviet–Era Monuments and Post–Soviet National Identity in Moscow. *Annals of the Association of American Geographers*, 2002, Vol. 92, No. 3, pp. 524–547. <https://doi.org/10.1111/1467-8306.00303>

² Moore, I. Vilnius memoryscape. Razing and raising of monuments, collective memory and national identity. *Linguistic Landscape. An International Journal*, 2019, Vol. 5, Issue 3, pp. 248–280. <https://doi.org/10.1075/ll.18022.moore>

³ Forest, B., Johnson, J. Unraveling the Threads of History: Soviet–Era Monuments and Post–Soviet National Identity in Moscow.

Ukrainas nacionālā pašapziņa ir pieaugusi, lai pretotos Krievijas agresijai,⁴ pārvirzot valodas politikas un mākslas smaguma centru uz ukraiņu identitātes apstiprināšanu. Kopš 2022. gada ukraiņi ir samazinājuši krievu kultūras patēriņu.⁵ Kara trauma ir padarījusi padomju simbolus apstrīdamus.⁶ Filmu veidotāji tagad pēta vēsturiskās tēmas un kara ietekmi. Mēs aplūkojam fiziskās telpas un vēstījuma laika izmantojumu šajās trīs filmās, tostarp ritmu un arhīvu materiālus. Šajās filmās pēcpadomju ainavas pārveidotas, izmantojot laika elementus un personīgus stāstus. Šī analīze parāda, kā arhitektoniskā atmiņa un kinematogrāfiskais laiks izgaismo identitātes pārvērtēšanu pēcpadomju telpā.

⁴ Olzacka, E. The Development of National Cinema in Post-Maidan Ukraine. *East European Politics and Societies: And Cultures*, 2022, Vol. 37, Issue 2, pp. 435–454. <https://doi.org/10.1177/08883254221101907>; Zhurzenko, T. Fighting Empire, Weaponising Culture: The Conflict with Russia and the Restrictions on Russian Mass Culture in Post-Maidan Ukraine. *Europe-Asia Studies*, 2021, Vol. 73, Issue 8: Culture Wars in the Post-Soviet Space, pp. 1441–1466. <https://doi.org/10.1080/09668136.2021.1944990>

⁵ Kurapov, A., Bamberg, C., Boski, P., Balashevych, O. Cutting Cultural Ties? Reasons Why Ukrainians Terminate or Continue to Interact With Russian Culture Despite the Ongoing Russian-Ukrainian War. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 2024, Vol. 55, Issue 5, pp. 553–571. <https://doi.org/10.1177/00220221241256322>

⁶ Ivanytska, B., Stoliarchuk, N., Shostak, V., Moskvych, O., Aleksandrova, M. Representation and diversity of Ukrainian culture in contemporary media: impact, challenges and prospects. *Multidisciplinary Science Journal*, 2024, Vol. 6., 2024ss0225. <https://doi.org/10.31893/multiscience.2024ss0225>; Bakirov, V., Petrenko, D. Współczesna ukraińska kultura wizualna w drodze do międzynarodowej przestrzeni kulturowej [Mūsdienu Ukrainas vizuālā kultūra virzībā uz starptautisko kultūras telpu]. *Perspektywy Kultury*, 2023, tom 41, Nr. 2/2, s. 91–110. <https://doi.org/10.35765/pk.2023.410202.08>

Aplenkuma hronika: “20 dienas Mariupolē” (2023)

Viens no emocionālākajiem un nesenākajiem darbiem, kas atspoguļo kara ietekmi uz urbāno telpu, ir dokumentālā filma “20 dienas Mariupolē” (“*20 Dniv v Mariupoli*”). To uzņēmuši Ukrainas žurnālisti pirmajās nedēļās pēc Krievijas iebrukuma 2022. gadā, un tajā hronoloģiski attēlots Mariupoles aplenkums – reiz rosīgās ostas pilsētas pārvēršana drupās. Filmas spēks slēpjas tajā, ko tā parāda (šausminošas iznīcības un civiliedzīvotāju ciešanu ainas), un tajā, kā tā ir strukturēta laikā un telpā. Vienlaikus tas ir gan žurnālistikas darbs, gan kinematogrāfisks vēstījums, kurā arhitektoniskā atmiņa izmantota reālajā laikā: mēs redzam ēkas – slimnīcas, teātrus, skolas –, kas tiek bombardētas mūsu acu priekšā, kļūstot par kolektīviem zvēribas simboliem.

“20 dienas Mariupolē” ir stāsts par arhitektūru, kas skarbos apstākļos uzņemta filmā. Katras dienas kadri ir datēti, veidojot hronoloģisku loku no pirmās līdz divdesmitajai dienai. ¹ Šī progresija veido priekšstatu par ieslodzījumu: ar katru dienu pilsētas infrastruktūra sabrūk un iedzīvotāju izmisums pieaug. Filmā kinematogrāfiskais laiks atbilst piedzīvotajam laikam un liek skatītājiem iejusties aplenkuma laika ritmā. Mēs redzam pilsētas degradāciju: drupu uzkrāšanos, dūmus debesis, dzirdam sprādzienus un sirēnu skaņas, kas ielaužas kadros. Šī dokumentālā filma veido arhitektonisko atmiņu reāllaikā. Kamera atgriežas pie orientieriem, piemēram, pie Mariupoles Drāmas teātra, kas kļuva gan par patvērumu, gan par bombardēšanas mērķi, – kā pie kolektīvās atmiņas atskaites punktiem.⁷ Teātra

⁷ Bondareva, O. Маріупольська драма: меморативні практики, свідчення, ідентичність, театральний код [Mariupoles drāma: piemiņas prakse, liecības, identitāte, teātra kods]. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія*, 2023, № 28, с. 32–57. <https://doi.org/10.34079/2226-3055-2023-16-28-32-57>

- 1 Aplenkuma pirmajās dienas iznīcinātājs ļoti zemu lido virs Mariupoles. Ekrānuņēmums no filmas “20 dienas Mariupolē”, rež. Mstislavs Černovs, 2023*

- 2 Pazemes patvertnē raudošs bērns. Ekrānuņēmums no filmas “20 dienas Mariupolē”, rež. Mstislavs Černovs, 2023

- 3 Ukrainu glābēji un karavīri nes ievainotu grūtnieci caur sabombardēta dzemdību nama drupām. Ekrānuņēmums no filmas “20 dienas Mariupolē”, rež. Mstislavs Černovs, 2023

* Par attēlu izmantojuma tiesībām atbild raksta autors.

sadragātā fasāde, uz kuras kā lūgums pēc žēlastības lieliem burtiem ir uzrakstīts ДЕТИ (‘bērni’), tagad ir kļuvusi par Krievijas kara noziegumu simbolu. Dokumentējot to, filma pārvērš šo ēku par paliekošu piemiņas vietu ukraiņiem un visai pasaulei.

Olena Meļņikova-Kurhanova un Olha Jačuka analizē, kā tādas kara dokumentālās filmas kā “20 dienas Mariupolē” līdzsvaro tūlītējumu ar kontekstu.² Viņas norāda, ka kadrējuma izvēle – no sociālajiem tīkliem līdz reportāžām uz vietas – veido skatītāju reakciju un izpratni.⁸ Montāža saglabā naratīva viengabalainību, nezaudējot kara reportāžas haotisko raksturu. Filmā iekļautas īsas pārdomas: stāstītājs (*Associated Press* grupas žurnālists) apraksta bailes, apņēmību vai ētisku dilemmu (piemēram, turpināt filmēt vai palīdzēt ievainotajiem). Šie naratīvi veido laika pauzes, kas ļauj skatītājiem aptvert redzēto. Šādas pauzes ir būtiskas – kino laikā tās ienes cilvēcisko laiku (kas vajadzīgs traumas apstrādāšanai). Bez šīm pauzēm ciešanas varētu notrulināt skatītāju izjūtas. Ar tām šī filma veicina empātiju un aicina uz morālām pārdomām.⁹

Arhitektoniskā atmiņa filmā ir vērsta uz nākotni. Fiksējot iznīcību, tā raisa jautājumus

par atjaunošanu un atcerēšanos.³ Benjamins Forests un Džuljeta Džonsone¹⁰ runā par politisko cīņu ap pieminekļiem, un tā šeit iegūst traģisku pavērsienu – pieminekļus nenogāž politika, bet gan apšaušana. Tomēr uzmanības centrā ir atmiņas politika. Mariupoles aplenkums, it īpaši Drāmas teātra bombardēšana,

⁸ Melnykova-Kurhanova, O., Yatchuk, O. Television Writing on Current Affairs and Documentaries in the Coverage of the Siege of Mariupol. *Obraz*, 2023, Vol. 2 (42), pp. 52–61. [https://doi.org/10.21272/obraz.2023.2\(42\)-52-61](https://doi.org/10.21272/obraz.2023.2(42)-52-61)

⁹ Bondareva, O. Маріупольська драма: меморативні практики, свідчення, ідентичність, театральний код.

¹⁰ Forest, B., Johnson, J. Unraveling the Threads of History: Soviet–Era Monuments and Post–Soviet National Identity in Moscow.

ir ieguvusi piemiņas nozīmi. Olena Bondareva apraksta kolektīvos centienus iemūžināt *Mariupoles drāmu* – ar lugām, raidierakstiem un pētnieciskām filmām – kā Ukrainas veidu, kādā tikt galā ar šo traumu. “20 dienas Mariupolē” ar savu neapstrādāto dokumentālo materiālu kalpo par pamatu šim atmiņas darbam. Filma sniedz faktoloģisku liecību un tiešu, emocionāli spēcīgu tēlu, uz kura pamata var veidoties mākslinieciskas interpretācijas un nacionālie naratīvi.¹¹

Vēl viens aspekts ir tas, kā filmā “20 dienas Mariupolē” attēlota cilvēku izturība starp drupām.⁴ Filmā pievērsta uzmanību civiliedzīvotājiem sabrukušās ēkās: ģimenēm pagrabos, ārstiem, kas operē lukturīšu gaismā, brīvprātīgajiem, kas rok masu kapus. Kamera seko cilvēkiem vairākas dienas, veidojot cilvēciskus stāstus, kas paralēli atspoguļo pilsētas sabrukumu. Šī pieeja padara drupas personiskas, liedzot tām kļūt par vienkāršu skatuvi. Arhitektūra iegūst nozīmi caur cilvēkiem. Aina no sagraudā dzemdību namā rāda medikus, kas cenšas glābt grūtnieci un bērnu, sadragātās sienas ierāmē šo cilvēcisko traģēdiju. Filma pārvērš ziņas kolektīvajā atmiņā, ko skatītāji iekšēji pārdzīvo. Šāda vēstījuma steidzamību izceļ pētnieki, kuri norāda uz aculiecinieku liecību un video materiālu nozīmi cīņā pret dezinformāciju.¹² Kameras ieraksts atspēko mēģinājumus noliegt to, kas notika Mariupolē.

Tas, kā šī dokumentālā filma tika uzņemta, parāda lokālas arhitektoniskās atmiņas globālo rezonansi. Skatītāji visā pasaulē ir spēcīgi reaģējuši uz šo filmu. Paulīna Čarneka-Vnuka un Kinga Sigizmane atzīmē, ka Ukrainas kara naratīvi ir rezonējuši ar starptautisko auditoriju caur stāstiem, kuros izceltas universālas

4 Skats uz Mariupoli no gaisa Krievijas veiktās bombardēšanas laikā.
Ekrānuzņēmums no filmas “20 dienas Mariupolē”,
rež. Mstislavs Černovs, 2023

¹¹ Bondareva, O. Мариупольська драма: меморативні практики, свідчення, ідентичність, театральний код.

¹² Melnykova-Kurhanova, O., Yatchuk, O. Television Writing on Current Affairs and Documentaries in the Coverage of the Siege of Mariupol.

ciešanu un drosmes tēmas.¹³ Filmas 20 dienu laika ietvars nodrošina uztveramu naratīva struktūru, kas līdzīga trīs cēlienu formātam, un palīdz piešķirt nozīmi bezjēdzīgajai iznīcināšanai. Tas nostiprina šīs dienas kolektīvajā atmiņā ārpus Ukrainas robežām.

Kopumā “20 dienas Mariupolē” ilustrē dokumentālā kinematogrāfiskā laika spēju uztvert arhitektoniskās atmiņas attīstību krīzes laikā. Filmas hronoloģiskā struktūra, fokuss uz personisko un stratēģiskās pauzes kopā rada pārliecinošu liecību tam, ka izpostīta pilsēta var būt ne tikai vēstures fons, bet arī tās personāžs. Tā kā Mariupoles drupas galu galā pārvēršas par piemiņas un, cerams, arī par rekonstrukcijas vietām, šī filma – gan faktoloģiski, gan emocionāli – būs izšķiroša atsauce tur notikušā izpratnei. Tā atspoguļo drupu ritmu žurnālistiskā skatījumā: diena pēc dienas, ķieģelis pēc ķieģeļa, dzīve pēc dzīves.

Distopiskās vizijas un lēnais laiks: “Atlantīda” (2019)

Valentīna Vasjanoviča filma “Atlantīda” (“*Atlantyda*”) ir spilgts piemērs tam, kā spēlfilmā var izmantot arhitektonisko atmiņu un kinematogrāfisko laiku, lai reflektētu par karu un tā sekām. “Atlantīda” uzņemta 2019. gadā, pirms pašreizējā visaptverošā kara, bet pēc 2014. gada konflikta Austrumukrainā, un tās darbība notiek 2025. gadā izpostītajā Donbasa reģionā. Tā ataino Ukrainu, kas ir uzvarējusi karā pret Krieviju, tomēr šī uzvara ir tukša: zeme ir saindēta, pilsētas guļ drupās, bet bijušie karavīri cinās ar traumām. Savādi, taču

realitāte kopš tā laika ir sākusi atgādināt šo drūmo pareģojumu, piešķirot filmai gandrīz pravietisku statusu.¹⁴

Filma seko Serhijam, veterānam ar post-traumatiskā stresa sindromu, kā viņš strādā, lai ekshumētu un identificētu karā bojā gājušos neapdzīvojamajā reģionā. “Atlantīdā” arhitektūra un ainava iemieso tēlus: bezgalīgi izdedžu un dubļu lauki, tērauda rūpnīcu skeleta paliekas, ūdens rezervuāri, kas kļuvuši toksiski. Vasjanovičs tos izceļ ar gariem, statiskiem kadriem. Kamera filmē nepārtraukti vairākas minūtes, parādot Serhiju platos kadrus pret izpostītiem apvāršņiem vai sagrautām rūpnīcām. Šis apzinātais palēninājums nosaka filmas kinematogrāfisko laiku – piemērs tam, ko kritiķis Tiagu de Luka (*Tiago de Luca*) sauc par *lēno kino*, kura paildzinājums mudina uz pārdomām. “Atlantīdas” lēnais temps piespiež skatītājus sēdēt un skatīties uz šīm sekām, lai absorbētu prombūtnes smagumu pēckara ainavā. Katrām drupām tiek atvēlēts laiks, lai tās klusumā un tukšumā runātu par to, kas kādreiz bijis.

Nosaukums “Atlantīda” ir atsauce uz mītisku nosliktu pasauli un pozicionē Donbasu kā padomju industriālā laikmeta zuduso civilizāciju. Arhitektoniskā atmiņa ir slāņaina: padomju periods (kad Donbass bija ogļu un tērauda centrs ar rūpnīcām un dzīvojamām mājām) un nesenā kara nestā iznīcība. ⁵ Vienā spokainā ainā redzams, ka Serhijs kopā ar kādu ņem ārā sadalījušos ķermeni no rūpnieciskās krāsns – izvelk pagātni no drupām. Statiskā kamera filmē pilnu ainu: sarūsējušās mašīnas norāda uz to, kā šī kādreiz plaukstošā rūpnīca tagad kalpo kā kaps. Tas savij atmiņas par darbu ar vardarbību. Kameras nekustīgums ļauj skatītājiem pamanīt detaļas un reflektēt par transformāciju.

¹³ Czarnek-Wnuk, P., Sygizman, K. Uchodźca z Ukrainy w polskich reportażach radiowych stworzonych po 24 lutego 2022 roku [Ukrainas bēglis Polijas radio reportāžās, kas sagatavotas pēc 2022. gada 24. februāra]. *Wschód Europy. Studia Humanistyczno-Społeczne*, 2024, Vol. 9, No. 2, s. 47–65. <https://doi.org/10.17951/we.2023.9.2.47-65>

¹⁴ Ruhe, C. Thanatographical fiction: Death, mourning and ritual in contemporary literature and film. *Memory Studies*, 2023, Vol. 17, Issue 6, pp. 1519–1535. <https://doi.org/10.1177/17506980231188480>

Kritiķi, piemēram, Kornēlija Rūe¹⁵, atzīmē, ka pēc Krievijas iebrukuma 2022. gadā “Atlantīda” ieguva “baisu savlaicīgumu”, jo izpostītās pilsētas atspoguļoja filmas kadrus. ⁶ Tas, kas bija iecerēts kā distopija, tagad bija nolasāms kā neoreālisms. Vasjanovičs minēja, ka filmēšana Mariupolē un Austrumukrainas vietās, tostarp tērauda rūpnīcā “Azovstaļ”, ietekmējusi filmas estētiku. Šīs vides autentiskums papildina filmas arhitektonisko atmiņu (Ukrainier, 2023). Kamēr Ukrainas auditorija atpazīst reālas vietas, kas raisa atmiņas, starptautiskie skatītāji redz universālas pēckara drupas, kādas varētu būt jebkurā konfliktu zonā.

Ievērojama “Atlantīdas” iezīme ir tās skarbā krāsu palete un termiskie attēli. Filma pārslēdzas uz infrasarkanu staru kameras kadriem, kuri parāda ķermeņu siltuma rakstus uz aukstā fona. Šie termiskie kadri simbolizē dzīvos (silti, spilgti silueti), kas pārvietojas mirušā telpā (aukstās, tumšās drupās), – metafora dzīvei iznīcībā un veterāna izmainītajai uztverei. Infrasarkanās sekvences izjauc kinematogrāfisko plūsmu kā atsvešinātas starpspēlas, liekot domāt par vīzijām, kurās parastais laiks ir apturēts. Jūlija Ladigina, kura ir analizējusi hibriditāti Ukrainas kara filmās, šādas izvēles interpretētu kā kara izraisītās dezorientācijas izjūtas tālāknodošanu.¹⁶ Veroties uz realitāti caur termisko objektīvu, “Atlantīda” parāda, kā tehnoloģijas un karš ir pārveidojuši cilvēka pieredzi attiecībā uz ainavu un atmiņu.

“Atlantīdas” sižets ir trūcīgs, bet tēma ir bagātīga. Serhija linija ir viena no tām, kas parāda mērķa meklējumus pēc kara. ⁷ Sākumā viņš dusmu lēkmē iznīcina savu virtuvi – tā ir bez pārtraukumiem uzņemta epizode, kas iemūžina viņa sabrukumu. Darot

⁵ Siluets naktī.
Ekrānuzņēmums no filmas “Atlantīda”, rež. Valentīns Vasjanovičs, 2019

⁶ Vientuļš cilvēks vēro izdedžus un tēraudu:
rūpniecisko atlieku un pamestās ieguves vietas ritms.
Ekrānuzņēmums no filmas “Atlantīda”, rež. Valentīns Vasjanovičs, 2019

⁷ Humānās misijas laikā vējstiklā atspīd militārā kapsēta.
Ekrānuzņēmums no filmas “Atlantīda”, rež. Valentīns Vasjanovičs, 2019

¹⁵ Ruhe, C. Thanatographical fiction: Death, mourning and ritual in contemporary literature and film.

¹⁶ Ladygina, Y. V. Cyborgs vs. Vatniks: Hybridity, Weaponized Information, and Mediatized Reality in Recent Ukrainian War Films. *East/West: Journal of Ukrainian Studies*, 2022, Vol. 9, No. 1, pp. 105–138. <https://doi.org/10.21226/ewjus588>

8 Postindustriālā panorāma.
Ekrānuzņēmums no filmas “Atlantīda”, rež. Valentīns
Vasjanovičs, 2019

darbu, kurā godina karā bojāgājušos, viņš atrod mieru. Pēdējā aina parāda Serhiju un sievieti, kas peldas, – reti sastopams cilvēka tuvības un dabiskās tīrības brīdis. Tas kalpo kā oāze starp iepriekšējo ainu toksiskajām drupām. Šis fināls notiek pamestā peldbaseinā, kurā ieplūst karstais avots. Sabrukuma (saplaisājušas flizes) un atjaunošanās (silts ūdens, apskāvušies ķermeņi) kontrasts simbolizē atjaunošanos drupās. Filma liek domāt, ka pat pēc iznīcības dzīve var sākties no jauna. Šī cerība tiek “nopelnīta” pēc stundām ilgiem postījumiem. Kā atzīmē Viktors Griza un citi, mūsdienu ukraiņu kino izvairās attēlot vienkāršotu varonību; tādi varoņi kā Serhijs ir parasti cilvēki, kas nes ārkārtīgi smagas nastas, viņu varonība mērāma izturībā, nevis dramatiskos varoņdarbos.¹⁷ “Atlantīda” ir piemērs šāda jaunā varoņa vēstījumam: personīgās cilvēcības, nevis tautas atjaunošana.

Metalīmenī filma “Atlantīda” kalpo arī kultūras terapijai. Šādas filmas ļauj sabiedrībai pārdomāt potenciālos nākotnes variantus vai stāties pretī tagadējām bailēm kontrolētā iztēles telpā. Elžbjeta Olzacka¹⁸ ir rakstījusi par Ukrainas kino renesansi pēc 2014. gada, atzīmējot, ka daudzas filmas risina nacionālās identitātes, vēsturiskās atmiņas un izturības jautājumus. “Atlantīda” iekļaujas šajā tendencē, piedāvājot meditāciju par kara cenu un kritušo atceres vērtību. Šādi tā veicina arhitektonisko atmiņu: filma pati kļūst par daļu no tā, kā sabiedrība atcerēsies Donbasa karu. Kadri no filmas – piemēram, plastmasā ietītu ekshumētu ķermeņu rindas vai vientuļa cilvēka siluets rūpnīcas drupu vidū, – varētu saglabāties kā šī

¹⁷ Griza, V., Honcharuk, S., Mykhalov, V., Barnych, M., Balaban, O. Changes in the representation of heroes in contemporary Ukrainian cinema. *Journal of European Studies*, 2023, Vol. 53, Issue 4, pp. 384–391. <https://doi.org/10.1177/00472441231206550>

¹⁸ Olzacka, E. The Development of National Cinema in Post-Maidan Ukraine. *East European Politics and Societies: And Cultures*, 2022, Vol. 37, Issue 2, pp. 435–454. <https://doi.org/10.1177/08883254221101907>

vēsturiskā perioda mākslinieciskais attēlojums, kas papildina žurnālistikas fotogrāfijas un ziņu materiālus.

Visbeidzot, skaņas dizains veido sinerģiju ar filmas vizuālo pieeju laikam un telpai. Dialogi ir minimāli, ar garām pauzēm, kuru laikā dzirdamas tikai apkārtējās skaņas: vēja gaudas caur sijām, tālas tehnikas rūkoņa, ūdens pilēšana pamestās zālēs. Šī akusmātiskā pieeja pastiprina iznīcības izjūtu un uzmanību uz apkārtējo vidi. Cilvēka balss vai mūzikas ieskanēšanās iedarbojas satriecoši. Aina, kurā strādnieki dzied tautasdziesmu, izceļas kā viens no nedaudzajiem cilvēcīgajiem mirkļiem, kas parāda, kā kultūras atmiņa saglabājas pat sagrautā pasaulē.⁸ Jūlijas Ladiginas koncepcija par informāciju kā ieroci un ar masu medijiem pastarpināto realitāti norāda uz to, kā kultūras naratīvi var būt izturības instrumenti.¹⁹

“Atlantidā” vienkārša dziesma, kas atbalsojas tukšā zemē, kļūst par identitātes apliecinājumu – par pretstatu aizmirstībai. Filmas nosvērtais ritms, atsacīšanās no melodramas un uzmanība uz vizuālajām detaļām aicina skatītāju medītēt par zaudējumu un atveseļošanos. Tas ir apliecinājums ukraiņu filmu veidotāju radošajai reakcijai uz karu – drupas pārvēršas refleksijās, un klusums iegūst jēgu.

Klusums un prombūtne: “Manas domas klusē” (2019)

Antonio Lukiča filma “Manas domas klusē” (“*Moi Dumky Tykhi*”) ir savdabīga komēdija par skaņu ierakstītāju, kurš kopā ar māti ceļo pa Ukrainu. Lai gan šķietami tālu no kara un iznīcības, filma iesaistās pēcpadomju stāvoklī caur metaforu. Tā pievēršas komunikācijai starp paaudzēm, indivīdiem, cilvēkiem un dabu, pētot klusumu gan burtiskā, gan pārnēstā nozīmē

saistībā ar kinematogrāfisko laiku un atmiņu. Nosaukums liek domāt par introspekciju, jo filma koncentrējas gan uz skaļi paustām, gan vārdos neizteiktām domām.

Filmā “Manas domas klusē” kamera seko Vadimam – 25 gadus vecam ukrainim, kurš sapņo par pārcelšanos uz Kanādu. Viņš apņemas veikt līgumdarbu kādam Kanādas videospēļu attīstītājam un ierakstīt dzīvnieku radītās skaņas Aizkarpatos (Rietumukrainā), tostarp arī kāda nenotverama putna dziesmu. Viņu pavada māte, kurai ir spilgts un valdonīgs raksturs. Ceļojums pa Karpatu kalniem un ciemiem kļūst par viņu attiecību un Vadima identitātes krīzes izpēti. Lai gan karš vai politika nav tieši minēti, filmā smalki atspoguļota sabiedrība pārejas posmā un paaudžu maiņa kopš padomju laikiem.

Filmas galvenais motīvs ir klusums kā komunikācija. Vadims bieži klusē ar austiņām, kamēr māte plāpā. Viņu komisko spriedzi rada nesaprašanās – runāšana un dziļāku vajadzību nesadzirdēšana. Tas atspoguļo Reičelas Mjersas novērojumu, ka klusumam ir vairākas nozīmes – ar to parāda vienaldzību, pārpratumu vai pārdomas.²⁰ Galvenās ainas demonstrē klusuma spēku: kluss brauciens ar auto, Vadima pauze par savu tēvu un viņu bezvārdu šķiršanās. Lukičs ļauj šiem klusajiem mirkļiem ilgt, atklājot neizrunātas emocijas. Filmas ritmā tiek izmantota vilcināšanās un pārrāvumi, tā atspoguļojot Vadima klusējošās domas.

Filma spēlējas ar skaņu, jo ar to saistīta filmas galvenā varoņa nodarbošanās. Mēs noskaņojamies uz apkārtējās vides trokšņiem, ko Vadims cenšas uztvert, – varžu kurkstēšanu, koku šalkām un putna čivināšanu. Vienā ainā Vadims gaida, lai ierakstītu retas zivs skaņu. Viņa māte uzkāpj uz zariņa, izbiedējot zivis un sabojājot ierakstu. Šī neveiksme parāda, kā mūsdienu dzīve iejaucas klusuma brīžos un

¹⁹ Ladygina, Y. V. Cyborgs vs. Vatniks: Hybridity, Weaponized Information, and Mediatized Reality in Recent Ukrainian War Films.

²⁰ Muers, R. The Mute Cannot Keep Silent. *Feminism and Theology*. Oxford: Oxford University Press, 2003, pp. 109–120. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198782469.003.0014>

- 9 Vadims ieraksta strausu balsis savam skaņu dizaina līgumdarbam.
Ekrānuzņēmums no filmas “Manas domas klusē”, rež. Antonio Lukičs, 2019

- 10 Uzvilcis no olu kastēm pašdarinātu akustisko vairogu, Vadims ieraksta interviju ar vecāku vīrieti padomju laika dzīvoklī.
Ekrānuzņēmums no filmas “Manas domas klusē”, rež. Antonio Lukičs, 2019

- 11 Sievietes pozē ar izbāztu lapsu.
Ekrānuzņēmums no filmas “Manas domas klusē”, rež. Antonio Lukičs, 2019

mūsu spējā klausīties, kā arī kalpo par alegoriju tam, kā troksnis izjauc mēģinājumus saglabāt kaut ko tīru. Kristīna Sančesa-Karetero kļusuma nozīmi apraksta kā pārveidojošus mirkļus, atzīmējot, ka mūsdienu kultūrā pietrūkst kļusuma pārdomām.²¹ Vadima dabas skaņu meklējumi ir bēgšana no pilsētas dzīves kakofonijas, kur viņš veic videospēles dublāžu.

No atmiņas skatu punkta filma “Manas domas klusē” smalki tver atmiņu ainavas.⁹ Ceļojums uz Aizkarpatiem ved Vadimu cauri pilsētām un laukiem, kas laika gaitā nav mainījušies. Vecas koka baznīcas, padomju laika dzīvokļi un likumainie ceļi attēloti sirsnīgi reālistiski. Šīs vietas raisa nostalģiju, īpaši tiem ukraiņiem, kuri atceras radnieku apmeklēšanu *ciematā* vai braukšanu vilcienā pa līdzīgiem maršrutiem. Filma tieši nepievēršas vēsturei, tomēr, attēlojot vidi kā fonu personīgiem atklājumiem, tā atzīst, ka mūs veido vieta, no kuras esam nākuši. Kad Vadims un viņa māte apmeklē tāla brālēna ciematu, mājas interjers ar izbalējušām fotogrāfijām, sienas paklājiem un ukraiņu un padomju laika piederumiem stāsta par ģimenes dzīvi 20. gadsimta beigās. Šī netiešā arhitektoniskā atmiņa caur iestatījumiem, ko uztver kamera un līdz ar to pamana skatītājs, nodod informāciju par kultūras nepārtrauktību un pagājušajiem laikiem.

Uzmanības centrā ir paaudžu pretstatījums.¹⁰ Vadims pārstāv pēcpadomju jaunatni: viņš runā angļiski, viņam ir saikne ar pasauli – ārštata darbs Kanādā, viņš nav reliģiozs un nepacietīgi vēlas pamest Ukrainu. Viņa māte iemieso pārejas paaudzi: viņa ir uzagusi padomju laikā un pielāgojas pārmaiņām, turoties pie pagātnes atlieksmes un traumām, ieskaitot to, ka Vadima tēvs ir viņus pametis un emigrējis uz Kanādu. Filma atspoguļo tipisku nacionālo modeli pēc padomju iekārtas sabrukuma, kad migrācija sašķēla daudzas ģimenes.

²¹ Sánchez-Carretero, C. Françoise Jullien, “The Silent Transformations”. *Reading Matters*, 2023, pp. 335–339. <https://doi.org/10.17875/gup2023-2292>

Mātes neatrisinātās jūtas pret pagātņi norāda uz ilgstošām sabiedrības rētām. Viņu nozīmīgākā komunikācija bieži ir neverbāla. Kad māte atrod Vadimu aizmigušu un apsedz viņu, šis klusais gādības žests sabalsojas ar Ābrahama Skorkas pārdomām par to, kā klusums var izturēt vēsturiskās ciešanas.²² Mātes bezvārdu darbības atklāj mīlestību, ko veidojušas gadiem ilgas grūtības, kuras viņa nespēj formulēt.

Vēl viens vērā ņemams elements ir filmas "sausais" humors, kas bieži izriet no neērta klusuma vai nesaprašanās. Kad Vadims mēģina ierakstīt priesteru dziedāšanu, viņa māte sāk skaļi strīdēties par sveču aizdegšanas etiķeti. Aina ir gan smieklīga, gan mokoša, jo klusums pārvēršas farsiskā troksnī. Lukičs izmanto šādus mirkļus, lai akcentētu plaisu starp pilsētu un laukiem, jauniešiem un vecākiem, personīgajām ambīcijām un sabiedrības normām. Šie komēdijas elementi rada ritmu, kas mijas starp introspektīviem mirkļiem un absurdiem pārrāvumiem. Skatītāji izjūt līdzsvara trūkumu, tāpat kā Vadims, kura plāni tiek pastāvīgi iztraucēti. Tas saskan ar Suzanas Vjegašas pētījumu par klusuma un skaņas izmantošanu agrīnajā kino.²³ Mēmo filmu laikmetā starpvīsraksti un mūzika veidoja naratīva ritmu. Lukičs gandrīz atgriežas pie šīm saknēm: izstieptas ainas bez dialogiem, kurās stāstījumu veido attēli, kam seko pēkšņi runas uzplaiksnījumi, kas darbojas kā dramatiski ritmi. Tas parāda kinematogrāfiskā laika atkarību no skaņas un attēla mijiedarbes.

Filmas beigās, kad Vadimam ir jāizlemj, vai palikt Ukrainā vai doties uz Kanādu.¹¹

²² Skorka, A. Leadership Talk by the Rector of the Seminario Rabínico Latinoamericano Buenos Aires. *Volume 1 Comprehending and Confronting Antisemitism: A Multi-Faceted Approach*. Berlin, Boston: De Gruyter, 2020, pp. 123–128. <https://doi.org/10.1515/9783110618594-017>

²³ Viegas, S. Gilles Deleuze and early cinema: The modernity of the emancipated time. *Early Popular Visual Culture*, 2016, Vol. 14, Issue 3, pp. 234–250. <https://doi.org/10.1080/17460654.2016.1187075>

dzelzceļa stacijā mēs redzam aizkustinošu ainu: māte un dēls uz perona, vilciens pienāk, abi klusēdami skatās viens uz otru. Kamera vēro no attāluma, atstājot mūs ar vilciena un stacijas skaņām. Šī nenoteiktība atspoguļo dzīvi – daži risinājumi tajā ir klusi, iekšēji un atbilst filmas reālismam. Emocionālas epifānijas bieži rodas vienkāršos skatienos ikdienas haosa mutuli – bez monologiem vai patētiskas mūzikas. Lukiča filma liek domāt, ka drupas, kurās mēs pārvietojamies, dažreiz varētu būt mūsu pašu ģimenes komunikācijas drupas, un ka ritma atrašana tajās prasa pacietību, iejūtību un reizēm arī gudrību paklusēt.

Karš, atmiņa un kultūras noturība mūsdienu Ukrainā

Ukrainu kino 2010. un 2020. gados parāda laika perspektīvas sadalījumu. Dažas filmas pievēršas vēsturiskām pārdomām, izmantojot melnbaltas padomju dzīves rekonstrukcijas vai ilgstoši pamestās Čornobiļas zonas. Citās aktuāli mūsdienu notikumi attēloti paātrināti, sociālo mediju saturā izmantojot kara drāmas un dokumentālās filmas. Šis duālais ritms atspoguļo Ukrainas cīņiņu gan ar pagātņi, gan nemierīgo tagadni. Irīna Mūra²⁴ atzīmē, ka filmu veidotāji pēcpadomju telpā bieži pārskata vēsturiskos motīvus, un tas liek domāt, ka sabiedrība nav tikusi pāri šiem notikumiem. Filmas par holodomoru (1932.–1933. gada bads) un padomju karu Afganistānā parādās, kad katra paaudze no jauna interpretē šīs traumas. Kinematogrāfiskais laiks nav lineārs: atmiņas un laika intervāli rāda pagātnes noturību. Turpretī filmas par pašreizējo karu (Krievijas agresija kopš 2014. gada, kas saasinājās 2022. gadā) pieņem reāllaika

²⁴ Moore, I. Vilnius memoryscape. Razing and raising of monuments, collective memory and national identity.

steidzamību, jo dramatiski attēlo pašreizējo cīņu par izdzīvošanu.

Tādējādi ukraiņu filmu veidotāji pārslēdzas starp atmiņām un pašreizējo mirkli, starp drupām kā vēstures reliktiem un drupām, kas rodas pašlaik. Jēdziens *ritms drupās* atspoguļo šīs svārstības: montāžas ritms, sižeta temps un vizuālais temps šajās filmās sinhronizējas ar drupu stāvokli – tās ir statiskas un brūkošas vienā kontekstā, bet dinamiskas un vardarbīgi mainīgas citā.

Atmiņu un identitātes pārradišana Ukrainā notiek vēstures un kara rētu plosītā ainavā. Vai nu tiešā veidā attēlojot drupas un konfliktu, vai izmantojot metaforisku klusumu un komunikāciju, jaunākā ukraiņu kino jautājums ir: kā sadzīvot ar pagātni un vienlaikus veidot nākotni? Šis jautājums ir kļuvis vēl aktuālāks līdz ar Krievijas 2022. gadā uzsākto plaša mēroga iebrukumu, kas vardarbīgi izgrūda Ukrainas tagadni pasaules uzmanības centrā un neizbēgami pārveidoja tās pagātni.

Radišana kultūras jomā Ukrainā ir savijsies ar nacionālo noturību. Kā norāda Vils Bakirovs un Dmitrijs Petrenko²⁵, ukraiņu filmas starptautiskajos festivālos tagad pievēršas kara traumām un veterānu rehabilitācijai.²⁶ Tas iezīmē pārmaiņas salīdzinājumā ar laiku, kad Ukrainas kino cīnījās par finansējumu un atzinību. Ukrainas stāsti tagad rezonē visā pasaulē, jo filmu veidotāji koncentrējas uz Krievijas propagandas un Rietumu pārpratumu apkarošanu.²⁷ Filmu veidošana ir kļuvusi par daļu no Ukrainas izaicinājuma pret “izdzēšanu”.²⁸

Lai gan karš ir radījis milzīgas ciešanas, tas ir nostiprinājis ukraiņu nacionālo identitāti. Božena Ivanička un citi autori²⁹ atzīmē, ka arvien lielāka sabiedrības daļa uztver krievu valodas lietošanu kā propagandistisku. Antons Kurapovs un citi secina, ka ukraiņi pārtrauc Krievijas mediju patēriņu kā kultūras protestu.³⁰ Tatjana Žurženko to skata kā cīņu par kultūras suverenitāti, kurā ukraiņi atgūst savu naratīvu pēc desmitgadēm ilgas rusocentriskās ietekmes.³¹

Arhitektoniskā atmiņa ietver tādas kultūras struktūras kā valoda, tradīcijas un mīti. Karš paātrina Ukrainā notiekošās pārmaiņas, kas sākās pēc neatkarības atgūšanas. Tradicionālais Otrā pasaules kara naratīvs ir mainījies no padomju ietvara uz Ukrainas perspektīvu un ietver arī iepriekš noklusētās Staļina laika represijas. Filmas atspoguļo šo evolūciju: “Atlantīda” apšaubā padomju industriālo mantojumu, “Manas domas klusē” pēta jēgas veidošanu pēcpadomju ērā, un “20 dienas Mariupolē” rada jaunus varonības naratīvus, kuru centrā ir cilvēks. Katra no tām veicina nacionālās atmiņas atjaunošanu.

Vēl viena nozīmīga tēma ir cilvēku izturība un sabiedrības atbalsts. Karš ir pārvietojis miljoniem ģimeņu un sašķēlīs kopienas. Tomēr tas ir veicinājis brīvprātīgo kustību un solidaritāti. Pētījumi apliecina, cik svarīgi ir ģimenes un kopienas atbalsta tīkli – tie palīdz cilvēkiem

²⁵ Bakirov, V., Petrenko, D. Współczesna ukraińska kultura wizualna w drodze do międzynarodowej przestrzeni kulturowej.

²⁶ Alforova, Z. “Нове” українське кіно в контексті сучасного аудіовізуального мистецтва.

²⁷ Olzacka, E. The Development of National Cinema in Post-Maidan Ukraine.

²⁸ Demydenko, M. Національні образи та символи у візуальній мові українського кінематографа в роботах зарубіжних дослідників [Ukrainas vizuālās kinematogrāfijas nacionālie attēli un simboli ārvalstu zinātnieku darbos].

Збірник наукових праць СУЧАСНЕ МИСТЕЦТВО, 2022, № 18, с. 141–150. <https://doi.org/10.31500/2309-8813.18.2022.269722>

²⁹ Ivanytska, B., Stoliarchuk, N., Shostak, V., Moskvych, O., Aleksandrova, M. Representation and diversity of Ukrainian culture in contemporary media: impact, challenges and prospects.

³⁰ Kurapov, A., Bamberg, C., Boski, P., Balashevych, O. Cutting Cultural Ties? Reasons Why Ukrainians Terminate or Continue to Interact With Russian Culture Despite the Ongoing Russian-Ukrainian War.

³¹ Zhurzenko, T. Fighting Empire, Weaponising Culture: The Conflict with Russia and the Restrictions on Russian Mass Culture in Post-Maidan Ukraine.

pārvarēt kara laika traumas.³² Ukraini apvienojās 2014. un 2022. gadā: viņi deva patvērumu bēgļiem, finansēja militāro aprikojumu un ar sociālo mediju starpniecību uzturēja gara spēku. Šī izturība parādās arī filmās. Filmā “20 dienas Mariupolē” kaimiņi palīdz cits citam bombardēšanas laikā, bet brīvprātīgie pagraba virtuvēs gatavo ēdienu. “Atlantīdā” kara upuru ķermeņu atgūšana kļūst par cieņas atjaunošanu – kalpošanu sabiedrības garīgajai veselībai. Pat komēdija “Manas domas klusē” vedina domāt, ka dziedināšana nāk no pacietības, empātijas, nelielu rūpju izrādīšanas.

Kinematogrāfiskais laiks šajās filmās atspoguļo psiholoģisko dziedināšanu vai traumu. Atšķirībā no tā, ko parasti gaida no kara tematikas, nevienā no trim filmām nav straujas darbības. Ricības vietā Ukrainas kino rāda pauzes un sekas, kas atbilst nepieciešamībai reflektēt, nevis reaģēt. Mērķis ir pārdomāti iesaistīties, padarot skatītāju par aktīvu liecinieku ar tādām metodēm kā intervijas un garplāni.³³ Ukrainas karš ietekmē atmiņas pētījumus.³⁴ Ukrainas kinematogrāfijas naratīviem ir globāla rezonanse, un mazākas valsts aizsardzība velk paralēles pasaulē. Kamēr starptautiskā interese ir pieaugusi, pateicoties festivāliem un straumēšanas platformām, šīs filmas piedāvā dažādas perspektīvas: no kara reportāžas (“20 dienas Mariupolē”) līdz filosofiskām spekulācijām (“Atlantida”) un ikdienas dzīvei (“Manas domas klusē”). Šī daudzveidība parāda

Ukrainu kā zemi, kurā dzīve turpinās neatkarīgi no nelaimēm.

Starptautiskie centieni reģistrēt un atjaunot sabojātās Ukrainas kultūras mantojuma vietas ietver 3D skenēšanu un fotografēšanu, ko izmanto, lai uzņemtu iznīcinātu vietu, piemēram, Mariupoles teātra un citu kara laikā nopostītu vēsturisko būvju, attēlus. Šie centieni sniedz pierādījumus par kara noziegumiem un saglabā atmiņas, kas būs vajadzīgas atjaunošanai. Lai gan šī dokumentācija netiek rādīta filmās, tā papildina emocionālos kino vēstījumus ar faktoloģiskām detaļām, kas nodrošina ēku nozīmes saglabāšanu to vēlākai rekonstrukcijai. Mūsdienīgai Ukrainai raksturīgais drupu ritms atspoguļo iznīcību un atjaunotni, bailes un cerības. Izmantojot arhitektonisko atmiņu un kinematogrāfisko laiku, ukraiņu filmas dažādos žanros parāda, kā sabiedrība saglabā cilvēcību draudu apstākļos. Tās parāda atcerēšanos kā aktīvu procesu un atklāj, kā kino var godināt dzīves ritmus. Pat drupās šie stāsti rada kārtību no haosa, jo Ukraina atrod savu ritmu caur mākslu un cilvēkiem.

Secinājumi

Arhitektoniskās atmiņas un kinematogrāfiskā laika konverģence pēcpadomju Ukrainas ainavās atklājas kā dziļš vēstījums par izturību un identitātes pārveidi. Filmu “20 dienas Mariupolē”, “Atlantida” un “Manas domas klusē” analīze parāda, kā ukraiņu filmu veidotāji izmanto kameru ne tikai, lai attēlotu drupās pārvērsto ēku un kluso ielu fizisko realitāti, bet arī izstāstītu klusos stāstus un atmiņas, ko šīs vietas iemieso. Tādā veidā viņi iesaistās kultūras rekonstrukcijas aktā paralēli jebkurai fiziskai atjaunošanai, kas varētu notikt.

Šajās filmās drupas izmantotas kā aktīvi stāstījuma elementi, kas nes vēstures smagumu. Sagrautais Mariupoles teātris, Donbasa rūpnīca un Aizkarpatu ciema māja ar filmas starpniecību raisa atšķirīgas reakcijas. Kinematogrāfiskais laiks virza šīs atmiņas skatītāju apziņā ar aplenkuma dokumentālo

³² Piankivska, L. Social Support of the Individual in War Conditions: Ukrainian and International Experience. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series “Pedagogy and Psychology”*, 2022, Vol. 8, No. 2, pp. 76–84. <https://pp-msu.com.ua/en/journals/tom-8-2-2022/sotsialna-pidtrimka-osobistosti-v-umovakh-viyni-ukrayinsky-i-zarubizhny-dosvid>

³³ Melnykova-Kurhanova, O., Yatchuk, O. Television Writing on Current Affairs and Documentaries in the Coverage of the Siege of Mariupol.

³⁴ Kasianov, G. Challenges of antagonistic memory: Scholars versus politics and war. *Memory Studies*, 2022, Vol. 15., Issue 6, pp. 1295–1298. <https://doi.org/10.1177/17506980221133517>

steidzamību, distopisku drāmu un ceļojuma komēdiju. Ātrā montāža parāda steidzamību, bet garplāni ļauj pārdomāt. Atmiņa pēcpadomju telpā ietver uzspiesto naratīvu noraidīšanu līdztekus personīgās vēstures stāstu saglabāšanai. Karš ar Krieviju ir nostiprinājis ukraiņu identitāti un vienotību ap ukraiņu valodas stāstiem.³⁵ Izņemot dokumentālo filmu par Mariupoli, filmas, kas tapušas pirms pilna mēroga iebrukuma 2022. gadā, jau skaidri demonstrēja ukraiņu skatpunktu un apstiprināja viņu naratīvu.

³⁵ Zhurzhenko, T. Fighting Empire, Weaponising Culture: The Conflict with Russia and the Restrictions on Russian Mass Culture in Post-Maidan Ukraine; Kurapov, A., Bamberg, C., Boski, P., Balashevych, O. Cutting Cultural Ties? Reasons Why Ukrainians Terminate or Continue to Interact With Russian Culture Despite the Ongoing Russian-Ukrainian War.

Atmiņas un laika mijiedarbe šajās filmās parāda, kā sabiedrībai ir jāatceras trauma, neklūstot par tās gūstekni. Ukrainas piemērs parāda mākslas nozīmi saskarē ar pagātņi. Lēna kameras slidēšana pār izpostītām pilsētām un uz sejām ilgi noturēti kadri veido skatītāju empātiju straujo ziņu ciklu laikā. Cerība saglabājas pat tumsā – dzīve turpinās, jo cilvēki pielāgojas. Dokumentālā filma “20 dienas Mariupolē” vedina domāt par taisnīgumu nākotnē, savukārt “Atlantida” parāda cilvēcisko saikni, bet “Manas domas klusē” dziedināšanai izmanto humoru.

Šie darbi atklāj cilvēka gara spēju no jauna piešķirt dzīvei jēgu. Ukrainas atveseļošanās gaitā tās kino palīdzēs atjaunot identitāti. Dialogs starp arhitektonisko atmiņu un kinematogrāfisko laiku turpina attīstīties, jo šodienas trauma kļūst par rītdienas vēsturi. Filmu veidotāji radoši pievērsīsies šai realitātei, bet drupu ritms vienmēr paliks kā Ukrainas izturības simbols.

Avoti un literatūra

Filmas

Chernov, M. *20 Days in Mariupol* [dokumentālā filma]. Frontline / PBS, Bostona, 2023, 95 min. <https://www.pbs.org/wgbh/frontline/documentary/20-days-in-mariupol> [skatīts 8.07.2025.].

Vasyanovych, V. *Atlantis* [spēlfilma]. Ukraina: Garmata Film Production, 2019, 108 min.

Lukich, A. *My Thoughts Are Silent* [spēlfilma]. Ukraina: Film.UA Group / Sound Service, 2019, 104 min.

Bibliogrāfija

Alforova, Z. “Нове” українське кіно в контексті сучасного аудіовізуального мистецтва [“Jaunais” ukraiņu kino laikmetīgās audiovizuālās mākslas kontekstā]. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Аудіовізуальне мистецтво і виробництво*, 2020, т. 3, № 2, с. 213–221. <https://doi.org/10.31866/2617-2674.3.2.2020.217646> [skatīts 8.07.2025.].

Bakirov, V., Petrenko, D. Współczesna ukraińska kultura wizualna w drodze do międzynarodowej przestrzeni kulturowej [Mūsdienu Ukrainas vizuālā kultūra virzībā uz starptautisko kultūras telpu]. *Perspektywy Kultury*, 2023, tom 41, Nr. 2/2, s. 91–110. <https://doi.org/10.35765/pk.2023.410202.08> [skatīts 8.07.2025.].

Bondareva, O. Мариупольська драма: меморативні практики, свідчення, ідентичність, театральний код [Mariupoles drāma: piemiņas prakse, liecības, identitāte, teātra kods]. *Вісник Мариупольського державного університету. Серія: Філологія*, 2023, № 28, с. 32–57. <https://doi.org/10.34079/2226-3055-2023-16-28-32-57> [skatīts 8.07.2025.].

Czarnek-Wnuk, P., Sygizman, K. Uchodźca z Ukrainy w polskich reportażach radiowych stworzonych po 24 lutego 2022 roku [Ukrainas bēglis Polijas radio reportāžās, kas sagatavotas pēc 2022. gada 24. februāra]. *Wschód Europy. Studia Humanistyczno-Społeczne*, 2024, Vol. 9, No. 2, s. 47–65. <https://doi.org/10.17951/we.2023.9.2.47-65> [skatīts 8.07.2025.].

- Demydenko, M. Національні образи та символи у візуальній мові українського кінематографа в роботах зарубіжних дослідників [Ukrainas vizuālās kinematogrāfijas nacionālie attēli un simboli ārvalstu zinātnieku darbos]. *Збірник наукових праць СУЧАСНЕ МИСТЕЦТВО*, 2022, № 18, с. 141–150. <https://doi.org/10.31500/2309-8813.18.2022.269722> [skatīts 8.07.2025.].
- Forest, B., Johnson, J. Unraveling the Threads of History: Soviet–Era Monuments and Post–Soviet National Identity in Moscow. *Annals of the Association of American Geographers*, 2002, Vol. 92, No. 3, pp. 524–547. <https://doi.org/10.1111/1467-8306.00303>
- Grainge, P. Nostalgia and Style in Retro America: Moods, Modes, and Media Recycling. *Journal of American Culture*, 2000, Vol. 23, Issue 1, pp. 27–34. https://doi.org/10.1111/j.1537-4726.2000.2301_27.x [skatīts 8.07.2025.].
- Griza, V., Honcharuk, S., Mykhalov, V., Barnych, M., Balaban, O. Changes in the representation of heroes in contemporary Ukrainian cinema. *Journal of European Studies*, 2023, Vol. 53, Issue 4, pp. 384–391. <https://doi.org/10.1177/00472441231206550> [skatīts 8.07.2025.].
- Horsman, S. The politics of toponyms in the Pamir mountains. *Area*, 2006, Vol. 38, Issue 3, pp. 279–291. <https://doi.org/10.1111/j.1475-4762.2006.00697.x> [skatīts 8.07.2025.].
- Ivanytska, B., Stoliarchuk, N., Shostak, V., Moskvych, O., Aleksandrova, M. Representation and diversity of Ukrainian culture in contemporary media: impact, challenges and prospects. *Multidisciplinary Science Journal*, 2024, Vol. 6., 2024ss0225. <https://doi.org/10.31893/multiscience.2024ss0225> [skatīts 8.07.2025.].
- Kasianov, G. Challenges of antagonistic memory: Scholars versus politics and war. *Memory Studies*, 2022, Vol. 15., Issue 6, pp. 1295–1298. <https://doi.org/10.1177/17506980221133517> [skatīts 8.07.2025.].
- Kurapov, A., Bamberg, C., Boski, P., Balashevych, O. Cutting Cultural Ties? Reasons Why Ukrainians Terminate or Continue to Interact With Russian Culture Despite the Ongoing Russian-Ukrainian War. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 2024, Vol. 55, Issue 5, pp. 553–571. <https://doi.org/10.1177/00220221241256322> [skatīts 8.07.2025.].
- Ladygina, Y. V. Cyborgs vs. Vatniks: Hybridity, Weaponized Information, and Mediatized Reality in Recent Ukrainian War Films. *East/West: Journal of Ukrainian Studies*, 2022, Vol. 9, No. 1, pp. 105–138. <https://doi.org/10.21226/ewjus588> [skatīts 8.07.2025.].
- Melnykova-Kurhanova, O., Yatchuk, O. Television Writing on Current Affairs and Documentaries in the Coverage of the Siege of Mariupol. *Obraz*, 2023, Vol. 2(42), pp. 52–61.
- Moore, I. Vilnius memoryscape. Razing and raising of monuments, collective memory and national identity. *Linguistic Landscape. An International Journal*, 2019, Vol. 5, Issue 3, pp. 248–280. <https://doi.org/10.1075/ll.18022.moo> [skatīts 8.07.2025.].
- Muers, R. The Mute Cannot Keep Silent. *Feminism and Theology*. Oxford: Oxford University Press, 2003, pp. 109–120. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198782469.003.0014> [skatīts 8.07.2025.].
- Olzacka, E. The Development of National Cinema in Post-Maidan Ukraine. *East European Politics and Societies: And Cultures*, 2022, Vol. 37, Issue 2, pp. 435–454. <https://doi.org/10.1177/08883254221101907> [skatīts 8.07.2025.].
- Piankivska, L. Social Support of the Individual in War Conditions: Ukrainian and International Experience. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Pedagogy and Psychology"*, 2022, Vol. 8, No. 2, pp. 76–84. <https://pp-msu.com.ua/en/journals/tom-8-2-2022/sotsialna-pidtrimka-osobistosti-v-umovakh-viyni-ukrayinsky-i-zarubizhny-dosvid> [skatīts 8.07.2025.].
- Ruhe, C. Thanatographical fiction: Death, mourning and ritual in contemporary literature and film. *Memory Studies*, 2023, Vol. 17, Issue 6, pp. 1519–1535. <https://doi.org/10.1177/17506980231188480> [skatīts 8.07.2025.].
- Sánchez-Carretero, C. Françoise Jullien, "The Silent Transformations". *Reading Matters*, 2023, pp. 335–339. <https://doi.org/10.17875/gup2023-2292> [skatīts 8.07.2025.].
- Skorka, A. Leadership Talk by the Rector of the Seminario Rabínico Latinoamericano Buenos Aires. *Volume 1 Comprehending and Confronting Antisemitism: A Multi-Faceted Approach*. Berlin, Boston: De Gruyter, 2020, pp. 123–128. <https://doi.org/10.1515/9783110618594-017> [skatīts 8.07.2025.].

Ukrainer – Atlantis Mariupol: an interview with a film director Valentyn Vasyanovych. *Ukrainer*, 2023.

<https://www.ukrainer.net/en/atlantis-mariupol/#:~:text=Atlantis%20Mariupol%3A%20an%20interview%20with,the%20film%20Atlantis%20was%20created> [skatīts 8.07.2025.].

Viegas, S. Gilles Deleuze and early cinema: The modernity of the emancipated time. *Early Popular Visual Culture*, 2016, Vol. 14, Issue 3, pp. 234–250. <https://doi.org/10.1080/17460654.2016.1187075> [skatīts 8.07.2025.].

Zhurzhenko, T. Fighting Empire, Weaponising Culture: The Conflict with Russia and the Restrictions on Russian Mass Culture in Post-Maidan Ukraine. *Europe-Asia Studies*, 2021, Vol. 73, Issue 8: Culture Wars in the Post-Soviet Space, pp. 1441–1466. <https://doi.org/10.1080/09668136.2021.1944990> [skatīts 8.07.2025.].

No angļu valodas tulkojusi Inguna Miļūna

**Uzņēmējdarbība
un etniskā
kultūra**

Organizācijas kultūra Latvijas uzņēmumos etniskajā griezumā

Atslēgvārdi: organizācijas kultūra, racionalitāte, saliedētība, komandas veidošana, sociāli ekonomiskie faktori, ekonomiskie aktori, etniskā identitāte

Uzņēmumu un organizāciju organizatoriskās kultūras pētījumu aktualitāte

Organizatoriskā kultūra ir sociāla parādība, kas raksturo visu uzņēmumu un organizāciju veidošanās, darbības un attīstības sistēmu. Katru uzņēmumu raksturo individuālas organizatoriskās kultūras iezīmes. Tajā pašā laikā organizatoriskajai kultūrai piemīt tipiskas vērtības, kas raksturīgas nāciju un pasaules vēsturisko un kultūras reģionu ekonomiskās dzīves īpašībām.¹ Uzņēmumu organizatoriskā kultūra ir izveidota, lai nostiprinātu kopīgas vērtības un normas ekonomisko aktoru (darbinieku, vadītāju, uzņēmēju) uzvedībā, veicot dažādas profesionālās funkcijas un ieņemot dažādus sociālos amatus uzņēmumā un organizācijā. Tādējādi sabiedrības ekonomiskā sfēra īsteno vissvarīgāko sociālās integrācijas lomu.²

Nepieciešamību pētīt ekonomiskajā dzīvē notiekošos sociālās integrācijas un solidaritātes procesus nosaka etniskās daudzveidības

īpatnības Latvijā. Etniskie latvieši 2025. gadā veido 1 182 008 (63,7 % no valsts kopējā iedzīvotāju skaita), krievi – 434 243 (23,4 %), baltkrievi 53 207 (2,9 %), ukraiņi 52 266 (2,8 %), poļi 35 140 (1,9 %), lietuvieši – 19 809 (1,1 %), citas etniskās grupas – 4,2 %.³ Šajā etniskajā daudzveidībā pastāv divi etniskie poli – etniskie latvieši un krievi –, kuru īpatsvars ir 87,1 % no kopējā Latvijas iedzīvotāju skaita. Šis etniskās daudzveidības iezīmes aktualizē jautājumu par dažādu etnisko grupu pārstāvju sociālās solidaritātes veidošanās reālajām iespējām ekonomiskajā dzīvē, kam jāizpaužas viņu organizatoriskajā kultūrā. Latvijas socioloģijā un politikas zinātnē etniskā faktora loma Latvijas sabiedrības dzīvē tiek aplūkota galvenokārt, lai iegūtu dziļāku izpratni par politiskajiem procesiem valstī, nacionālās un politiskās identifikācijas īpatnībām, ģeopolitiskajām simpātijām, publiskās komunikācijas būtību un vēsturisko atmiņu. Tomēr starpetniskā mijiedarbība, galvenokārt starp etniskajiem latviešiem un krieviem, individuālā līmenī publiskajā telpā visintensīvāk un gandrīz ikdienā tiek īstenota ekonomiskajā telpā. Ekonomisko un etnisko faktoru mijiedarbības pretrunīgais raksturs jau tika atklāts Latvijas sociologu pētījumos. No vienas puses, tika atzīmēta nozīmīgā ekonomikas loma Latvijas sabiedrības integrācijā. No otras puses, pētījumi liecina par būtisku uzņēmējdarbības vides sadalījumu pa etniskajām

¹ Mouls, Dž. Biznesa kultūra un etiķete Eiropas valstīs. Rīga: Jāņa Rozes apgāds, 2003, 83.–94. lpp.

² Weber, M. Wirtschaft und Gesellschaft: Grundriss d. verstehenden Soziologie. Tübingen: Mohr, 1976, S. 133–155.

³ IRE020. Atsevišķu tautību iedzīvotāju skaits, tā izmaiņas un dabiskās kustības galvenie rādītāji 1980 – 2025. *Oficiālās statistikas portāls*. Atsevišķu tautību iedzīvotāju skaits, tā izmaiņas un dabiskās kustības galvenie rādītāji 1980 - 2025. PxWeb

līnijām.⁴ Sociologi parāda Latvijas ekonomiskās sistēmas pozitīvo lomu cilvēku sociālās un profesionālās mobilitātes veicināšanā, pievērsoties individuālās pašrealizācijas vērtībām⁵ neatkarīgi no viņu etniskās piederības, kas noteikti veicina sabiedrības ekonomisko solidaritāti. Cilvēku ar dažādu etnisko identitāti ekonomiskā mijiedarbība ir tā sfēra, kurā notiek indivīdu un grupu konkurences process un cilvēku ikdienas saliedēšanās kopīgas ekonomiskās un sociālas darbības īstenošanā.⁶ Ne tikai sociologi, bet arī ekonomisti vērs uzmanību uz nepieciešamību pētīt etniskā faktora lomu Latvijas ekonomiskajā dzīvē, sociālā darba dalījuma etniskās īpatnības, latviešu un etnisko minoritāšu ienākumu limeni.⁷ Daži pētījumi par darbaspēka kvalitāti Latvijā fiksē nepieciešamību ņemt vērā ekonomiskos faktorus organizācijas kultūras veidošanā, kā arī uzskata par svarīgu

pievērst īpašu uzmanību darbinieku etnokultūrālajai identitātei.⁸

Nemot vērā dažādu sociālo zinātņu nozaru zinātnieku interesi par organizācijas kultūras un visas ekonomikas sfēras lomu Latvijas sabiedrības integrācijā, raksta autori izvirzīja sev mērķi parādīt, kā izveidojusies organizatoriskā kultūra Latvijas uzņēmumos un organizācijās veicina tipisku ekonomiskās uzvedības normu un vērtību izplatīšanos latviešu un etnisko minoritāšu vidū.

Kā liecina šī pētījuma dati, kā arī šī raksta autoru iepriekšējo pētījumu dati,⁹ etniskā faktora loma Latvijas organizācijas kultūras veidošanā un ieviešanā kā valstī ar iztektu etnisko daudzveidību nav nemainīga, neatkarīga vērtība visām situācijām un cilvēku ar dažādām etniskajām identitātēm starpetniskās mijiedarbības kontekstiem daudztniskā ekonomiskajā telpā. Apkopojot pētījuma datus, tika identificēti divi starpetniskās mijiedarbības konteksti, kas dažādā mērā ietekmēja etniskā faktora aktualizāciju organizācijas kultūrā: pirmkārt, tas ir starpetnisko mijiedarbību komplekss, kura uzdevums ir sasniegt mērķus, ko nosaka uzņēmuma un organizācijas ekonomisko un ražošanas uzdevumu būtība (to var saukt par “mijiedarbības tehnokrātiskajiem nosacījumiem”); otrkārt, tas ir situāciju komplekss, kas vienā vai otrā mērā rodas ekonomiskajā darbībā, kad tiek aktualizētas indivīda identitātes vērtības, dzīves mērķu izpratne un stratēģijas,

⁴ Mouls, Dž. *Biznesa kultūra un etiķete Eiropas valstīs*; Zepa, B., Selecka, A., Šūpule, I., Krišāne, J., Tomsone, I., Krastiņa, L. *Sabiedrības integrācija un uzņēmējdarbība: etniskais aspekts*. Rīga: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts, 2004, 8.–11., 13.–14., 18.–28. lpp.; Zepa, B., Šūpule, I., Kļave, E., Krastiņa, L., Krišāne, J., Tomsone, I. *Etnopolitiskā spriedze Latvijā: konflikta risinājuma meklējumi*. Rīga: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts, 2005, 11.–13., 15. lpp.

⁵ Koroļeva, I., Mierīņa, I., Rungule, R. *Profesiju prestižs un izvēle jauniešu vidū: divu paaudžu salīdzinājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014; Žabko, O. *Profesionālās mobilitātes analīze: darba tirgus aģentu mijiedarbība un indivīdu kapitāla pārvaldības stratēģijas. Promocijas darba kopsavilkums*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2023.

⁶ Volkov, V. *Economic Environment in Latvia: Interaction of Ethical and Ethnic Values in Organizational Culture. Research Papers of Wrocław University of Economics and Business*, 2023, Vol. 67. No. 3. pp. 100–103.

⁷ Hazans, M. *Etniskās minoritātes Latvijas darba tirgū no 1997. līdz 2009. gadam: situācija, integrācijas virzītājspēki un šķēršļi*. No: Muižnieks, N. (red.). *Cik integrēta Latvijas sabiedrība*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2010, 125.–128., 143. lpp.

⁸ *Cilvēkkapitāla attīstības rīcības plāns 2025.–2027. gadam*. Rīga: Latvijas Republikas Ekonomikas ministrija, 2025, 18.–19. lpp.; *Latvijas aktīvās darba tirgus politikas izvērtējums*. Rīga: Latvijas Republikas Labklājības ministrija, 2019, 140.–194. lpp.; *Latvija 2030. Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam*. Rīga: Latvijas Republikas Saeima, 2009, 7.–11., 24.–26. lpp.

⁹ Volkov, V. *Economic Environment in Latvia: Interaction of Ethical and Ethnic Values in Organizational Culture*; Volkov, V., Ratanova, I., Buka, S., Timoshchenko, Y. 2024. *Ethical and Ethnic Values in Organizational Culture in Latvia. Part II. Doctrina studia społeczno-polityczne*, 2024, No. 21, pp. 130–150.

kas pārsniedz šauri izprastos ražošanas un ekonomiskos uzdevumus (to var saukt par “mijiedarbības humanitārajiem nosacījumiem”).

Piedāvātais starpetnisko mijiedarbības kompleksu analītiskais iedalījums – tehnokrātiskajos un humanitārajos – vienā vai otrā mērā atbilst idejām, kas jau ir konceptualizētas vadības teorijā un socioloģijā. Tās ir Eltona Meijo (*George Elton Mayo*) un Mērijas Foletas (*Mary Parker Follett*) teorijas, kuras Hotorna efekta laikā, kas tika veikts Amerikas Savienotajās Valstīs 1920.–1930. gados, atklāja, cik svarīgi darbiniekiem ir atzīt savu individuālo vērtību uzņēmumu ražošanas uzdevumu risināšanā.¹⁰ Sociālās aktivitātes analītiskais iedalījums uz panākumiem orientētā un uz vienošanos orientētā veido Jirgena Häbermasa komunikācijas teorijas pamatu.¹¹

Organizatoriskās kultūras īpatnības

Edgara Šeina (*Edgar Schein*) modelis ir viens no visplašāk izmantotajiem organizāciju kultūras pētījumos. Šeins definē organizāciju kultūru kā kopumu no trīs līmeņiem: artefakti (redzamie un taustāmie kultūras elementi), atbalstītās vērtības (skaidri definētās normas un standarti) un pamatā esošie pieņēmumi (dziļi iegulti, neapzināti uzskati un pārliecības). Šis modelis ļauj izprast, kā organizāciju kultūra ietekmē ikdienas darbību un darbinieku uzvedību: “Organizācijas locekļu izveidoto un atīstīto pamatpieņēmumu kopums, kas iemācīts un apgūts, risinot ārējās adaptācijas un iekšējās integrācijas problēmas, kas nostiprināties un sevi apliecinājis praksē un tāpēc tiek uzskatīts par pareizu, šie pamatpieņēmumi tiek nodoti jaunajiem organizācijas locekļiem kā pareizas uztveres, domāšanas, jūtu veids ārējās

adaptācijas un iekšējās integrācijas problēmu risināšanai.”¹²

Organizācijas kultūra visbiežāk tiek definēta kā pamatā esošo uzskatu, pieņēmumu, vērtību un mijiedarbības veidu kopums, kas veicina organizācijas unikālo sociālo un psiholoģisko vidi. Organizācijas kultūra ietver pamatvērtības, pieņēmumus un uzskatus, kas ir kopīgi organizācijas biedriem.¹³ To var definēt arī kā “īpašu vērtību un normu kopumu, ko daļa cilvēki un grupas organizācijā un kas kontrolē to mijiedarbību savā starpā un ar ieinteresētajām personām ārpus organizācijas”.¹⁴ Tā atspoguļo īpašo sociālo un psiholoģisko vidi organizācijā. Darbinieki nodod šo kultūru jaunajiem biedriem un sagaida, ka viņi dalīsies ar tām pašām vērtībām. Komandas veidošana ir mērķtiecīgs process, kas ietver savstarpējas uzticības, komunikācijas un kopīgu vērtību radīšanu, lai sasniegtu kopīgus organizatoriskos mērķus.¹⁵ Saliedētība attiecas uz komandas locekļu savstarpējo emocionālo sasaisti un apņemšanos sadarboties.¹⁶ Organizācijas kultūra būtiski ietekmē šo procesu, jo tā nosaka darbinieku attieksmi pret sadarbību, atbildību un konfliktu risināšanu. Veiksmīgas organizācijas veicina komandas garu, izmantojot skaidrus rituālus, stāstus un simbolus, kas nostiprina kopīgās vērtības un identitāti organizāciju kultūras modeli.¹⁷ Organizācijas kultūras tips (piemēram,

¹⁰ Mayo, G. E. *The Social Problems of an Industrial Civilization*. Routledge, 2007.

¹¹ Habermas, J. *Moral Consciousness and Communicative Action*. Cambridge: Polity Press, 1992.

¹² Schein, E. *Organizational culture and leadership*. San Francisco, 2010.

¹³ Ostroff, C., Kinicki, A., Tamkins, M. 2003. Organizational Culture and Climate. *Handbook of psychology*, 2003, Vol. 12, pp. 566–571.

¹⁴ Hill, C. W. L., Jones, G. R., Schilling, M. A. *Strategic Management: An Integrated Approach*. Boston: Cengage Learning, 2015, pp. 397–398.

¹⁵ Wheelan, S. A. *Group processes: A developmental perspective*. 2nd ed. Pearson Education New Zealand, 2005.

¹⁶ Carron, A. V., Brawley, L. R. Cohesion: Conceptual and measurement issues. *Small Group Research*, 2000, Vol. 31, Issue 1, pp. 89–106.

¹⁷ Deal, T. E., Kennedy, A. A. *Corporate Cultures: The Rites and Rituals of Corporate Life*. Addison-Wesley, 1982.

varas kultūra vai sasniegumu kultūra) nosaka, cik ļoti tiek atbalstīta komandas sadarbība un darbinieku iesaiste.¹⁸

Organizāciju kultūra ir arī būtisks faktors ilgtspējīgā komandas darbībā. Mērija Hača (*Mary Jo Hatch*) uzsvēra, ka kultūra ir dinamiska un mainīga, tāpēc uzņēmumiem jāspēj to apzināti vadīt un pielāgot atbilstoši ārējās vides izmaiņām un darbinieku vajadzībām. Šāda pieeja veicina organizācijas elastību un darbinieku iesaisti, kas ir kritiski svarīgi mūsdienu mainīgajā biznesa vidē.¹⁹ Turklāt, pēc Viljama Ouči (*William G. Ouchi*), kultūras veidošana, kas balstīta uz savstarpēju uzticību un atbildību, veicina ilgtermiņa lojalitāti un stabilu komandas darbu, samazinot darbinieku mainību un uzlabojot darba efektivitāti.²⁰ Šī pieeja ir aktuāla arī Latvijas uzņēmumos, kur pārmaiņu un neskaidrības vide padara psiholoģisko drošību par izšķirošu faktoru.

Girts Hofštede (*Geert Hofstede*) kultūras dimensiju modelis sniedz plašāku skatījumu uz kultūras ietekmi dažādos līmeņos, tostarp arī organizācijā. Viņa pētījumi parādīja, ka varas attālums, individuālisms pret kolektivismu, nenoteiktības izvairīšanās un citi faktori būtiski nosaka, kā tiek veidotas attiecības un sadarbība komandā. Latvijā, piemēram, novērojama tendence uz augstu varas attālumu un izvairīšanos no nenoteiktības, kas ietekmē gan vadības stilu, gan darbinieku iniciatīvu.²¹ Kultūra ietekmē to, vai darbinieki veido attiecības ar citiem komandas locekļiem un vidi organizācijā. Vissvarīgākā organizācijas kultūras iezīme, kas nostiprinājusies konkrētas nacionālās valsts ekonomiskajā dzīvē, ir tās iekšējās

diferenciācijas pakāpe, kas galvenokārt ir atkarīga no sabiedrības etniskās daudzveidības. Latvijas sabiedrības etniskā diferenciācija ir vissvarīgākais faktors, kas ietekmē organizācijas kultūras diferenciāciju komercsabiedrībās, valsts organizācijās atkarībā no noteiktu etnisko grupu īpatsvara, kas nodarbināts šajos uzņēmumos. Turklāt sabiedrībā iesakņojas priekšstati par etniskajām grupām kā dažādu organizācijas kultūras veidu, biznesa ētosa un citiem nesējiem.

Uzņēmumu organizatoriskā kultūra nodrošina tādu ekonomisko vai vadības darbību efektivitāti, kas īsteno noteiktas ekonomisko aktoru racionālas uzvedības stratēģijas, piemēram, darbības preču vai pakalpojumu ražošanai, nodrošināšanai, pirkšanai vai pārdošanai.²² Tāpēc organizatoriskās kultūras vissvarīgākā iezīme ir tās vērtību un normu racionalitāte, ko ekonomiskie aktori pieņem, apstiprina un īsteno savā uzvedībā uzņēmumā un organizācijā.²³ Tādējādi šo ekonomisko aktoru, kas uzņēmumā veic dažādus funkcionālos pienākumus un līdz ar to ieņem dažādus sociālos statusus, iekšējās sociālās solidaritātes līmeni nosaka viņu pieņemto vērtību un organizācijas kultūras normu racionalitāte. Šī raksta neatņemama pētījuma metodoloģijas sastāvdaļa bija racionalitātes teorijas kā efektīvas sociālās aktivitātes īstenošanas veids un kopienu sociālās integrācijas konstruēšanas veids, kas gūst ekonomiskos un sociāli kulturālos panākumus, konkurējot ar citiem sociālajiem dalībniekiem. Kā šādas racionalitātes izpratnes galvenās teorijas raksta autori pievērsās Maksa Vēbera (*Max Weber*) uzskatiem par sociālās aktivitātes būtību un veidiem²⁴, Talkota Pārsona (*Talcott Parsons*) uzskatiem par sociālo aktivitāti kā vienu

¹⁸ Handy, C. *Understanding Organizations*. 4th ed. Penguin Books, 1993.

¹⁹ Hatch, M. J. The dynamics of organizational culture. *Academy of Management Review*, 1993, Vol. 18, No. 4, pp. 657–693

²⁰ Ouchi, W. G. *Theory Z: How American Business Can Meet the Japanese Challenge*. Addison-Wesley, 1981.

²¹ Hofstede, G., Hofstede, G. J., Minkov, M. *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. 3rd ed. McGraw-Hill, 2010.

²² Krugman, P., Wells, R. *Economics*. 3rd ed. Worth Publishers, 2012.

²³ Ritzer, G. *Professionalization, Bureaucratization and Rationalization: The Views of Max Weber*. *Social Forces*. Oxford University Press, 1975, p. 627.

²⁴ Vēbers, M. *Relīģijas socioloģija*. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2004, 254.–284. lpp.

no integrētas sociālās sistēmas strukturējošajiem elementiem²⁵, Jirgena Hābermasa (*Jürgen Habermas*) komunikatīvās darbības un morālā diskursa teorijai kā sociālo aktoru interešu savstarpējas vienlīdzīgas atzišanas un koordinācijas veidiem to racionalizācijas procesā²⁶. Šo teoriju izvēli skaidro organizācijas kultūras izpratne, kurā tās pamatvērtību, noteikumu un normu racionalitāte tieši izriet gan no individuālo un kolektīvo aktoru ekonomiskās un organizatoriskās darbības racionālā rakstura, gan no priekšrocībām racionālā veidā uzsvērt šo dalībnieku īpašās sociālās un kultūras intereses viņu mijiedarbības situācijā un izrietot no viņu kolektīvās identitātes. Šī organizācijas kultūras ideja ir orientēta uz visaptverošu racionalitātes izpratni, kas raksturīga mūsdienu socioloģijai.²⁷

Socioloģiskā pētījuma metodoloģija un dati

Raksta autori izstrādāja socioloģiskā pētījuma metodoloģiju un anketas jautājumus. Socioloģiskais pētījums bija organizēts Valsts pētījumu programmas projekta “Sabiedrības saliedētības vektori: no saliedētības ap valstsnāciju (2012–2018) uz saliedēto pilsonisko kopienu valsts, sabiedrības un indivīdu drošības labā (2024–2025)” (Nr. VPP-KM-SPASA-2023/1-0002) ietvaros 2025. gadā 6.–15. janvārī. Tiešsaistes aptaujas veikšana par darbinieku saliedētību ekonomiskajā darbībā Latvijas nodarbināto personu – darba ņēmēju

un darba devēju mērķa grupā. Kopējā izlase aptaujā $n = 1008$. Izlase tika veidota pēc dzimuma, vecuma un dzīvesvietas kvotām, atbilstoši kopējai populācijai pēc CSP datiem. Aptauju veica Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Filozofijas un socioloģijas institūta sociologu grupa vadošas pētnieces *Dr. sc. soc. Ilzes Koroļevas* vadībā. Respondentu sadalījums pēc sociālajiem faktoriem ir parādīts 1. tabulā.

Lai organizāciju kultūras un komandas saliedētības ietekmi varētu novērtēt ne tikai kvalitatīvi, bet arī kvantitatīvi, pētnieki ir identificējuši vairākus ekonomiskos, vadības un finanšu rādītājus. Šo faktoru komplekss atspoguļo ekonomisko aktoru uzvedības racionālo raksturu, kas iemiesojas organizācijas kultūras dabā. Šie rādītāji ļauj secināt, cik efektīvi kultūra atbalsta darbinieku sadarbību, inovāciju un organizācijas ilgtspēju. Viens no galvenajiem kultūras ietekmes mērījumiem ir darbinieku produktivitāte jeb uzņēmuma ieņēmumi vai peļņa uz vienu darbinieku. Kultūra, kas veicina mācīšanos, pielāgošanos un sadarbību, tieši ietekmē organizācijas spēju darboties efektīvi un konkurētspējīgi.²⁸ Līdzīgi arī darbinieku attīstībā ieguldīto resursu apjoms tiek izmantots kā netiešs rādītājs par organizācijas ilgtermiņa skatījumu un vērtību sistēmu.²⁹ Tāpat inovāciju īpatsvars (jaunu produktu vai pakalpojumu proporcija uzņēmuma piedāvājumā) norāda uz elastīgu un atvērtu kultūru. Uzņēmumi ar augstu “sasniegumu kultūras” īpatsvaru³⁰ mēdz būt inovatīvāki un orientēti uz rezultātu. Vadības un saliedētības novērtēšanai tiek plaši izmantoti tādi rādītāji kā darbinieku iesaiste, apmierinātība un lojalitāte. Darbinieku mainības rādītājs tiek uzskatīts par sensitīvu indikatoru organizācijas kultūras veselībai – zema mainība norāda uz saliedētu

²⁵ Parsons, T. *The Structure of Social Action*. New York: Free Press, 1949, pp. 43–76.

²⁶ Habermas, J. *Moral Consciousness and Communicative Action*, pp. 116–194.

²⁷ Bezes, P., Billows, S., Duran, P., Lallement M. Introduction. For a sociology of rationalization: From Max Weber to contemporary research. *L'Année sociologique*, 2021, Vol. 71, pp. 11–38; Coutant, H. Lost in the matrix: rationalisations en tension pour les ingénieurs aéronautiques. *L'Année sociologique*, 2021, Vol. 71, pp. 71–101.

²⁸ Schein, E. *Organizational culture and leadership*. San Francisco, 2010.

²⁹ Ouchi, W. G. *Theory Z: How American Business Can Meet the Japanese Challenge*. Addison-Wesley, 1981.

³⁰ Handy, C. *Understanding Organizations*.

1. tabula

Respondentu sadalījums pēc sociālajiem faktoriem

Dzimums	
Sievietes	525
Vīrieši	483
Izglītības līmenis	
Pamatzglītība vai nepabeigta pamatzglītība	2,98 %
Nepabeigta vidējā; arodizglītība bez vidējās	4,46 %
Vispārējā vidējā izglītība	16,37 %
Vidējā profesionālā, speciālā izglītība	28,87 %
Bakalaura grāds	25,69 %
Maģistra grāds	20,73 %
Zinātņu doktora grāds	0,89 %
Etniskā piederība	
Latvietis (-e)	68,55 %
Krievs(-iete)	25,20 %
Ukrainis (-iete)	0,89 %
Baltkrievs (-iete)	1,39 %
Polis (-iete)	0,79 %
Ebrejs (-iete)	0,69 %
Cits	2,48 %
Piederība profesionālajām grupām	
Vadītāji	14,78 %
Vecākie speciālisti	14,98 %
Speciālisti	37,50 %
Kalpotāji	2,68 %
Pakalpojumu un tirdzniecības darbinieki	11,31 %
Kvalificēti lauksaimniecības, mežsaimniecības un zivsaimniecības darbinieki	1,59 %
Kvalificēti strādnieki un amatnieki	5,95 %
Iekārtu un mašīnu operatori un izstrādājumu montieri	2,58 %
Vienkāršās profesijas	5,36 %
Cita	3,27 %
Galvenā nodarbošanās, statuss	
Strādāju algotu darbu (darba ņēmējs)	95,44 %
Uzņēmējs, darba devējs	4,56 %
Dzīvesvieta	
Rīga	35,12 %
Valsts nozīmes pilsēta: Daugavpils, Liepāja, Jelgava, Ventspils, Jūrmala, Rēzekne, Valmiera, Jēkabpils, Ogre	21,33 %
Cita pilsēta	26,29 %
Neliels ciems, lauki	17,26 %

komandu un augstu piederības sajūtu.³¹ Turklāt organizācijās, kur darbinieki tiek iesaistīti lēmumu pieņemšanā, kultūra tiek uztverta kā iekļaujošāka, kas veicina sadarbību un lojalitāti.³² No finanšu skatpunkta organizāciju kultūra ietekmē tādus aspektus kā peļņas rentabilitāte, klientu noturības līmenis un izmaksu efektivitāte. Organizācijām ar skaidru un konsekventu kultūru ir zemāki kvalitātes zaudējumi un augstāks klientu apmierinātības līmenis, kas tiešā veidā ietekmē finansiālos rezultātus.³³ Papildu rādītāji ir *ESG (environmental, social, governance)* rezultāti, kas aizvien biežāk tiek saistīti ar organizācijas iekšējās kultūras briedumu, sociālo atbildību un darbinieku labklājību.³⁴

Socioloģiskā pētījuma dati rāda, ka vislielākās atšķirības starp respondentiem, kuri sevi pozicionē kā latviešus un krievus, izpaužas tur, kur organizācijas kultūra vienā vai otrā mērā skar etniskās identitātes problēmu. Tajā pašā laikā faktori, kas saistīti ar ražošanas uzdevumu īstenošanas specifiku, neradīja lielu, statistiski nozīmīgu latviešu un krievu viedokļu atšķirību. 2. tabulā sniegti dati par respondentu uzskatiem attiecībā uz galvenajām organizācijas kultūras normām un pastāvošo praksi:

- komandas locekļu morālajai un materiālajai atlidzībai jābūt atkarīgai no viņu ieguldījuma komandas darbībā;

³¹ Zhong, Y., Zhang, H., Wu, X. Factor Analysis and Mental Health Prevention of Employee Turnover under the Profit-Centered Development of Modern Service Industry. *Occupational Therapy International*, 2022. <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC9568352/>

³² Hofstede, G., Hofstede, G. J., & Minkov, M. 2010. *Cultures and Organizations: Software of the Mind* 3rd ed. McGraw-Hill.

³³ Schwartz, H., Davis, S. M. Matching corporate culture and business strategy. *Organizational Dynamics*, 1981, Vol. 10, Issue 1, pp. 30–48.

³⁴ Eccles, R. G., Ioannou, I., Serafeim, G. The impact of corporate sustainability on organizational processes and performance. *Management Science*, 2014, Vol. 60, No. 11, pp. 2835–2857.

2. tabula

Komandas (uzņēmuma, organizācijas darbinieku grupu) sociālās saliedētības kritēriju novērtējums (%)

	Ļoti svarīgs	Svarīgs	Ne pārāk svarīgs	Nemaz nav svarīgs	Total
1. Komandas locekļu morālajai un materiālajai atlidzībai jābūt atkarīgai no viņu ieguldījuma komandas darbībā					
Latvieši	40,8	52,6	5,8	0,7	100,0
Krievi	45,9	49,6	4,1	0,4	100,0
Citi	38,7	54,8	4,8	1,6	100,0
Total	41,9	52,0	5,3	0,7	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,696					
2. Komandas locekļu morālajam un materiālajam apbalvojumam jābūt atkarīgam no darba disciplīnas prasību ievērošanas					
Latvieši	26,6	62,7	9,6	1,0	100,0
Krievi	30,5	59,0	9,2	1,2	100,0
Citi	24,2	53,2	19,4	3,2	100,0
Total	27,5	61,2	10,1	1,2	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,118					
3. Komandas dalībniekiem jābūt lojāliem uzņēmuma, organizācijas vadības pieņemtajiem lēmumiem					
Latvieši	33,8	55,9	8,4	1,9	100,0
Krievi	26,4	60,7	12,0	0,8	100,0
Citi	22,2	57,1	12,7	7,9	100,0
Total	31,3	57,2	9,5	2,0	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,002					
4. Savas pozīcijas aizstāvēšana profesionālajos jautājumos uzņēmumā, organizācijā ir svarīgāka par šī uzņēmuma hierarhijas principu ievērošanu					
Latvieši	19,7	59,5	18,2	2,6	100,0
Krievi	22,6	55,3	19,6	2,6	100,0
Citi	18,3	66,7	11,7	3,3	100,0
Total	20,3	58,9	18,1	2,6	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,711					
5. Komandas dalībniekiem savas morālās nostājas aizstāvēšana konfliktos starp darbiniekiem ir svarīgāka par šī uzņēmuma hierarhijas principu ievērošanu					
Latvieši	19,6	54,7	19,9	5,8	100,0
Krievi	21,1	53,3	17,6	7,9	100,0
Citi	15,3	50,8	27,1	7,9	100,0
Total	19,7	54,1	19,8	6,4	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,632					
6. Komandas locekļu aktīvai līdzdalībai neformālās kopīgās aktivitātēs (piemēram, kopīga darbinieku dzimšanas dienu, valsts svētku svinēšana, dalība tūrisma braucienos utt.) vajadzētu ietekmēt viņu morālo un materiālo atlidzību					
Latvieši	17,0	36,3	27,1	19,6	100,0
Krievi	16,7	34,2	27,1	20,0	100,0
Citi	16,7	34,2	28,3	25,0	100,0
Total	16,9	35,4	27,7	20,0	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,934					

2. tabulas turpinājums

	Ļoti svarīgs	Svarīgs	Ne pārāk svarīgs	Nemaz nav svarīgs	Total
7. Komandas dalībnieku līdzdalībai Latvijas sabiedriskajā un politiskajā dzīvē vajadzētu ietekmēt viņu materiālo atalgojumu					
Latvieši	10,1	27,1	31,2	31,5	100,0
Krievi	4,8	21,8	33,2	40,2	100,0
Citi	6,9	17,2	24,1	51,7	100,0
Total	8,6	25,2	31,3	35,0	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,004					
8. Cieņas izrādīšana tiem komandas biedriem, kuri guvuši profesionālus panākumus					
Latvieši	25,3	55,5	15,2	3,9	100,0
Krievi	29,0	58,5	8,9	3,6	100,0
Citi	21,7	55,0	18,3	5,0	100,0
Total	26,1	56,2	13,8	3,9	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,224					
9. Cieņas izrādīšana tiem komandas locekļiem, kuriem ir augsts sociālais statuss sabiedrībā					
Latvieši	8,9	25,6	38,0	27,5	100,0
Krievi	5,8	30,3	38,6	25,3	100,0
Citi	5,8	23,7	45,8	25,4	100,0
Total	7,9	26,6	38,6	25,4	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,457					
10. Palīdzības sniegšana tiem komandas dalībniekiem, kuri vecuma dēļ nespēj efektīvi veikt savus profesionālos pienākumus					
Latvieši	22,2	56,9	16,2	4,6	100,0
Krievi	22,1	60,6	10,8	6,5	100,0
Citi	24,6	52,5	21,3	6,5	100,0
Total	22,3	52,5	15,2	4,9	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,217					
11. Palīdzības sniegšana tiem komandas dalībniekiem, kuri noteiktu fizisku ierobežojumu dēļ nespēj efektīvi veikt savus profesionālos pienākumus					
Latvieši	27,6	59,8	9,8	2,8	100,0
Krievi	27,6	55,4	11,2	4,1	100,0
Citi	33,9	45,8	16,9	3,4	100,0
Total	33,9	57,8	10,6	3,1	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,341					
12. Palīdzības sniegšana tiem komandas dalībniekiem, kuri nepietiekamu valsts valodas zināšanu dēļ nespēj efektīvi veikt savus profesionālos pienākumus					
Latvieši	14,7	37,9	24,2	23,1	100,0
Krievi	17,5	42,9	19,6	20,0	100,0
Citi	12,9	46,8	22,6	17,7	100,0
Total	15,3	39,8	22,9	22,0	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,421					

- komandas locekļu morālajam un materiālajam apbalvojumam jābūt atkarīgam no darba disciplīnas prasību ievērošanas;
- komandas dalībniekiem jābūt lojāliem uzņēmuma, organizācijas vadības pieņemtajiem lēmumiem;
- savas pozīcijas aizstāvēšana profesionālajos jautājumos uzņēmumā, organizācijā ir svarīgāka par šī uzņēmuma hierarhijas principu ievērošanu;
- komandas dalībniekiem savas morālās nostājas aizstāvēšana konfliktos starp darbiniekiem ir svarīgāka par šī uzņēmuma hierarhijas principu ievērošanu;
- komandas locekļu aktīvai līdzdalībai neformālās kopīgās aktivitātēs (piemēram, kopīga darbinieku dzimšanas dienu, valsts svētku svinēšana, dalība tūrisma braucienos utt.) vajadzētu ietekmēt viņu morālo un materiālo atbildību;
- komandas dalībnieku līdzdalībai Latvijas sabiedriskajā un politiskajā dzīvē vajadzētu ietekmēt viņu materiālo atalgojumu;
- cieņas izrādīšana tiem komandas biedriem, kuri guvuši profesionālus panākumus;
- cieņas izrādīšana tiem komandas locekļiem, kuriem ir augsts sociālais statuss sabiedrībā;
- palīdzības sniegšana tiem komandas dalībniekiem, kuri vecuma dēļ nespēj efektīvi veikt savus profesionālos pienākumus;
- palīdzības sniegšana tiem komandas dalībniekiem, kuri noteiktu fizisku ierobežojumu dēļ nespēj efektīvi veikt savus profesionālos pienākumus;
- palīdzības sniegšana tiem komandas dalībniekiem, kuri nepietiekamu valsts valodas zināšanu dēļ nespēj efektīvi veikt savus profesionālos pienākumus.

3. tabulā sniegti dati par respondenta komandas iekšējās solidaritātes ietekmi uz uzņēmuma ekonomisko rezultātu sasniegšanu.

Sniegtie dati liecina, ka dažādu etnisko grupu pārstāvjiem raksturīga tipiska izpratne par komandas (darba kolektīva) solidaritātes lomu svarīgāko uzņēmumu un organizāciju ekonomiskās efektivitātes rādītāju nodrošināšanā tādās pozīcijās kā:

- nodrošinot rūpīgu materiālo resursu (materiāli, iekārtas, tehniskās ierīces, informācijas sistēmas) izmantošanu savā darbā;
- nodrošinot rūpīgu finanšu resursu izmantošanu savā darbā;
- paaugstinot uzņēmuma (organizācijas), produkta (pakalpojuma) konkurētspēju;
- veidojot uzņēmuma (organizācijas) pozitīvo reputāciju;
- racionāli organizējot savu darbvietu, lai veiktu savus profesionālos pienākumus;
- veicinot vadības godīgo attieksmi pret darbiniekiem;
- veidojot darbinieku savstarpējas cieņas principus;
- veicinot vadības darbinieku iniciatīvas un radošuma motivešanu;
- veicinot uzņēmuma, (organizācijas) līdzdalību vides aizsardzības un ekoloģijas projektu finansēšanā;
- nodrošinot cilvēku ar dažādu etnisko piederību līdzdalību uzņēmuma (organizācijas) vadībā.

Dažas būtiskas atšķirības tika konstatētas tikai kompetences līmeņa novērtēšanas pozīcijā – kompetenču novērtēšanas organizācijā.

Dažādu etnisko grupu pārstāvjiem raksturīgi arī tipiski šādu sociālo un ekonomisko faktoru novērtējumi par uzņēmumu un organizāciju sociālo solidaritāti (4. tabula):

- skaidri formulēti uzņēmuma (organizācijas) mērķi un izmērāmi rādītāji (apgrozījums, peļņa, tirgus daļa);
- ieviestās inovācijas (produkti, tirgzinība, vadības procesi) uzņēmējdarbības organizēšanā;
- darbinieku profesionālā darbība;
- darbinieka karjeras izaugsmes perspektīvas;

- informācijas atklātība par Jūsu uzņēmuma (organizācijas) darbības ekonomiskajiem un finansiālajiem rezultātiem;
- finansiāls atbalsts darbinieku profesionālās kvalifikācijas paaugstināšanai;
- darbinieku atbilstošs finansiāls atalgojums par sasniegtajiem darba rezultātiem;
- darbinieku sociālā apdrošināšana;
- darbinieku līdzdalība lēmumu pieņemšanā;
- iespēja darbiniekiem brīvi izteikt savu viedokli par profesionālajiem un darba jautājumiem;
- darbinieku profesionālo mērķu atbilstība uzņēmuma (organizācijas) mērķiem.

Arī dažādu etnisko grupu pārstāvjiem ir raksturīgi vērtējumi par šādu aktivitāšu un apstākļu nozīmi vēlamā sociālā statusa sasniegšanā, kas norāda uz lielu līdzību šo grupu šķiru veidošanās un sociālās mobilitātes mehānismos un līdz ar to arī sociālo šķiru dinamikā organizācijas kultūras normu reproducēšanai (5. tabula):

- spēja veidot lietišķās attiecības ar kolēģiem uzņēmumā, organizācijā vai izglītības iestādē;
- ievērot oficiālās disciplīnas prasības uzņēmumā, organizācijā vai izglītības iestādē;
- pilnībā pielāgoties neformālo attiecību vērtībām, kas pieņemtas uzņēmumā, organizācijā vai izglītības iestādē;
- pastāvīgi piedalīties valsts svētku svinēšanā ar kolēģiem uzņēmumā, organizācijā vai izglītības iestādē;
- kompetence izvēlētajā profesijā vai darbības jomā;
- sevis pilnveidošana izvēlētajā profesijā vai darbības jomā;
- jaunas profesijas vai darbības veida apgūšana, kas nodrošinātu augstāku ienākumu līmeni;
- jauna darba vai darbības veida atrašana savā dzīvesvietā (pilsētā, ciematā), kas nodrošinātu augstāku ienākumu līmeni;

- jaunu darba vietu vai darbības veidu meklēšana citā Latvijas pilsētā, kas nodrošinātu augstāku ienākumu līmeni;
- jauna darba vai darbības veida atrašana citā valstī, kas laika gaitā nodrošinātu augstāku ienākumu līmeni.

Arī dažādu etnisko grupu pārstāvji profesijas izvēlē uzrādīja līdzīgu motivāciju (6. tabula):

- vecāku, radu, draugu, paziņu, kuriem ir līdzīga profesija vai specialitāte, piemērs;
- valstī vai pasaulē slavenu cilvēku piemērs, kuri guvuši iespaidīgus panākumus izvēlētajā profesijā;
- piemērs bija ne tik daudz konkrēti cilvēki, bet pati iespēja strādāt Latvijā un pasaulē pazīstamos uzņēmumos vai organizācijās;
- man bija svarīgi saglabāt to sociālo statusu, kas bija raksturīgs maniem vecākiem;
- man bija svarīgi sasniegt augstāku sociālo statusu, nekā tas bija maniem vecākiem;
- mani galvenokārt vadīja vēlme attīstīt savas spējas un intereses;
- ar izvēlēto profesiju būšu pieprasīts ne tikai Latvijā, bet arī citās valstīs;
- es vadījos galvenokārt no to cilvēku piemēra, kuru zināšanas un spējas ir līdzīgas manējām;
- es vadījos galvenokārt pēc man līdzīgas etniskās izcelsmes cilvēku piemēra;
- galvenokārt es orientējos uz darbu uzņēmumos un organizācijās, kur strādā cilvēki ar man līdzīgu etnisko izcelsmi.

Kā redzams no sniegtajiem datiem, etniskajām atšķirībām Latvijā praktiski nav nekādas ietekmes uz respondentu attieksmi pret organizācijas kultūras normām un vērtībām valstī. Tas liecina, ka šīs vērtības kalpo par svarīgāko pamatu latviešu un etnisko minoritāšu nostiprināšanai ekonomiskajā dzīvē. Tomēr socioloģiskā pētījuma dati atklāja faktu, ka respondentu izglītības līmenim ir lielāka ietekme uz attieksmi pret šīm organizācijas kultūras normām nekā etniskajam faktoram. 7. tabulā ir salīdzināta respondentu etniskās identitātes un

3. tabula

Komandas (kolektīva), kur strādā respondenti, salīdzinot uzņēmuma (organizācijas) ekonomisko rezultātu sasniegšanā (%)

	Ļoti svarīgs	Svarīgs	Ne pārāk svarīgs	Nemaz nav svarīgs	Total
1. Nodrošinot rūpīgu materiālo resursu (materiāli, iekārtas, tehniskās ierīces, informācijas sistēmas) izmantošanu savā darbā					
Latvieši	45,8	47,1	5,9	1,2	100,0
Krievi	49,2	45,6	3,6	1,6	100,0
Citi	42,6	44,3	11,5	1,6	100,0
Total	46,4	46,5	5,7	1,3	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,356					
2. Nodrošinot rūpīgu finanšu resursu izmantošanu savā darbā					
Latvieši	38,9	54,1	4,8	2,3	100,0
Krievi	40,5	50,6	4,8	1,6	100,0
Citi	40,3	50,0	6,5	3,2	100,0
Total	39,4	52,9	5,5	2,2	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,752					
3. Paaugstinot uzņēmuma (organizācijas), produkta (pakalpojuma) konkurētspēju					
Latvieši	43,9	51,2	4,3	0,6	100,0
Krievi	47,6	46,4	4,8	1,2	100,0
Citi	41,3	44,4	11,1	3,2	100,0
Total	44,6	49,5	4,9	0,9	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,066					
4. Veidojot uzņēmuma (organizācijas) pozitīvo reputāciju					
Latvieši	48,2	45,1	6,0	0,7	100,0
Krievi	48,6	45,4	4,8	1,2	100,0
Citi	56,5	35,5	4,8	3,2	100,0
Total	48,8	44,6	5,6	1,0	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,417					
5. Racionāli organizējot savu darbvietu, lai veiktu savus profesionālos pienākumus					
Latvieši	43,0	51,1	5,0	0,9	100,0
Krievi	46,4	48,4	4,4	0,8	100,0
Citi	43,5	45,2	9,7	1,6	100,0
Total	43,9	50,1	5,1	0,9	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,641					
6. Veicinot vadības godīgo attieksmi pret darbiniekiem					
Latvieši	59,2	36,1	3,8	0,9	100,0
Krievi	59,5	37,2	2,4	0,8	100,0
Citi	51,7	45,0	0,0	3,3	100,0
Total	58,8	36,9	3,2	1,0	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,215					
7. Veidojot darbinieku savstarpējas cieņas principus					
Latvieši	51,8	44,2	3,4	0,6	100,0
Krievi	51,8	42,6	3,6	0,8	100,0
Citi	60,3	31,7	4,8	3,2	100,0
Total	52,7	43,0	3,5	0,8	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,240					

3. tabulas turpinājums

	Ļoti svarīgs	Svarīgs	Ne pārāk svarīgs	Nemaz nav svarīgs	Total
8. Veicinot vadības darbinieku iniciatīvas un radošuma motivēšanu					
Latvieši	44,2	49,1	5,2	1,5	100,0
Krievi	37,2	55,2	6,0	1,6	100,0
Citi	42,9	47,6	7,9	1,6	100,0
Total	42,4	50,6	5,6	1,5	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,612					
9. Veicinot uzņēmuma (organizācijas) līdzdalību vides aizsardzības un ekoloģijas projektu finansēšanā					
Latvieši	25,3	50,2	19,8	4,8	100,0
Krievi	25,0	43,5	25,0	6,5	100,0
Citi	25,0	43,3	23,3	8,3	100,0
Total	25,2	48,1	21,3	5,4	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,409					
10. Veidojot uzņēmuma (organizācijas) darbinieku daudzveidīgas kompetences					
Latvieši	28,7	57,9	11,6	1,8	100,0
Krievi	28,3	52,7	15,6	3,4	100,0
Citi	31,1	41,0	24,6	3,3	100,0
Total	28,7	55,6	13,4	2,3	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,033					
11. Nodrošinot cilvēku ar dažādu etnisko piederību līdzdalību uzņēmuma (organizācijas) vadībā					
Latvieši	15,5	42,0	31,4	11,1	100,0
Krievi	20,2	42,5	23,6	13,7	100,0
Citi	23,0	45,9	19,7	11,5	100,0
Total	17,1	42,4	28,7	11,8	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,117					

4. tabula

Sociālo un ekonomisko faktoru ietekme sociālajā saliedētībā uzņēmumā (organizācijā), kurā respondenti šobrīd strādā (%)

	Ļoti svarīgs	Svarīgs	Ne pārāk svarīgs	Nemaz nav svarīgs	Total
1. Skaidri formulēti uzņēmuma (organizācijas) mērķi un izmērāmi rādītāji (apgrozījums, peļņa, tirgus daļa)					
Latvieši	44,0	39,9	13,1	3,0	100,0
Krievi	46,5	35,7	13,3	4,6	100,0
Citi	42,4	42,4	13,6	1,7	100,0
Total	44,5	39,0	13,2	3,3	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,791					
2. Ieviestās inovācijas (produkti, tirgzinība, vadības procesi) uzņēmējdarbības organizēšanā					
Latvieši	37,5	45,5	14,4	2,7	100,0
Krievi	37,8	44,4	12,4	5,4	100,0
Citi	42,6	41,0	13,1	3,3	100,0
Total	37,9	44,9	13,8	3,4	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,542					

4. tabulas turpinājums

	Ļoti svarīgs	Svarīgs	Ne pārāk svarīgs	Nemaz nav svarīgs	Total
3. Darbinieku profesionālā darbība					
Latvieši	61,5	31,8	5,5	1,2	100,0
Krievi	61,0	30,1	6,4	2,4	100,0
Citi	59,0	32,8	1,6	6,6	100,0
Total	61,2	31,4	5,5	1,9	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,078					
4. Darbinieka karjeras izaugsmes perspektīvas					
Latvieši	48,0	38,0	11,6	2,4	100,0
Krievi	45,7	38,9	10,1	5,3	100,0
Citi	42,9	33,3	22,2	1,6	100,0
Total	47,1	37,9	11,9	3,1	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,055					
5. Informācijas atklātība par darbinieka uzņēmuma (organizācijas) darbības ekonomiskajiem un finansiālajiem rezultātiem					
Latvieši	36,5	43,3	15,8	4,5	100,0
Krievi	37,2	45,3	12,0	5,6	100,0
Citi	32,8	53,4	8,6	5,2	100,0
Total	36,4	44,5	14,3	4,8	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,530					
6. Finansiāls atbalsts darbinieku profesionālās kvalifikācijas paaugstināšanai					
Latvieši	54,9	33,5	8,2	3,3	100,0
Krievi	53,3	37,0	7,3	2,4	100,0
Citi	50,0	41,9	8,1	0,0	100,0
Total	54,2	35,0	8,0	2,9	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,618					
7. Darbinieku atbilstošs finansiāls atalgojums par sasniegtajiem darba rezultātiem					
Latvieši	65,7	25,3	6,9	2,1	100,0
Krievi	72,0	21,6	5,2	1,2	100,0
Citi	71,0	22,6	1,6	4,8	100,0
Total	67,6	24,2	6,1	2,0	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,196					
8. Darbinieku sociālā apdrošināšana					
Latvieši	61,4	28,3	6,6	3,7	100,0
Krievi	67,7	23,1	7,6	1,6	100,0
Citi	60,0	30,0	10,0	0,0	100,0
Total	62,9	27,1	7,0	3,0	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,171					
9. Darbinieku līdzdalība lēmumu pieņemšanā					
Latvieši	38,9	44,0	13,3	3,8	100,0
Krievi	33,9	49,8	12,2	4,1	100,0
Citi	39,3	44,3	11,5	4,9	100,0
Total	37,6	45,5	12,9	4,0	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,803					
10. Iespēja darbiniekiem brīvi izteikt savu viedokli par profesionālajiem un darba jautājumiem					
Latvieši	54,9	34,5	8,1	2,5	100,0

4. tabulas turpinājums

	Ļoti svarīgs	Svarīgs	Ne pārāk svarīgs	Nemaz nav svarīgs	Total
Krievi	53,2	37,1	7,7	2,0	100,0
Citi	59,7	35,5	4,8	0,0	100,0
Total	54,8	35,2	7,8	2,3	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,779					
11. Darbinieku profesionālo mērķu atbilstība uzņēmuma (organizācijas) mērķiem					
Latvieši	43,9	42,3	10,1	3,7	100,0
Krievi	41,0	46,3	9,0	3,7	100,0
Citi	48,4	38,7	8,1	4,8	100,0
Total	43,4	43,1	9,7	3,8	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,892					

5. tabula

Nosacījumu un aktivitāšu svarīgums, lai sasniegtu sev vēlamo vai iecerēto sociālo stāvokli, statusu (%)

	Ļoti svarīgs	Svarīgs	Ne pārāk svarīgs	Nemaz nav svarīgs	Total
1. Spēja veidot lietišķās attiecības ar kolēģiem uzņēmumā, organizācijā vai izglītības iestādē					
Latvieši	46,6	47,1	5,0	1,4	100,0
Krievi	52,2	39,6	6,9	1,2	100,0
Citi	47,6	41,3	11,1	0,0	100,0
Total	48,1	44,8	5,9	1,2	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,184					
2. Ievērot oficiālās disciplīnas prasības uzņēmumā, organizācijā vai izglītības iestādē					
Latvieši	35,1	53,2	9,8	2,0	100,0
Krievi	39,9	50,8	8,1	1,2	100,0
Citi	38,1	46,0	9,5	6,3	100,0
Total	36,5	52,1	9,3	2,0	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,175					
3. Pilnībā pielāgoties neformālo attiecību vērtībām, kas pieņemtas uzņēmumā, organizācijā vai izglītības iestādē					
Latvieši	22,3	42,2	30,6	4,9	100,0
Krievi	19,2	43,2	32,1	5,6	100,0
Citi	11,3	45,2	35,5	8,1	100,0
Total	20,8	42,6	31,3	5,3	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,497					
4. Pastāvīgi piedalīties valsts svētku svinēšanā ar kolēģiem uzņēmumā, organizācijā vai izglītības iestādē					
Latvieši	13,9	38,4	37,1	10,6	100,0
Krievi	13,8	28,9	38,9	18,4	100,0
Citi	13,3	28,9	38,3	18,3	100,0
Total	13,9	35,5	37,6	13,0	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,021					
5. Kompetence izvēlētajā profesijā vai darbības jomā					
Latvieši	45,1	46,6	6,4	1,9	100,0
Krievi	45,3	46,6	6,1	2,0	100,0
Citi	54,1	39,3	4,9	1,6	100,0

5. tabulas turpinājums

	Ļoti svarīgs	Svarīgs	Ne pārāk svarīgs	Nemaz nav svarīgs	Total
Total	45,7	46,1	6,3	1,9	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,927					
6. Sevis pilnveidošana izvēlētajā profesijā vai darbības jomā					
Latvieši	46,7	47,0	5,1	1,2	100,0
Krievi	50,0	45,5	4,1	0,4	100,0
Citi	49,2	42,9	6,3	1,6	100,0
Total	47,7	46,4	4,9	1,0	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,849					
7. Jaunas profesijas vai darbības veida apgūšana, kas nodrošinātu augstāku ienākumu līmeni					
Latvieši	47,6	44,6	6,2	1,7	100,0
Krievi	44,9	48,6	6,1	0,4	100,0
Citi	33,9	50,8	13,6	1,7	100,0
Total	46,1	44,0	6,6	1,3	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,125					
8. Jauna darba vai darbības veida atrašana savā dzīvesvietā (pilsētā, ciematā), kas nodrošinātu augstāku ienākumu līmeni					
Latvieši	43,1	43,9	10,2	2,8	100,0
Krievi	39,2	49,4	8,2	3,3	100,0
Citi	43,9	38,6	12,3	5,3	100,0
Total	42,2	45,0	9,8	3,0	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,576					
9. Jaunu darba vietu vai darbības veidu meklēšana citā Latvijas pilsētā, kas nodrošinātu augstāku ienākumu līmeni					
Latvieši	23,6	37,3	26,4	12,7	100,0
Krievi	18,3	38,7	30,6	12,3	100,0
Citi	12,3	35,1	35,1	17,5	100,0
Total	21,5	37,6	28,0	12,9	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,236					
10. Jauna darba vai darbības veida atrašana citā valstī, kas laika gaitā nodrošinātu augstāku ienākumu līmeni					
Latvieši	17,3	29,1	27,8	25,9	100,0
Krievi	20,4	30,2	27,6	21,8	100,0
Citi	18,6	32,2	28,8	20,3	100,0
Total	18,1	29,6	27,8	24,5	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,837					

6. tabula

Dažādu faktoru loma respondentu profesijas izvēlē (%)

	Ļoti svarīgs	Svarīgs	Ne pārāk svarīgs	Nemaz nav svarīgs	Total
1. Vecāku, radu, draugu, paziņu, kuriem ir līdzīga profesija vai specialitāte, piemērs					
Latvieši	12,5	32,2	34,9	20,4	100,0
Krievi	8,3	29,2	39,2	23,3	100,0
Citi	8,8	33,3	26,3	31,6	100,0
Total	11,3	31,5	35,5	21,8	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,154					

6. tabulas turpinājums

	Ļoti svarīgs	Svarīgs	Ne pārāk svarīgs	Nemaz nav svarīgs	Total
2. Valstī vai pasaulē slavenu cilvēku piemērs, kuri guvuši iespaidīgus panākumus izvēlētajā profesijā					
Latvieši	10,0	22,7	37,8	29,5	100,0
Krievi	8,3	22,0	40,7	29,0	100,0
Citi	11,3	16,1	33,9	38,7	100,0
Total	9,6	22,1	38,3	30,0	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,647					
3. Piemērs bija ne tik daudz konkrēti cilvēki, bet pati iespēja strādāt Latvijā un pasaulē pazīstamos uzņēmumos vai organizācijās					
Latvieši	13,1	40,2	31,8	14,9	100,0
Krievi	12,9	40,4	27,5	19,2	100,0
Citi	16,4	27,9	41,0	14,8	100,0
Total	13,3	39,5	31,3	16,0	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,256					
4. Man bija svarīgi saglabāt to sociālo statusu, kas bija raksturīgs maniem vecākiem					
Latvieši	6,5	25,0	38,6	29,8	100,0
Krievi	5,9	25,0	39,8	29,2	100,0
Citi	10,2	28,8	32,2	28,8	100,0
Total	6,6	25,2	38,6	29,6	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,882					
5. Man bija svarīgi sasniegt augstāku sociālo statusu, nekā tas bija maniem vecākiem					
Latvieši	13,7	33,5	33,1	19,7	100,0
Krievi	13,1	38,9	31,1	16,8	100,0
Citi	20,0	35,0	26,7	18,3	100,0
Total	13,9	35,0	32,2	18,9	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,563					
6. Mani galvenokārt vadīja vēlme attīstīt savas spējas un intereses					
Latvieši	35,0	52,5	9,3	3,2	100,0
Krievi	37,0	48,8	10,2	4,1	100,0
Citi	42,9	48,8	14,3	3,2	100,0
Total	36,0	50,7	9,9	3,4	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,534					
7. Ar izvēlēto profesiju būšu pieprasīts ne tikai Latvijā, bet arī citās valstīs					
Latvieši	20,5	42,9	25,5	11,1	100,0
Krievi	25,1	44,8	24,7	5,4	100,0
Citi	25,0	35,7	32,1	7,1	100,0
Total	22,0	42,9	25,7	9,4	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,139					
8. Es vadījos galvenokārt no to cilvēku piemēra, kuru zināšanas un spējas ir līdzīgas manējām					
Latvieši	12,7	41,6	31,6	14,1	100,0
Krievi	16,4	37,4	32,4	13,9	100,0
Citi	16,7	38,3	28,3	16,7	100,0
Total	13,9	40,3	31,6	14,2	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,752					

6. tabulas turpinājums

	Ļoti svarīgs	Svarīgs	Ne pārāk svarīgs	Nemaz nav svarīgs	Total
9. Es vadījos galvenokārt pēc man līdzīgas etniskās izcelsmes cilvēku piemēra					
Latvieši	5,9	22,5	34,1	37,5	100,0
Krievi	7,8	20,8	32,5	37,5	100,0
Citi	6,6	19,7	31,1	42,6	100,0
Total	6,5	21,9	33,5	38,2	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,925					
10. Galvenokārt es orientējos uz darbu uzņēmumos un organizācijās, kur strādā cilvēki ar man līdzīgu etnisko izcelsmi					
Latvieši	10,4	23,3	29,6	36,6	100,0
Krievi	9,7	21,5	32,1	36,7	100,0
Citi	11,5	21,3	27,9	39,3	100,0
Total	10,3	22,8	30,1	36,8	100,0
Asymp. Sig. (2-sided) 0,983					

7. tabula

Etnisko un izglītības faktoru lomas salīdzinājums respondentu uztverē par dažu organizācijas kultūras vērtību nozīmi saskaņā ar Pīrsona Hi kvadrāta kritēriju (Pearson Chi-Square Asymp. Sig.)

Etniskais faktors	Izglītības faktors
1. Savas pozīcijas aizstāvēšana profesionālajos jautājumos uzņēmumā, organizācijā ir svarīgāka par šī uzņēmuma hierarhijas principu ievērošanu	
0,711	0,019
2. Komandas dalībniekiem savas morālās nostājas aizstāvēšana konfliktos starp darbiniekiem ir svarīgāka par šī uzņēmuma hierarhijas principu ievērošanu	
0,632	0,035
3. Komandas dalībnieku līdzdalībai Latvijas sabiedriskajā un politiskajā dzīvē vajadzētu ietekmēt viņu materiālo atalgojumu	
0,004	0,000
4. Cieņas izrādīšana tiem komandas locekļiem, kuriem ir augsts sociālais statuss sabiedrībā	
0,457	0,000
5. Nodrošinot cilvēku ar dažādu etnisko piederību līdzdalību uzņēmuma (organizācijas) vadībā	
0,117	0,009
6. Pastāvīgi piedalīties valsts svētku svinēšanā ar kolēģiem uzņēmumā, organizācijā vai izglītības iestādē	
0,021	0,049
7. Kompetence izvēlētajā profesijā vai darbības jomā	
0,927	0,000
8. Mani galvenokārt vadīja vēlme attīstīt savas spējas un intereses savas profesijas izvēlē	
0,534	0,001
9. Es vadījos galvenokārt pēc man līdzīgas etniskās izcelsmes cilvēku piemēra savas profesijas izvēlē	
0,925	0,004
10. Galvenokārt es orientējos uz darbu uzņēmumos un organizācijās, kur strādā cilvēki ar man līdzīgu etnisko izcelsmi savas profesijas izvēlē	
0,983	0,007

viņu izglītības līmeņa ietekme uz desmit jaunajumiem. Būtiskas atšķirības starp etniskajām grupām tika konstatētas tikai divās pozīcijās attiecībā uz viņu etnopolitiskajām un pilsoniskajām preferencēm saistībā ar organizācijas kultūras praktizētajām vērtībām (Nr. 3 un 6). Tomēr atšķirības izglītības līmenī ir būtiskas visās desmit organizācijas kultūras pazīmēs, kas attiecas gan uz respondentu etnopolitiskajām preferencēm, gan uz morālo vērtību lomu (Nr. 1, 2), priekšstatiem par lojalitāti sociālajai hierarhijai (Nr. 4), etniskā faktora nozīmi uzņēmuma vadībā, profesijas izvēlē (Nr. 5, 9, 10) un respondentu individuālo kompetenču un interešu lomu kā subjektīvu organizācijas kultūras pamatu (Nr. 7, 8).

Secinājumi

Socioloģiskā pētījuma materiāli apstiprināja gan izvirzītās hipotēzes, gan raksta autoru līdzīgu iepriekšējo pētījumu secinājumus. Lielākā daļa latviešu un etnisko minoritāšu organizācijas kultūras parametru, kas viņus skar, sakrīt, kas liecina par šo iedzīvotāju grupu augstu integrācijas pakāpi kopējās vērtībās un normās, ko nosaka ekonomiskā telpa Latvijā. Šādas attieksmes pret esošās organizācijas kultūras vērtībām pamatā ir racionālu ekonomiskās uzvedības praksi tipizācija, kas raksturīga latviešiem un etniskajām minoritātēm ekonomiskajā uzvedībā. Tas attiecas uz

novērtējumiem, lai komandu sauktu par sociāli saliedētu; uz komandas (kolektīva) saliedētības lomu uzņēmuma (organizācijas) ekonomisko rezultātu sasniegšanā; uz sociālo un ekonomisko faktoru ietekmes novērtējumu sociālajā saliedētībā uzņēmumā (organizācijā); uz priekšstatiem par nosacījumiem, lai sasniegtu vēlamo vai iecerēto sociālo stāvokli (statusu) un par dažādo faktoru lomu respondentu profesijas izvēlē. Taču šo Latvijas iedzīvotāju organizācijas kultūras iezīmju saturs ir saistīts ar viņu attieksmi pret vērtībām, kas ir orientētas uz mērķu sasniegšanu, ko nosaka pati uzņēmuma un organizācijas ekonomisko un ražošanas uzdevumu būtība. Šeit etniskās atšķirības ir nenozīmīgas. Tajā pašā laikā situācijās, kas aktualizē viņu nacionālās un etniskās identitātes vērtības darbinieku biznesa un starppersonu komunikācijā, etniskās atšķirības rodas izpratnē par pastāvošajām organizācijas kultūras praksēm. Tas attiecas, piemēram, uz priekšstatiem par darbinieku lojalitāti attiecībā pret vadības lēmumiem, uzskatiem par materiālā atalgojuma saistību ar aktīvas līdzdalības līmeni Latvijas politiskajā dzīvē, tostarp darbinieku līdzdalību valsts svētku svinēšanā uzņēmumā un organizācijā. Vienlaikus pētījums atklāja, ka vislielākās atšķirības attiecībā uz organizācijas kultūras vērtībām un normām, esošo vadības praksi organizācijās un uzņēmumos ir saistītas ar respondentu izglītības līmeni, dzimumu atšķirībām un profesionālās nodarbinātības jomām.

Avoti un literatūra

- Bezes, P., Billows, S., Duran, P., Lallement M. Introduction. For a sociology of rationalization: From Max Weber to contemporary research. *L'Année sociologique*, 2021, Vol. 71, pp. 11–38.
- Carron, A. V., Brawley, L. R. Cohesion: Conceptual and measurement issues. *Small Group Research*, 2000, Vol. 31, Issue 1, pp. 89–106.
- Cilvēkkapitāla attīstības rīcības plāns 2025.–2027. gadam*. Rīga: Latvijas Republikas Ekonomikas ministrija, 2025.
- Coutant, H. Lost in the matrix: rationalisations en tension pour les ingénieurs aéronautiques. *L'Année sociologique*, 2021, Vol. 71, pp. 163–191.
- Deal, T. E., Kennedy, A. A. *Corporate Cultures: The Rites and Rituals of Corporate Life*. Addison-Wesley, 1982.
- Denison, D. R., Neale, W.S. *Denison Organizational Culture Survey. Facilitator Guide*. 2025. https://www.academia.edu/35981824/Denison_ [skatīts 12.05.2025.].

- Eccles, R. G., Ioannou, I., Serafeim, G. The impact of corporate sustainability on organizational processes and performance. *Management Science*, 2014, Vol. 60, No. 11, pp. 2835–2857.
- Habermas, J. *Moral Consciousness and Communicative Action*. Cambridge: Polity Press, 1992.
- Handy, C. *Understanding Organizations*. 4th ed. Penguin Books, 1993.
- Hatch, M. J. The dynamics of organizational culture. *Academy of Management Review*, 1993, Vol. 18, No. 4, pp. 657–693.
- Hazans, M. Etniskās minoritātes Latvijas darba tirgū no 1997. līdz 2009. gadam: situācija, integrācijas virzītājspēki un šķēršļi. No: Muižnieks, N. (red.). *Cik integrēta Latvijas sabiedrība*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2010, 125.–160. lpp.
- Hill, C. W. L., Jones, G. R., Schilling, M. A. *Strategic Management: An Integrated Approach*. Boston: Cengage Learning, 2015.
- Hofstede, G., Hofstede, G. J., Minkov, M. *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. 3rd ed. McGraw-Hill, 2010.
- IRE020. Atsevišķu tautību iedzīvotāju skaits, tā izmaiņas un dabiskās kustības galvenie rādītāji 1980 – 2025. *Oficiālās statistikas portāls*. https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START__POP__IR__IRE/IRE020/table/tableViewLayout1/ [skatīts 12.05.2025.].
- Koroļeva, I., Mieriņa, I., Rungule, R. *Profesiju prestižs un izvēle jauniešu vidū: divu paaudžu salīdzinājums*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2014.
- Krugman, P., Wells, R. *Economics*. 3rd ed. Worth Publishers, 2012.
- Latvija 2030. *Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam*. Rīga: Latvijas Republikas Saeima, 2009.
- Latvijas aktīvās darba tirgus politikas izvērtējums. Rīga: Latvijas Republikas Labklājības ministrija, 2019.
- Mayo, G. E. *The Social Problems of an Industrial Civilization*. Routledge, 2007.
- Mouls, Dž. *Biznesa kultūra un etiķete Eiropas valstīs*. Rīga: Jāņa Rozes apgāds, 2003.
- Ostroff, C., Kinicki, A., Tamkins, M. 2003. Organizational Culture and Climate. *Handbook of psychology*, 2003, Vol. 12, pp. 565–593.
- Ouchi, W. G. *Theory Z: How American Business Can Meet the Japanese Challenge*. Addison-Wesley, 1981.
- Parsons, T. *The Structure of Social Action*. New York: Free Press, 1949.
- Ritzer, G. Professionalization, Bureaucratization and Rationalization: The Views of Max Weber. *Social Forces*. Oxford University Press, 1975, pp. 627–634.
- Schein, E. *Organizational culture and leadership*. San Francisco, 2010.
- Schwartz, H., Davis, S. M. Matching corporate culture and business strategy. *Organizational Dynamics*, 1981, Vol. 10, Issue 1, pp. 30–48.
- Vēbers, M. *Reliģijas socioloģija*. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 2004.
- Volkov, V. Economic Environment in Latvia: Interaction of Ethical and Ethnic Values in Organizational Culture. *Research Papers of Wrocław University of Economics and Business*, 2023, Vol. 67. No. 3. pp. 100–108.
- Volkov, V., Ratanova, I., Buka, S., Timoshchenko, Y. 2024. Ethical and Ethnic Values in Organizational Culture in Latvia. Part II. *Doctrina studia społeczno-polityczne*, 2024, No. 21, pp. 130–150.
- Weber, M. *Wirtschaft und Gesellschaft: Grundriss d. verstehenden Soziologie*. Tübingen: Mohr, 1976.
- Wheelan, S. A. *Group processes: A developmental perspective*. 2nd ed. Pearson Education New Zealand, 2005.
- Zhong, Y., Zhang, H., Wu, X. Factor Analysis and Mental Health Prevention of Employee Turnover under the Profit-Centered Development of Modern Service Industry. *Occupational Therapy International*, 2022. <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC9568352/> [skatīts 19.03.2026.].
- Zepa, B., Selecka, A., Šūpule, I., Krišāne, J., Tomsone, I., Krastiņa, L. *Sabiedrības integrācija un uzņēmējdarbība: etniskais aspekts*. Rīga: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts, 2004.
- Zepa, B., Šūpule, I., Kļave, E., Krastiņa, L., Krišāne, J., Tomsone, I. *Etnopolitiskā spriedze Latvijā: konflikta risinājuma meklējumi*. Rīga: Baltijas Sociālo Zinātņu institūts, 2005.
- Žabko, O. *Profesionālās mobilitātes analīze: darba tirgus aģentu mijiedarbība un indivīdu kapitāla pārvaldības stratēģijas. Promocijas darba kopsavilkums*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2023.

Annotations

Zane Akmene

Discourses Used in Explaining the Language Education Policy “United School”

Keywords: *language policy in education; global discourses; minority education, critical discourse analysis*

Public discourses reflected in policy documents and materials issued by the Ministry of Education and Science of the Republic of Latvia, as well as private discourses represented in minority school leaders' interviews reveal the impact of global discourses (such as globalization, neoliberalism, standardization, and nationalism discourses) on implementation and significance of language education policy “United School”. Instead of aligning with global discourses in education policy, the study of local discourses allows for the identification of issues unique to Latvia's language education policy.

Ina Druviete

Language Endangerment as Reality or Assumption: The Impact of a Popular Narrative on the Resilience of the Latvian Language

Keywords: *language maintenance, language loss, endangered languages, language situation, language policy, the Latvian language*

The article is dedicated to examining the prevalence of the assumption that the Latvian language is endangered and the possible impact of this belief on the language's resilience. The notion of language endangerment in the Latvian public sphere has been present since at least the mid-nineteenth century; however, it gained particular prominence following the restoration of Latvia's independence, becoming evident in legislation, academic discourse, journalistic writing, and everyday communication. It may imply a trend of language loss as well as a diminishing role of the language in culture and identity awareness.

The rhetoric of language endangerment is pronounced in Latvian public discourse and reinforced by the regular inclusion of this theme in sociolinguistic surveys and its reflection in the media. This perception should not be dismissed merely as the conviction of isolated individuals or as a habitual tradition of sociolinguistic research. Scientific studies of the Latvian language also examine issues related to its potential endangerment, including the possible linguistic assimilation of Latvian speakers, language death, or at least the loss of certain sociolinguistic functions.

The frequently asked question, “Is the Latvian language endangered?” cannot be answered simply with “Yes!” or “No!”. Objective parameters of the language situation (such as the number of speakers, language proficiency, etc.) are quantitatively measurable, and the content of normative acts and strategic documents can be assessed through document analysis. However, in Latvia’s language situation – marked by intense language competition and a language hierarchy that does not always reflect the concept of a state language, especially in informal communication – subjective factors become even more significant. These include linguistic attitudes, behaviour, traditions, and the like, which critically influence the role of language as a factor of social cohesion.

If society senses that such a crucial element of national identity as language is being questioned or diminished, it may mobilize to defend the language – manifested in the conscious use of Latvian in interactions with members of other language groups. From the speakers’ perspective, the emotional and symbolic value of the language increases, particularly when encouraged by opinion leaders. On the other hand, the rhetoric of endangerment may reduce the standing of the language among members of other linguistic communities, thereby discouraging its learning and use. Thus, the narrative of language endangerment must be evaluated in a broader context in each specific case.

Līga Feldmane

Public Attitudes Toward Foreign Students: Regional Mosaic

Keywords: *foreign students, public attitude, regional differences, internationalization of higher education, student mobility*

The presence of international students, both worldwide and in Latvia, is a continuously growing trend that leaves distinct imprints on society, fostering intercultural dynamics, changes in demographic structure, and potentially influencing national economic development. To ensure a positive contribution by international students, their satisfaction during the studies is paramount, and the local community can play a vital role in fostering this. The study provides insight into the attitude of Latvian society towards international students, particularly highlighting regional differences and their impact on the perception of international students’ influence on local safety, economy, and integration processes. Overall, it was found that a neutral attitude towards international students dominates in society, which often indicates a lack of information or direct contact. Analysing the data by region, it was revealed that Riga stands out as the most polarized region and the city, where, although there is a higher proportion of positive evaluations regarding international students’ contribution to the economy, a more pronounced negative attitude is simultaneously observed, especially concerning the perception of safety

and overall impact on the place of residence. This could be related to the fact that Riga has the highest concentration of international students and, consequently, more frequent interaction with diverse cultures, which can lead to both positive and negative experiences.

Petro Katerynych

From Silence to Sirens: Cinematic Rhythms in Ukraine's Landscapes of War

Keywords: *post-Soviet memory, cinematic time, ruins, Ukrainian cinema, collective identity*

This article explores the concept of architectural memory preserved in urban ruins and monuments, and how cinematic time – the temporal structuring of narrative and imagery on screen – resituates these memories for contemporary audiences. Through analyses of three films – war documentary “20 Days in Mariupol” (2023), dystopian drama “Atlantis” (2019), and modern road-movie comedy “My Thoughts Are Silent” (2019) – the study highlights the rhythm in ruins, the interplay between decaying structures, historical remembrance, and cinematic storytelling. The article discusses broader cultural shifts in Ukraine under the ongoing war, including the renegotiation of identity, toponymy, and distancing from the Russian cultural sphere. This inquiry foregrounds cinema as both artistic and social practice that navigates nostalgia, trauma, and the quest for meaning amidst landscapes marked by turbulent history.

Ineta Kivle

Constructed Solidarity Versus the Liminal State: Simulacra and Icons

Keywords: *solidarity, cohesion, liminality, simulacrum, icon, authenticity and destruction*

The paper is dedicated to examining the phenomenon of solidarity by distinguishing between authentic, communal experience and constructed, coercive unity. Drawing on Victor Turner's concept of *communitas*, solidarity is explored in the context of liminality – a transitional state in which a deep, unstructured sense of unity emerges. Such liminal moments, like the restoration of Latvia's independence, have the power to unite more profoundly than any formal system. Liminality is understood as a threshold experience, where the potential for genuine mutual attunement arises. In contrast, the article analyses destructive solidarity – an imposed,

ideologically driven unity based on functionality and obedience. The discussion views examples of simulacra and icons, showing how sacred images lose their transcendent content and become tools of collective identity formation, in opposition to existentially grounded unity, which is only possible in an open environment, not within structures of power.

Maija Kūle

Does the Theme of Cohesion have Philosophical Justifications? From Hegel's Logic to Žižek's Philosophy Today

Keywords: *logic, rationality, integration, social cohesion, Kant, Hegel, neo-Hegelians, Sartre, Žižek*

Integration programmes in Latvia since 2000 have been socially and politically oriented, whereas the cohesion programme, which is a more culturally grounded approach, brings to the foreground the question: *How can cohesion in Latvian society be achieved?* Since both the societal integration programmes and the cohesion programme documents fall within the domain of national-level legislation, their philosophical foundations have not been discussed in Latvia. This article presents an analysis of how the following question is addressed in Kant's logic and apriorism, in Hegel's universal conception of the concept, and in the neo-Hegelian tradition in France: *What unites us as human beings?* Is it rationality, universality of the notions, or existential feelings, or perhaps *Nothing* unites us – since, according to Sartre's views, freedom lies in negativity.

The article offers an explanation of the author's concept of the *Age of Will*, the role of will in shaping the world-picture and in the politics of power, as well as the influence of philosopher Slavoj Žižek on contemporary understandings of the cohesion.

Māris Kūlis

Social Cohesion in Latvia: Philosophical Foundations, Ideological Contradictions, and Contemporary Challenges

Keywords: *social cohesion, identity, justice, sustainable community*

This article explores the philosophical foundations, ideological tensions, and contemporary challenges of social cohesion in Latvia. It is argued that the concept of cohesion is not ideologically neutral but deeply rooted

in competing philosophical traditions and social imaginaries. Drawing on classical and modern thinkers, the text outlines three conceptual models of cohesion: equality and inclusion, social capital and trust networks, and functional institutional integration. Each model reflects distinct assumptions about what binds society together: shared values, interpersonal trust, or instrumental cooperation. Then it is examined how modern processes such as urbanization, individualism, and digitalization have eroded traditional forms of community and intensified fragmentation, offering a critical reflection on Latvia's post-Soviet experience, navigating between ethnonationalist and civic-inclusive paradigms, with particular attention to language policy, historical memory, and institutional trust. Despite state efforts to promote unity, the persistence of parallel cultural and linguistic spheres highlights the complexity of forging a cohesive society. The paper contends that true cohesion cannot be imposed from above but must emerge from lived experience and mutual recognition. It emphasizes the ethical dimension of cohesion – respect, justice, and empathy – as central to any sustainable community. In conclusion, the text urges a rethinking of cohesion not as uniformity but as a shared horizon of meaning rooted in everyday life, where individuals encounter each other as equals and co-creators of a common world.

Rihards Kūlis

The Russian World: From the Idea of Messianism to Schizoideas

Keywords: *"Russian World", cultural forms, imperialism, messianism, schizoideas*

In this article, I aim to develop several key arguments:

One of the ideological cornerstones of Russian imperialism is the idea of messianism, which is intrinsically connected to Russia's historically evolved cultural forms. Each of these forms, taken individually, is not an autonomous entity but rather functions organically within a broader whole – as part of an inseparable network of formative structures.

The unfolding of imperialist ideology (not limited to the Russian case), as history has repeatedly demonstrated, inevitably leads to a weakening of rationality in the worldview and to the production of ideas that are inadequate to reality – I refer to these in this article as schizoideas.

In dismantling both the illusory – and, simultaneously, very real – structures of imperial ideas and the "schizoworld", a special role may be played by informational and educational activities (potentially on a global

scale). Genuine social cohesion can only emerge on the basis of at least partially shared values and a relatively unifying understanding of truth (which also encompasses difference). Yet, the harsh and at times comical scenes outlined in this article may appear incomprehensible or even distasteful to some readers.

This article is not intended as a self-serving confrontation with any particular ethnic or social group. However, when one must choose between a totalitarian and a democratically oriented society, confrontation becomes inevitable.

Maja Soboleva

The Return of the Grand Inquisitor

Keywords: *Russia, Ukraine, war, Russian soul, myth of Russian Leviathan*

Since 24 February 2022, many people have been in a state of perpetual shock. Trouble came from an unexpected side, and Russians were divided overnight into participants, accomplices, witnesses, or accusers of the assault on Ukraine. The reasons given by President Putin for the so-called “special military operation” are purely discursive; they can only satisfy the part of society that for decades has been under the influence of state propaganda that produced the myth of a new Russian Leviathan. These reasons are well known and need not be repeated here, especially because they are constantly changing. However, one need not be a (political) psychologist to assert that the actions of any subject are grounded in their corresponding mentality, and that the bearer of the collective mentality is both the government machinery and society as a whole. Russia’s aggression against Ukraine is thus a symptom of the intellectual state of the entire society. A simple argument in favour of this assertion can be the formula (using the rather apt terms in which Lenin formulated his theory of revolution) “those at the top cannot do anything if those at the bottom do not will it done.” The assumption here is that society, even if only to a certain extent, is an integral organism, and, therefore, its external manifestations reflect its internal dispositions. The author aims to look into the secrets of the contemporary “Russian soul” to understand why the seemingly impossible – aggression against an independent state – has become possible. The author does not maintain that this analysis is fully scientific; some assertions must be verified, for example, by means of sociological research. Rather, this chapter embraces reflections of a person deeply hurt by these tragic events.

Elvira Šimfa

Laughter and Tears: The Understanding of the Comic and the Tragic in Latvian Society and Their Role in Latvian Social Cohesion

Keywords: *laughter, humour, sorrow, freedom, ideology, social cohesion*

It is believed that a shared laughter and understanding of what is humorous and a similar sense of humour, as well as shared sorrow, can unite members of a community. In this context, it is worth exploring how humour and tragedy, the comic and the sorrowful, differ, and what conclusions can be drawn from these differences with regard to a particular society. The article examines prominent views of the comic and the sorrowful, emphasizing the understanding of laughter as an expression of individual freedom and sovereignty. Given this understanding of laughter, there is no reason to assume that a community in which people are more united by sorrow rather than humour and laughter – as is often said about Latvian society – has a lower level of social cohesion.

Inese Šūpule

The People of Latvia or the Latvian Nation? Understanding the Concept of “People of Latvia” from the Perspective of Latvia’s Inhabitants

Keywords: *ethnic diversity, ethnic nationalism, civic nationalism, Latvia*

The People of Latvia is a civic concept used in the Constitution of Latvia. According to the Constitution, the People of Latvia are the sovereign and the foundation of the state, encompassing both the Latvian nation and members of other ethnic and national communities who are connected to Latvia through legal citizenship (Kusiņš, 2022). In this interpretation, the concept of “People of Latvia” emphasizes civic belonging and is, in a sense, an inclusive definition that certainly promotes social cohesion. At the same time, in everyday usage and in public surveys, the concept of “People of Latvia” may be interpreted differently, sometimes being narrowed down to mean only the “Latvian nation”.

To understand the openness of different groups of Latvia’s inhabitants to the inclusive approach defined in the Constitution, the question of the People of Latvia was posed in a representative survey of Latvia’s population. The analysis is based on data representing the population of Latvia, comparing responses from surveys conducted in 2010 and 2024

regarding which groups of inhabitants are understood to be included in the “People of Latvia”.

Survey data show that ethnic Latvians are more inclined to draw boundaries regarding which groups of inhabitants should be considered part of the People of Latvia, compared to representatives of other ethnicities living in Latvia. However, it is important to emphasize that not only ethnic affiliation but also citizenship, a sense of belonging to the state, and proficiency in the Latvian language are among the most significant principles shaping the perception of belonging to the People of Latvia both among ethnic Latvians and other ethnic groups residing in Latvia.

Vladislavs Volkovs, Inese Ratanova

Organizational Culture in Latvian Companies from Ethnic Perspective

Keywords: *organizational culture, rationality, cohesion, team building, socio-economic factors, economic actors, ethnic identity*

The authors of the current article set themselves the goal of showing how the organizational culture that has developed in Latvian enterprises and organizations promotes the spread of typical economic behavioural norms and values among Latvians and ethnic minorities. The organizational culture of enterprises ensures the effectiveness of such economic or management activities that implement certain strategies of rational behaviour of economic actors. Therefore, the most important feature of organizational culture is the rationality of its values and norms, which economic actors accept, confirm and implement in their behaviour in the enterprise and organization. An integral part of the research methodology of this article was the theory of rationality as a way of implementing effective social activity and a way of constructing social integration of communities that achieve economic and socio-cultural success, competing with other social actors. The sociological study was organized within the framework of the State Research Programme “Development of a cohesive and civically active society” project “Vectors of societal cohesion: from cohesion around the nation-state (2012–2018) to a cohesive civic community for the security of the state, society and individuals (2024–2025)” (No. VPP-KM-SPASA-2023/1-0002), in 6–15 January 2025. Conducting an online survey on employee cohesion in economic activity in the target group of Latvian employed persons – employees and employers. The total sample in the survey – $n=1008$. The sample was formed according to gender, age and place of residence quotas. Most of the organizational culture parameters of Latvians and

ethnic minorities that concern them coincide, which indicates a high degree of integration of these population groups into common values and norms determined by the economic space in Latvia. However, the content of these organizational cultural features of the Latvian population is related to their attitude towards values that are oriented towards achieving goals, which are determined by the very nature of the economic and production tasks of the enterprise and the organization. In situations that actualize their national and ethnic identity values in the business and interpersonal communication of employees, ethnic differences arise in the understanding of the existing organizational cultural practices. At the same time, the study revealed that the greatest differences in terms of organizational cultural values and norms, existing management practices in organizations and enterprises are related to the level of education of the respondents, gender differences and areas of professional employment.

Autori

Zane Akmene

Mg. paed., neatkarīgā pētniece, sociālo zinību un vēstures skolotāja. Pētnieciskās intereses – globālie diskursi, izglītības politika, minoritāšu izglītība.

Kontakti: akmene.zane@gmail.com

Ina Druviete

Dr. habil. philol., Latvijas Universitātes profesore, Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Latviešu valodas institūta vadošā pētniece, Latvijas Zinātņu akadēmijas īstenā locekle. Pētnieciskās intereses – vispārīgā valodniecība, sociolingvistika, valodas politika.

Kontakti: ina.druviete@lu.lv

Līga Feldmane

PhD., Latvijas Biozinātņu un tehnoloģiju universitātes docente un pētniece. Pētnieciskās intereses – dzīves kvalitāte pilsētās un laukos, dzīvesvietas pievilcība, iekšzemes migrācija, iedzīvotāju sociāli telpiskā diferenciācija.

Kontakti: liga.feldmane@lbtu.lv

Petro Kateriņičs (*Петро Кате́ринич, Petro Katerynych*)

PhD., lektors Tarasa Ševčenko vārdā nosauktās Kijivas Nacionālās universitātes Kinematogrāfijas un televīzijas mākslas katedrā. Pētnieciskās intereses – kino estētika, informācijas drošība, kultūras atmiņas ainavas Ukrainā, Polijā, Baltkrievijā, Krievijā. Ārpus akadēmiskās darbības aizraujas ar putnu fotografēšanu.

Kontakti: petro.katerynych@knu.ua

Ineta Kivle

Dr. phil., vadošā pētniece ideju vēsturē Latvijas Universitātē. Pētnieciskās intereses – filosofiski un starpdisciplināri pētījumi par skaņu, skaitli, ritmu, krāsu. Starpdisciplinārās pētniecības sērijas *phronesis*, *praxis*, *paideia* izveidotāja un vadītāja Latvijas Universitātē.

Kontakti: ineta.kivle@lu.lv; inetakivle21@gmail.com

Maija Kūle

Dr. habil. phil., Latvijas Universitātes emeritētā profesore, vadošā pētniece, Latvijas Zinātņu akadēmijas akadēmiķe, Eiropas Zinātņu un mākslu akadēmijas īstenā locekle. Starptautiskās Filosofijas biedrību asociācijas direktoru padomes ievēlēta locekle, starptautisku akadēmisku žurnālu redkolēģiju locekle. Publikācijas, pētnieciskās intereses un lekciju kursi fenomenoloģijā, komunikācijas filosofijā, metodēs, vācu klasiskajā filosofijā, izglītības filosofijā u. c. Ar lekcijām uzstājusies Ķīnā, Indijā, Turcijā, Vjetnamā, Meksikā un citur.

Kontakti: Maija.Kule@gmail.com

Māris Kūlis

Dr. phil., Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Filozofijas un socioloģijas institūta vadošais pētnieks Zinātniskās padomes loceklis un Filozofijas, ētikas un reliģijas nozares promocijas padomes filozofijā zinātniskais sekretārs. Pētnieciskās intereses – fenomenoloģija, politikas filozofija, starpkultūru attiecības, īpašu uzmanību pievēršot vardarbības, nevardarbības un terorisma tematiem. Izstrādājis fenomenoloģiski hermeneitisko pieeju terorisma studijām, pēta digitālo transformāciju filozofiskos, ideoloģiskos un sociālos aspektus.

Kontakti: maris.kulis@lu.lv; mariskulis@mariskulis.com

Rihards Kūlis

Dr. phil., Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Filozofijas un socioloģijas institūta vadošais pētnieks. Pētnieciskās intereses: kultūras filosofija, Eiropas un Latvijas filosofijas un kultūras vēsture, fenomenoloģija, eksistenciālisms, Imanuela Kanta un Martina Heidegera filosofija.

Kontakti: rihards.kulis@gmail.com

Inese Ratanova

Mg. oec., Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Filozofijas un socioloģijas institūta eksperte. Latvijas Universitātes Ekonomikas un sociālo zinātņu fakultātes doktorante. Pētnieciskās intereses – uzņēmuma ekonomika un vadība, inovatīva uzņēmējdarbība.

Kontakti: inese.ratanova@gmail.com

Maja Soboleva (Майя Соболева, Maja Soboleva)

Dr. phil., filozofijas profesore Marburgas Filipa Universitātē (Vācijā). Viņas specializācijas jomas ir epistemoloģija, hermeneitika, valodas filozofija un filozofijas vēsture, īpašu uzmanību pievēršot vācu un krievu filozofijai.

Kontakti: soboleva@mail.uni-marburg.de

Elvīra Šimfa

Dr. phil., Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Filozofijas un socioloģijas institūta vadošā pētniece. Pētnieciskās intereses – klasiskā vācu filozofija, īpaši Imanuela Kanta praktiskā filozofija, kā arī politikas teorija, īpaši – Kārļa Marksa, Hannas Ārentes, Jirgena Hābermāsa un citu politikas teorētiķu idejas.

Kontakti: elvira.simfa@lu.lv

Inese Šūpule

Dr. sc. soc., socioloģe un vadošā pētniece Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Filozofijas un socioloģijas institūtā un nodibinājumā “*Baltic Institute of Social Sciences*”. Veic pētījumus par sabiedrības integrācijas jautājumiem. Pētnieciskās intereses – migrācijas

procesu analīze, sociālo problēmu izpēte un politikas izvērtējums.
Nozīmīgākās publikācijas ir saistītas ar sabiedrības integrācijas tēmu,
attālinātā darba attīstību un augsti kvalificētu speciālistu migrāciju.

Kontakti: inese.supule@lu.lv

Vladislavs Volkovs

Dr. sc. soc., Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes
Filozofijas un socioloģijas institūta vadošais pētnieks. Pētnieciskās
intereses: nācijas un etnisko minoritāšu socioloģija, Latvijas krievu
minoritātes vēsture un tās socioloģiskā analīze.

Kontakti: vladislavs.volkovs@lu.lv

Saliedētības vektori

Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds
Aspazijas bulvāris 5-132, Rīga, LV-1050, Latvija
www.apgads.lu.lv